

545171457

101 KØBENHAVNS
KOMMUNES
BIBLIOTEKER

99.4 Ørsted, A. S. Da

RHB

FRANTZ DAHL

FREDERIK VI OG
ANDERS SANDØE ØRSTED
I 1826

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
1929

FREDERIK VI OG
ANDERS SANDØE ØRSTED
I 1826

Stik efter C. W. Eckersberg (1821).

Statens Museum for Kunst.

ANDERS SANDØE ØRSTED

FRANTZ DAHL

FREDERIK VI OG
ANDERS SANDØE ØRSTED
I 1826

EN AKTMÆSSIG FREMSTILLING

MED FIRE PORTRÆTER

GYLDENDALSKE BOGHANDEL-NORDISK
FORLAG-KØBENHAVN-MCMXXIX

99.4
Ør

COPYRIGHT 1929 BY GYLDENDALSKE
BOGHANDEL NORDISK FORLAG - COPENHAGEN

—
OPLAG: 500 EKSEMPLARER

—
PRINTED IN DENMARK
GYLDENDALS FORLAGSTRYKKERI
KØBENHAVN

INDHOLD

	Side
<i>Indledning</i>	IX
<i>Ørsted, A. S.: Behøver den danske Kirkeforfatning en omgribende Forandring?</i>	1
<i>Breve og Aktstykker</i>	116
<i>Tillæg</i>	
A. Af Biskop Fr. Münter's Dagbøger 1825—26	203
B. Af <i>F. C. Sibbern's</i> »Patriotiske Intelligentsblade« I 1835	205

FORORD

Nærværende Arbejde er tænkt som et Bidrag til den almindelige Ørsted-Biografi, der ikke er skrevet endnu og ikke vil kunne skrives, førend en Række Undersøgelser af retslig, nationaløkonomisk og historisk-politisk Art er gennemført. Det bringer Materiale til Klarlæggelse af Begivenhederne i 1826, da Anders Sandøe Ørsted af den enevældige Konge modtog Paabud om at standse sin Forfatter-virksomhed, en Tildragelse, som vistnok ikke er indgaaet i den almindelige Bevidsthed. Af de Breve og andre Aktstykker, der her forelægges Offentligheden, har en Del ikke været trykt før og af Resten kun meget sparsomme Brudstykker — hele dette Afsnit er derfor praktisk set nyt. For at belyse Sagen saa fyldig som muligt har jeg fundet det nødvendigt foran dette Afsnit at hidsætte den kirkeretlige Afhandling, der var den ydre Aarsag til Frederik VI's Indskriden mod Ørsted. Men Hovedtonen bør formentlig lægges paa selve Dokumenterne. Da den af mig givne Indledning knytter sig til disse, have Gentagelser hist og her ikke kunnet undgaas.

De meddelte Aktstykker ere gengivne med de paa-gældende Affatteres egen Ortografi, den Ørsted'ske Afhandling optrykt med hans Retskrivning, aabenbare Skrive- og Trykfejl og et Par ikke helt nøjagtige Citater har jeg tilladt mig at rette. Til Adskil-

lelse fra de Ørsted'ske Noter ere mine Oplysninger her satte i skarpe Klammer. Jeg har ikke tilsigtet at levere en egentlig Kommentar, men indskrænket mig til de nødtørftigste Data.

Nogle af de vigtigste Dokumenter opbevares i Kongehusets Arkiv. Med Taknemmelighed maa jeg nævne, at Hans Majestæt Kongen har givet Tilladelse til Benyttelse og Offentliggørelse deraf.

Til Carlsbergfondet, uden hvis Støtte Bogen ikke havde set Dagens Lys, bringer jeg en ærbødig Tak. Jeg staar i Gæld til Rigsarkivets Tjenestemænd, navnlig Underarkivar cand. mag. Henny Glarbo og Arkivar cand. mag. Emil Marquard for altid redbon Bistand ved den ofte vanskelige Udtydning og Læsning af Aktstykkerne.

God og trofast Hjælp ved Korrekturen har cand. juris Carl Popp Madsen ydet mig. Megen Tak er jeg ham skyldig derfor.

København, September 1929.

FRANTZ DAHL

INDLEDNING

1.

Den 26de Maj 1830 frattraadte *Anders Sandøe Ørsted* Udgivelsen af »Juridisk Tidsskrift«. I sin Hensendelse til Tidsskriftets Læsere skriver han, at bydende Grunde have fordret dette Skridt. Selv om han ikke kunde klage hverken over manglende Arbejdskraft eller Arbejdsglæde, kunde han ikke dølge for sig selv, at den Tid ikke kunde være langt borte, da en omfattende litterær Virksomhed ved Siden af de mange Pligter, som følge af de vigtige Embeder, der vare betroede ham, vilde blive ham overlegne. Hellere maatte han derfor trække sig tilbage i Tide fra hin Virksomhed end udsætte sig for at blive ved længere, end Kræfterne tillod det*). Nogen almindelig Afskedtagen med den juridiske Læseverden er der tilsyneladende ikke Tale om. En saadan motiveres først med tilsvarende Grunde — Hensynet til Ørsted's Kaldspligter — i sjette og sidste Bind af hans »Haandbog«, og selv her ret forbeholdent: »... sandsynligvis bliver nærværende Skrift det sidste omfattende literære Arbejde, som jeg leverer mine Medborgere«.**)

*) Juridisk Tidsskrift XVI Bd. 2det Hæfte (Kbhvn. 1830) S. III—X.

**) Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed, med stadigt Hensyn til afdøde Etatsraad og Professor Hurtigkarls Lærebog VI (Kbhvn. 1835) S. I—II, jfr. ogsaa *Ørsted*: For den danske Stats Opretholdelse i dens Heelhed (Kbhvn. 1850) S. 1—2.

Med disse Ord sagde Ørsted vel Sandheden, men ikke den fulde Sandhed. Den kendtes kun af faa. Ustokket, ublokkeet og unødt var Ørsted's Beslutning ikke taget. Der laa et Magtbud fra Enevoldskongen bag, men herom kunde Ørsted ikke udtale sig officielt, og han var for loyal til privat at udbrede sig eller klage over den Behandling, han havde lidt — Broderen *Hans Christian Ørsted*, med hvem han alle Dage delte baade ondt og godt, var den eneste, til hvem han havde betroet sig. Mand og Mand imellem hviskedes der og taltes der om Aarsagerne til det af Ørsted foretagne Skridt, og baade Samtiden og den nærmeste Eftertid anstillede forskellige Gisninger derom, men senere synes Sagen at være gaaet i Glemmebogen, i den Grad, at først i Slutningen af forrige Aarhundrede blev Sløret løftet og Hemmeligheden hævet. Besynderligt nok iøvrigt, allerede under Hensyn til, at der hos F. C. Sibbern, J. P. Mynster, A. C. Gierlew, P. L. Møller og H. N. Clausen findes stærke Anvisninger paa et Spor, som hurtigere burde have været forfulgt.

Den 17de Oktober 1826 skriver *Jens Paludan-Müller*, paa den Tid Stiftprovst i Odense, til *F. C. Sibbern*, at »Her har været talt saa smaat om, at Ørsted skulde have havt Fortrædeligheder for sin Afhandling i Jur. Tidsskrift om de symboliske Bøger og Præsteeden«, og i sine Anmærkninger til *Paludan-Müller's Brev* bekræfter *Sibbern* dette.*)

*) Breve til og fra F. C. Sibbern. Udgivne af C. L. N. Mynster I (Kbhvn. 1866) S. 149—50. Fortsættelsen af Brevet lyder: »Jeg haaber, det forholder sig ikke saa. Thi mig har Afhandlingen skienket saare megen Glæde, og jeg synes, den er særdeles godt, og meget religiøst skrevet. Den har ordentlig opbygget mig. Men derfor vil jeg ikke nægte, at det maaske er mere redeligt og rigtigt end just forsigtigt, naar en Mand i Ørsteds Stilling saa bestemt giver *Symbolum apostolicum* Fortrin for de andre Symboler. Disse kommer derved vel meget i Skygge;

I et Brev af 30te Oktober 1826 til *P. Hjort* siger *J. P. Mynster**): »Hvad Etatsraad Ørsteds Sag angaar — *infandum jubes renovare dolorem*. Sagen er forsaavidt bortfalden, at Ørsted fortsætter sine Skrivelser, endog den Afhandling, som voldte det hele Oprør.***) Men Kongen anseer det dog ikke ret passende med hans Stilling at skrive Bøger. Fra Pastorseminariet har han søgt sin Afsked — det forstaaer sig paa Grund af hans mange Forretninger.« Og i »Meddelelser om mit Levnet« vender Mynster lidt udførligere tilbage til Sagen; han mener gennem Ove Malting maaske at have bidraget til at gøre Frederik VI mildere stemt trods det uheldige Udfald.***)

og ere de end dannede under Stridigheder, beholde de dog immer deres Vigtighed som Værn og Volde mod fiendtligt Indbrud i vor christelige Tro. Jeg formoder, at — om der skulde være noget Sandt i Rygtet om Fortrædelighederne — er dette Punkt i Afhandlingen en Hovedaarsag dertil«. Jfr. hertil *Sibbern's* Anmærkning l. c. II S. 248: »A. S. Ørsted maatte virkelig udholde en stor Krænkelse i denne Anledning, da Frederik den 6te paa Grund af Kongelovens § 1 ansaae sig pligtig til, ei at tilstede en saa høit og ham saa nær staaende Embedsmand at skrive saaledes. Følgen blev blandt Mere den Erklæring af Ørsted, at han nu nedlagde sin Pen. Statsminister Kaas tog sig meget af Ørsted i denne Sag; Mynster talte ved given Leilighed til Bedste for ham, og 10 Aar senere fik man Meget fra hans Pen gennem Stændertiderne.« Hvorledes Kaas tog sig af Ørsted, vil tilstrækkeligt fremgaa af Sagens Akter; hvorvidt *Sibbern's* Udtalelser om Mynster's Indgriben ere grundede paa virkelig Viden eller kun støtte sig til Mynster's eget Udsagn — se strax nedenfor Note ****) — kan ikke nu med Sikkerhed afgøres.

*) *P. Hjort*: Udvalg af Breve fra Mænd og Qvinder skrevne gennem en lang Række Aar (Kbhvn. 1867) S. 146.

**) Hertil føjer *Hjort* følgende Note: »Det var bleven foreslagen Fr. VI. at befale, at General-Prokurøren ikke måtte være Skribent om Juridiske Qvæstioner, og Vedkommende håbede, at det skulde blive billiget. Den sidste Anledning var Ø.s Afhandling: Behøver den danske Kirkeforfatning en omgribende Forandring? se Jur. Tidsskrift. 1826. S. 213«.

***) L. c. (Kbhvn. 1854) S. 230, 2det Oplag (1884) S. 234—35. Ved Omtalen af, at han tilegnede Ørsted den danske Oversættelse af sit oprindelig paa tysk affattede Skrift »Om Begrebet af den christelige Dog-

Endnu bredere fremstilles Sagen i Brevvexlingen mellem *A. C. Gierlew* og hans Svoger *M. F. von Irgens-Bergh*. I et Brev af 21de November 1826 udvikler Gierlew Sagens Forhistorie, han omtaler — ligesom Fr. Münter i dennes Dagbøger — Dronningens formodede Indgriben og tror, som Sibbern, paa Kaas' Intervention til Fordel for Ørsted.*)

matik« (Kbhvn. 1831) siger *Mynster*: »Anledningen hertil gave de Ubhageligheder, Ørsted havde haft i Anledning af sin vigtige og skarpsindige Afhandling »Behøver Kirkeforfatningen i Danmark en giennemgribende Reform?« som egentlig var rettet mod Clausens Angreb paa det Bestaaende, og hvori høit et Par uagtsomme Udtryk kunde være uvillige, strengt orthodoxe Læsere til Anstød. Det er ikke blevet ret bekiendt, efter hvilke Insinuationer Kongen var bleven indtagen mod dette Skrivt, og det var nær kommet til, at Ørsted ganske havde maattet forlade sin daværende Embedsstilling. Sagen gik mig meget nær, og maaskee bidrog jeg giennem Malling Noget til, at Kongen efterhaanden blev mildere stemt, skøndt Udfaldet dog ikke blev ønskeligt. Sagen var allerede begyndt at glemmes, men jeg vilde dog, at der for Eftertiden skulde være et Vidnesbyrd om, at Theologerne her i Landet ikke havde miskiendt Ørsteds Værd, og skrev derfor den ommeldte Dedication.«

*) »De veed maaske, at Præsten Grundtvig for en Tid siden paa den meest voldsomme, inhumane, intolerante og uchristelige Maade i en 24 β Pjece, der kan læses i alle Kroge, angreb den unge Prof. Clausen for at have i et lærd Værk — paa 600 Sider — om Catholicisme og Protestantisme, ytret Meninger, som Zeloten og Hyperorthodoxen Grundtvig ansaae for kjetterske og mod den Augsburg. Confession, paa stod, at Clausen burde miste sit Embed o. s. v., saa at denne efter Skrivefrihedens Anordning maatte indstevne Gr. for Retten. Et Raad Ørsted, som Gen. Procureur, skrev nu i sit Jur. Maanedsskrift en ypperlig Afhandling til Forklaring over den Ed, Præsterne aflagde paa de symbol. Bøger og den Augsburg. Confession, i en ægte christelig religiøs Aand og anførte deriblandt »Treenigheds-Læren« som et Udtryk, der ei fandtes i N. T. selv, men først er opstaaet i 4de Aarh. p. Chr., som et Exempel paa, at en Præst, om han ei ganske kunde antage denne Lære efter Udtrykkene i den Augsburg. Confession, dog alligevel med god Samvittighed kan aflægge Eden, der kun bandt ham til den deri indeholdte *doctrina coelestis* og altsaa ingenlunde bandt ham til Confessionens enkelte Udtryk, naar samme ei fandtes i Christi eller Apostlenes Lære. Herpaa svarede nu Gr. i en høist jesuitisk Pjece, hvori han paa den underfundigste Maade sammenmængede Kongelov og Augsburg. Confession som Virkning og Aarsag, som saaledes forbundne, at den første ene stod ved den sidste, og derfor Kongens Forpligtelse til at overholde denne i hver Punct og efter hele Chr. V.s Lovbogs Strenghed, og en

Ogsaa P. L. Møller har hørt en Fugl synge om Sagen. I sin anonyme Artikel »Brødrene Ørsted« i M. L. Nathanson's »Dansk Folkekalender for 1848« udtaler Møller, at det om Anledningen til Slutningen af Juridisk Tidsskrift fortælles, »at Frederik den 6te, som overhovedet ikke holdt af, at hans Embedsmænd vare Forfattere, havde tilkjendegivet Ø. sit Mishag med Hensyn til et med videnskabelig Frisindethed affattet Indlæg i den ved Grundtvig reiste kirkelige Strid«, og at »dette skal have bevæget Ø. til at ophøre med sin periodiske Publicistvirksomhed«*). Og i »Optegnelser

Consort gik endnu videre og negter, at Ørsted er en Christen. Dette allarmerede, som man siger, *Hds. Maj.* især, Gud veed, hvo der vakte hendes Opmærksomhed derpaa, og Ø. var nærved at miste sine vigtige Embeder, og efterat i Statsraadet Malling og Schimmelmänn og vel ogsaa Kaas, men især begge de første paa det varmeste havde talt denne udmærkede Mands Sag, endtes det med et Løfte i *Hs. Maj.s* allerhøistegne Aand (*sic*), ei at synde mere og et hemmeligt Rescript i den Anledning. Imidlertid gjorde Sagen, saa hemmelig den end troedes drevet, stor Opsigt, og jeg behøver vel ei at sige, for hvem den offentlige Mening høit og stærkt erklærede sig. Imidlertid faldt Hof- og Stats-Rettens Dom, der mortificerede alle Gr.s Udtryk mod Prof. Clausen, dømte ham til 100 Rdl. Mulct og Processens Omkostninger (om han appellerer, er uvist), og strax derefter udkom Enden af Ø.'s Afhandling, der desværre seer ud næsten som en Slags undskyldende Forklaring for ei at sige *recantatio*. See det hører til Tidernes Tegn, ere de gode? *Sapientia* — —«, se *Ludvig Daae*: Breve fra Danske og Norske, især i Tiden efter Adskillelsen (Kbhvn. 1876) S. 145—46.

Om Brevskriveren *Gierlew*, Andreas Christian (f. 25. August 1774 — d. 2. September 1845), cand. theol. 1797, 1807 Sekretær i den almindelige Skolekommission, 1810—18 Konsulatstjenestemand i Tunis, 1831 Generalkonsul i Oslo, Forfatter, og Brevmodtageren *Irgens-Bergh*, Mathias Friis von (f. 16. November 1786 — d. 8. Marts 1828), cand. juris. 1812, deltog i Wienerkongressens Arbejder 1815, s. A. Legationssekretær, 1816 Chargé d'affaires i Dresden, se nærmere *C. Zypthen-Adeler* i Dansk biografisk Lexikon henholdsvis VI (1892) S. 44—45 og VIII (1894) S. 315—16.

*) L. c. S. 46 Note **. Som det iøvrigt vil fremgaa af Texten, ere Udtalelserne hos P. L. Møller den første trykte Antydning af, at Ørsted havde handlet under Tvang. Hvorfra Møller har hentet sin Viden, er ikke bekendt. At Ørsted selv ikke har været hans Hjemmelsmand, er hævet over enhver Tvivl, kfr. *A. S. Ørsted*: Af mit Livs og min Tids Historie I (Kbhvn. 1851) S. 3

om mit Levned og min Tids Historie« (Kbhvn. 1877) bekræfter *H. N. Clausen*, at »Afskedigelsen af Ørsted, fordi han i Forbigaaende havde vovet sig ud paa dogmatisk Glatis, var virkelig dengang Gjenstand for almindelig Omtale«, og han tilføjer, »at Fortsættelsen af »Juridisk Tidsskrift« kun blev til ladt imod udtrykkeligt Tilsagn om udelukkende at give Artikler af strængtjuridisk Indhold Plads i samme. Saaledes stode Vilkaarene dengang for Ytringsfriheden i teologiske Æmner!«*)

2.

Det var Samtidens Ord. De efterfølgende Forfattere bygge simpelthen kun paa Mynster's Udtalelser i hans »Meddelelser om mit Levnet« uden selv at foretage blot de nødvendigste Kildeundersøgelser — hvis de overhovedet omtale Ørsted's Stilling i 1826. Dette gælder saaledes *Ludvig Helweg* — i første Udgave af »Den Danske Kirkes Historie efter Reformationen« —, der dog i Modsætning til Mynster uden videre slaar fast, at Grunden til Frederik VI's Indskriden overfor Ørsted »udentvivl« maa have været den, at Ørsted ved sin Afhandling har villet influere paa Dommernes Kendelse i den Clausen-Grundt-

*) L. c. S. 129—30. Begyndelsen af det paagældende Stykke lyder saaledes: »Denne (videnskabelige) Frihed var virkelig truet; hvor alvorligt, ses bedst af *A. S. Ørsted's* Exempel. Det 12te Bind af »Juridisk Tidsskrift« (1826) leverede en Afhandling af den højt ansete Forfatter: »Behøver Kirkeforfatningen i Danmark en gennemgribende Forandring?« Den var med Hensyn til KirkeforfatningsSpørgsmaalet meget konservativ, men den var uvilkaarlig bragt til at vove sig ind paa Kirkelærens slibrige Omraade, hvor da (efter Mynster. S. 230) »højt et Par uagtsomme Udtryk kunde være uvillige, stræng-orthodoxe Læsere til Anstød.« Det klinger fabelagtigt, naar Mynster føjer til, at »det nær var kommet dertil, at Ørsted ganske havde maattet forlade sin daværende Embedsstilling.«

vig'ske Sag*). Og *Carl Ussing*, der i sin Doktordisputats »Anders Sandøe Ørsted som Retslærd. Et Brudstykke af den dansk-norske Retsvidenskabs Historie« (Kbhvn. 1884) ved at omtale Ørsted's Indlæg i Spørgsmaalet om Kirkens Forhold til Staten i Forbigaaende strejfer *J. P. Mynster's Udsagn***). Derimod indeholder *J. Nellesmann's Fremstilling af »Anders Sandøe Ørsted's Betydning for den danske og norske Retsvidenskabs Udvikling«* (Kbhvn. 1885) ikke et eneste Ord om Sagen. Forfatteren tager ganske simpelt Ørsted's Afskedtagen i »Juridisk Tidsskrift« og i »Haandbogen« til Efterretning***), uden engang — rent bortset fra det i det foregaaende oplyste — at have bemærket den Artikel i »Kirkehistoriske Samlinger« (Tredje Række, fjerde Bind. Kbhvn. 1882—84), hvor med Provst *L. Koch* indleder de herhenhørende Undersøgelser: »Bidrag til vort århundredes kirkehistorie. IV. Anders Sandøe Ørsted 1826«.†)

Det var ved at sysle med Biskop Fr. Münter's Dagbøger, at Provst Koch fik Øje for, at Spørgsmaalet

*) L. c. II (Kbhvn. 1855) S. 516. Bortset fra, at *Helweg's* mere end dristige Postulat røber en utilgivelig Mangel paa Kendskab til Ørsted's Karakter, er det utilladeligt, at Forfatteren om dette sit Anbringende drister sig til at udtale: »imidlertid var det som ovenfor bemærket den almindelige Mening«. »Ovenfor« — S. 514 — siger Forfatteren imidlertid kun, at »den Formodning laa nær«, at Ørsted havde skrevet sin Afhandling med særligt Hensyn til den Clausen-Grundtvig'ske Retssag. Næsten paradisk klinger det, naar *Helweg* sammesteds maa røbe, at det var fra denne Side, at *Grundtvig* fornemmelig tog Sagen i sine »Vigtige Spørgsmaal til Danmarks Lovkyndige« (Kbhvn. 1826). Om en »Historieskrivning« af denne Art turde Dommen kun være én. I anden Udgave af *Helweg's* Skrift er Fremstillingen af Begivenhederne i 1826 mere uddybet, men ogsaa fra et ensidigt Partistandpunkt, l. c. S. 477—82.

***) L. c. S. 34—35 og S. 60.

****) L. c. S. 53 og S. 55—56.

†) L. c. S. 395—400.

om A. S. Ørsted's Stilling i 1826 ikke var afgjort med de ovenfor af J. P. Mynster citerede Udtalelser. Han aftrykte l. c. det i nærværende Værk S. 203—04 meddelte Stykke af Münter's Dagbøger og gjorde nogle Bemærkninger hertil, undlader derimod at pege paa den ikke uvæsentlige Overensstemmelse mellem Fremstillingen i Dagbøgerne og Gierlew's Brev — formentlig har han ikke kendt det — og supplerede et Par Aar senere nysnævnte Artikel med Afhandlingen »Standsningen i (af) A. S. Ørsteds forfattervirksomhed i året 1826«. Ligesom Forgængeren saa den Dagens Lys i »Kirkehistoriske Samlinger«*), udgaves ogsaa i Særtryk**), uden dog at vække den Opmærksomhed, den allerede i Kraft af sit Æmne fortjente, i hvert Fald ikke hos det juridiske Publikum***). Paa Koch's Afhandling bygger *Marcus Rubin* i »Frederik VI's Tid fra Kielerfreden til Kongens Død. Økonomske og historiske Studier« (Kbhvn. 1895)†), *Troels-Lund*: »Bakkehus og Solbjerg. Træk af et nyt Livssyns Udvikling i Norden« I (Kbhvn. 1920)††), hver efter sin Forfatterindividualitet, og *Alexander Rasmussen*: »Frederik Münter. Hans Levned og Personlighed« (Kbhvn. 1925)†††), og det skal altid regnes Koch til Ære, at han — iøvrigt efter *A. D. Jørgensen's* Anvisning — som den første gjorde sig bekendt med

*) Tredje Række. Sjette Bind (Kbhvn. 1887—89) S. 1—23.

**) Kbhvn. 1886. Jfr. ogsaa *L. Koch*: *Anders Sandøe Ørsted* (Kbhvn. 1896) S. 85—96.

***) Jfr. som enkeltstaaende Undtagelser *L. (M. B.) A(ubert)* i *Tidskrift for Retsvidenskab* III (1890) S. 254—56 og *H. Munch-Petersen* i *Ugeskrift for Retsvæsen* 1901 S. 270—71.

†) S. S. 344—49.

††) S. 166—87.

†††) *Frederik Münter. Et Mindeskrift. I. Første Halvbind* S. 212—14.

nogle af de Sagen vedrørende Aktstykker og derved kastede nyt Lys over den virkelige Grund til Ørsted's Opgivelse af sin videnskabelig-litterære Virksomhed. Den Fortjeneste vil ikke kunne fratages Koch, men skjules kan det paa den anden Side ikke, at han navnlig i sin Hovedafhandling har lagt for Dagen en ikke ringe Unøjagtighed i Detaillen, en Kendsgerning, der ogsaa har medført reelle Konsekvenser. Som det fremgaar af de nedenfor trykte Aktstykker, har Koch saaledes dateret dem næsten alle urigtig, og denne forvirrede Kronologi har dels præget hele hans Fremstilling, dels farvet Udviklingerne hos Troels-Lund, hvis Deduktioner allerede af den Grund maa benyttes med megen Varsomhed. Akternes Sprog taler tydeligt nok. Det er sikrest at følge dem strængt og uden at sætte Kulør paa dem ved digterisk Intuition, vovede Formodninger eller dristige Konklusioner fra forkerte Præmisses.

3.

Den 21de August 1825 udsendtes til Subskribenterne — Fortalen dateret den 20de Juli — *Henrik Nicolai Clausen's* »Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus«, tilegnet Biskopperne Fr. Münter og Frederik Plum og Professor Peter Erasmus Müller, »den evangeliske Protestantismes Støtter i Kirke og Skole«, den 3dje September bekendtgjordes den fra Bogladen, og allerede den 5te s. M. forelaa *Nik. Fred. Sev. Grundtvig's* »Kirkens Gienmæle mod Professor Theologiæ Dr. H. N. Clausen«, hvis Fortale bærer Datoen »Irenæi Dag« — d. e. den 26de August. Med dette Grundtvig's voldsomme Fejdeskrift aabnedes en Kirke-

kamp, hvis Eftervirkninger kunne spores den Dag i Dag*). »Gienmælet«s Kirkeopfattelse blev, som det er sagt, Grundvolden for »Grundtvigianismen« som særlig Retning indenfor den danske Kirke**).

Det var H. N. Clausen's Agt i sit voluminøse Værk at give en kritisk Fremstilling og Udvikling af Ideen og Aanden, som opretholder den protestantiske Kirke, betragtet i Modsætning til den katolske. Han vilde vise, hvorledes Forskellen mellem Catholicismen og Protestantismen satte sit Præg i dens Forfatning, Kirkelære og Kirkeritus; i den protestantiske Kirkeforfatning fandt han Vaklen, en Ubestemthed og Forskellighed, som paafaldende kontrasterede med Fastheden og Enheden i den katolske Kirkes Organisation***). Heraf var det en naturlig Følge, at der kan tælles omtrent ligesaamange, til dels endog væsentlig forskellige Kirkeforfatninger, som vi kunne tælle protestantiske Stater, og at vi ikke kunne tænke paa at udfinde den sande protestantiske Kirkeforfatning ved Kombination eller Udjævning af de forskellige Organisationer i de enkelte Lande. Forfatteren maa derfor, uden at binde sig til de bestaaende Former, fremfor alt søge tilbage til Protestantismens religiøse Princip og støtte Resultaterne paa de Grundsætninger, der findes fremsatte og ofte gentagne i de symbolske Bøger og Reformatorernes Skrifter.

Den protestantiske Kirkes Virksomhed er baade

*) Jfr. J. Oskar Andersen's to Afhandlinger »Om »Kirkens Gienmæle« 1825« i »Dansk Kirkeliv medens Tiderne skifter«. Udg. af Johs. Nordentoft. Advent 1925 (Kbhvn. 1925) S. 115—215 og »H. N. Clausen og hans Bog om »Catholicismens og Protestantismens Lære og Ritus« i Teologisk Tidsskrift. Fjerde Række. Syvende Bind (Kbhvn. 1926) S. 177—209.

***) J. Oskar Andersen i »Dansk Kirkeliv« (1925) S. 115.

****) H. N. Clausen l. c. S. 210 o. ff.

i sin Tendens og sine Midler bestemt ved Forholdet, hvori den sætter sig til den hellige Skrift. Den finder Vejen for sin Virksomhed betegnet i Kristus' Vandring paa Jorden; den kan efter hans Exempel kun ville behandle det aandelige paa aandelig Maade. I en saadan Kirke bliver *Frihedens Lov* en Grundlov. Den protestantiske Kirke agter og hæver derfor den menneskelige Individualitet, udvikler det ejendommelige ved Siden af det almindelige, fordrer selvstændig Prøvelse og tilsteder enhver Frihed til at ytre sin Tro og indrette sit Forhold i Overensstemmelse dermed — uden dog at udelukke enhver Disciplin*). Kirkens udvortes Tilværelse og Virksomhed kan kun betrygges i Staten, men Kirkens Maal er et ganske andet end Statens, dens Virksomhed ganske forskellig fra dens. Men selv om den egentlige Episkopalmagt, Magten til at bestyre de indvortes kirkelige Anliggender, oprindeligt residerer i Kirken selv, er det den naturlige, vel endog nødvendige Orden, at Kirken, efter at den er traadt i Forbindelse med Staten, overdrager den øverste Bestyrelse til den, som efter Stilling og Indflydelse er Kirkens første Medlem — i de monarkiske Stater Monarken selv**). Kirkens eneste, dens beskedne, men bestemte Fordring er at styres efter Skriftens Forskrifter og i dens Aand. Jo rigtigere Øvrigheden erkender sine Forpligtelser og Kirkens Natur, desto omhyggeligere vil den afholde sig fra umiddelbare Indgreb i den kirkelige Bestyrelse, desto villigere vil den være til at overlade den nærmeste Bestyrelse til geistlige Mænd af prøvet Indsigt, Retsind og Duelighed. Ikke alene ved Afgørelsen af dogmatiske Stridigheder, men overhovedet i alt, hvad der angaar den kirkelige

*) H. N. Clausen l. c. S. 227—28.

**) H. N. Clausen l. c. S. 239 o. ff.

Lovgivning og Organisation, rituelle og liturgiske Indretninger, disciplinære Foranstaltninger, Dispensationer fra kirkelige Love, de geistlige Embeders Besættelse og Inspektionen over disses Bestyrelse, Kirkegodsernes Forvaltning, Skolevæsen og Fattigpleje vil den sikre sig den rigtige Brug af Magten ved at betro dens Udøvelse til Kirkens Mænd*). I *Symbolerne*, de Bøger, i hvilke det kirkelige Lærebegreb findes koncentreret, kunde den protestantiske Kirke kun se menneskelige Udtydninger af den guddommelige Lære, hvorfor der kun kan forlanges Tro paa den sande kristelige Aand og Tendens i disse Skrifter, ikke derimod paa de enkelte DogmeBestemmelser, som ikke have den udtrykkelige Hjemmel i Skriften. Ingen protestantisk Teolog kan saaledes for Exempel indrømme nogen Forpligtelse til at gøre den skolastiske Dialektik i det Athanasianske Symbol til Rettesnor for sin Behandling af Læren om Kristus' Natur og hans Forhold til Gud**). En positiv og i det enkelte normativ Autoritet af de symbolske Bøger som dem, der skulde indeholde absolut autentiske Skriftfortolkninger og kanoniske Læredekreter, lader sig ingensinde forene med Protestantismens Grundbegreb***). Den egentlig bindende Autoritet have de symbolske Bøger erholdt ved den Edsaflæggelse, hvorved de protestantiske Geistlige ved deres Embedstiltrædelse forpligtes til at lære overensstemmende med dem. Da den gældende Edsformular imidlertid alene er en tautologisk og vag Forpligtelse til at foredrage den guddommelige Lære i dens Renhed, foreslaar Forfatteren i Overensstem-

*) *H. N. Clausen* l. c. S. 244—45.

***) *H. N. Clausen* l. c. S. 326.

****) *H. N. Clausen* l. c. S. 330.

melse med Schleiermacher en Formel, der paa én Gang antyder baade det faststaaende og det bevægelige i Protestantismens Væsen. Ved at affordre de tiltrædende Geistlige en saadan Bekendelse og Forpligtelse vilde Kirken betrygge sig imod Katolicismens Princip saavel som imod dens Former*).

Det var denne Bog, der kaldte Grundtvig frem, ikke som Recensent, men som kirkelig Modstander; i denne Bog stillede H. N. Clausen sig »i Spidsen for alle den Christelige Kirkes Fiender og Guds Ords Foragtere i Landet«**). Det var Grundtvig's ufravigelige Paastand, at *enten* maatte Clausen »gøre den Christelige Kirke høitidelig Afbigt for sin uchristelige og forargelige Lærdom, eller nedlægge sit Embede og aflægge sit christne Navn«. Vil han ingen af Delene, da erklæres han »paa den eneste ægte Historisk-Christelige Kirkes Vegne, for en falsk Lærer, som misbruger det christelige Navn til, saavidt han formaaer, at forvirre og forføre Menigheden, stræber at undergrave den Kirke, han udgiver sig for at ville tjene og befæste«***). Han har vovet »et lige fremt Angreb paa alle ærlige Danske Præster, og paa den kirkelige Lovgivning, erklæret Præste-Eden for ugyldig og vor Ærlighed for latterlig«†), men Eden er »saa læmpelig og velbetænkt, at enhver Christen med god Samvittighed kan aflægge den«, medens det er vist nok, at den nye af Clausen foreslaaede Ed maa »udelukke hver Christen af Lære-Standen«††).

*) H. N. Clausen l. c. S. 335—37.

**) Fortalen til »Kirkens Gienmæle« S. III.

***) L. c. S. IV. Om »Gienmælet«s Tone se iøvrigt J. Oskar Andersen i »Dansk Kirkeliv« S. 164, hvor en udvalgt Blomstersamling er præ-senteret.

†) »Gienmælet« S. 33.

††) L. c. S. 37 og 38.

Clausen's Svar var en Injuriesag, der fandt sin Afgørelse ved den kgl. LandsOver samt Hof og Stadsrets Dom af 30te Oktober 1826*).

Ualmindeligt Røre vakte den Grundtvig'ske Undsigelse, efter *Orla Lehmann's* Udsagn hørte den til de Foreteelser, som i hans Studenterdage stærkest bevægede den offentlige Mening**). Hvis Clausen har overset den brændende Nidkærlighed for de *kristelige og kirkelige* Værdier, der fyldte Grundtvig***) har han kun gjort sig skyldig i samme Fejlsyn som de fleste af Samtidens bedste Mænd. For disse var det en Strid mellem Aandsfrihed og Aandstrældom. Selv Personligheder, som stillede sig kritisk til adskillige af Clausen's Meninger og Ytringer, udtrykte deres Agtelse for hans Sandhedskærlighed, hans videnskabelige Stræben, hans umiskendelige Iver for sand Kristendoms Fremme†). Men Striden drejede sig

*) Jfr. *Clausen's* Motivering af dette Skridt i »Optegnelser om mit Levned og min Tids Historie« S. 110—11, jfr. S. 127. I meget stærke Ord dadles denne Clausen's Holdning af *J. Oskar Andersen* l. c. S. 118, der her mødes med *Erik Henriksen*: Mændene fra 48 (Kbhvn. 1911) S. 100—01. Naar sidstnævnte Skribent mener at kunne affærdige dette Spørgsmaal med at betegne Clausen som »Spidsborger«, viser dette kun, at Forfatteren i sin sædvanlige tendensiøse Ensidighed med Forkærlighed bevæger sig i Overfladen, men skyer en dyberegaende Undersøgelse. *J. Oskar Andersen's* tvende ovenfor citerede, betydningsfulde Afhandlinger synes dog ikke at yde H. N. Clausen fuld Retfærdighed og gøre i hvert Fald ikke den længe savnede udtømmende Monografi over ham overflødig.

***) *Orla Lehmann*: Efterladte Skrifter I (Kbhvn. 1872) S. 65.

****) Saaledes *J. Oskar Andersen* l. c. S. 118.

†) Saaledes *N. Fogtman* i Maanedsskrift for Litteratur IV (Kbhvn. 1830) S. 178. Jfr. ogsaa *Orla Lehmann's* rammende Skildring l. c. S. 65—68. I sin anonyme Anmeldelse af *J. C. Lindberg's* »Er Dr. Prof. Theol. H. N. Clausen en ærlig Lærer i den christne Kirke?« (Kbhvn. 1830) i Maanedsskrift for Litteratur IV S. 186—87 fastslaaer *Ørsted*, at Kampen »ikke er, som Mange i deres Hiertes Uskyldighed lade sig indbilde, en Kamp mellem Christendom og Vantro, men meget mere en Kamp, som et blindt, huult Bogstavvæsen har opløftet mod den

ikke blot om kirkelige Ideer i religiøs Forstand og fremkaldte derfor ikke alene Indlæg fra teologisk Side. Ved sin Indgaaen paa og Drøft af Kirkerettens centrale Spørgsmaal havde H. N. Clausen's Værk ogsaa Bud til den retsvidenskabelige Verden, Bud, som ogsaa blev modtaget og besvaret.

I sit lille Skrift »Betragtninger over den Danske Kirkes symboliske Bøger fra den kirkeretlige Synspunkt. Med en Indledning om Theologiens og Retsvidenskabens indbyrdes Forhold« (Kbhvn. 1826) viste *P. D. Christian Paulsen* — efter først at have udviklet, at Luther selv protesterede imod at tillægge kirkelige Læresætninger om Religionen forbindende Kraft for alle Tider —, at i ingen af de gældende danske Kirkelove, Kongeloven, Kristian V.'s Danske Lov, laa der egentlig en Forpligtelse til en bogstavelig Forstaaelse af de symbolske Bøger, medens det dog ikke kunde nægtes, at dette sidste har været Lovgiverens Mening, ej heller, at der i den sidste Menneskealder havde begyndt at danne sig en Retssædvane mod Nødvendigheden af de symbolske Bøgers ordrette Antagelse. Den Stræben, for hvilken denne Sædvane er Udtryk, blev billiget af den højeste Kirkestyrelse ved det af Kongen approberede biskoppelige Hyrdebrev af 1817, der indeholder en autentisk Fortolkning af de symbolske Bøgers Betydning — at de Gejstlige ikke behøvede »at klæbe ved« deres Ord*).

Disse Anskuelser kunde *Ørsted* ikke lade staa

redelige, videnskabelige Bestræbelse for at befæste Troen paa det guddommelige Ord, at fatte dets rette Indhold, at fremdrage de Viisdommens og Erkiendelsens Skatte, som Evangeliet gemmer, og sætte dem i en levende Forbindelse med Aandens øvrige Besiddelser. . . Det er ikke for Clausens Person der strides, men det er kun den i hans Person saa skiendigt angrebne Aandsfrihed, som man vil hævde.«

*) *Paulsen* l. c. S. 22, 30, 39—42, 45—46.

uimodsigte. Han var enig i Resultatet, ikke i Begrundelsen, og for at retlede Aanderne offentliggjorde han i »Juridisk Tidsskrift« første Afsnit af sin Afhandling »Behøver den danske Kirkeforfatning en omgribende Forandring?«*) Dermed gik Tæppet op for første Akt af den Ørsted'ske Tragedie.

4.

I et Brev af 18de Maj 1829 til *Poul Christian Steermann* har Ørsted selv udtalt, at det, der nærmest foranledigede ham til at skrive sin Afhandling, var det ovenfor omtalte Skrift af Professor *Chr. Paulsen***), og han har senere i en Brevvexel med Biskop *N. Faber* i Odense paa dertil af denne givne Foranledning gjort forskellige Bemærkninger om Afhandlingen og dens Tendens***). Men Ørsted har sikkert haft andre end kirkepolitiske Grunde til at løfte sin Røst. Videnskabelig set var han Danmarks første egentlige Kirkeretslærer, den, der i sine Forskninger ikke som Forgængerne havde lagt saa godt som hele Vægten paa den rent dogmatisk=deskriptive, exegetiske eller historiske Fremstilling†), men ogsaa —

*) L. c. XII 1ste Hæfte (Kbhvn. 1826) S. 213—88. Nedenfor S. 1—66.

**) Se nedenfor S. 192.

***) Optaget i *C. G. V. Faber*: Et lille Stykke Kirkehistorie fra Stændereinstitutionens Tid i Kirkehistoriske Samlinger. Tredje Række. Fjerde Bind (Kbhvn. 1882—4) S. 696 o. ff., se navnlig S. 740 o. ff.

†) Saaledes *C. D. Hedegaard*: Den Danske Kirke eller Geistlig Ret saaledes som samme indeholdes udi den Danske og Norske Lovs 2den Bog I—II (Kbhvn. 1775), hvis Forløber »Forsøg til en almindelig Kirke-Ret eller Dansk juridisk Afhandling om Kirkens Ret i Almindelighed saavidt samme kan udledes af almindelige Begreb og Grunde uddraget af *Joach. Georg Daries Elementa juris Ecclesiastici universalis*. Som en Forberedelse til et *Jus Ecclesiasticum Particulare Danicum* eller Den Danske Kirke-Ret i Særdeleshed« (Kbhvn. 1763) vel indeholder nogle ganske uselvstændige naturretlige Udviklinger, og saaledes *Henrich*

som i sin Produktion i det hele — var gaaet de store Grundproblemer efter i Sømmene*). Hans Virke som Lærer i Kirkeret ved Pastoralseminariet har vistnok vejet mere til end Kirkerets-Undervisningen ved Universitetet, hvor Faget i Medfør af Forordningen af 26de Januar 1821 § 3 Nr. 3 kun spillede en beskedent Bidisciplins Rolle**). Han har følt det baa- de som sin videnskabelige og moralske Pligt at lade sin autoritative Stemme lyde — ogsaa han ejede en levende Sans for de ægte religiøse Værdier. At hans Stilling som Generalprokurør, hvori han 1825 efterfulgte C. M. T. Cold, skulde forhindre ham i at tage til Orde, er ikke faldet ham ind. Haand i Haand med hans Embedsstillinger som Medlem af Landets højeste Domstole, som Deputeret i Kancelliet var den Skribentvirksomhed gaaet, som netop fik sit sjældne og enestaaende Værd ved dens nære Forbindelse med Forfatterens praktiske Gerning. Og Enevoldsmagten var ikke skredet ind. Men at han derimod skulde have grebet Pennen for at afgive et *Votum*

Ussing: Kirkeforfatningen i de kongelige danske Stater, med deres vigtigste Fordele og Mangler samt muelige Forbedringer I—IV Del (Sorø 1786—89) og *Christian Brorson*: Forsøg til den anden Bogs Fortolkning i Christian den Femtes danske og norske Lov og de ældre Loves Bestemmelser, som henhøre til denne Deel af den danske Lovgivning I—II (Kbhvn. 1805).

*) Bortset fra Udviklingerne i »Haandbogen« o. a. skulle af Ørsted's herhenhørende Arbejder fremhæves: »Over Religionens moralske Grundvold« (Minerva, April 1799, S. 44—114), »Er Staten berettiget til at give Love og giøre offentlige Foranstaltninger til Religionens Fremme?« (Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter. 1807. Tredje Aarg.'s 1ste Bd. S. 52—123, optrykt under Titlen »Om Forholdet mellem Religion og Stat« i *Eunomia* I S. 39—93) og »Indlednings Tale til Udgiverens Forelæsninger over Kirkeretten i det ved Kongelig Resolution af 13. Januarii stiftede Pastoral-Seminarium« (Arkiv for Retsvidenskaben og dens Anvendelse VI (1831) S. 379—93).

**) Han havde ogsaa været Medlem af de ved kgl. Res. af 12te Maj 1813 og 22de Maj 1821 nedsatte Kommissioner henholdsvis til en Revision af Kirkelovene og ang. Forbedring af Gejstlighedens Kaar.

for H. N. Clausen i Striden med Grundtvig, hvad denne — med G. L. Baden som Sekundant — insinuerer, er en Sigtelse, Ørsted selv med fuldeste Føje tilbageviser*). Der var dem af Ørsted's Samtidige, som med Beundring for hans »redelige« og »rigtige« Udtalelser havde deres Betænkeligheder ved hans »Uforsigtighed«. I sin frygtløse Sandhedssøgen har Ørsted som den ægte Videnskabens Tjener, han var, kun ytret sig for Sagens Skyld, uden at skele hverken til Partier eller Personer. Hans Afhandling blev vel af Kong Frederik VI karakteriseret som »en Labyrinth af Ideer som har udartet til Sophisterier, og unyttig Jærnespind«**), men denne Opfattelse deltes vistnok kun af Kongen selv og muligvis Kaas. Den Dom, N. Fogtmann i et Brev til Sibbern fældede over Ørsted, var hele Samtidens***), og talrige Vidnesbyrd foreligge om den Opmærksomhed og Beundring, netop denne Afhandling vakte ogsaa i teologiske Kredse†). Den har bevaret sin Betydning. Ogsaa i vore Dages kirkelige Kampe har man ikke kunnet undlade at tage Hensyn dertil††).

*) Se nedenfor S. 98—99, jfr. S. 92. Om Clausen's egen Opfattelse af Ørsted's Afhandling se foran S. XIV Note *).

***) Nedenfor S. 155—56.

****) »Han er den danske Skribent, som forener den største Klarhed med den største Dybde«, Brev af Januar 1825 i Breve til og fra F. C. Sibbern I (1866) S. 133.

†) Anmeldt af Jens Møller i Nyt theologisk Bibliothek XII (1827) S. 159—206 (S. 186 ». . . den vigtigste Undersøgelse af alle dem, Prof. Clausen's Bog har fremkaldt«). Jfr. E. Tryde's »Svar efter Opfordring paa nogle Spørgsmaale angaaende den augsburgske Confession og Symbolerne. Et Brev til Professor Sibbern« l. c. X (1826) S. 252—56, særlig S. 259, 245 Note *), 254 og hertil Sibbern's Brev til Tryde af 6. Oktober 1826 i Breve til og fra F. C. Sibbern II S. 165—67. Jfr. ogsaa den ovenfor S. XXIV Note ****) citerede Brevveksel mellem N. Faber og Ørsted l. c. S. 730, 740—41, 745—47.

††) Jfr. f. Ex. »Højesteretsdommen i Arboe Rasmussen's Sagen med Bilag« (Khhvn. 1916) S. 68—69, 126, 128—30, 249, 250, 252. Gan-

Allerede fordi Ørsted's Afhandling i sin Helhed er optrykt nedenfor, vil det her være tilstrækkeligt kun at anføre dens Hovedpunkter.

Om den danske Kirkeforfatning, der i Hovedsagen er den samme, som den har været siden Reformationen, er der i Tidernes Løb, under ændrede Forhold og Begreber, fældet meget ulige Domme. Især har Anstødsstenen været den Forpligtelse, hvorunder Kirkens Lærere have været lagte med Hensyn til de symbolske Bøger. Det er indlysende nødvendigt, at enhver bestemt Kirke maa have sine faste Grundlærdomme, der forene deres Medlemmer til ét Samfund og afsondre dem fra andre; i den danske Kirke ere Religionslærerne bundne ved de i Kongeloven og Danske Lov nævnte symbolske Bøger og den Ed, de i Henhold til Lovgivningen have at aflægge. Den umiddelbare Genstand for denne Ed, der ikke alene er negativ, men ogsaa positiv, er den Lære, Præsten har at føre; den strækker sig imidlertid ikke til de symbolske Bøgers hele Indhold, men kun til det, der er en væsentlig Bestanddel af den kristne Tro. Hvis Lovgiveren havde paalagt en Pligt til en bogstavelig Forstaaelse af de symbolske Bøger, vilde en Retsædvane som den af Chr. Paulsen antydede ikke kunne medføre en mildere Opfattelse, da en Retsædvane ingen Gyldighed kan have i Strid med Lo-

ske betegnende for Kvaliteten af Kendskabet til Begivenhederne i 1826 er Defensors Ord for Højesteret: »Saaledes talte man (Ørsted) allerede i 1826, naar man talte ud af en ædel og i Ordets bedste Forstand fribaaren Aand. Jeg ved nok, *det hedder sig* — og det er ogsaa rigtigt — at Ørsted *faldt i Unaade* paa Grund af det, han havde sagt; men jeg vil dog straks tilføje her, at *værre var det ikke*, end at Mynster, selve Mynster, 5 Aar efter, i 1831, da han udgav en Afhandling om Begrebet af den kristelige Dogmatik, dedicerede den til Ørsted . . . « l. c. S. 69, jfr. ogsaa Udtrykket i et fra videnskabelig Side produceret Bilag 30 II 16 S. 252 » . . . som forøvrigt bragte ham (Ørsted) i Unaade«.

ven*). Men ogsaa de kirkelige Love ere undergivne den for Love i Almindelighed gældende Sætning, at ligesom Forhold og Begreber forandre sig med Tiderne, vil ogsaa det System af Forestillinger, hvorfra man ved Lovens Anvendelse maa gaa ud, forandre sig, uagtet selve Loven bliver uforandret. Saaledes vilde der vel vanskelig findes nogen Religionslærer, som ubetinget vilde underskrive enhver Forestillingsmaade i de symbolske Bøger. Men hvad der maa anses som væsentligt, kan ikke bedømmes af enhver efter eget Godtbefindende. Det ældste kristelige Symbols Indhold og de Sætninger af den Augsburgske Konfession, der nærmest forklare Protestantismens Væsen, maa betragtes som saa væsentlige, at samme maa læres overalt, hvor den evangelisk kristelige Tro skal kunne siges at prædikes. Men der er dogmatiske Bestemmelser i de to andre Symboler og i den Augsburgske Konfession, som baade ligge udenfor Menighedens Fatteævne og desuden ikke ere nødvendige for den kristne Tro og Sindelag, saaledes Treenighedslæren, — og slige er en Præst ikke pligtig positivt at foredrage. Efter navnlig i Afhandlingens andet Afsnit — med stadig kritisk Front overfor de af H. N. Clausen stillede Krav om Kirkens større indvortes Selvstændighed — udførlig at have gennemgaaet en Række Spørgsmaal af mere teknisk kirkeretlig Art, besvarede Ørsted det i Afhandlingens Titel stillede Spørgsmaal derhen, at om-

*) *Chr. Paulsen's* i dansk Retslitteratur enestaaende Opfattelse af Retssædvanens Superioritet overfor Loven, jfr. hans ovenfor omtalte Skrift S. 30—34 og endnu tidligere hans Udtalelser i Dansk Litteratur-Tidende for Aaret 1825 Nr. 27 S. 418—19, jfr. Samlede mindre Skrifter I (Kbhvn. 1857) S. 708, viser ham som en Tilhænger af den historiske Skole. Det er ikke uden Interesse at lægge Mærke til, at denne Skoles klassiske — og vidtgaende — Værk om Sædvaneretten, *Georg Friedrich Puchta's* »Das Gewohnheitsrecht« først udkom 1828 (I Erlangen 1828, II 1837).

gribende Forandringer ikke vare nødvendige og i den foreliggende Gæringsperiode vilde være højst utilraadelige*).

5.

Det fremgaar kun af de nedenfor samlede Aktstykker, at Kong Frederik VI er blevet sat i Kundskab om Existensen af A. S. Ørsted's Afhandling, men ikke de nærmere Omstændigheder derved. Meget taler for, at Biskop Münter og A. C. Gierlew ere inde paa det rigtige Spor, naar de begge, uafhængige af hinanden, antage, at det er Dronning Marie Sophie Frederikke, som har rørt Alarmklokken — mulig inspireret fra en enkelt teologisk Side eller af den af Ørsted selv antydede mod ham arbejdende »fjendtlige Genius«**). Hverken Kongen eller

*) I sin ovenfor omtalte Brevvexel med Biskop N. Faber — Breve af 30. Oktober og 19. November 1838 — taler Ørsted rent ud, uden videnskabelig eller litterær Tinktur: »Afhandlingens nærmeste Tendents var iøvrigt at gjendrive deres høirøstede Paastand, som idelig og idelig trængte paa, at Kongen, i Kraft af Kongeloven, var pligtig til at holde over en streng Bogstavorthodoxie og afsætte de Lærere ved Universitetet eller i Kirken, som syndede herimod, og som derfor, efter Dætidens Talemaader, vare Løgnere og Meenedere i Kirken. Men det var ikke Indifferentisme, jeg vilde have sat i Stedet for hine Skrigeres Fanatisme; jeg søgte at vise, at den evangelisk christelige Kirke meget vel kunde hævdes i Staten, og de symbolske Bøger og Præste-Eeden beholde deres Betydning, uden at christelig Lærefrihed derved gik til Grunde, og at det var ret og tilbørligt paa en saadan liberal Maade at haandhæve Landets Religion . . . Endelig bemærkes, at jeg ingenlunde har paastaet, at den nuværende Tingenes Orden er den fortrinligste, der kan være, og at jeg endnu mindre vil forsvare alt, hvad der til den Tid var skeet eller siden er skeet i Kraft af denne Tingenes Orden; jeg har kun villet vise, at den i og for sig var ret taalelig, at det Christelige og Gode, naar den blev ret benyttet, meget vel derved kunne fremmes; andet har jeg ikke sagt, og videre Undersøgelser laae udenfor Afhandlingens Tendents.« Kirkehist. Saml. 3. R. IV S. 740—41, 742, jfr. S. 751—52.

***) Se nedenfor S. 123.

Kaas har haft noget Kendskab til Ørsted's retsvidenskabelige Produktion*), og som religiøs Gransker er Kaas sikkert ikke naaet udover Luther's Katekismus og den autoriserede Lærebog i Religion**). Kongen har om Afhandlingen forlangt en embedsmæssig Erklæring, ikke fra Ørsted, hvad Koch nævner***), men fra Kancelliets Præsident Kaas, som derefter har haft en mundtlig Samtale med Ørsted om Sagen, jfr. Kaas' Konzept til Betænkning af 9de August 1826. Det er sandsynligt, at Kaas overfor Ørsted har gjort de Betragtninger gældende, der ere nedfældede i dette Udkast, og navnlig har han slaet paa, at Ørsted's Afhandling skulde forelægges den officielle teologiske Sagkundskab til Prøvelse; muligvis har han ogsaa pointeret det uheldige i, at Ørsted som Generalprokurør og Deputeret i Kancelliet har taget til Orde, som sket er. I Breve af 11te og 13de August til Kaas gør Ørsted nærmere Rede for Hensigten med sin Afhandling navnlig med Hensyn til sin Opfattelse af Præsteeden, med den største Rolighed imødeser han det af Kaas ønskede teologiske Responsum, om end han betragter et saadant Skridt som en for ham dybt krænkende Forholdsregel. Angaaende Treenighedslæren erklærer han, at det er kun den metafysiske Bearbejdelse, denne Lære har faaet ved det Athanasianske Symbol, han har anset

*) Nedenfor S. 167.

***) Nedenfor S. 118 og 160.

****) Kirkehist. Saml. 3. R. VI. Bd. S. 7. Det er lidet træffende, naar Koch l. c. S. 10, jfr. ogsaa »A. S. Ørsted« S. 92, siger, at Ørsted fra Begyndelsen af havde »rådført sig« med Kaas. Iøvrigt bygger hele Koch's Fremstilling paa en Fejlæsning. Han har læst Ørsted's Forsvarsskrift til Kongen af 19de August som 9de August. Allerede som Følge deraf er den historiske Udvikling S. 7—11 urigtig, næsten Linie for Linie. Det samme gælder Fremstillingen hos *Troels-Lund* l. c. S. 171 o. ff.

for mindre væsentlig uden derfor at forkaste samme. Efter Ørsted's Anmodning bleve begge Breve forelagte Kongen af Kaas med dennes stærke Fremhæven af, at det havde været Ørsted's embedsmæssige Pligt at gøre Indberetning til Kongen og Kollegiet om den herskende kirkelige Gæring og Angrebene paa Regeringen i Stedet for selv at optræde som Dommer, Voldgiftsmand eller Lovfortolker i saa vigtige Anliggender. Det er i det hele Kaas' Mening, at Regeringen bør skride ind overfor Ørsted og tilkendegive ham, at en Mand som han, hvis Embedspligt gaar ud paa at vejlede Kongen og Regeringskollegierne i tvivlsomme Tilfælde og udtale sig om Lovens rigtige Fortolkning, ikke selv som Forfatter bør kunne udbrede sine Meninger om Lovgivningen i det hele eller om enkelte Dele. Og denne Opfattelse har Kaas sikkert stadig hævdet overfor Kongen ogsaa efter til Brug for sine Overvejelser at have modtaget Erklæringer af 18de og 20de August henholdsvis fra Politidirektør *Kierulff* og Geheimstatsminister *Ove Malling*, der begge, uden iøvrigt kritikløst at følge Ørsted paa alle Punkter, fraraadede, at han droges til Ansvar for sit Skrift. Om det iøvrigt er efter Kaas' Indstilling, at der blev givet Ørsted Lejlighed til at udtale sig direkte overfor Kongen, er antageligt, men kan efter det foreliggende ikke med fuld Sikkerhed afgøres.

Den 19de August tilstillede Ørsted Kongen sine Bemærkninger i Anledning af den mod ham rejste Klage. Udførlig og udtømmende gennemgaar han de enkelte Punkter i sin Afhandling, der ere lagte ham til Last. Han uddyber nærmere sin Opfattelse af Præsteeden og lægger ikke Skjul paa, at det efter hans inderligste Overbevisning vilde være en af de sørgeligste Ulykker, der kunde møde Kongens Un-

dersaatter, om Eden nu skulde forklares saaledes, at den omfattede enhver i de symbolske Bøger fremsat eller antydet Forestillingsmaade i al bogstavelig Strængthed. Han gør nærmere Rede for sin Opfattelse af Treenighedslæren og erklærer sig rede til ved en fornyet Udtalelse at raade Bod paa den Misforstaaelse, hans Ord herom muligen kunde have fremkaldt, og endelig henleder han Kongens Opmærksomhed paa den Aand, der hersker i hans Arbejde og i hans tidligere Færd som Skribent og Embedsmand. Drevet af en indvortes Trang havde han skrevet sin Afhandling, uden Betænkeligheder og uden at overveje, om det var klogt eller uklogt, allerede fordi han var fuldkommen overbevist om, at de Grundsætninger, han havde udtalt, vare de samme, Kongen ved alle forefaldende Lejligheder selv havde fulgt.

Hvorledes Frederik VI forstod Ørsted's Forsvarsskrift, fremgaar med al ønskelig Tydelighed af det Brev, Kongen den 20de August sendte Kaas. Heri spores intet af den »Uro«, Biskop Münter fandt hos Monarken. De Mænd, der efter Münter's Udsagn støttede Ørsted — *Schimmelmann* og *Malling* — have ikke været stærke nok til at afbalancere Kaas' Indflydelse. Kongen har efter alt foreliggende stedse fastholdt den Kurs, Kaas fra Sagens første Færd ansaa som den rette. Af personlig Velvilje mod Ørsted har han tøvet med Exekutionen, men ikke været i Tvivl om, at hans Pligt som Regent bød ham at tage Affære.

Den 2den September havde Ørsted en Samtale med Kaas, under hvilken Kancellipræsidenten tilkendegav Ørsted, at Kongen vilde forelægge ham det Alternativ enten at forandre sin Embedsstilling eller atophøre med sine litterære Arbejder, men

under en Audiens den følgende Dag stillede Kongen kun Fordring om, at Ørsted standsede sin Forfatter's virksomhed. Dermed var Tragediens Klimax naaet.

6.

Ifølge Biskop Münter's Dagbøger var Ørsted's Sag blevet forværret, efterat *N. F. S. Grundtvig* havde udgivet sin Brochure »Vigtige Spørgsmaal til Danmarks Lovkyndige« (Kbhvn. 1826) og *Jac. Chr. Lindberg* »Hvad er Christendom i Danmark? Med Hensyn paa Professor Paulsens, Etatsraad Ørsteds og de danske Biskoppers Yttringer om de symbolske Bøgers Myndighed og Præste-Edens Betydning i Danmark« (ibid. 1826), og efter Fremstillingerne hos *L. Koch* og *Troels-Lund* skulde det have været disse to Skrifter, som satte den afgørende Prik over i'et.*) Det er vel muligt, at der er spundet Traade mellem Kongeborgen og den Grundtvig'ske Fløj — *H. N. Clausen* siger i sine »Optegnelser«, at Partiet ikke savnede sit Støttepunkt paa Amalienborg,**) og *Helweg* udtaler etsteds, at Frederik VI »gjerne havde et mildt Øie til Grundtvig***) — men da Grundtvig's og Lindberg's Bøger averteredes til Salg i Adresse-avisen henholdsvis den 2den og 3dje September,†)

*) »Der var saaledes i slutningen af August al god grund til at antage, at den hele sag vilde forløbe uden videre alvorlige følger«, *Koch* l. c. S. 11, jfr. *Troels-Lund* l. c. S. 175: »Alt syntes da ved Udgangen af August at tyde paa, at Skyerne . . . atter vilde spredes, og det hele opløse sig i klart, rent og skønt Septembevejr. Men just som man vilde nyde dette Syn, kom med eet to uvane Teologer farende« o. s. v. Den nedenfor S. 130 o. ff. aftrykte udaterede Kaas'ske Koncept er sikkert af begge de nævnte Forfattere — henholdsvis S. 12 og S. 180 — henvendt til et altfor sent Tidspunkt.

***) L. c. S. 131.

****) *Helweg* l. c. Anden Udg. Anden Del (Kbhvn. 1883) S. 481.

†) Kjøbenhavns kongelig Adressecomptoirs alene privilegerede Efterretninger 68. Aarg. Nr. 206 og 208.

kunne de i hvert Fald ikke umiddelbart have indvirket paa den kongelige Beslutning, der alt den 2den September officielt blev meddelt Ørsted,*) medmindre de enten i Korrekturafttryk eller paa anden Maade forinden vare spillede Monarken i Hænde. Men de nævnte Skrifter vare i alle Tilfælde i høj Grad egnede til at virke som Olie i Ild. Havde Grundtvig før identificeret sin Røst med Kirkens Genmæle, var det nu *Statens Genmæle*, han raabte paa, sekunderet af sin Vaabendrager Lindberg og — G. L. Baden. Navnlig Grundtvig's tredje og femte »Spørgsmaal« lade intet tilbage at ønske i Retning af Tendens: »om Præsternes Forpligtelse til at bestride falsk Lærdom kunde bortfalde, uden at den vældige Beskjærmelse og Haandhævelse, Konge-Loven forsikkrer Statens Religion, tabdes af Sigte?«**), og om Danmarks lovkyndige »kiende nogen Lærdoms-Regel, Danmark kunde være tjent med, istedenfor den Augsburgske Confession, eller om de mene, nogen Stat kan være tjent med, at Geistligheden i Stats-Kirken er, i Henseende til Lærdommen, sin egen Lovgiver?«***) Og Lindberg besvarer

*) Audiensen den 3. September sættes af *Troels-Lund* l. c. I S. 180 til den 8. September, »hvad der, naar erindres, at Grundtvigs og Lindbergs Bøger først var udkomne den 2.—5. September, viser, med hvilken Hast Sagen blev fremmet«. Jfr. derimod nedenfor S. 173 Ørsted i Brev til Kaas af 17. September.

**) Grundtvig l. c. S. 19—20 og direkte mod Ørsted S. 23—24. I et Brev til Censor P. Eberlin af 22. Marts 1827 har Grundtvig gjort nogle karakteristiske Bemærkninger om Ørsted's »Overvægt«, se Breve fra og til N. F. S. Grundtvig. Udg. af Georg Christensen og Stener Grundtvig II (1821—1882) (Kbhvn. 1926) S. 134—135. Art. III i Kongeloven af 14. November 1665 paalægger Kongen at bekende sig til den kristne Religion »effter den form og maade, som den reen og uforfalsket er bleffven foresatt og fremstillet udj den Augsburgiske confession Aar et tusind fembhundrede og trediffve, og ved samme reene og uforfalskede Christelige Troe holde Landsens Indbyggere og den vældeligen haandhæffe og beskierme i disse Lande og Riger mod alle Kiettere, Sværmere og Gudsbespottere«.

***) Grundtvig l. c. S. 32.

det i Titelen paa hans Bog stillede Spørgsmaal derhen, at det er den Religion, som er haandhævet ved Rigets urokkelige, uforanderlige Grundlov, Kongelovens Art. 3 og D. L. 1—1—1,*) og af Skoleanordningen af 29. Juli 1814 fremgaar »den soleklare Sandhed, at Kong Frederik den Sjette ikke mindre end hans høisalige Forfædre vil, at Christendom skal i Danmark forkyndes overeensstemmende med den apostolske, nicænske, athanasianske og augsborgske Troesbekjendelse, og Luthers lille Catechismus.«**) Han hævder, at den kristne Kirke aldrig kunde følge som sine de Grundsætninger, Ørsted har udviklet, men at den »ligefrem maa forkaste dem, som ubrugbare, skadelige og farlige«;***) det er »klart af flere Steder, at Etatsraad Ørsted ikke deler Troe med Kirken, og øiensynlig vil gjøre sin Troe til Kirkens Troe.«†) Som direkte Angiver optræder G. L. Baden i sin i det følgende oftere citerede Artikel i Øst's »Archiv«,††) men hans hele Position var af den Art, at Ørsted ganske negligerede hans Smædeskriverier; derimod imødegik han Grundtvig og Lindberg i andet Afsnit af sin kirkeretlige Afhandling.†††)

7.

Hvorledes Frederik VI har stillet sig til Ørsted i Audiensen den 3dje September, vides ikke. Troels-Lund's Skildring af Kongens »milde« og »forstan-

*) Lindberg 1. c. S. 17—20.

**) Lindberg 1. c. S. 88.

***) Lindberg 1. c. S. 96.

†) Lindberg 1. c. S. 108.

††) Jfr. nedenfor S. 99 Noten.

†††) Se nedenfor S. 98 o. ff.

dige« Tale beror paa Gisninger.*) Denne postulerede Holdning har i hvert Fald ikke udelukket Kongens bestemte Tilkendegivelse af, at Ørsted havde at nedlægge sin Pen. Overfor dette *sic volo* maatte Ørsted forstumme. Han mente det ørkesløst at forsøge at faa Kongen til at ændre sin Beslutning, men sendte Kongen et Andragende om Tilladelse til successivt at trække sig tilbage fra sine litterære Arbejder,**) saaledes at han førte Juridisk Tidsskrift op fra dets 24de til et 30te Hæfte, sluttede Revisionen af nogle ældre Arbejder, deriblandt »Haandbogen«, hvoraf halvtredje Bind var udkommet, og ikke formentes at skrive de Afhandlinger, hvortil hans Medlemskab f. Ex. af Videnskabernes Selskab forpligtede ham. Han anholdt endelig om, at Kongen vilde tillade ham at afslutte sin kirkeretlige Afhandling i Juridisk Tidsskrifts første Hefte. Dette Andragende sendte Kongen den 10de September til Kaas med Bemærkning, at han under fornødne Kauteler gærne indvilligede i, at Ørsted fuldendte, hvad han havde begyndt. Af Kaas' Brev til Ørsted af 18de September kan det vel udledes, at han ikke med gunstige Øjne har set paa en saadan Tilladelse, men ikke, at han direkte har modarbejdet Ørsted ved Paavirkning af Kongen.***)

Kort Tid efter Ørsted's Audiens hos Frederik VI havde Kaas en Samtale med Ørsted, hvori han igen berørte det under Sammenkomsten den 2den September stillede Alternativ, Forandring af Ørsted's Embeds-

*) L. c. I S. 181—82.

**) Selve Andragendet synes at være forsvundet; i Rigsarkivet opbevares kun nogle gennemrettede og vanskelig læselige Udkast. Af det kgl. Reskript af 21. September fremgaar, at det er dateret den 8de September.

***) Saaledes vistnok Koch, Kirkehist. Saml. S. 14, »A. S. Ørsted« S. 94 og Troels-Lund l. c. S. 182.

stilling eller Ophør af hans Skribentvirksomhed. Under Forudsætning af, at Kongen ikke ønskede at beholde ham som Generalprokurør og Deputeret i Kancelliet, ytrede Ørsted, at han kunde tænke sig at ombytte disse Stillinger med Embedet som Justitiarius i den kgl. Lands-Over- samt Hof- og Stadsret, men ikke, at han foretrak dette Skifte for en Indskrænkning i sit litterære Virke. Den 15de September vilde Kongen afholde Statsraad, og da Ørsted frygtede for, at Kongen mulig kunde blive urigtig informeret fra Kaas' Side, tilskrev han den 15de September *Ove Malling* i Overensstemmelse med sin Samtale med Kaas og bad ham bidrage til, at ingen Afgørelse maatte blive truffet, førend Ørsted selv var hørt om Sagen. Paa Grund af Sygdom kunde Malling ikke møde i Statsraadet og sendte inden dettes Begyndelse Ørsted's Brev til Kaas, der uden at vide, hvad det drejede sig om, aabnede det ved sin Indtræden hos Kongen, der blev gjort bekendt med dets Indhold. Saasnart Ørsted bragte dette i Erfaring, sendte han den 17de September Kaas en nærmere Forklaring om Anledningen til og Hensigten med sin Skrivelse til Malling. Han vilde kun forebygge, at der blev truffet en Beslutning i hans Sag, uden at hans egen Stilling med Hensyn til en eventuel Ændring i hans Embedsstilling var bragt paa det rene, men han erklærede samtidig uden Omsvøb, at medens han før havde været overbevist om, at Kaas var hans Velynder og Beskytter, var han nu under de senere Begivenheder begyndt at frygte for, at dette ikke var Tilfældet, men at Kaas tværtimod ønskede ham ud af Kancelliet. Han udbad sig endnu Kaas' Medvirkning til, at han snart maatte blive revet ud af den Uvished om sin Skæbne, hvori han i 5 à 6 Uger havde svævet. Den 18de September svarede Kaas, at Ørsted's Skrivelse ikke havde eller vilde

have nogen Indflydelse paa Kongens Beslutning, der endnu var Kaas ganske ubekendt, at det var ham ubegribeligt og tillige højst smerteligt, at Ørsted kunde være i Vilderede med Hensyn til Kaas' Sindelag mod ham, men han lagde samtidig ikke Skjul paa, at han altid havde betragtet Ørsted's Forfattervirksomhed som uforenelig med hans Embedsstillinger og særlig, naar denne angik saa ømfindtlige Materier som de kirkelige. Ørsted's Brev blev af Kaas forelagt Kongen, som derefter skred til Handling. Hvad denne vilde gaa ud paa, meddelte han Kaas i et Brev af 20de September. Samme Dag satte Kaas Ørsted i Kundskab derom. Efter Samtalen med Kongen var Ørsted gaaet ud fra, at Sagen vilde blive sluttet uden nogen skriftlig Tilkendegivelse. Nu skulde han alligevel modtage en saadan, ovenikøbet ledsaget af en udtrykkelig Irettesættelse. Af Ørsted's Brev til Kaas af 21de September fremgaar, hvor dybt krænkende han finder de paatænkte Skridt.

Men der var ingen Vej udenom. Den 21de September modtog Ørsted det kongelige Reskript. Det tilkendegiver ham først Monarkens Mishag med hans Afhandling, udtrykker dernæst Kongens Tilfredshed med Ørsted's eget Forslag om efterhaanden at indskrænke og derefter tilendebringe sin Forfattervirksomhed, bifalder, at Ørsted fortsætter og bringer de ovenfor nævnte Arbejder til Afslutning og paalægger ham endelig at søge Afsked fra sin Stilling ved Pastoralseminariet. Det sidste Paabud gik Ørsted stærkt til Hjærte. I et Brev til Kaas af 22de September fremsatte han det Ønske at maatte udsætte sin Ansøgning i nogen Tid, men det blev kun et fromt Ønske, den 26de September blev den indsendt og under 10de Oktober bevilget. Der er en vis bitter Ironi i den kortfattede Kommentar, Biskop

Münter i sine Dagbøger knytter til det traditionelle Ord »allernaadigst«^{*)}). Medens den sidstnævnte Resolution blev expederet paa sædvanlig Maade, hemmeligholdtes Reskriptet af 21de September. Det blev holdt under Laas og Lukke til vore Dage. Naar Koch i dette Faktum finder et Fingerpeg om, at de Mænd, der have haft med Sagen at gøre, ikke have villet Ørsted personligt ilde,^{**)} turde dette være en noget besynderlig Slutning. Grunden har sikkert ikke været Hensynet til Ørsted, men en ganske anden og mere nærliggende — Offentlighedens Dom^{***)}).

Den sidste Akt af Dramaet var udspillet. Ørsted's retsvidenskabelige Forfattervirksomhed var standset og standset for bestandig. Løven i den dansk-norske Jurisprudens var fældet. Han afsluttede i Henhold til den ham givne kongelige Tilladelse sin Afhandling i Juridisk Tidsskrift†), Arkiv for Retsvidenskaben og dens Anvendelse (IV Bd. 1827, V 1828, VI 1831)††) sin »Haandbog«s 3dje Bind (1828) og 15de Bind — 30te Hæfte — af Juridisk Tidsskrift, og det var under Udarbejdelsen af sidstnævnte Arbejde, at han fattede den Beslutning at søge at blive løst fra den Forpligtelse, som var paalagt ham ved Reskriptet af 21de September. Af Frederik VI's Holdning under den Audiens, i hvilken Ørsted overrakte Kongen fornævnte Bind af Haandbogen, havde han faaet det Indtryk, at Kongen ikke længere lagde

*) Nedenfor S. 204.

***) »A. S. Ørsted« S. 96.

****) Jfr. nedenfor S. 119, 137 og navnlig *Kierulff's* Ytringer S. 141.

†) En skarp Iagttager og opmærksom Læser som *A. C. Gierlew* betegner den ikke uden Føje som en *recantatio*. Han tænker derved uden Tvivl navnlig paa Ørsted's nærmere Forklaring af sine Udtalelser om Treenighedslæren l. c. S. 293 o. ff., nedenfor S. 104 o. ff.

††) De tre første Bind var udkomne henholdsvis 1824, 1825 og 1826.

Vægt paa at fastholde hin Indskrænkning. Dette udviklede Ørsted nærmere i et Brev af 18de Maj 1829 til *Poul Christian Stemann*, der 1827 var blevet Kaas' Efterfølger som Præsident for Kancelliet. Han bad specielt om Tilladelse til endnu at udgive nogle faa Bind af Juridisk Tidsskrift og anmodede samtidig Stemann om at udvirke hos Kongen, at Reskriptet af 1826 blev ophævet, helst kun ad mundtlig Vej*). Der havde nu været Lejlighed for Stemann til at vise, at han bedre end sin Forgænger forstod Ørsted's Betydning som retsvidenskabelig Forsker, men hans Svarbrev til Ørsted af 25de Maj synes utvetydig at vise, at han kun har været en lunkentalsmand for de Ørsted'ske Ønsker hos Kongen. Ørsted opnaaede intet andet end at faa Tilladelse til at afslutte Juridisk Tidsskrift med 32te Bind i Stedet for med 30te — at han maatte fuldende Haandbogen, ansaas som en direkte Følge af Reskriptet af 1826 — ellers blev alt ved det gamle. Bortset fra de nysnævnte Værker og den ovenfor S. XXII Note†) omtalte anonyme Anmeldelse af *J. C. Lindberg's* Skrift »Er Dr. Prof. theol. *H. N. Clausen* en ærlig Lærer i den christne Kirke?« (1830) i Maanedsskrift for Litteratur**) foreligger der indtil den konstitutionelle Forfatnings Indførelse intet retsvidenskabeligt Bidrag fra Anders Sandøe Ørsted's Haand. Hans utrættelige Pen var slaaet ham ud af Haanden. Hans større og mindre Skrifter efter 1848 ere alle uden Undtagelse af politisk-statsretligt Indhold. I hans »Af mit Livs og min Tids Historie« findes intetsomhelst om Begivenhederne i 1826. Hans Udtalelser om Frederik VI

*) *Rubin* l. c. S. 348 synes ikke at have kendt denne Henvendelse til Stemann og Kongen.

**) *L. c.* IV (1830) S. 179—90. Jfr. *L. Koch*: *A. S. Ørsted* S. 102—03.

vidne altid om pietetsfuld Hengivenhed.*) Mærkeligt, at Ørsted's Afskedshilsen til den juridiske Læseverden ikke gav Genlyd i Litteraturen. *Sibbern's* nedenfor aftrykte Apostrofe i »Patriotiske Intelligentsblade« danner en hæderlig — og prægtig — Undertagelse.

8.

Allerede i det andet Brev, Ørsted tilstillede Kaas, da denne havde indledet Kampagnen mod ham, betegner han sin Afhandling som »uheldig«, et Udtryk, der strax med Begærlighed gribes af Kaas,**) og Ørsted's hele Holdning under Sagens Gang, ligesom ogsaa Afhandlingens andet Afsnit, synes at røbe en vis Svaghed og at vise ham som en Mand, der foretrækker sit indflydelsesrige Embede fremfor som hidtil at virke til Videnskabens Fremme.***) Paa saadanne Præmisser bør dog Dommen over Ørsted's Færd ikke fældes.†) Det skal maaske ikke tages lige efter Bogstaven, naar Ørsted lejlighedsvis kalder sig ikke egentlig Videnskabsmand, men en videnskabelig interesseret Forretningsmand,††) men givet er det i hvert Fald, at han, i øvrigt som de bedste af Enevældens Embedsmænd, følte og handlede som Kongemagtens — Statsmagtens — Tjener. Han har ved Offentliggørelsen af sin Afhand-

*) Se f. Ex. *Ørsted*: Oplysninger for Vælgerne i det tredje kjøbenhavnske Distrikt, i Anledning af et til dem omdeelt Blad (Kbhvn. 1848) S. 4.

***) Nedenfor S. 127 og 130.

****) Saaledes *Rubin* l. c. S. 349.

†) I Overensstemmelse hermed ogsaa *Koch*: Kirkehist. Saml. S. 18 o. ff., noget svagere i »A. S. Ørsted« S. 95.

††) *A. S. Ørsted*: Abhandlungen aus dem Gebiete der Moral und Gesetzgebung-Philosophie I (Kbhvn. 1818) S. XVII.

ling — som ovenfor hævded — ikke et Øjeblik tænkt paa, at hans litterære Virksomhed nu ligesaa lidt som før kunde komme i Kollision med hans Embedsgerning. Da dette betyder ham baade af Kongen og Kancellipræsidenten, gribes han af den overvældende Følelse, at han objektivt set har begaaet en Fejl, og som Følge deraf viger han ikke tilbage for at karakterisere sit Arbejde som foranført. Den samvittighedsfulde Embedsmand har sin særegne Mentalitet, og Ørsted, det store, uopnaaelige Forbillede for enhver dansk Embedsmand, var den samvittighedsfuldeste af alle.

Herom har Ørsted naturligvis ikke udtalt sig, men om et andet Hovedpunkt foreligger der Vidnesbyrd baade fra Kaas og Ørsted selv. I sit Brev af 2den September til Frederik VI omtaler Kaas i stærke Udtryk Ørsted's Hengivenhed for Kongen og fremhæver i Forbindelse dermed, at Grunden til, at Ørsted ikke gav Afkald paa sit Embede, var den, at han frygtede for, at et slikt Skridt maatte blive anset for Trods*), og i det foran citerede Brev til Steermann siger Ørsted ligefrem, at han frygtede for ved at give Slip paa sin Embedsstilling at tabe »Kongens personlige Naade«. Og endelig har Ørsted selv peget paa et andet Hensyn. Hvis han havde søgt sin Afsked, »vilde dette Skridt have givet mig en Art af Popularitet, der var mig høilig imod**). Det er Ørsted's eget Udsagn, og han har Krav paa at blive troet paa sit Ord. Ere samtlige disse Hensyn Tegn paa Svaghed, er det Svaghed af en menneskelig set skøn og uselvsk Art. Svaghed var det i hvert Fald ikke, naar Ørsted ikke paakaldte nogen Medlidenshed hverken hos Samtid eller Eftertid. Det var den

*) Nedenfor S. 161.

***) Nedenfor S. 192.

anden store Modgang i sit Liv, han havde fristet. Først, da Universitetet i hans Ungdom vragede ham som Lærer til Fordel for en Stuelærd, hvis Betydning for dansk Retsvidenskab og dansk Retsliv er lig Nul, og nu, da det lystede Kongen at slukke Landets største videnskabelige Lys. Med samme mandige Fasthed, med samme Mangel paa Forfængelighed og Selvoptagethed bar han begge Tilskikkelser. Klynkeri og Martyrdom har han overladt til Personligheder af en anden Støbning.

Det synes at være den almindelige Mening, ikke alene hos Forfattere af Grundtvig'sk Farve, men ogsaa hos andre, at Ørsted begik en Embedsfejl ved at publicere et kirkeretligt Indlæg under den stansende Strid mellem Clausen og Grundtvig. Nedskriveren af disse Linier deler ikke denne Opfattelse og kan i alt Fald kun indrømme, at Fejlen var rent formel. Men selv om der med nogen Føje vil kunne rettes Kritik mod Ørsted's Optræden, er Sagen dog ikke afgjort hermed. Hovedspørgsmaalet er, om denne Optræden berettigede Enevoldsmagten til sit i nyere dansk Historie enestaaende Skridt. Med en enkelt Undtagelse*) har Svaret lydt benægtende. Skulde Ørsted endelig drages til Ansvar, maatte der have kunnet findes en lempeligere Straf.

Det var én af Danmarks mægtigste Hjørner, der ramtes af Hugget. Endnu ikke fyldt 48 Aar**) blev Ørsted stoppet i sin Bane. Et Geni med Geniets vældige Produktionstrang. Som kritisk Tænkter var han — som *Vilh. Andersen* med Rette har sagt — hele

*) *Marius Kristensen* i en Anmeldelse af *Troels-Lund's »Bakkehus og Solbjerg«* i »Askov Lærninge. Aarsskrift 1924« (Kolding 1925) S. 46: »Anders Sandøe Ørsted begik i virkeligheden noget aldeles usømmeligt, da han, rigets næsthøjeste juridiske embedsmand, tog parti i en udømt sag, og straffen han fik, var mild i forhold til forseelsen.«

**) *A. S. Ørsted* var født den 21de December 1778.

sin Samtids Overmand, og han var den dansk-norske Retsvidenskabs Fader. Maalt med en europæisk Alen taaler han Sammenligning med de største Retsforskere udenfor Norden, i Tyskland, Frankrig o. s. fr., viger ikke for nogen af dem, overgaar dem snarere. Ganske urimeligt, som man har gjort, at trøste sig med, at Ørsted ved Katastrofens Indtræden var udskrevet.*) Allerede tidlig havde han ønsket at give en ny systematisk Fremstilling af den samlede danske Ret,**) derom kredsede hans Tanker stadig, og det var ham en Sorg at lade denne Kæmpeopgave ligge til sine Efterfølgere, som maatte fordele den mellem sig. Ene vilde Ørsted have kunnet magte den. Han har sikkert ogsaa følt det lidt rært utilfredsstillende i at efterlade sit kolossale videnskabelige Livsværk stykket ud i Afhandlinger, Noter til Professorernes Lærebøger o. l.; naar man om hans Forfatterskab har fremhævet, at han ikke har efterladt sig noget monumentalt Arbejde,***) har man ikke tilstrækkelig undersøgt Aarsagerne dertil. Intet kan iøvrigt være mere misvisende end Rubin's Betegnelse af Ørsted som »den store Konceptskriver«.†) Naar Grundtvig klager over den ham idømte Censur, er denne hans Skæbne dog mild i Sammenligning med Ørsted's, paa hvem man lukkede Munden. Frederik VI og Kaas nyde den tvivlsomme Ære at kunne sammenstilles med *Friedrich Wil-*

*) Saaledes Koch: A. S. Ørsted S. 95—96: »Alt tyder dog nærmest paa, at han havde udtalt det meste af, hvad han havde at meddele.« Denne og adskillige andre Ytringer i Koch's Bog vise, at han ikke er naaet til en virkelig Forstaaelse af Ørsted's Betydning som Retslærd.

***) Fortalen til »Supplement til afd. Generalaud. Nørregaards Forelæsninger« I (1804) S. III—IV.

****) Rubin l. c. S. 495.

†) Rubin l. c. og i Tilskueren 1911 I S. 230—31.

helm II og Ministeren *Woellner*, der greb ind i den 70-aarige *Kant's* Lærefrihed. Forskellen er nærmest den, at medens *Kant's* aandelige Tilstand paa hint Tidspunkt var en saadan, at man efter menneskelige Vilkaar intet mere kunde vente fra hans Haand, stod *Ørsted* ved Regeringens Indskriden i sin fulde Manddomskraft. Endnu i sin høje Alderdom frembragte han Værker af sjældent Værd. Som ingen anden har han været en Nyskaber. Forbavsende meget fik han udrettet, men det lader sig ikke udmaale, hvad dansk-norsk Retsforskning og Retsliv i det hele har tabt ved den ham paatvungne Tavshed. I dansk Aands-historie straalere *Anders Sandøe Ørsted's* Navn som et af de største. Den Glans formaaede hverken *Enes* voldskongen eller hans Satelliter at slukke.

BEHØVER DEN DANSKE KIRKEFORFATNING EN OMGRIBENDE FORANDRING?

Af *Anders Sandøe Ørsted.*

I.

Intet er mere almindeligt, end at Menneskene føle sig hemmede og trykkede ved de Forhold, hvorunder de leve. Herfor at gaae i Rette med Forsynet, eller, hvis man ikke er saa lykkelig at kunne forestille sig den Magt, der styrer de menneskelige Skjæbner, som en viis og kjærlig Fader, da med Naturodenen, er en Formastelse, en Afsindighed, hvortil kun Faa forfalde. Desto heftigere lyde Klagerne imod den selskabelige Tingenes Orden og de Love, hvorpaa denne hviler. Det vil heller ikke feile, at der heri stedse vil findes Stof til grundet Besværing. Men Klagerne vilde dog være mindre hyppige og mindre bittre, dersom Menneskene gjorde sig mere Umage for at adsprede Forfængelighedens og Egennyttens Taager, og med et klart og frit Blik at gennemskue Tingenes rette Forhold. Enkelte Ubilligheder, som en Lov eller offentlig Indretning føder af sig, vil endog det sløveste Øie kunne opdage; men det er en Overilelse, naar man deraf slutter, at Loven eller Indretningen bør omstødes eller dog væsentligen forandres. For herom at have en grundig Me-

[Juridisk Tidsskrift. Tolvte Bind. Første og andet Hæfte. (Kbhvn. 1826). S. 213—88 og S. 250—304].

ning, udfordres der en Overskuelse over hvad der vilde skee, naar hiin Lov eller Indretning blev taget bort, eller modtog denne eller hiin Forandring; og den nøiagtige Undersøgelse, som dertil er fornøden, er sjeldent Deres Sag, som ere saa rede til at ville omstøde Alt, hvad der er. Man vil og finde, at De, som have tænkt grundigst over de menneskelige Anliggender, ere de mindst tilbøielige til at rokke gjeldende Love og Indretninger, og at de, hvor de end og erkjende betydelige Mangler og Feil i disse, dog kun med en ofte til Ængstelighed gaaende Vaersomhed skride til at forandre eller tilraade Forandring; at de i Særdeleshed, hvor det er gjørligt, hellere end ganske at omstøde en i Nationens hele Maade at være paa indvævet Indretning, søge, ved enkelte Lempninger, at give denne en til Tidsforholdene svarrende, og med det i Tidens Aand, som fortjener at bevares og opelskes, stemmende Retning.

Der gives ikke nogen i Menneskenes og Borgernes væsentligste Interesser saa indgribende Indretning, som Kirken, og neppe gives der heller nogen, som er mere forskjellige Forestillingsmaader underkastet. Vor danske Kirkeforfatning er i Hovedsagen den samme, som den har været siden Reformationen. De Forandringer, som den siden har modtaget, ere desuden skete i Stilhed og kun paa en indirecte Maade hjemlede ved Lovgivningen. Love, der have gjort omgribende Forandringer, har man ikke kjendt. At der nu, under den store Meningsvexel, der i dette lange Tidsrum er foregaaet med Hensyn til vor christelige Religions Myndighed, dens Væsen og Indhold samt Religionens Forhold til Staten, ogsaa saa maa fældes meget ulige Domme over vor Kirkeforfatnings Værd, og at næsten alle Partier maae have Meget derpaa at udsætte, er begribeligt. Mange

ere der nu, som ikke vilde vide af nogen Kirke, eller som dog forkaste enhver, paa en Aabenbaringstroe hvilende Kirke. Andre erkjende vel det kirkelige Samfunds Nødvendighed for Menneskets aandelige Interesse; de antage vel derhos ogsaa den christelige Troe, som den fasteste Grund, hvorpaa et saadant Samfund kan bygges. Men de ville, at Kirken skal være en aldeles fri Forening, saaledes at Enhver, efter egen Skjønsmhed, kan træde ind og ud af hvilket som helst Religionssamfund, han finder for godt, eller endog ganske udtræde af al kirkelig Forbindelse; ligesom og enhver, gammel eller ny, Religionssect maa kunne danne sig en Kirke, overensstemmende med dens Forestillingsmaader, saalænge disse ikke i sig indeholde nogen Lære, der umiddelbart nedbryder den borgerlige Fred. Atter Andre bifalde vel den Grundsætning, hvorpaa vor Kirkeforfatning hviler, at den evangelisk-lutherske Religion skal forkyndes og udøves overalt og paa offentlig Bekostning; men de ere utilfredse med hiin Kirkeforfatning, forsaavidt dens Styrelse ei alene er nedlagt i den verdslige Regents Haand, men endogsaa af ham for en stor Deel udøves gennem verdslige Embedsmænd. De ville, at Kirken skulde have en større indvortes Selvstændighed, at dens Anliggender, under Ledelse af geistlige Mænd, skulde afgjøres af Menighederne selv, og at den verdslige Regjering skulde indskrænke sig til at beskytte Kirken og føre Tilsyn med samme (*tutela et advocatia ecclesiastica* og *jus inspiciendi*), men ikke befatte sig med at ordne Gudstjenesten, ansætte Religionens Tjenere o. s. v. (intet *jus in sacra*, intet *regimen ecclesiasticum*, men kun *jus circa sacra*). De ville derhos for en stor Deel, at Kirken skulde have en større Indflydelse paa de borgerlige Anliggender, end den nu i *Gjer-*

ningen nyder. Hvad Loven fastsætter om Ubodfærdiges Udstødelse af Kirkesamfundet, men som i en lang Række af Aar ikke har været sat i Kraft, ønske de fornyet; og om de end ville give det en mildere og mindre anstødelig Skikkelse, og i Særdeleshed ikke forlange, at denne Udstødelse skulde have alle de borgerlige Virkninger, Loven dermed forbandt, saa maae de dog erkjende, at den i en christelig Stat ikke kunde være uden al borgerlig Virkning, idet Den, der af Kirken blev mærket som et ryggesløst og ugudeligt Menneske, ikke uden Modsigelse kunde blive i fuld Nydelse af de Rettigheder, som forudsætte offentlig Agtelse og Tillid. Med Hensyn til den Lære, der skal forkyndes i Kirken, ville Nogle, at den ikke blot i sit Grundvæsen, men ogsaa i Ord og nærmere Bestemmelser, skal være uforandret den samme, som der førtes for 3 Aarhundreder siden, og at Kirken skal holdes fri for enhver Indflydelse af den senere Tids Forskninger. Andre ville af den evangeliske Kirke, foruden det Negative, hvormed den satte sig i Modsætning til den catholske Religionslære, ikke beholde stort Andet tilbage, end Navnet. De tage saaledes fra og lægge til Læren, at ikke meget Andet bliver tilbage, end hvad der kunde have, ogsaa uden Christendommen, eller som i det Mindste nu ikke behøver at hentes af samme. Ligesom de ville, at der i Kirken skal være fuld Frihed for enhver ny Lære, turde maaskee Mange af dem endog være tilbøielige til, naar denne Frihed først ret var blevet grundfæstet, da at bruge den til ganske at forbyde den gamle Lære. Atter ere der

[Om ubodfærdiges Udstødelse af Kirkesamfundet se D. L. 2—9. Jfr. A. S. Ørsted: Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed II S. 33 o. ff, VI S. 399, T. Algreen-Ussing: Haandbog i den danske Kriminalret 4. Udg. (Kbhvn. 1859) S. 78—79].

Andre, som finde, at der i selve Lærens Grundvæsen Intet er at tage fra eller lægge til den, som den christne Kirke fra sin Begyndelse af og atter ved sin Fornyelse for tre Aarhundreder siden bekjendte, men at dog ikke den hele Indklædning, ikke enhver Vending, hvori Læren da blev fremsat, er fuldkommen og almeengyldig; men at de senere Tiders Forsken i Skrivten, saavel som i Menneskets Inderste, har sat mangan Sandhed i et klarere og rigtigere Lys end det, hvori Reformatorerne saae samme, og at Meget derfor nu kan og bør foredrages i en anden, renere og til Tidsalderens øvrige Oplysningsgrad mere svarende Maade, end den, hvori det da blev foredraget, ja at der endog i den Lære, som den protestantiske Kirke oprindeligiis vedtog, gives enkelte mindre væsentlige Stykker, som reent maae opgives. Dog — naar skulde man blive færdig, naar man skulde betegne alle de mange forskjellige Forestillingsmaader, der nu dele Dem, som interessere sig for Sagen?

I den seneste Tid have hine vigtige kirkeretlige Spørgsmaale faaet en fornyet Interesse hos os ved et høist indholdsrigt Skrivt, hvormed en af vore skarpsindigste Lærde har beriget Litteraturen, nemlig Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus, af Dr. og Professor *H. N. Clausen*. I dette ere Kirkerettens vigtigste Opgaver behandlede med en Indsigt, med en Kjærlighed for Sagen og en Frimodighed, som ikke kunde Andet, end opvække den slumrende Interesse for disse store Anliggender. Forfatteren betragter Kirken som en af Menneskehedens aandelige Natur med Nødvendighed fremgaaende og for det aandelige Livs Udvikling og Næring uundværlig Indretning. Han gaaer derhos ud fra den faste Overbeviisning, at den

christelige Aabenbaring er den Klippe, hvorpaa Kirken maa hvile, og at dens væsentlige Indhold findes udtrykt i den evangeliske Kirkes Bekjendelse. Men hermed forener han dog et friere Aabenbaringsbegreb og en friere Behandling af de symboliske Bøger. Ikke i ethvert Ord, som findes nedskrevet i de til os overantvortede hellige Bøger, men i selve de store Begivenheder, hvorom disse fortælle, og især i Christi Fremtræden, hans Lære og Virken paa Jordan, finder hiin Forfatter den Aabenbaring, der er ligesaa paalidelig, som fuldstændig. Vor Kirkes symboliske Bøger tillægger han ikke en ubetinget, men kun en af deres Skriftmæssighed, der ingenlunde er unddraget yderligere Forskning, betinget Myndighed, og det er mere i deres Aand, end i deres Ord, han gjenkjender den rene christelige Lære. Hvad Kirkens Forhold til Staten angaaer, da hører han til Dem, der ønske den en større indvortes Selvstændighed, en større Indflydelse paa Livet, end den, vor nærværende Kirkeforfatning, denne betragtet saaledes, som den virkelig er, giver den. Det var at forudsee, at dette Værk vilde fremkalde megen og varm Modsigelse, og det fra ganske modsatte Sider, baade fra det Partie, der fordømmer Alt, hvad der gaaer udenfor det Lærebegrebs Bogstav, der ved Reformationen blev fastsat, og af det, som forkaster den christelige Aabenbaring, eller dog lader den i Skygge; baade af dem, der ville alle gamle kirkelige Baand fornyede og strammede, og af dem, som ønske al kirkelig Forbindelse ophævet eller i det Mindste gjort saa løs, som muligt. Men ogsaa De, der ikke falde til nogen af disse Yderligheder, kunne vist finde Anledning til at træde frem mod Adskilligt af hvad Forfatteren har lært. Det er kun at beklage, at den rolige flersidige Undersøgelse, hvortil hiint Skrift kunde have givet saa

rig Anledning, blev hæmmet ved et forbittret Stridsraab, som om Forfatteren havde villet bestorme den christne Kirke. Herved fik Sagen en ulykkelig Vending, der, blandt andet, uden Tvivl har havt til Følge, at Mangen, hvis Stemme man maatte ønske at have hørt, har holdt sig tilbage, medens derimod Adskillige have trængt sig frem i Striden, som aldeles ikke ere den voxne. Dog har een lærd Lovkyndig paa en værdig Maade yttret sig over den Deel af Sagen, som især har tildraget sig offentlig Opmærksomhed, nemlig om de symboliske Bøgers bindende Kraft for Kirkens Lærere*). Da jeg imidlertid

*) Betragtninger over den Danske Kirkes symboliske Bøger fra den kirkeretlige Synspunkt, ved *P. D. Christian Paulsen*, Professor. Man seer let, at de smaa Skrifter, som nogle agtede Mænd have udgivet, med Hensyn til Professor Clausens egentlige theologiske Forestillinger, ere uden for min Synskreds.

[*P. D. Christian Paulsen's* Skrift »Betragtninger over den Danske Kirkes symboliske Bøger fra den kirkeretlige Synspunkt. Med en Indledning om Theologiens og Retsvidenskabens indbyrdes Forhold« med Motto: Gjennem Kamp til Sandhed udkom Kbhvn. 1826.

Med »de smaa Skrifter, som nogle agtede Mænd have udgivet« sigter Ørsted antagelig til de samme »tvende agtede Mænd af den geistlige Stand«, *H. N. Clausen* omtaler i sit »Sendebrev« til *R. Møller* i sit theologisk Bibliothek IX (1826) S. 258: *J. Hornsyld*: Nogle Yttringer om den hellige Skrift, fremsatte af Prof. Theologiae Dr. *H. N. Clausen* i Bogen Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus, drøftede (Kbhvn. 1825) og *W. F. Engelbreth*: Dr. Morten Luthers Forsvar i Anledning af Hr. Dr. og Prof. *H. N. Clausen's* Beskyldninger mod ham. Samlet af Luthers Skrifter og udgivet med nogle Bemærkninger (Kbhvn. 1825), jfr. *H. N. Clausen* i Nyt theologisk Bibliothek X (1826) S. 257–96 og hertil *W. F. Engelbreth* l. c. XII (1827) S. 233–88, *H. N. Clausen* l. c. XIII (1828) S. 343–64, jfr. *H. N. Clausen*: Den theologiske Partiaand, dens Character og Stridsmaade, oplyst ved Exempler (Kbhvn. 1830) S. 13. Derimod har Ørsted sikkert ikke haft kunnet have for Øje *R. Møller's* Afhandling »Rationalismen, i dens Forhold til Bibelen og Protestantismen, fra et populært Standpunkt betragtet« i Nyt theologisk Bibliothek IX (1826) S. 266–304, jfr. hertil *H. N. Clausen* l. c. S. 257–96, *R. Møller* l. c. XI (1827) S. 341–69, *Clausen* l. c. XII (1827) S. 321–79 og *H. U. Møller* l. c. XIII (1828) S. 304–33. Jfr. *H. N. Clausen's* »Optegnelser« S. 115–16.]

ikke finder, at denne Forfatter har bragt Sagen ganske i det Rene, skal jeg forsøge, efter Evne, at bidrage til en saa vigtig Sags yderligere Prøvelse. Jeg skal heller ikke herved ganske holde mig til det nylig nævnte Spørgsmaal, men skal, uagtet jeg fornemmeligen har samme for Øie, dog udstrække mine Betragtninger til alle vor Kirkerets Grundpunkter, og det saa meget mere, som jeg finder, at Spørgsmaalet angaaende de symboliske Bøgers Myndighed ikke kan have fuld Betydning eller Undersøgelsen desangaaende faae sin sande Retning, uden i sin Sammenhæng med en Betragtning, der udbreder sig over vor hele Kirkeforfatnings Væsen. Jeg har saa meget mindre taget i Betænkning at forelægge mine Tanker over disse Gjenstande, som jeg dog ved de Forelæsninger, jeg holder over Kirkeretten, atter nyeligen har maattet yttre mig derover, ligesom jeg i flere af mine litteraire Arbejder har udladt mig over Meget, som staaer i Forbindelse hermed, uden dog at have gjennearbejdet Sagen saa nøiagtigt, at jo Misforstaaelse deraf kunde finde Sted, hvilken jeg og stundom har bemærket.*)

Det første og væsentligste Punct i vor Kirkeret er, at den evangeliske kirkelige Lære saavel efter Kongeloven som Christian den Femtes Lov skal

*) I min Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed 2 B. Side 546—566 vil man finde en temmelig udførlig Udvikling af Religionsforskjellighedernes Indflydelse paa Borgernes Retsforhold. Men skjøndt jeg deri har indflettet adskillige Betragtninger over hvad der af det i de positive Love bestemte i sig er ret og fornuftmessigt, er dog Sagen der fornemmelig fremstillet, saaledes som denne efter Loven er, og, for ikke at gjøre Læsningen af denne Afhandling, der maaske kunde interessere Andre end egentlige Jurister, besværlig, skal jeg ikke, ved at henvise til hine Betragtninger, forkorte de Undersøgelser, der høre under nærværende Afhandlings Grænser. Forsaauidt Nogen derimod ønsker udførligere Udvikling af hvad jeg her forudsætter som gjeldende efter vore Love, vil han finde samme i ovenmeldte Værk.

være herskende, eller som jeg heller vil kalde det, almindelig Landsreligion her i Riget. Selv naar der heri ikke lægges andet, end det, der udgjør den nødvendige Betingelse for en offentlig og almindelig Religion, nemlig at den overalt i Landet skal læres og øves paa offentlig Bekostning, maa det misbilliges af Dem, der fordre en ubetinget Religionsfrihed; thi, efter deres Lære, maa ethvert Religionsfund, naar ikke sammes Grundsætning undergraver den borgerlige Orden, have lige Rettigheder, saa at ethvert saadant selv maa sørge for de Indretninger, som det finder fornødne for sin religiøse Belærelse og sine Andagtøvelser. Det er sædvanligt, at man i denne Henseende paaberaaber sig de nordamerikanske Fristaters Exempel. Hvad det i denne Stat antagne Princip angaaer, da har en af vore indsigtsfuldeste Forfattere gjort den velgrundede Bemærkning, at Geistligheden, under en saadan Tingenes Orden, ikke faaer en Stilling, som svarer til dens Kalds Værdighed, og den Virksomhed, Samfundet ønsker af den, i det Læreren blot bliver Menighedens lønnede Tjener, hvis Subsistents ganske beroer paa dens Vilkaarlighed; og han formoder derfor, at, naar America hæver sig til en Tilstand, der gjør Gemytterne friere for jordiske Sorger og mere modtagelige for høiere Ideer, saa vil man og der indsee Nødvendigheden af, at den Stand, hvis Bestemmelse er, at opretholde Menneskets aandelige Væsen, omgives med større Uafhængighed og ved større Agtelse og sikkrede Rettigheder ledes til mere velgjørende Virksomhed.*) Men, om man end

*) Europa und Amerika von Schmidt-Phiseldek, Side 222—226. Strax foran Side 221—222 finder man en Note, der kan berigtige den Forestillingsmaade, som man ofte hører og seer yttre, angaaende den amerikanske Religionsfriheds Grændser; thi det oplyses der, at det ind-

ikke vil erkjende denne Bemærkning, saa maa man dog indrømme, at det gjør en væsentlig Forskjel, at Kongeloven og Landsloven hos os ere givne for et evangelisk-luthersk Folk, medens hine Stater bestode af ueensartede Folkemasser, der, ogsaa med Hensyn til Religionsbegreberne, vare meget forskjellige.*) Der var sikkert paa den Tid, hine Love bleve givne, Intet, som det danske Folk ansaae som mere væsentligt, end netop denne dets Egenskab, Intet, som det mindre vilde have opoffret, end en almindelig og offentlig Udøvelse af den evangelisk-christelige Religion. Saaledes forholder det sig vel og egentligen endnu, og vi have ikke seet, at det med os saa nøie beslægtede Folk, der i 1814 fik en ny Grundlov, har fjernet sig eller i mindste Maade yttret Ønske om at fjerne sig fra den Tingenes Orden, som i saa Henseende finder Sted hos os. Tvertimod er det i Norges Grundlov af 4de Novbr. 1814 §. 2 udtrykkeligen bestemt, at den evangelisk-lutherske Religion forbliver Statens offentlige Religion, og at de

genlunde er i enhver Henseende, at alle Religioner give lige Rettigheder i det amerikanske Statsforbund, men at, efter alle enkelte til samme hørende Staters Grundlove, den christelige Religions Bekjendelse og, efter adskillige, endog Protestantismen er en nødvendig Betingelse, dels for den active Borgerret, dels for Valgdygtighed til Plads i de lovgivende Forsamlinger eller Statens Embeder. I enkelte Stater blive endog de protestantiske Præster underholdte ved Communalpaalæg, men i de fleste er rigtignok Geistlighedens Forsørgelse overladt Menighedernes Godtbefindende.

*) Hertil er og ved disse Staters Constitutioner taget Hensyn, i det, som bemærket i den næstforestaaende Note, i enkelte Stater Protestantismen er gjort til Betingelse for fulde Borgerrettigheders Nydelse, i andre derimod ikke.

[Conrad Georg Friederich Elias von Schmidt-Phiseldek (f. 3. Juli 1770 — d. 15. November 1832), Deputeret i Generaltoldkammer og Kommercekollegiet, udgav 1820 »Europa und Amerika oder die künftigen Verhältnisse der civilisirten Welt« (2det Oplag s. A. »mit Berichtigungen und Zusätzen«). Det efterfulgtes 1832 af en »Zweite Skizze«.]

Indvaanere, der bekjende sig til den, ere forpligtede til i samme at opdrage deres Børn; ja det er, ifølge denne Paragraph, endog constitutionelt, at Jesuiter og Munkeordener ikke maae taales, og at Jøder udelukkes af Riget. §. 4 gjør det ligeledes til Pligt for Kongen at bekjende sig til den evangelisk-lutherske Religion samt haandhæve og beskytte den. At de enkelte Individuer, som leve i Staten, uden at deeltage i Folkets Religion, maae, som Besiddere af tiendepligtige Jorder, og, i Kjøbstæderne, ved at svare Præstepenge, bidrage til den offentlige Religions Vedligeholdelse, er ligesaa naturligt og retfærdigt, som at enhver Minoritet, der i anden Henseende er fremmed for de almindelige Nationalinteresser, dog maae finde sig i, at disse fremmes paa offentlig Bekostning, altsaa og ved Hjælp af de Bidrag, han yder. Til de Indretninger, der have høiere Videnskabelighed og Kunst til Formaal, maa ligeledes Mangen bidrage, som ikke har mindste Interesse for disse Øiemeed, eller som, efter hiin Theorie, ikke kan billige de Indretninger, hvorved Staten søger at fremme dem. Den, som afsondrer sig fra Landets almindelige Religion og altsaa ikke, som *Medlem af Menigheden*, nyder godt af de Bidrag, han maa give til de kirkelige Indretningers Vedligeholdelse, nyder dog godt af disse, som *Statsborger*, i det de, ved deres moralske Indvirkning paa Fleerheden af Statsborgerne, bidrage til den almindelige Sikkerhed og Rolighed. Det er og indlysende, at en Forandring i hiin Tingenes Orden, saaledes at Enhver, der ei hørte eller vilde høre til den evangelisk-lutherske Kirke, kunde fritages for ethvert Bidrag til de kirkelige Indretninger

[Jfr. Grundlovsbestemmelser af 21. Juli 1851 og 3. August 1897. Jfr. ogsaa Dissenterloven af 27. Juni 1891 § 14 og Lov af 27. Juli 1896 (Nr. 1)].

gers Vedligeholdelse, ikke allene vilde, med Hensyn til denne Kirkes Subsistents, være yderst betænkelig, men endog have vel erhvervede Rettigheders Krænkelser til Følge. Skjøndt det vistnok kun vilde være det mindre Antal af Statens Indvaanere, der, hvis de derom bleve spurgte, vilde stemme for den kirkelige Forbindelses Opløsning, saa turde der dog gives en ikke ringe Mængde lunkne Christne, som, naar det blev henstillet til deres Godtbefindende, søgte en Lettelse i deres oeconomiske Byrder ved at udtræde af den kirkelige Forbindelse; hvoraf fulgte, at de, der bleve tilbage i Foreningen, maatte faae forøgede Byrder for at vedligeholde de kirkelige Indretninger og lønne Kirkens Lærere. Kirkens oeconomiske Subsistents er desuden af vore Forfædre fornemmeligen grundet paa faste Eiendomme og stedsevarende Afgifter af faste Eiendomme, og, som Følge heraf, er det egentligen ikke *den Enkelte*, men *det Hele*, der bærer den væsentligste Byrde, som Kirkens Vedligeholdelse kræver. Det indsees nemlig let, at den Tiende, der maa gives til Kirken og Præsten, vel er en ikke ubetydelig Deel af Nationalindtægten, som opoffres til den offentlige Religions Vedligeholdelse, men at de enkelte tiendepligtige Individuer ikke væsentligen bære nogen særskilt Byrde herved; thi naturligviis bliver den paa Jorden hvilende Tiendepligt beregnet ved enhver Erhvervelse af en saadan Eiendom, saavel som ved Bortfæstninger og Bortforpagtninger af samme; saa at Eieren eller Brugeren af tiendefrie Jorder maae i Egenskab af Rente eller jorddrotlig Afgift svare det, han besparer ved Tiendeafgift. Derimod vilde en Forandring, hvorefter hiin Afgift bortfaldt for Dem, der ikke vilde høre til Kirken, have til Følge, at alle Slags Dissentere fik Adgang til at besidde Landets

Eiendomme under mere fordeelagtige Vilkaar, end de, der bekjendte sig til Landsreligionen, og at de altsaa omsider kunde fortrænge disse fra Besiddelsen af Landets Eiendomme.

For Enhver, der overtænker Følgerne, vil det saaledes vistnok være indlysende, at en Religionsforfatning lig den, der finder Sted i de fleste nordameri- canske Stater, ikke her lod sig indføre, uden øien- synlig Uretfærdighed og uden stor Fare for sædelig Opløsning. Jeg formoder og, at Ingen, efterat have overveiet Forholdenes Ulighed og Følgerne af en slig Forandring, vil vedkjende sig noget Ønske om en lignende Forfatnings Indførelse hos os. Men, da det dog ikke er sjældent, at man hører og seer den an- befale paa en saadan Maade, som om den kunde tjene til Mynster ogsaa hos os, saa turde dog ikke det Forsøg være unyttigt, som jeg her har gjort paa at fremkalde tydeligere Begreber om denne Sag, end dem, man pleier at finde.

Kun hvis Fleerheden af Statens Indvaanere vendte sig bort fra den Kirke, der er doteret med betydelige Dele af Landets Eiendomme eller Afgifter af disse Eiendomme, vilde der opstaae en Tingenes Orden, hvorover man havde Grund til at beklage sig. Saa- ledes er, til Exempel, Stillingen i Irland, hvor det store Fleertal af Indvaanerne ere Catholiker, men dog den anglicanske Kirke, som herskende, paa of- fentlig Bekostning, er over hele Landet forsynet med Kirker og Præster, som om det var Landets Reli- gion. Imidlertid er det lettere, at indsee det Uhel- dige og tildeels Uretfærdige i en saadan Tingenes Orden, end at afhjælpe den, naar den eengang fin- der Sted. Selv fra den retlige Side møder den ikke ubetydelige Vanskelighed, at de Faa, som dog be- kjende sig til den herskende Religion, ved at skulle

afgive den største Deel af de Indtægter, hvoraf deres Kirke hidtil var i Besiddelse, til det mere udbredte Religionspartie, nødes til at opgive deres Gudstjeneste, eller at bære store og maaskee uoverkommelige Byrder til sammes Vedligeholdelse. Erfaring viser derfor og, at der hidtil er fundet overveiende Betæneligheder ved en Forandring, der dog ved første Øiekast har den sunde Fornuft og den sunde Følelse paa sin Side, og som har været kraftigt understøttet af Mænd, hvis Indsigt, Veltalenhed og Anseelse maatte give Sagen den største Vægt.

Mere betænkeligt kunde det synes, at Lovene nægte fremmede Religionsbekjendere Ret til fri Religionsøvelse. Det er vistnok, at den Aand, der i saa Henseende hersker i Christian den Femtes Lov, er saare umild imod alle fremmede Religioners Bekjendere; og det er et Factum, at der ikke ved almindelig Lov er gjort nogen Forandring enten i Lovens 2—1 eller 6—1. Men det er dog bekjendt, at der, endog meget kort efterat Loven udkom, er tilstaaet flere Religionspartier Adgang til paa visse Steder at udøve deres Gudsdyrkelse; og der nægtes aldrig noget fremmed Religionspartie en lignende Begunstigelse, naar det findes i et saa tilstrækkeligt Antal, at de kunne tilveiebringe de dertil fornødne Midler, og naar der Intet er enten i deres Lære eller i deres iøvrigt bekjendte Tænkemaade, som kunde opvække Betæneligheder derimod med Hensyn til den offentlige Roelighed. Den Tingenes Orden, som virkeligen existerer, efterlader vel derfor ikke Synderligt at ønske i foranførte Henseende. Ved en almindelig Lov at tilstede enhver Sect paa ethvert Sted at danne sig en

[Jfr. om Forholdene før Grundloven af 5. Juni 1849 *H. Matzen*: Den danske Statsforfatningsret III (4. Udg. 1909) S. 278—82, *H. Matzen* og *J. Timm*: Haandbog i den danske Kirkeret (1891) S. 55 o. ff.]

saadan Cultus, som den maatte finde for godt, vilde vistnok være et saare betænkeligt Skridt. Ikke blot vilde derved Manges Begreber forvirres og deres religiøse Tro forstyrres, men der kunde og let frembringes saadan Tvedragt og indbyrdes Forfølgelsesaand, som kunde have de meest umiddelbart forærvelige Følger for Statssamfundet. Det synes heller ikke, at De, der ere meest tilbøielige til at indrømme ubegrændset Frihed for de Meninger, der forkaste det, som i vor Kirke ansees for de vigtigste Sandheder, ere ligesaa tolerant sindede med Hensyn til Religionspartier af ethvert Slags. Mod alle sværmeriske Sekter ere de gjerne desto stærkere, og denne deres Iver er i sig vist nok velgrundet; men Nogle af dem vide ei at skjælne det Oversandselige, som selve Fornuften viser os hen til, fra det, der vilkaarligen digtes, og disse ere rede at henhøre Alt til Sværmerie, hvad der erkjender noget Oversandseligt, saa at det er mueligt, at Vantroen, hvis den kom til at herske over en Stat, vilde forfølge den sunde Troe ligesaa vel som Overtroen.*) Man vil neppe heller tilstede Bekjenderne af Landets almindelige Religion, ganske efter Behag og under hvilkenksomhelst Ledelse at samle sig til Andagt og religiøs Belærelse. Man frygter, og vist ikke uden Grund, for, at slige Forsamlinger, styrede af udannede og selvkløge, skjøndt maaskee velvillende og for det

*) Ogsaa den Mening, der forkaster alt Oversandseligt, har sin Fanatisme, og det maaskee nok saa hadsk og forfølgende, som noget Slags Overtroe. *Fichte* har i sin *Anweisung zum seeligen Leben* S. 50 ff. characteriseret den med kraftige Træk og paa en indlysende Maade forklaret dens Oprindelse. Man vil i mange videnskabelige Krige gjenkjende hans Skildring.

[*Johann Gottlieb Fichte*: Die Anweisung zum seeligen Leben, oder auch die Religionslehre. Vorlesungen gehalten zu Berlin, im Jahre 1806 (Berlin 1806)].

Sande og Gode varme Mennesker, kunde, og det uden al Afvigelse fra Kirkens Lære, blot ved at lægge en eensidig Vægt paa enkelte misforstaaede Dele af denne, foraarsage en Forvirring i Begreberne og i de menneskelige og borgerlige Forhold, hvorved Staten ikke kan være ligegyldig. Men det skulde dog være synderligt, om ethvert andet Religions-samfund skulde have en Frihed, som der ikke tilstedes Dem, der bekjende sig til den almindelige Stats-religion. At ogsaa en Religionssect, hvis Grundlære er aldeles uskyldig, kan, under en vis Stemning, og i et fiendtligt Forhold til et andet Religionspartie, blive saare betænkelig for den borgerlige Roelighed, derpaa giver de engelske og skotske Præsbyterianeres Historie et mærkeligt Exempel.

Fremmede Religioners Bekjendere blive iøvrigt ikke indskrænkede med Hensyn til saadanne borgerlige Rettigheder, som ikke staae i Forbindelse med Religionen. Selv fra Statens Embeder ere de ingenlunde ubetinget udelukkede, endnu mindre fra Rang eller anden hædrende Udmærkelse. Kun følger det af Sagens Natur, at ikke blot alle Læreembeder i vor Kirke saa og alle Embeder, som Almuelærere, forudsætte den evangelisk-lutherske Religions Bekjendelse, men at der heller ikke kan betroes fremmede Religionsbekjendere andre offentlige Læreembeder, der have nogen med Religionen beslægtet Videnskab til Gjenstand, og at det Samme maa gjælde om Ævrighedsposter og andre Embeder, der gaae ud paa Folkets Styrelse. Det er, hvad disse sidste angaaer, let at indsee, at Folket ikke gjerne kan ønske Personer, der, i Hensyn til det vigtigste, væsentligen skiller sig fra det, satte til at bestyre dets Anliggender. Embeder af det Slags gives ikke let i Fremmedes Hænder, men Den, som hører til en anden Kir-

ke, end Folket, er samme nok saa fremmed, som Den, der er fød og opdragen i en anden Stat. Bekjendere af den protestantiske Religion, skjøndt efter den saakaldte reformeerte Kirke, vilde dog vel have Adgang til de fleste af hine Embeder, naar de iøvrigt havde de dertil fornødne Egenskaber, ligesom de og i Særdeleshed, efter udtrykkeligt Lovbud, have Adgang til, som Skolepatroner, at tage Deel i Almueskolernes Bestyrelse. Endog kort Tid, efterat Christian den 5tes Lov udkom, er der givet alle christelige Religionsbekjendere, som eiede Kirker med den til Kaldsrettigheds Udøvelse fornødne Stand, Ret til at foreslaae 3 Personer til de derved ledige Præsteembeder; en Liberalitet, som endog kunde synes at være gaaet for vidt.

At Børn, der fødes af Forældre som høre til Landets almindelige Kirke, ogsaa skulle opdrages i dens Tro, er Noget, som man og maa finde aldeles naturligt. Da Forældrene her maae ansees enige med Staten om, hvilken Religionslære der er den bedste og meest skikkede til at fremme Barnets aandelige Tarv, saa vilde det være en utilgivelig Forsømmelse af det, de selv maae erkjende for Pligt, om de ikke sørgede for Barnets Oplærelse i hiin Religion, og Staten, som maa føre Tilsyn med Forældrenes Opfyldelse af deres Pligter, kunde ikke taale en saadan Forsømmelse. Det vilde derfor og være høist utidigt, om Nogen vilde opholde sig over den Forpligtelse, som Lovene, dog med den høieste Grad af Moderation, paalægge Forældrene til at lade deres Børn døbe; thi, naar man først erkjender det, som er Hovedsagen, nemlig Forpligtelsen til at lade Barnet opdrage for den evangelisk-christelige Kirke, saa kan der ikke blive noget Spørgsmaal om, at Staten og kan fordre af Forældrene, at disse iagttage den efter Kirkens Love nødven-

dige Form for Barnets Indvielse til denne Kirke, og de kunne, om de end ikke i denne Handling finde anden Betydning, end blot som en foreskreven Form for Barnets Indvielse til den christne Kirke, ikke der ved finde nogen grundet Betænklichkeit. At ogsaa de Børn, som fødes i Ægteskab mellem en Catholik og en Bekjender af den evangelisk-lutherske Religion, skulle opdrages i denne, kan heller ikke med Føie dadles; thi den ene af Forældrenes Overbeviisning maa her holde Ligevægt mod den Andens, og vil kaarlig Overenskomst, hvorved den Ene opofrer sin Overbeviisning, kan ikke komme i Betragtning, altsaa bør Staten træde imellem og gjøre Udslag for den Religion, den erkjender for den sande.

Snarere kunde der være Noget at sige imod den Nødvendighed, det, efter Lovene, er for de saaledes i Landets Kirke opdragne Børn, ogsaa, efterat de ere komne til den modne Alder, at skulle blive ved den Kirke, hvori de, inden de kunde skjønne, ere blevne optagne. Lovene taale nemlig intet Slags Apostasie, ligesom de og forbyde ethvert Forsøg paa at gjøre Bekjenderne af Landsreligionen til Proselyter for en fremmed Kirke. Men Tvangen er dog i Virkeligheden ikke saa stor; thi den Forpligtelse, Loven paalægger Enhver til, ved positive Handlinger, (ved at besøge Gudstjenesten og nyde Sacramentet), fremdeles at vise sig som Medlem af Kirken, bliver ikke strengt overholdt, og yngre Lovbestemmelser have, skjøndt indirecte og med megen Vaersomhed, formildet Lovens Bud desangaande*). Vistnok kunde det synes

*) See her Resc. 22de Aug. 1738, 3. Novbr. 1741, 5te Marts og 2den April 1745 § 4 og 18de Juni 1790.

[Reskr. 22. August 1738 til Generalkirke-Inspektionskollegiet og Befaling til Biskoppen over Sjællands Stift »udi sær, at Præsterne i hans Stift, udi hvis Menighed slige Personer (Separatister) leve, maae i Frem-

naturligt, at enhver religiøs Mening, der ikke umiddelbart angriber de Grundvolde, hvorpaa Samfundets Fred hviler, skulde have Ret til, ikke blot offentligen at udtale sig med al den Styrke, som dens Tilhængere vidste at give den, men at disse ogsaa maatte være beføiede til at gjøre det, de saaledes ansaae for Sandhed, gjeldende ved Indvirkning paa ethvert Individ, som de derfor fandt modtageligt, og dertil anvende de Midler, som for dette Individ maatte være de virksomste. Men, betragter man Forholdene, saaledes som de virkeligen ere, saa indseer man let, at det egentlige Proselytmagerie har sin Oprindelse fra en uforstandig Iver for visse Sætningers Bekjendelse, der dog for den sande Fromhed ikke ere væsentlige; at det ikke saa meget søger at virke Overbeviisning ved klar Indsigt, som Overtalelse ved Blendværk; og at det derfor gjerne kun er ubefæstede Gemytter, som derved vindes, og at disse i Almindelighed forfalde til en fanatisk Meningsiver, der baade fordærver deres egen Character og har Tvedragt og Forargelse til Virkning. Det er altsaa ikke at undre over, at vor Kirke, medens den selv forsmaaer Proselytmageriets Kunster, heller ikke vil tilstede en fremmed Kirke, i hvis Natur Tilbøjelighed til slige Kunster ligger, frit Spil i vort Samfund. Iøvrigt er det,

tiden ei anføre dem til Helligbrøde, som af en sand eller foregiven Samvittigheds-Tvang ei idelig søge Kirken, naar de sig ei aldeles og bestandig derfra entholde . . . « Reskr. 3. November 1741 til Biskopperne i Danmark og Norge ang. dem, som over den i Loven foreskrevne Tid holde sig fra Alterens Sakramente. Reskr. 5. Marts 1741 til Stiftsbefalingsmændene og Biskopperne i Danmark og Norge og Politimesteren i København samt Reskr. 2. April s. A. til Hofprædikanten ang., hvorledes der skal forholdes med dem, som til Separatismum, Anabaptismum og andre Vildfarelser ere henfaldne. Reskr. 18. Juni 1790 til Biskopperne i Danmark og Norge ang. dem, som over den i Loven foreskrevne Tid holde sig fra Alterens Sakramente. (L. Fogtman's Reskriptsamling)].

som bekjendt, kun Affald til den catholske Kirke, hvortil Lovene særligen have taget Hensyn; og, at samme ikke vel kunde tilstedes, uden at give Proselytmageriet en vid Mark, er indlysende. Det er vist, at en ret ivrig Catholik, som Apostaten maa formodes at være, naar han ellers ikke vil gjøre det til sit Kald, ogsaa at føre sine formeentligen vildfarende Brødre til den ene saliggjørende Tro, fornuftigviis maa ønske at leve i et Land, hvor hans Religion øves i sin fulde Glands, og hvor han lever i nøiere Forening med den Kirke, der, efter hans nu antagne Religion, er selve Troens Grundvold. Ligesom altsaa Lovens 6—1—1, med Hensyn til Tiden, da den blev given, ingenlunde kan misbilliges, saaledes turde der og endnu være vigtige Betænkeligheder ved at op hæve samme. I ethvert enkelt Tilfælde, hvor det kunde skee uden Fare for Forargelse eller Proselytmagerie, vilde der kunne ventes særlig Tilladelse for Apostaten til det Ophold her i Riget, som Loven formener ham. Iøvrigt er det bekjendt, at Adskilligt af hvad Loven i sin Iver for at afværge Affald fra Landets Kirke havde bestemt, f. Ex. det strenge Forbud, 6—1—5 indeholder imod at lade sig finde paa de Steder, hvor og naar fremmed Religionsøvelse forrettes, nu ikke nøie overholdes.

Den senere Lovgivning har og mærkeligen formildet de ældre Love, forsaavidt disse ikke tilstedte Trykningen af noget Skrift, som paa nogen Maade kunde ansees afvigende fra Landets Religion, ja endog forbød Indførelsen og Falholdelsen af saadanne i Udlandet trykte Skrifter, naar de vare i det tyske Sprog. Fra den Tid, Trykkefriheden ved Rescr. 14de Septbr. 1770 blev indført her i Landet, har intet særligt Opsyn fundet Sted med fremmede Skrifter, og det har heller ikke været formeent, her at udgive

Skrifter, hvori religiøse Dogmer prøves med anstændig Frimodighed. I Særdeleshed har den gjeldende Anordning om Trykkefrihedens Grændser af 27de Septbr. 1799 § 5 kun forbudt Skrifter, der enten angribe Grundartiklerne i al Religion, Læren om Guds Tilværelse og Sjælens Udødelighed, eller som laste eller forhaane Landets Religion. Og, hvad den saaledes forbyder med Hensyn til Landets Religion, har den ogsaa forbudt med Hensyn til ethvert her i Riget taalt Religionsamfunds Troeskjendelse; kun med den Forskjel, at Straffen er mindre, naar Nogen forgriber sig paa et sligt indskrænket Samfunds Religion, end om det skeer paa den Religion, der er Fleerheden af Folket hellig, og som desuden Landets Grundlove have tilsagt en fortrinlig Beskyttelse. At der ved hiin Lovs Overholdelse vises den høieste Grad af Liberalitet, er umiskjendeligt. Uagtet hiin Frihed til at skrive over religiøse Gjenstande i forskjellige Perioder er bleven brugt paa en saadan Maade, at der for Sandhed og rigtig Erkjendelse lidet derved var at vinde, men Forargelse derved kunde frembringes, saa er dog aldrig Andet blevet paa-talt, end hvad der havde det umiskjendeligste Præg af Haan og Foragt for Landets Religion. Kun to Skrifter ere i den meer end 50aarige Periode blevne paa-talte, som Misbrug af denne Skrivefrihedens Green; og i disse vare vore Religionsdogmer, ja selve Skrif-

[Bogtrykkersvend *Willum Stephanson* blev ved Hof- og Stadsretsdom af 11. August 1794 anset med Straf af Fængsel paa Vand og Brød i 14 Dage for sit »forargelige og religionstridige« Skrift »En Raadslutning, hvorlunde de danske Heste, Køer, Faar, Sviin, Høns og Giæs ville give mange Penninge til Christiansborgs Slots Opbygning« (Kbhvn. 1794), jfr. *Stephanson's* »Procedure og Dom udi Sagen Anlagt af Generalfiskalen paa Embeds Vegne mod Bogtrykkersvend *Willum Stephanson*, i Anledning af hans trykte Piece: En Raadslutning o. s. v. Udgiven efter den beskrevne Doms Akt« i *Bärens, Gudenrath og Han-*

ten eller dog enkelte af dens Bøger angrebne med saa plump Haan, at selv Den, der ikke følte sig som Medlem af Kirken, ikke kunde Andet, end, som Statsborger, erkjende det Strafværdige i en saadan Behandling af Folkets Religion.

Hvad der i vor Kirkeforfatning især har været Anstødsstenen, og som har været Gjenstanden for de Bevægelser, der nærmest have anlediget denne Un-

sen's »Statistisk, Juridisk og Litterarisk Bibliothek« III (Kbhvn. 1794 S. 327—458. (Ogsaa som Sætryk Kbhvn. 1795).

Det andet Skrift, hvortil Ørsted hentyder, er *Gustav Ludvig Baden's* »Smaa Afhandlinger og Bemærkninger fornemmelig i Fædrelandet, Middelalderens, og den christne Kirkes Historie«. Andet Bind (Kbhvn. 1824), f. Ex. Udtalelserne S. 1—5, 295, 311—12 og 383. Ved den kgl. Lands Over- samt Hof- og Stadsrets Dom af 13. November 1824 blev Baden dømt til Embedsforbrydelse og til at forvises Kongens Riger og Lande i 3 Aar samt til at betale Sagens Omkostninger, og denne Dom blev ikke, som G. L. Wad angiver i »Dansk biografisk Lexikon« I (1887) S. 397, »formildet ved Højesterets Dom af 13. November 1824 til et Aars Statsfængsel«. Ved sin Dom af 15. Februar 1825 straffede Højesteret tværtimod Baden med Landsforvisning i tre Aar samt med at betale de af Aktionen lovlig flydende Omkostninger. I Henhold til Ansøgning fra Baden af 21. Marts 1826, jfr. Højesterets Betænkning af 1. Maj s. A., blev Straffen ved kgl. Resolution af 24. Maj s. A. formildet til Fængsel i Citadellet Frederikshavn paa et Aar. I sin Artikel »Statsraad v. Gönner, Generalprokurør Ørsted og Professor Clausen« i *N. C. Øst: Archiv for Psychologie, Historie, Literatur og Kunst* VI (Kbhvn. 1826) S. 295 opfordrer Baden (»i Anledning af dette høist fornærmende og usandfærdige Punktum«) Ørsted til »offentlig at komme frem med sine Beviser for den plumpe Haan« o. s. fr., og han gentager denne Opfordring i »Landsdommer Doctor Juris Gustav Ludvig Baden's vigtigste Levnetsomstændigheder« (Kbhvn. 1830) S. 39. Karakteristisk for Baden's personlige og litterære Mentalitet er saavel den her anførte Artikel som hans Brochure »Den protestantiske (saa kaldte) Kirkes Forhold til Staten, især med Hensyn til den danske Stat« (Kbhvn. 1828), hvor han S. 3 reducerer Ørsted's Indlæg til, at han »offentlig har hyldet de claussenske Meninger, og tillige givet den Erklæring: at Kirken er Menneskets væsentligste Anliggende«, og S. 34 vover at give det Udseende af, at Grunden til, at han siger sin Mening om H. N. Clausen's Skrift, er den, at hverken Schlegel, Lassen eller M. H. Bornemann eller nogen anden Jurist har yttet sig om Bogen. Dette er dog vel at kæmpe med forgiftede Vaaben. Jfr. Clausen's Dom om Skriftet i »Op- tegnelser« S. 121—22].

dersøgelse, er iøvrigt, som jeg i Afhandlingens Begyndelse har tilkjendegivet, den Forpligtelse, hvorunder Kirkens Lærere ere lagte med Hensyn til de symboliske Bøger. Herover ere Klager førte, ikke blot af den kirkelige Forbindelses Modstandere, men maaskee endnu mere af dens varmeste Venner, ikke sjeldent af dens redeligste Tjenere, der troe, at der ved den Eed, som de i saa Henseende have gjort, er lagt et Baand paa dem, der endog kan bringe dem i Collision med det, der er dem det Helligste, nemlig Skriftens egen Lære.*) Det turde imidlertid vise sig, at symboliske Bøger ere nødvendige for enhver Kirke, at den danske Kirke har Grund til at glæde sig over, at den ikke har faaet flere eller andre symboliske Bøger, end dem, der hørte til dens Væsen som protestantisk Kirke, og er bleven fri for de udførligere og paa dogmatiske Spidsfindigheder rige symboliske Bøger, hvormed den protestantiske Kirke i andre Lande er bleven bebyrdet, og at den Eed, hvorved Kirkens Lærere bindes til dens Bekjendelsesbøger, er affattet i saa vel valgte Udtryk, at den, rigtigheden forklaret, ikke binder dem til Mere, end hvad der nødvendigviis hører til den evangelisk-lutherske Kirkes Character.

Det er indlysende nødvendigt, at enhver bestemt Kirke maa have sine faste Grundlærdomme, der forene dens Medlemmer til eet Samfund og afsondrer dem fra andre Religionssamfund. At den hellige Skrift selv, uagtet den udgjør de protestantiske

*) Exempel herpaa haves i nyt theologisk Bibliothek 1ste Bind, S. 337 ff.

[I Nyt theologisk Bibliothek, udgivet af *Jens Møller*, første Bind (1821) Afhandlingen: Om den danske Geistligheds Forpligtelse med Hensyn til den Eed som aflægges paa de symbolske Bøger.

En Brevvexling imellem Pastor T. M. ** og Udgiveren S. 337—73 Indsenderen S. 337—48, Udgiverens Svar S. 348—73].

Christnes eneste umiddelbare positive Troeskilde, dog ikke kan være nok, for at vedligeholde den Eenhed og bestemte Character, som en Kirke maa have, indlyser deraf, at de Christne have deelt sig i saadanne grundforskjellige Forestillingsmaader, at de ikke længer kunde have Kirke tilfælles. Dersom det var nok, at enhver Lærer beraabte sig paa Skriften, hvad han end, ved vilkaarlig Fortolkning, udbragde af samme, saa vilde endog den meest skriftstridige Lære kunne føres i den christelige Kirke; og skulde enhver Lære ansees som Kjætterier, der af dem, som havde Myndigheden i Kirken, fandtes at være mod rigtig Skriftfortolkning, saa blev det utaaleligste Aandsdespotie derved hjemlet. Det blev saaledes nødvendigt, at man i korte, bestemte Udtryk udhævede, hvad der af Skriften var udfundet som Troens Hovedlærdomme. Den, der ikke kan erkjende, at man heri i det Væsentlige har truffet det Rette, kan ikke være Medlem af Kirken, endnu mindre Lærer i samme.

Man har paastaet, at den Eed, som aflægges paa at forkynde en vis Troe, i og for sig, og uden Hensyn til dennes Indhold, er fornuftstridig, fordi den gaaer ud paa at binde Mennesket til det, som ikke staaer i hans Magt, nemlig hans Tro og Overbeviisning. Den Eed, som vor Kirkes Lærere aflægge, har imidlertid ingenlunde den Sværgendes *Troe* til *umiddelbar Gjenstand*. Den gaaer egentligen kun ud paa, hvad han har at lære. Vel er det vist, at han ei med god Samvittighed kan sværge denne Eed, naar ei det, han derved tilsiger at forkynde som himmelsk Sandhed, efter hans egen Overbeviisning, er det. Eden indeholder saaledes en *Forudsætning* om, at han har denne Tro, men dette giver dog, som det Følgende vil vise, meget forskjellige Resultater fra

dem, der vilde gjelde, naar Eeden umiddelbar indeholdt en Bekjendelse af det Troessystem, de symboliske Bøger indeholde. Iøvrigt er det klart, at forsaavidt der er Spørgsmaal om den Sværgendes Tro i det Øieblik, han aflægger Eden, da maa han være sig den bevidst; og, dersom han, uden saadan Tro, besværges et Løvte, som han, paa Grund af denne Mangel, ikke med god Samvittighed kan opfylde, saa er det hans Uredelighed, hvorpaa Bebreidelsen falder for det umoralske Forhold, der stiftes. Hvad Fremtiden angaaer, da lover han ikke det, som ei staaer i hans Magt, nemlig at beholde den Overbeviisning, som han, i Edens Øieblik, havde. Eden gaaer blot ud paa hans Lære; og, hvis hans Overbeviisning skulde siden modtage en saadan Forandring, at han ikke længere, som redelig Mand, kunde opfylde dette Løvte, saa har han det i sin Magt, at frasige sig et Kald, hvis frivilligt overtagne Pligter siden ere komne i Strid med hans Samvittighed.

Man indvender fremdeles, at, da den protestantiske Kirkes symboliske Bøger selv erkjende, at Gyldigheden af de Lærdomme, de opstille, ene og allene beroer paa deres Skriftmæssighed, og at det tilkommer enhver Christen, selv at forske i Skriften for at finde Sandheden, saa er det en Modsigelse, at binde protestantiske Lærere til en Troesbekjendelse, hvori de, mueligen ved egen Skriftforskning, kunne finde Vildfarelse. Men det er vist, at, ligesom den evangelisk-lutherske Kirke kun tillægges Skriften nogen selvstændig Gyldighed (*norma normans*) saaledes antager den dog paa den anden Side, at det, der i Skriften er Troens væsentligste Sandheder, er udtrykt i dens Bekjendelsesbøger (*norma normata*). Den, som ikke kan dele denne sidste Overbeviisning, er vist, som Menneske og Christen, ikke bunden ved de symboli-

ske Bøger, men han afsondrer sig dog herved fra den Kirke, der er grundet paa den Overbeviisning, der saaledes mangler ham; og han kan altsaa ikke være Lærer i denne Kirke. Det maa overalt bemærkes, at de symboliske Bøgers Auctoritet blot har Hensyn til Kirken, som en retlig Forbindelse. I Kirken, reent betragtet som et moralsk-religiøst Samfund, have de symboliske Bøger ikke hjemme; og det er et slet Tegn hos den Kirkens Lærer, der vil staae frem mod Vildfarelser og vrang Meninger, naar han slaar om sig med de symboliske Bøger. Man hører heller ikke nogen af vore Præster som Hjemmel for de Lærdomme, han foredrager, allene beraabe sig paa Udsagn af de symboliske Bøger. Det er til Skriften og til Menneskets Fornuft og Samvittighed, han vender sig, for at give Sandheden Vidnesbyrd, og skulde end den offentlige Religionslærer stundom finde Anledning til at anføre et og andet Udsagn af Kirkens Bekjendelsesbøger, hvori en af Christendommens Grundlærdomme, paa en klar og kraftig Maade, er fremsat, saa er det dog ikke som egentlig Sandhedskilde, han saaledes nævner Kirkens Bekjendelse. De symboliske Bøger høre ordentligviis ikke hjemme paa Prædikestolen eller i noget andet religiøst Foredrag. Det er blot Kirkelovene og De, der have at vaage over disse, som kunde komme i den Nødvendighed, at beraabe sig paa de symboliske Bøger som Regel. Dette have og vore Forfædre saa rigtigheden følt, at der, til Exempel, udi det Løfte, Præsten, under Præstevielsen, har at aflægge, ikke er Tale om de symboliske Bøger, men allene om at prædike Guds Ord reent og puurt, saaledes som det findes i de prophetiske og apostoliske Skrifter*). Først i den Eed, som han, efter Ordinationen, har at nedlægge i Bi-

*) Kirke-Ritualet S. 369.

skoppens Haand, og som, i sin Natur, er en juridisk Forpligtelse, bliver der, ved Siden af hine Læreregler, nævnt den danske Kirkes symboliske Bøger.

Denne Ed*) er nu iøvrigt saa heldigen affattet, at man vanskeligen vilde kunne udfinde heldigere Udtryk for samme. Den bør vel ingenlunde forstaaes blot negativ, saa at det var nok, at Religionslæreren intet foredrog imod de symboliske Bøger. Den Sværgende tilsiger, at han med største Flid vil arbeide paa, at en vis Lære indgydes Tilhørerne, og kan altsaa ikke gjøre sin Eed fyldest ved kun ikke at modarbeide denne Lære. Han er desuden ofte i det Tilfælde, at hans Taushed bliver saa godt som en Nægtelse. Kan han end ikke saa let, ved med Taushed at forbigaae de Troeslærdomme, han er sat til at forkynde, paadrage sig Ansvar for den udvortes Domstol, saa vil dog den indvortes Dommer ikke give ham det Vidnesbyrd, at han troeligen har rygtet sit Kald, naar han forsømmer at lære det, for hvis Skyld han er blevet udnævnt til Menighedens Lærer. Men Eeden gaaer dog ingenlunde ud paa, at han vil lære Alt hvad der staaer i de symboliske Bøger; han tilsiger kun at udbrede den himmelske Lære, som er indbefattet i de prophetiske og apostoliske Skrifter samt den danske Kirkes symboliske Bøger. Det vilde være et skammeligt Spilfægterie, dersom Nogen vilde tillade sig at sværge denne Eed uden Overbeviisning om, at der saavel i Skriften, som i de symboliske

*) Den omhandlede Deel af Præste-Eeden lyder saaledes: *Secundo promitto, me summa diligentia allaboraturum, ut doctrina coelestis comprehensa scriptis prophetis & apostolicis & libris ecclesiarum danicarum symbolicis auditoribus fideliter instilletur — — — tertio serio ac sancte voveo, quod non tantum velim fugere et detestari doctrinam verbo divino adversam, sed etiam velim eandem pro virili impugnare, sanguinem potius fusurus quam dogmata falsa et fanatica approbaturus.* Ritualet S. 379—380. See og Provsternes Eed *ibid.*, S. 377.

Bøger, fandtes en himmelsk Lære. Hvis han vilde sige, at han blot havde lovet at foredrage Det, han, efter sin Mening, fandt at være himmelsk Lære, men at han ikke fandt samme i Kirkens Bekjendelsesbøger, ja at han maaskee end ikke i Bibelens Bøger erkjender en hellig Skrift, og altsaa heller ikke der ved var bunden, saa vilde det aabenbart være at skuffe Dem, der, under ganske andre Forudsætninger, havde modtaget hans Eed og betroet ham Embedet. Men, paa den anden Side, vilde det være høist uretfærdigt, om man vilde beskyldte Den for Samvittighedsløshed, der aflagde Eden, uagtet han, i det han i Kirkens Bekjendelsesbøger gjenfandt de væsentligste Troessandheder, dog ikke i samme kunde erkjende et i alle Dele fuldent Udtryk for den guddommelige Sandhed, ja endog i enkelte Punkter, der aabenbar ikke høre til Saliggjørelsens Orden, endog fandt Lærdomme, som han ikke kunde billige. Man kan hos Ingen bedre, end hos Kirkens store Reformator selv, finde Beviser for, at denne Tvang under Symbolernes Bogstav ganske vilde være mod Protestantismens Aand. Den dybe Ærbødighed for den hellige Skrift, hvoraf han var gjennemtrængt, gjorde ikke, at han ansaae sig saaledes bunden ved den antagne Canon, at jo frie Undersøgelse over de Bøgers Authenticitet, hvoraf den bestaaer, kunde tilstædes ham, og, som ham, saa og andre med den fornødne Indsigt udrustede Christne. Herom vidne de mærkelige Fortaler, hvormed han har ledsaget hver af Skriftens Bøger i sin Bibeloversættelse, og hvilke Fortaler findes saavel i den første danske Bibeloversættelse, som i den Oversættelse i Folioformat, der, efter Christian den Fjerdes Foranstaltning, og med Privilegium udkom 1633. I disse erklærer Luther ikke mindre end de fire sidste Bøger i det nye Testamente (Brevet til

de Ebræer, Jacobs og Judæ Brev og Johannis Aabenbaring) for usikre, ja ytrer sig tildeels imod deres Indhold*). Ligesom vi her have en i hele den protestantiske Kirke gjeldende Authoritet, saa har den danske Kirke og fra den nyeste Tid en Authoritet, som i den maa være vigtig. I den udi Aaret 1819 ved

*) Dette er især Tilfældet med Jakobs Brev, som den store Reformator fandt anstødeligt, fordi der, efter hans Mening, sammesteds førtes en Tale om gode Gjerninger, der var Pauli modsat. Det synes ellers, at Luthers dybe Følelse af Troen, som Grundkilden til alt Godt og til al Salighed, og hans brændende Iver mod Catholikernes falske gode Gjerninger, har bragt ham til en eensidig Iver. Der er vist ingen sand Modsætning mellem Pauli og Jakobs Lære om Troens og Gjerningers Forhold til hinanden. Kun at den eene især trænger paa Troen, som Roden til al sand god Gjerning, den anden fornemmelig paa de gode Gjerninger, som den Frugt, hvorved den sande Troe skal vise sig som saadan. Jakobs Epistel begynder netop med Troen, som den første Bestanddeel i et christeligt Liv; og selv der, hvor Luther finder saa bestemt en Modsigtelse mod Paulus, i det der nemlig skal paastaaes, at Abraham blev retfærdig ved Gjerninger, siger Apostelen udtrykkelig, at Troen virkede med hans Gjerninger, og at ved Gjerninger blev Troen fuldkommet. Og Paulus paa den anden Side lader det ikke mangle paa de herligste Formaninger til Reenhed i Sind og Levnet som uadskillelige fra Troen. Paa sine Steder lægger han og Vægten fornemmelig herpaa, og man kunde ligesaa godt finde Modsigtelse mellem Paulus og Paulus som mellem Paulus og Jakob. Jeg skal blot nævne 1 Chor. 13 C., hvor Kjerligheden med uovertreffelig Fynd fremstilles som det ypperste, og hvor det blandt andet hedder: »Og havde jeg prophetisk Gave og vidste alle Hemmeligheder, og al Kundskab, og havde jeg al Troe, saa at jeg kunde flytte Bjerge, men havde ikke Kærlighed, da var jeg Intet.« Al Modsigtelse bortfalder, naar man rettelig indseer, at en sand kraftig christelig Troe (der ikke maa være en død Antagelse, en Skyggeoverbeviisning, men en levende Sjælen gjennemtrængende Erkjendelse) er uadskillelig fra inderlig Kjerlighed til Gud og Mennesker, og at denne ikke kan andet end være virksom i al god Gjerning. Det er saaledes aabenbart, at den Troe, Paulus, paa det anførte Sted, *tænker* sig uden Gjerninger, ikke er den ægte Troe, som han, paa andre Steder, gjør til Hovedsagen, ligesom de Gjerninger, han forkaster, f. Ex. i de Ord, som følge umiddelbar paa de anførte (»og uddeelte jeg alt mit Gods til de Fattige, og gav jeg mit Legeme hen for at brændes, men havde ikke Kjerlighed, da gavnede det mig intet«) ikke ere sande gode Gjerninger, (thi strengt taget er ingen Gjerning god, uden forsaavidt den udtrykker det gode Sindelag) men kun Skyggebilleder, hykelske Fremstillinger af et Sind, som mangler Gjærningsmanden.

Kongelig Foranstaltning udgivne Oversættelse af det nye Testamente ere nemlig de Ord i 1 Joh. 5 C. 7 og 8, hvori den ældre Dogmatik søgte sit fornemste Beviis for en af sine vigtigste Lærdomme, indklamrede, og Stedet forsynet med en Note, som indeholder, at hine Ord fattes i alle gamle Haandskrifter, de ældste Oversættelser og Kirkefædre. En Erkjendelse, om hvis Rigtighed der i lang Tid ikke har været Tvivl blandt Bibelforskerne. Man udelukkes altsaa ikke fra rettroende Christnes Tal, fordi man af vor Canon bortskjærer en eller anden af dens enkelte Bestanddele. Og skjøndt derfor ikke den Dristighed, hvormed denne kritiske Frihed ofte er blevet brugt, bliver at billige, og allermindst vilde høre hjemme i Religionens Foredrag for Folket, saa kan dog deraf sluttes, at end ikke Eeden paa at holde sig til den hellige Skrift er saaledes at forstaae, at den skulde binde Lærerne til at erkjende ethvert Sted i den af Kirken antagne Canon. Ogsaa er i den hellige Skrift Meget, som, efter dets Indhold, ei kan ansees som en Bestanddeel af den himmelske Lære, Religionslæreren har forpligtet sig til at udbrede. Men da kan man vist heller ikke ansee det for Eedens Mening, at ethvert Ord i de symboliske Bøger skulde være en saaa væsentlig Bestanddeel af denne himmelske Lære, at ingen, der har Tvivl imod samme, kunde med en god Samvittighed paatage sig at være Religionslærer.

Men er det mueligt at afsondre det i de symboliske Bøger, der er saaa væsentligt, at Ingen, der ei med Overbeviisning kan fordrage det, kan være en redeelig Lærer i Kirken, fra det mindre Væsentlige, som

[Vor Herres og Frelseres Jesu Christi Nye Testament, ved Kong Frederik den Siettes christelige Omsorg med Fliid efterseet, og rettet efter Grundtexten, saa og med mange Parallelsteder og udførlige Indholdsfortegnelser forsynet (Kbhvn. 1819) S. 627. Oversættelsen skyldes F. Münter, P. E. Müller, B. Thorlacius, J. Møller, P. O. Brøndsted og J. P. Mynster].

Religionslæreren, med god Samvittighed, kan lade ligge, ja endog anderledes bestemme og forklare end der er skeet? Sagen er vist nok vanskelig; og den, som har erfaret, hvor ofte man er forlegen med at trække den skarpe Grændselinie, hvor det gjelder om Begrebers Afsondring, der have en jordisk og materiel Gjenstand, vil ikke undre sig over de Vanskeligheder, der møde i dette aandelige Gebeet. Imidlertid lader sig dog vel udfinde noget til Forklaring og Veiledning.

Schleiermacher har, i en skjøn Afhandling, Ueber den eigenthümlichen Werth und das bindende Ansehen symbolischer Bücher, som findes i *Keysers Reformations-Almanach* for 1819, antaget, at den protestantiske Kirkes symboliske Bøgers forbindende Kraft bør indskrænkes til det, de lære imod den romerske Kirkes Vildfarelser og Misbrug*); og Prof. *Clausen* har tiltraadt denne Mening**). Dette turde dog neppe være tilstrækkeligt; thi, skjøndt Protestantismen nærmest traadte frem imod den pavelige Kirke, saa erkjendte den dog visse af denne Kirke optagne Lærdomme som væsentlige Troessandheder, og forkastede i de stærkeste Udtryk de Secter, som lærte anderledes. Det sees heller ikke, at der kan være nogen indvortes Grund, hvorfor det fælleds Christelige mindre end det særegent Protestantiske, der skiller vor Kirke fra den catholske, skulde behøve at omgjerdes ved en fast Bestemmelse. Dersom man kunde være sikker paa, at ingen Kirkens Lærer, naar han blev henvist blot til sin egen Skrifffortolkning, vilde væsentligen forfeile det første, og at der,

[Den anførte Afhandling er optrykt i *Friedrich Schleiermacher: Sämmtliche Werke. Erste Abtheilung. Zur Theologie. Fünfter Band.* (Berlin 1846) S. 423—54].

*) l. c. S. 376 ff.

**) Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, S. 336—337.

hvor nogen blev anklaget for skriftstridig Lære, kunde stoles paa de Dømmendes egen Indsigt uden at nogen videre Regel gjordes behov, saa vilde man vist, i det mindste nuomstunder, i den umiddelbare Kilde, Skriften, allene have en tilstrækkelig Betygelse ligesaa vel imod catholsk som mod uchristelig Vildfarelse. Behøver vor Kirke altsaa at betegne de Skriftens Hovedlærdomme, der skal værne imod catholske Vildfarelser, med en kort bestemt paa Skriften grundet Bekjendelse, saa synes det ikke mindre nødvendigt paa lige Maade at betegne det Væsentlige, uden hvilket den ei kan erkjende nogen som Christen. Hvad hine Forfattere foreslaae vilde desuden, hvor velgrundet det end i sig selv monne være, dog ikke kunne bruges til at forklare vor Præsted; thi ikke blot den augsburgske Confession er, efter Lovens 2—1—1, hvorefter hiin Eed maa forklares, en Rettesnor for den Lære, der skal føres i vore Kirker, men med og foran den nævnes ogsaa den christne Kirkes trede gamle Bekjendelsesskrifter, det Apostoliske, det Nicæiske og Athanasii Symboler; og selv i den Augsburgske Confession indeholder den første Artikel Hovedsummen af hine tre gamle Symboler, under udtrykkelig Paaberaabelse af det Nicæiske.

Spørges der nu, hvad der i disse fælles christelige Troesbekjendelser er det væsentligste og nødvendigeste, der ei maa mangle i det christelige Foredrag, saa synes den ældste christelige Troesbekjendelse, der er opbevaret under Navn af det apostoliske Symbolum,*) at fortjene fortrinlig Opmærksomhed. Skjøndt

*) See om dette Symbol *P. E. Müllers lærde og skarpsindige Skrift »den christne Kirkes almindelige Symboler«* Kbhvn. 1817, S. 93 ff.

[Det omtalte Værks fulde Titel er: Den christne Kirkes almindelige Symboler med Indledninger og Anmærkninger samt en Udsigt over Treenighedslærens Udvikling.]

det er erkjendt, at det ikke skriver sig fra Apostlene selv, saa er det dog uomtvistet, at det, i Kirkens ældste Tider, var, med nogle ikke ubetydelige Afviselser, den fælles Bekjendelse, der gaaer foran Optagelsen i den christne Kirke ved Daaben, og at Kirken, gjennem de tre Aarhundreder, hvori den blot ved sin indvortes Kraft overvandt alle Forhaanelser og Forfølgelser, ikke vidste af nogen anden Bekjendelse at sige. Men det er ogsaa endnu den Dag i Dag den eeneste Bekjendelse, som gjøres, naar det nye fødte Barn, ved Daaben, indvies til Kirken, og som siden, skjøndt ikke udtrykkelig i sin hele Fuldstændighed gjentages, naar det, ved Confirmationen, med Selvbevidsthed, knytter sig til Kirken*). Det er kun denne Bekjendelse, der er i Folkets Hænder, som en Deel af Luthers Cathekismus, hvilken og, i Danske Lov, er nævnt som symbolisk. Først i de følgende Aarhundreder fremkaldte Splidagtigheder i Kirken de bestemte og nøiagtigere Symboler. Disses nærmere Bestemmelser af den oprindelige simple Lære have egentlig en polemisk Værd, og maae især betragtes i Modsætning imod de Forestillingsmaader, som de skulde fortrænge. Naar man forsaavidt erkjender dem, saa tillægger man dem Sandhed og Gyldighed, om man end ikke antager, at de Bestemmelser, som de have givet de høie, den menneskelige

*) Forfatteren til et bekjendt polemisk Skrift har og i hiin Kirkens ældste og simpleste Bekjendelse søgt det Væsentlige, som, med Nødvendighed, maatte erkjendes af Enhver, som skulde bære Navn af Christen. Men det maa beklages, at han ved et uhyre Spring gik over til at forkjættre en Forfatter, som vel i sin Undersøgelse over Symbolernes forbindende Kraft, ei havde taget noget særligt Hensyn til hiin Bekjendelse, men derfor dog ingenlunde havde fornægtet noget af dens Indhold.

[I Noten sigter Ørsted til *N. F. S. Grundtvig: Kirkens Gienmæle mod Professor Theologiæ Dr. H. N. Clausen (Kbhvn. 1825)*].

Forstand overstigende, Lærdomme, som de have behandlet, i enhver anden Henseende, ere fuldkomment lykkelige, om man end finder, at Forfatterne, i deres Iver for at holde en da opkommen Vildfarelse ude af Kirken, have brugt Udtryk, som, fra anden Side, selv let kunne give Vildfarelser Rum.

Saaledes benævnes Christus i den anden Troens Artikel som Guds eenbaarne Søn; i hvilket Brændpunkt alt foreener sig, der ellers foredrages i denne Troens Artikel, og som alt gaaer ud paa at vise Christi guddommelige Høihed, i Forening med hans virkelige menneskelige Tilværelse. Dette er det samme store og betydningsfulde Navn, hvormed han kaldes i Evangelierne; og hvad disse dermed betegne er vist nok noget, der nødvendigviis maa erkjendes af enhver Christen. Heri ligger nemlig, at det Guddommelige boede i Christus paa en ganske egen Maade, i en eiendommelig Reenhed og med en eiendommelig Fylde; at Bevidstheden om Gud og et guddommeligt Rige levede i ham med en Umiddelbarhed, med en Klarhed, med en Sikkerhed, med en Kraft, hvorom vi kun have et svagt Begreb; at den guddommelige Villie gjennemtrængte hans hele Sjæl, saa at ingen egen Villie kunde komme op i ham. Denne Forestilling, der for den, som kan skue ind i Jesu Læres uendelige Rigdom og Dybder, faaer sin fornemste Bekræftelse af dens eget Indhold, giver igjen Læren den Myndighed og Anseelse, som den behøver, for at man med Tryghed kan hvile ved samme. Den giver og Christi Person sin store Betydning og lader os skimte, hvorledes han, ikke blot ved sin Lære, men og ved sin Personlighed, har bragt Menneskene Gud nærmere. Tænkeren, der erkjender, at Menneskeheden hører sammen ikke blot ved en død BegrebsEenhed (at alle kunne henføres under et vist afson-

dret Begreb), men ved et levende og organisk Baand, finder det ikke unaturligt, at forestille sig Christus som Middelpunktet i Slægtens Liv, hvis Reenhed og Sundhed ogsaa maatte komme de syge Dele tilgode; skjøndt han maa indrømme, at dette, som alt hvad der angaaer Tilværelsens, den physiske saavel som den moralskes, Grundbetingelser, er ham en Gaade. Men især bringer hiin Forestilling det fromme Hjerte til at slutte sig til Christus med en inderlig Kjærlighed, til at betragte sin Stræben efter det Gode, som en Stræben efter at blive ham liig, og til at forene sit Haab til den guddommelige Barmhjertighed med den Tanke, at hele Menneskeheden, ved denne Hellige, har faaet et større Værd i Guddommens Øine.

Maaden, hvorpaa det Guddommelige har i Christus forenet sig med det Menneskelige, overgaaer alt menneskeligt Begreb. Men vi begribe ligesaa lidet, hvorledes en Verden, som er i Tid og Rum, kan være grundet i et Væsen, som er uden for Tidens og Rumets Indskrænkning, hvorledes denne Verden, hvorledes vi selv kunne paa engang være af og ved Gud allene, og dog være for sig bestaaende Væsner, hvorledes i Særdeleshed Mennesket, uagtet dets fuldkomne Afhængighed af Gud, kan erhverve sig et personligt Værd, paadrage sig personlig Skyld og Ansvar. Imidlertid dannede sig der tidlig af Christendommens og den hedenske Philosophies Elementer en christelig Philosophie, der gjorde hiint uudgrundelige Forhold mellem det Guddommelige og Menneskelige i Christus til Gjenstand for sin Forsken. Intet var heller naturligere, og kunde end denne Gaade saalidet som Philosophiens øvrige Grundopgaver nogensinde blive opløst, saa forædles og opløftes dog Sjælen, ved at dvæle ved slige høie Forestillinger, ved mere og mere at udvikle dem. Kun hvilede Kirken i de første

Aarhundreder ved den rene bibelske Forestilling, at Christus var Guds Søn, at Gud i sin hele Fylde var i ham, og han, med sit hele Væsen, var i Gud. Men strax efter at Christendommen var blevet Statsreligion, blev det, ved den første oecumeniske eller almindelige Kirkeforsamling, vedtaget som Betingelse for den kirkelige Læres Reenhed, hvorledes hiint Forhold skulde forestilles. Den nicæiske Kirkeforsamling af 325 tilføiede de gamle Troens Artikler nærmere Bestemmelser om Christi Natur og evige Guddom lige med Faderens; og ved det saa kaldte Athanasii Symbolum blev Treenighedslæren endnu nærmere og med største Subtilitet bestemt, samt erklæret for en Bestanddeel af den Troe, uden hvilken Mennesket ei kan blive saligt. Vel bør dette Dogma ingenlunde agtes ringe. Hvad der ofte er blevet forebragt til dets Forhaanelse, er kun grundet paa en plat materialistisk Forestillingsmaade, der vil dømme over den guddommelige Tilværelsesmaade efter de Love, som gjelde for den Tilværelse, der er i Tiden og Rummet. Men Treenighedslæren findes dog ikke egentligen og umiddelbart i Skriften og er saaledes ingen væsentlig Bestanddeel af den christelige Troe, ligesom der heller ikke til hine Symbolers dialectiske Bestemmelser af denne Lære slutter sig saadanne for det gudelige Sind vigtige Forestillinger, som til den skriftmæssige Lære om Christus, som Guds Søn, hvorved den ældste Troesbekjendelse lod det beroe*). Ogsaa er det vist,

*) See *Schleiermachers* »der christliche Glaube« 2 B. S. 686 til Enden, hvor han, i det han erkjender, at Treenighedslæren, *efter sit egentlige skriftmæssige Gehalt*, hører til den christelige Troes Væsen, dog lærer, at den kirkelige Læresætning, hvorved samme er udtrykt, ikke er en væsentlig Bestanddeel af de egentlige Troeslærdomme, eller er af lige Værd med samme, ligesom han og med sin sædvanlige skarpe Dialectik gennemgaaer hiin Læresætning. Interessante historiske og dogma-

at den herskende Forestillingsmaade i Skriften er den om Christus, som et Væsen, i hvem vel al Guddommens Fylde boede, men som dog erkjendte Faderen høiere, end sig; og anderledes kan man umueligt forestille sig Christus, saaledes som han traadte frem i den synlige Verden, og blev Menneskehedens Lærer og Frelser. Men det Spørgsmaal, om det guddommelige Væsen, der traadte frem i Christus, ogsaa i og for sig selv og uden Hensyn til denne sin Fremtrædelse, var en egen Guddomskraft, der havde en særskilt Personlighed, er Noget, der, om endog noget Forstaaeligt derom lod sig udsige, dog ikke kan have nogen frugtbar Indflydelse paa Menneskets Sind. Naar nu Nogen, i det han iøvrigt erkjender hine Symbolers Værd, forsaavidt de gik ud paa at fortrænge Forestillinger, hvorved Christi Person blev forringet, dog ikke tillægger de deri fremsatte dialectiske Bestemmelser noget absolut Værd, ja endog forestiller sig Sagen en Deel anderledes, saa kan dette dog ikke hindre ham i, med god Samvittighed, at modtage Læreembedet og aflægge den Eed, som der til udkræves. Man kunde vel herimod erindre, at Lovens 2—1 ligesaa vel nævner det nicæiske og Athanasii Symbolum, som det apostoliske, og at ligeledes den augsburgske Confession i sin første Artikel med udtrykkelige Ord erkjender det nicæiske Conciliums Beslutning og, i at udvikle dens Indhold, optager Adskilligt af Athanasii Symbolum. Men heraf kan ikke følge, at Kirkens Lærer skal være forpligtet til at

tiske Bemærkninger over hiint Dogma findes og i det forhen nævnte Skrift af Prof. Müller S. 1—84.

[Friedrich Schleiermacher: Der christliche Glaube nach den Grundsätzen der evangelischen Kirche im Zusammenhange dargestellt. I—II. (Berlin 1821—22). L. c. S. 686—708: Von der göttlichen Dreiheit].

foredrage Alt, hvad der findes i disse Symboler. Det er i det Foregaaende ikke blot af disse Symbolers Indhold, men og af bestemte kirkelige Data beviist, at de nye Bestemmelser, der findes i hine tvende Symboler, ikke kunne ansees som nødvendige Bestanddele af den himmelske Lære, som det paaligger ham at udbrede. Selv den Religionslærer, der, som christelig Philosoph, finder sig fuldkommen tilfredsstillet ved hine dogmatiske Bestemmelser, vil dog, hvis han er en klog Folkelærer, sjældent gjøre Brug af samme i sit offentlige Foredrag, fordi han maa erkjende, at saa fine Læresætninger ikke kunne forstaaes af Folket*). Da Præsten derhos aldeles ingen Eed har at aflægge paa sin Troe, men denne blot forudsættes som en Betingelse for Moraliteten af den Eed, han gjør angaaende Det, han vil lære, saa er det aabenbart, at han med uskadt Samvittighed kan paatage sig Lærerembedet og redeligen opfylde sin Eed, skjøndt han ikke ganske finder sig tilfredsstillet ved hine Bekjendelsesskrifters Dialectik. Herved bliver det dog ikke uden al Virkning, at de ere opstillede som symboliske Bøger; thi heraf følger vistnok, at Religionslæreren ikke er beføiet til at lære noget herimod. Hertil kan der fornuftigviis heller ingen Opfordring være for ham; thi det kan ikke med Føie paastaaes, at de have fremstillet nogen falsk eller uchristelig Læresætning. Hvad der er at bemærke ved dem, er, at de have villet, paa en almeengyldig Maade, ja som en nødvendig Bestanddeel af den saliggjørende Troe, bestemme det, hvorom hverken Fornuften eller Skriften aabenbarer os Noget, og at

*) Dermed vil jeg ikke have nægtet, at Præsten jo stundom kunde have Anledning til at berøre Trinitetslæren i en Prædiken og endnu mere i sin Underviisning for Confirmandere. Endog med Hensyn til at den ikke, ved en cras Forestilling derom, skal blive anstødelig, kan det være nødvendigt, at han gaaer noget ind i samme.

det, de derom have lært, er ufrugtbart, ikke tilfulde forståeligt og let misforståeligt. Ligesom deres Værd for den Tid og det Øiemed, hvori de nærmest ere blevne givne, efter hvad der allerede oven er bemærket, hermed ikke nægtes, saaledes kunne de og fremdeles have deres Nytte, som negativ gjeldende Normer, i det de kunne tjene til at værne imod Vildfarelser, f. Ex. imod saaledes at nedsætte Ideen om Christus som Guds Søn, at Alt derved bortfalder, der kunde give hans Lære den Myndighed, som den bør have.

Skjøndt det Ovenanførte viser, at jeg ikke kan være enig med *Schleiermacher*, forsaavidt denne vilde have, at Religionslæreren kun skulde forpligte sig til den Deel af de symboliske Bøger, som indeholder Modsætningen af den romerske Kirkes Vildfarelser, saa er det vistnok, at dette særegne protestantiske Element af vor Kirkes Bekjendelsesbøger ligesaa vel, som det fælleds christelige Element, hvortil vi i det Foregaaende have taget Hensyn, er noget Væsentligt, hvortil den Eed, vore Religionslærere skulle aflægge, sigter. Den, der deelte nogen af den catholske Kirkes Meninger, som den augsburgske Confession forkaster, kunde derfor ligesaa lidet med god Samvittighed sværge Eden, som Den, der manglede Overbeviisning om de begge Kirker fælles christelige Grundlærdomme. Hine Lærdomme, som den augsburgske Confession sætter imod den romerske Kirke, maae desuden ansees for ligesaa ægte christelige, som de, den eenstemmig med den catholske Kirke, har erkjendt; thi det er kun fra den christelige Religions Kilder, de hentes. Forskjellen paa det fælleds Christelige og det særlig Protestantiske i vor Troesbekjendelse er kun tilfældig og historisk. Men vist er det,

[*Schleiermacher* i den ovenfor S. 31 citerede Afhandling S. 451].

at den augsburgske Confession indeholder Lærdomme, som netop udgjøre Christendommens Kjærne, og hvorom Kirkens ældre Symboler tie, fordi de den Tid ikke vare blevne kaldte i Tvivl. Ogsaa indsees det, at de Sandheder, som den protestantiske Kirke har sat imod den catholske Kirkes Vildfarelser, just, formedelst denne Kirkes Stilling mod den protestantiske, saa meget desto mere behøve at omgjerdes. I et Land, som Danmark, hvor der kun findes ganske enkelte Bekjendere af den catholske Lære, er Sagen vel ikke saa paatrængende, som i de Lande, hvor den catholske Kirke hersker ved Siden af den evangeliske, ja endog har en betydelig Overvægt over samme. Imidlertid bør det protestantiske Element ligesfuldt bevares. Kun kan jeg ikke ansee det for hensigtsmæssigt, eensidigen at udhæve det, da dette let kunde give Anledning til den Mistydning, at det fælleds christelige Element var mindre vigtigt. Det forekommer mig og, at, ligesom den Forpligtelses-Formel, hiin udmærkede Theolog foreslaaer, er for lidet sigende paa den ene Side, saa er den og, paa den anden, altfor bindende. I Stedet for at den Eed, Præsterne hos os have at aflægge, kun gaaer ud paa hvad de have at lære, hvilket, som vi have seet, i Virkningen ikke bliver ganske eensbetydende med den Eed, der havde den Sværgendes Troe til umiddelbar Gjenstand, saa indeholder den Schleiermacherske Formel, at Religionslæreren erkjender *Alt*, hvad der læres i vore symboliske Bøger om den romerske Kirkes Vildfarelser og Misbrug, i Særdeleshed i Artiklerne om Retfærdiggjørelsen og gode Gjerninger, om Kirken og den kirkelige Myndighed, om Messen og de Helliges Tjeneste, om (Kloster-) Løvter, for overeensstemmende med den hellige Skrift og Kirkens oprindelige Lære. Nu er det vistnok, at det Væsent-

lige af hvad den augsburgske Confession indeholder angaaende hine Gjenstande, ikke kan have nogen Betænkelighed for Den, der har bestemt sig til Lærer i den protestantiske Kirke, og Schleiermacher har fuldkommen Ret, naar han strax derefter paastaaer, at Den, der ikke deri stemmer med de symboliske Bøger, der, t. Ex., ikke holder fast ved Retfærdiggjørelse formedelst Troen og ved Guds Ords frie Brug, ikke kan være protestantisk Lærer, men enten maa hælde til Catholicismen eller og holde den hele Strid, der ved Protestantismen er fremkaldt, for ubetydelig. Det er ogsaa umiskjendeligt, at den augsburgske Confession paa en meget klar og bestemt Maade har erklæret sig angaaende den væsentlige Betydning af Læren om Retfærdiggjørelsen ved Troen, i det den tydeligen indeholder, at denne Lære ingenlunde ophæver Forpligtelsen til gode Gjerninger, men tvertimod erkjender disse som nødvendige Følger af det christelige Sind, hvorimod den blot forkaster de Gjerninger, som ikke have deres Udspring fra et ægte christeligt Sind, og i Særdeleshed de barnagtige og ufor nødne Gjerninger, hvorved man, efter den catholske Kirkes Lære, kunde bane sig Adgang til Salighed. Men imidlertid turde der dog i de Udtryk og Vendinger, hvormed Troens Væsen i Confessionens Art. 4 og 20 beskrives, være Adskilligt, som Mangen, der værdigen kunde beklæde Lærerembede i den protestantiske Kirke, kunde finde Betænkelighed ved, i Eet og Alt, at underskrive. Det er uden Tvivl denne Betragtning, som har formaaet Prof. Clausen, der ligeledes anseer en Forandring hensigtsmæssig i den Forpligtelse, den protestantiske Religionslærer indgaaer, til, i Formelen, at afvige fra Schleiermacher,

i det han mener, at den protestantiske Geistliges Troesbekjendelse helst maatte affattes saaledes: »at den hellige Skrift er den ene sande Troesnorm, at dette Protestantismens Princip er det eneste sande kirkelige Princip, og at den protestantiske Kirke er dette Princip tro, naar den forkaster Sætningen om Retfærdiggjørelse ved Gjerningers udvortes Legalitet og Læren om syv Sacramenter«. Men denne Lære har dog i det Hele neppe været heldigere, end Schleiermacher, i at udfinde en passende Formel for Eeden. For blot at holde os til den ene Punct, saa turde dog Maaden, hvorpaa han udtrykker det, Protestantismen sætter imod den catholske Kirkes Lære om Retfærdiggjørelse, ikke være ganske heldig. Der peges mere paa den kantiske, end paa den evangelisk-christelige Forestillingsmaade; og, skjøndt det, naar man sammenligner hiint Sted med andre, er klart, at Forfatteren ingenlunde miskjender Læren om Troen som det første Element i det christelige Liv, men blot, for at forebygge Misforstaaelser, ikke har villet udtrykke den i Skriftens og Confessionens Sprog, saa turde det dog fra flere Sider være mindre passende, ved en saa betydende Leilighed at aflægge ei blot den kirkelige, men endog tillige den bibelske Talebrug. Den kantiske Lære om den indvortes Moralitet, som det, hvorved Mennesket skal gjøre sig Gud behageligt, er vel ingenlunde stridende mod de christelige Forestillingsmaader; men disse indeholde dog Noget, der gaaer dybere, end den kantiske Lære. Det er nemlig paa den religiøse Troe, paa den Troe, som Christus, i sin Reenhed og Heelhed, har bragt ind i Verden, at den ægte Retsindighed maa befæste sig; og Christendommen kan ikke antage en Moralitet, der ikke slutter sig til denne Troe, at have tilbørlig Kraft og Fæsthed.

Det forekommer mig saaledes, at hine skarpsindige Mænd ikke have vidst at udfinde nogen Formel for den protestantiske Religionslærers Embedseed, eller, om man vil, Embedsløvte, der kunde have Fortrin for den, som vore Kirkelove længe have vedtaget. Det er og vist, at enhver Forandring, blot som Forandring, let kunde opvække Betæneligheder, Bekymringer og Splidagtighed. Naar nemlig visse af vore symboliske Bøgers Læresætninger, med Udelukkelse af andre, blev udhævede, som de, hvortil Kirkens Lærere skulde være bundne, saa kunde det let have Udseende, som om det var et nyt Symbol, man satte i Stedet for de hidtil gjeldende. Og hvo skulde være bemyndiget til at indføre et saadant? Hvorledes skulde man vente, at alle Kirkens Medlemmer vilde blive tilfredse med Det, der saaledes, paa Grund af Enkeltes Meninger, erklæres for dens Hovedlærdomme?

Man overbevises herved end yderligere om, at den danske Kirke gjør vel i at lade det beroe ved den Eedsformel, som Kirkeritualet har foreskrevet, hvilken, efter hvad vi have seet, paa den ene Side værner mod saadanne Lærdomme, der ville opløse den christelige protestantiske Kirkes Væsen, og paa den anden Side giver tilstrækkelig Lejlighed til fri Forskning og klar Udvikling af de religiøse Sandheder. Det kan, for Fuldstændighedens Skyld, her bemærkes, at der ikke gives noget andet Bud i Loven, som kunde skjærpe Forpligtelsen til at følge de symboliske Bøger, saaledes som den af hiin Eedsformular kan uledes; thi Lovens 2—4—6 befaler blot, at Præsterne skulle lære Loven og Evangelium efter Guds aabnbarede Ord og den hellige Kirkes Symbola og den uforandrede augsburgske Confession, hvilket ingenslunde indeholder, at de skulde være pligtige til at foredrage enhver i hine Symboler fremstillet Lære.

Kirkeritualet har iøvrigt, i Stedet for hine Lovens Ord, blot sagt, at Præsterne skulle forklare Texten i deres Prædikener efter Guds Ord og den sande Kirkes Lærdom.

En indsigtfuld Lovkyndig, hvis Arbeide jeg i Begyndelsen af denne Afhandling har nævnt, og som ligeledes har erkjendt, at hiin Eed er affattet paa den meest frisindede Maade, som i en Kirke er mulig, hvor der gives symboliske Bøger, har dog gjort sig selv den Indvending, at en Forpligtelse til en bogstavelig Forstaaelse af de symboliske Bøger, dog har ligget i den Tids Mening, da Ritualet blev givet, og at den sammesteds foreskrevne Eed saavel som de i Forbindelse dermed staaende Lovbud derfor oprindeligiis maatte tages i hiin Betydning. For at beskytte den danske Kirke mod den deraf flydende Meningstvang tager han derfor sin Tilflugt til en Retssædvane, hvorved en mildere Mening skulde være lagt ind i de ældre Lovbud*). Skjøndt i Resultatet enig med denne Forfatter, kan jeg dog ikke ganske forestille mig Sagen under hiint af ham valgte Synspunkt.

Vel troer jeg, at der tilkommer Sædvaner en langt større Virkning i Retsvidenskaben, end den, vore ældre Theoretikere have villet tillægge samme, og har udførligen søgt at bevise dette, til hvilke mine Beviser ogsaa hiin Forfatter henholder sig. Men saavidt tør jeg dog ikke gaae, at jeg turde erkjende nogen Sædvane som retsgyldig, der streed imod Loven. Men jeg antager heller ikke, at man, ved rette LovfortolkningsReglers Anvendelse, kommer til den Tvang under de symboliske Bøger, som hiin lærde

*) See Paulsen l. c. S. 30 ff.

Forfatter, ved Hjelp af den paaberaabte Rets Sædvane, har villet undvige. Kun maa man nøje skjelne Loven og den ved samme tilkjendegivne Villie fra det System af Forestillinger, der udgjøre Mellemlidene mellem Loven og dens Anvendelse i det givne Tilfælde. Lovene indeholde sjældent de Facta, hvor paa de skulle anvendes, saaledes som disse umiddelbart fremtræde og blive Gjenstande for Bedømmelse efter Loven. Disse umiddelbart under Erfaringen fallende Facta maae først ved en Reflection, der ofte kan fordre dybe Undersøgelser, henføres under det Begreb, hvortil Loven knytter sin Bestemmelse. Jo mere dette Begreb er udenfor den blot materielle Verdens Grændser, jo større Afstand er der imellem samme og det raee Factum, jo mere kan det System af Forestillinger, hvorefter Factum skal prøves, inden det kan henføres til Loven, være Gjenstand for Meningsforskjellighed. Dette viser sig, til Exempel, i de Berørelser, hvori Loven ofte kommer med egentlige moralske Begreber, f. Ex. ved Bedømmelsen af Vidners Troværdighed, ved Opstillingen af de Egenskaber, uden hvilke en Person ikke kan stedes til Embede eller blive i samme, ved Reglerne for den criminelle Tilregnelighed, ved Bedømmelsen af hvad der er Injurie og af sammes Grad m. m. Som Forhold og Begreber forandre sig med Tiderne, vil og det System af Forestillinger, hvorfra man ved slige Loves Anvendelse maa gaae ud, forandre sig, uagtet selve Loven bliver uforandret. Loven, der har indskrænket sig til den almindelige Regel, men ikke givet sig af med at opstille Systemet af hine Mellembegreber, overlader dette til de Dømmendes Indsigt, der staaer i nøie Forbindelse med enhver Tids Udviklingsgrad og de Forhold, som uddanne sig ved

dens Hjelp. Her spørges ikke: hvorledes vilde den Lovgiver, hvorfra Loven oprindeligiis er kommen, efter det System af Mellembegreber, som hans Tidsalder var i Besiddelse af, have bedømt det enkelte Tilfælde, saafremt dette, i sin Individualitet, var ham givet. Man vilde ellers tillægge de Forestillinger hos Lovgiveren, som denne ikke har tænkt paa at ophøie til Love, Lovskraft; man vilde derhos gjøre Lovens Anvendelse afhængig af usikre Gisninger; og Følgen vilde blive, at ingen Tidsalder kunde være tjent med Love, som en ældre Tid havde givet. Hvo vilde vel og, t. Ex., naar der spørges om at bedømme de Sindstilstande, som udelukke Tilregnelser, bortvise alle senere videnskabelige Undersøgelser, som kunde lede til Spørgsmaalets Afgjørelse, fordi de havde været den Tid fremmede, hvori vor Landslov blev given. Eller kan man vel tvivle paa, at Loven, hvor den henviser til Stand og Vilkaar, uden at binde dette Hensyn ved nogen nøiagtigere Regel, da overlader det til Dommeren at gjøre Anvendelse deraf efter enhver Tids Begreber og Forhold, uden at man har at gaae tilbage til den Tidspunkt, da Loven blev given.

Naar vi nu gaae tilbage til vort Æmne, saa finde vi, at Eden i Kirkeritualet er affattet saaledes, at den ikke lægger Præsten under de symboliske Bøgers Lænker. Man kan ikke med Føie antage, at Eden af Uagtsomhed har faaet den Vidde, den har. Der er vistnok brugt nøieste Overlæg ved at ordne en saa vigtig Sag. Det, der først maatte faldet de Mænd ind, som havde at sørge herfor, var at fordre en ubetinget Bekjendelse af de symboliske Bøgers Indhold, i enhver Sætning, i ethvert Ord; og, havde det blot været dem om den kirkelige Rettroenheds Beskjær-

melse at gjøre, vilde de vist have fundet paa at give Eden en saadan bindende Form. Men hine Mænd have uden Tvivl indseet, at een eller anden iøvrigt christelig sindet og rettroende Mand kunde have Skrupler ved eet eller andet mindre vigtigt Dogma i Kirkens Symboler; og man har derfor ikke villet besvære Samvittighederne ved at fordre en saa bindende Eed, som man ellers kunde have foreskrevet. At vore ældre protestantiske Konger med al deres Iver for den rette Troe, dog ingenlunde, i det mindste ikke til alle Tider (thi det er kjendeligt, at de af og til have vaklet i deres Forholdsregler) have været Venner af saadanne Troesnormer, der, ved spidsfindig Bestemmelse af enhver Lære, kunde besvære Samvittighederne og hindre Sandhedens videre Udvikling, derpaa have vi et stærkt Exempel i den Forbittrelse, Frederik den Anden baade ved Love og ved Privathandlinger udviiste mod *formula concordiaë**); ligesom det og er beviist, at de Bestræbelser, som nogle af Lovcommissarierne viiste for at faae samme

*) Nogle Aar tidligere havde man derimod, i de bekjendte *Articuli pro peregrinis* af 20de Septbr. 1569 affordret alle Fremmede, som skulde optages her i Landet, en Troesbekjendelse, der foruden mange dogmatiske Subtiliteter, indeholder Læren om Helvedsstraffenes Evighed.

[Om Frederik II's Missive til Superintendenterne og Universitetet om Forbud mod, at »dend bog, mand kalder opus concordiaë« indføres i Riget se *H. F. Rørdam*: Kjøbenhavns Universitets Historie fra 1537—1621 IV (1868—74) S. 306—07, *H. F. Rørdam*: Danske Kirkelove II (1886) S. 322—23, *V. A. Secher*: Forordninger, recesser og andre kongelige breve, Danmarks lovgivning vedkommende, 1558—1660 II (1889—90) S. 166—68.

Frederik II opbrændte med egen Haand Konkordieformlen.

Om Artiklerne af 1569 se *Rørdam*: Sidstanførte Værk II S. 126—34, *V. A. Secher* l. c. I (1887—88) S. 420—21. Jfr. Art. XXV »... skulle pinis met Euige pine oc plage, foruden all forhaabning oc foruentelse eller forleskelse i nogen maade«].

indført blandt de symboliske Bøger, som Christian den Femtes Lov skulde nævne, strandede*). Det er altsaa heller ikke historisk usandsynligt, at man i hiin Tid lod Agtelse for Samvittighedsfriheden mildne Omhuen for den kirkelige Retroenhed. Der ere uden Tvivl Forestillingsmaader i de symboliske Bøger, som ikke alle agtede Theologer den Tid saa aldeles ubetinget billigede, og med Hensyn til hvilke, man ikke antog, at en Meningsforskjellighed udelukkede Noget fra den rettroende Kirke, f. Ex. naar det athanasiske Symbolum lærer, at Ingen kan blive salig, der ikke ganske og reent holder den christelige Troe (hvo vilde da blive frelst?), eller naar *Confessio augustana* Art. 2 og 9, som det synes, endog nægter uskyldige Børn, der døe uden Daab, Adgang til Salighed**); Læren om Christi Nedfart til Underverdenen***) m. m. Grundsætningen, ikke for stærkt at binde Kirkens Lærere til de symboliske Bøgers Bogstav, har altsaa vist ikke været de Mænd fremmed, som have udarbejdet hiin Eeds Formel; og man har saaledes ingen historisk Grund til at lægge en anden Mening ind i Eden, end den, der kan udledes af dens klare Ord. Jo mere

*) See *Schlegel* om de symboliske Bøgers Indførsel i den danske og norske evangeliske Kirke; i Skandinavisk Musæum for 1803, S. 139—160.

***) De meest rettroende Tilhængere af vor Kirke have imidlertid stedse forklaret disse Artikler paa en mildere Maade; selv i vort Kirkeritual S. 100—102 læres det, at Gud kan gjøre salig uden Daab. Men den, som de symboliske Bøgers Bogstav gaaer overalt, vilde ikke mangle Midler til at gjøre slig Lære til Kjætterie.

****) Dette Dogma er, som bekjendt, først senere tilføiet det apostoliske Symbol. See *Müller* l. c. Side 117.

[Den fuldstændige Titel paa den anførte Afhandling af *J. F. W. Schlegel* lyder: »Om symboliske Bøgers Indførsel i den danske og norske evangeliske Kirke og især om Lovcommissionens Bestræbelser at indføre *Formula concordiæ* her i Landet ved en Artikel i K. Christ. den 5tes Lovbøger« i andet Bind af det omtalte Værk for Aaret 1803].

man er overbeviist om, at hine Mænd vare redelige af fuld Hjerte troende Christne, jo mere har man Grund til at tillægge dem slig Omhue for Samvittighedernes Frihed. Dersom Præsteeden var blevet foreskrevet af Mænd, der blot betragtede Kirken og dens Lære som et politisk Institut, vilde det vist ikke have manglet, at den var blevet ret bindende. Hvorledes man, i Christian den Femtes Tid, vilde have anvendt Grundsætningen paa et givet Tilfælde, kan, efter den ovenstaaende Udvikling, ikke nu vedkomme os. Det bliver saaledes ingen bindende Auctoritet, at man i en Tidsalder, der omtrent stod paa samme dogmatiske Standpunct, som den, hvori Christian den Femtes Lov udkom, betragtede Niels Hemmingsen som en Kjetter, fordi man meente, at han, i sin Fremstilling af Læren om Nadveren, ikke havde erkjendt Christi *legemlige* Nærværelse i Sacramentet*). Adskillige af de Forestillingsmaader, som den nyere Tids Forskning i Bibelen og i den menneskelige Aand have fremkaldt, vare og uden Tvivl disse Mænd saa aldeles fremmede, at man ligesaa lidt kan sige, at de have forkastet dem, som at de have antaget dem. Saaledes havde den Tid neppe nogen Forestilling om, hvorledes man kunde erkjende den christelige Aabenbaring, uden at antage en Inspiration af hvert Ord, som findes i de hellige Skrifter, eller hvorledes Christi guddommelige Høihed kunde haandhæves uden den Trinitetslære, som det nicæiske og athanasiske Symbol forkynde, eller hvorledes Læren om Synden og Naaden samt Skriftens Fortælling om Syndefaldet

*) See *Engelstofts* og *Møllers* historiske Calender for 1815, S. 325-402.

[I anden Aargang af den nævnte Kalender Afhandling af *J. Møller* »Doctor Niels Hemmingsen, Danmarks almindelige Lærer« l. c. S. 325-402].

kunde faae fuld Betydning uden at denne Fortælling betragtes som en streng historisk Begivenhed.

Der gives og vanskeligen nu nogen Religionslærer, som ubetinget vilde underskrive enhver Forestillingsmaade i de symboliske Bøger. Saaledes vilde neppe Nogen nu vedkjende sig Læren om Børns Usalighed, der døe uden Daab. End ikke Læren om Helvedstraffes Evighed vil let Nogen nu ansee som en Betingelse for kirkelig Rettroenhed. Finder han end denne Lære grundet i Skriften, saa vil han dog vist erkjende, at den ikke hører til »de til Salighed fornødne Hovedlærdomme«, som Præsten er pligtig at foredrage (cfr. G. K. Insp. Coll. Skr. 26de Novbr. 1737 § 4); thi den, som Christendommens øvrige Forestillinger ikke kunde bringe til at vandre den rette Vei, men som kun Skræk for et evigt Helvede kunde bringe fra et ugudeligt Levnet, vedblev dog i Sind og Hjerte at være en Uchristen. En Religionslærer maa vel endog frygte for, at han, ved at foredrage hiin Lære i sin skrækkelige Haardhed, let kunde virke Fortvivlelse eller Forhærdelse eller maaskee Forkastelse af den hele Troe, hvoraf hiin Lære blev fremstillet som et nødvendigt Led. Han vil og, uden slig Haardhed, kunne give sine Paamindelser om Guds og Samvittighedens Love den behørig Alvorlighed; thi Syndens Følger kunne gjerne være evige, uden just at bestaae i evige positive Lidelser, i det den stedse maa holde det aandelige og salige Livs Udvikling paa et lavere Punkt, end samme ellers vilde have naaet. De, der nu slaae saa mægtigt om sig med symboliske Bøger, turde derfor neppe være ganske i det Rene med deres

[*General-Kirke-Inspektionskollegiets Skriv. af 26. Novbr. 1737 til Biskopperne indeholdende adskillige Poster om Geistligheden og deres Embede, Religionsstridigheder samt Provste- og Præstemoder. (L. Fogtman's Reskriptsamling)*].

egen Overbeviisning i saa Henseende, og vilde maa-
 skee selv skrækkes tilbage, dersom Eed paa en ube-
 tinget bogstavelig Bekjendelse af Symbolernes hele
 Indhold blev dem affordret. Christendommen vinder
 uden Tvivl heller ikke i Indgang paa Gemytterne ved
 hine Ivrrere; thi, dersom den christne Troe staaer og
 falder med den Skikkelse, hvorunder den er fremstil-
 let i de symboliske Bøger, vilde vist Mange opgive
 samme, der vare rede til at antage den, naar den bød
 dem under en anden, mildere, og med den øvrige
 aandelige Udvikling mere samstemmende Form. Den
 Religionslærer, som det ikke blot er om at gjøre at
 hedde orthodox, men hvis Attraae er at indprente
 sine Tilhørere den himmelske Lære, som han under
 Eed har lovet, af alle Kræfter at udbrede, vil altsaa
 holde sig fra de dogmatiske Forestillinger, der enten
 ere ufrugtbare for den levende christelige Troe og
 det gudelige Sind, eller endog kunne forvirre Gemyt-
 terne. Dog den indsigtfulde Religionslærer vil i næ-
 sten ethvert af vore Symbolers Dogmer finde en stor
 og med Sjelens høieste Forestillinger om de guddom-
 melige Ting stemmende Betydning. Men da maa man
 ikke holde sig til Formen og Ordene, der stundom
 bære Vidne om Tidsalderens mindre klare Begreber
 og Forfatternes polemiske Tendents. Ved Hjælp af
 redelig og grundig Skrifforskning, men og under Be-
 nyttelse af ethvert andet Middel, hvorved det aan-
 delige Øie oplades, maa han søge at trænge ind i Læ-
 rens Aand. Dette vil lykkes ham saa meget desbedre,
 jo dybere hans Fornuft har forsket over Tilværelsens
 Gaader, jo nøiere han har lært sit eget Indre at kjen-
 de, jo flittigere han har sysselsat sin Sjel med ethvert
 Slags Tanker, som kunne tjene til at holde den aan-
 delige Sands levende. Thi langt fra at Christendom-
 men skulde staae i et fiendtligt Forhold til den Ind-

sigt, der erhverves ved Fornuftens Anstrængelse, fører denne netop til den Erkjendelse, at alle Viisdommens og den høiere Kundskabs Skatte indeholdes i Evangeliet, og at man der endog finder den heldigste og udtryksfuldeste Betegnelse for de høieste Sandheder om Menneskets aandelige Tarv. Jo inderligere derfor Religionslærerens christelige Overbeviisninger have forenet sig med hans øvrige Forskninger, jo bedre vil han være i Stand til at fremstille Christendommens Lære i sin indvortes Fortreffelighed; og eene herved kan han vente at skaffe den ret Indgang paa Gemytterne, skjøndt det derved ingenlunde paa- staaes, at han bør forsømme de store historiske Begivenheder, der, i deres Forbindelse med Lærens indvortes Fortreffelighed, give den Vidnesbyrd om at være af Gud.

Den, som blot prædiker Symbolernes Bogstav, ja som endog fortrinligen holder sig til det, der har den haardeste og efter Tidsalderens Udviklingsgrad meest afskrækkende Form, søgende at opreise en uigjennemtrængelig Skillevæg mellem Christendommen og Fornuften, han virker i Sandhed ikke til at den himmelske Lære indplantes i hans Tilhøreres Hjerter; og, naar man kunde antage, at han ret vidste hvad han gjorde, kunde man anklage ham som den, der ikke holdt sin Eed, hvilken jo ikke blot gaaer ud paa, at man skal forkynde Læren, men just paa, at man af al Flid skal søge at skaffe den Indgang. Vi have desuden bestemte Lovbud, som befale Præsterne at entholde sig fra unødvendige Subtiliteter, fra at fordømme og forkjættre andre, og derimod at bruge christelig Moderation og Klogskab, naar de ville gjendrive andres Meninger og frem for alt vogte sig for, at de ikke, af en blind Nidkjærhed, maaskee udraabe de dyrebareste Sandheder for Vildfarelser

og Kjætterier (see Rescr. 23de April 1734). Det vilde saaledes vistnok i alle Maader være mod Kirkens sande Vel, at holde strengt over de symboliske Bøgers Bogstav. Vantro, Hyklerie og aandeligt Mørke, der er Christendommens lyse Aand aldeles modsat, vilde derved udbredes, og Kirken vilde tabe mangen dygtig og christelig sindet Lærer, som med Kjærlighed og Indsigt vilde have arbeidet for Christendommens Sag, men hvis Samvittighed ikke tillod ham, at bøje sig under Bogstavtroens Aag. Selv om een eller anden Religionslærer i sit Foredrag kun lader Lidet tilsyne af de characteristiske christelige Forestillinger og derved opvækker Formodning om, at han ikke erkjender disse i deres hele Betydning, bør derfor ikke strax det kirkelige Tilsyn gribe ind og forfølge en saadan Lærer. Det kunde være at ønske, at han dybere opfattede Christendommens sande Væsen og med større Bestemthed og Kraft forkyndte dens Sandheder. Dersom hans geistlige Foresatte ere i Stand til at bibringe ham, hvad der mangler ham, er det vist en god Gjerning; men, at forfølge ham for Vranglære, vilde ofte være ubilligt og uklogt. »Den alvorlige og fromme Mand« — siger Schleiermacher med Rette —*) »vil altid stifte Velsignelse om han endog i mange Puncter fjerner sig fra vor fælles Lære, og hans Virksomhed vil aldrig hindre, at der ikke i den fængsomme Ungdom, under en bedre Tids Beskyttelse, vil udvikle sig en mere befæstet evange-

*) See 1. c. S. 366—367.

[Reskr. 23. April 1734 til Biskoppen over Sjællands Stift ang., at Controversier ej maa fremføres paa Prædikestolene m. v. Jfr. i Forbindelse hermed Reskr. af s. D. til Københavns Universitet ang., at Studenterne ved Universitetet ej maa »melere sig« i de imellem Københavns Præster opkomne Tvistigheder, men skal beflitte sig paa god Opførsel og Indsigt. (L. Fogtman's Reskriptsamling)].

lisk Aand, end han selv, efter sin Dannelsesetid, har kunnet erhverve sig.« Og ligeledes bemærker hiin Forf. med stor Ret, »at det mere er for samvittighedsløse, usædelige Mænd, Kirken maa frygte, end for dem, der maatte findes i nogen Afvigelse fra Læren.« Fra ethvert Synspunct anbefaler det sig altsaa, at sætte de snevreste Grændser for Kietterfølgelser. Men dog ophøre ikke de symboliske Bøger at være et Værn imod aabenbare uchristelige Meningers Forplantelse igjennem det christelige Læreembede. Lader end mangen Geistlig en Afvigelse fra Kirkens Lærdomme stundom skinne igjennem i hans Tale, saa kan han dog ikke tillade sig, ligefrem at feide imod disse; og altid bliver der Meget tilbage af Det i den christelige Lære, som netop er skikket til at rense og hæve Sindet, hvilket han forkynder, skjøndt vistnok ofte ikke med den Kraft, som hans Tale vilde have, dersom en fastere og fuldstændigere christelig Troe levede i ham. Ja den, der, med sin hele Sjæls Fylde, har grebet visse af Christendommens Hovedforestillinger og med Liv og Varme forkynder disse, kan, om han end i mange ikke uvigtige Stykker kun har en ufuldstændig Troe, let bidrage langt mere til at fremme Christi Rige, end den, der bogstavelig foredrager alle Symbolernes Lærdomme, men uden Liv og Kraft, uden Indsigt i Lærdommenes dybere Betydning. Iøvrigt følger det af Sagens Natur, at det Tilsagn, Præsten gjør, inden han tiltræder sit Læreembede, maa i et større Omfang være bindende for Samvittigheden, end det, hvori samme kan gjøres gjeldende for den udvortes Domstol. Derfor er Eden i dette, som i alle andre Tilfælde gaaet ud paa at skjærpe den indvortes Dommers Aarvaagenhed, hvor den ud-

vortes ikke kan naae hen. Saaledes er og den Eed, der af Statens Tjenere gjøres paa nidkjær og omhyggelig Udførelse af deres Kaldspligter. Samvittigheden maa ofte anklage Den for Mangel af Edens Opfyldelse, som dog en udvortes Dommer maatte sige frie.

Vore Love indeholde iøvrigt ingen almindelig Bestemmelse angaaende en Geistligs Ansvar for Vranglære. Kun i 1—2—13 og 2—17—22 og 23 omtales Kjetterie, hvori en Biskop maatte forfalde. Her bestemmes imidlertid Intet umiddelbart om Straffen, hvorimod bemeldte Lovsteder blot vise Maaden, hvorpaa Sagen skal forfølges. At en Biskop kan miste sit Embede formedelst Vranglære, forudsættes dog meget tydeligt, og det vilde være en skjæv Anvendelse af Reglen *exceptio in casibus non exceptis firmat regulam*, om man vilde slutte, at det Samme ikke kunde gjelde om de Lærere, der beklæde en mere underordnet Plads i Kirken; thi Artiklerne have ikke *verbis dispositivis* fastsat Straffen, men meget mere forudsat samme som given. Paa den anden Side synes de sidstnævnte Artikler at vise, at ikke enhver Grad af Kjetterie ubetinget har hiin Følge, men at der gives en saadan ringere Grad af slig Brøde, at den Paa gjeldende, naar han retter samme, kan blive i Embedet. Dog maa det tilstaaes, at Artiklernes Construction ikke er ganske tydelig. Men, naar man, i Medhold af det oven Foredragne, gjør Forskjel mellem mere og mindre væsentlige Stykker af det i de symboliske Bøger opstillede Lærebegreb, saa maa man finde det naturligt, at den Biskop eller anden geistlig Embedsmand, der udtrykkeligt maatte modsige nogle af de sidste Sætninger, vel kunde siges skyldig i en Vranglære, men at denne dog, naar han ikke tillige ved Maaden, hvorpaa han havde foredraget samme, groveligen havde forset sig, ikke var saa betydelig.

at jo mildere Midler, hvoriblandt Irettesættelse og Advarsel, kunde afsone hans Brøde og forebygge videre Forargelse. Og, naar dette forudsættes som stemmende med Sagens Natur, synes det, at man, i Overeensstemmelse dermed, bør forklare hine utydelige Artikler, hvis Ubestemthed maaskee netop har sin Grund i Conflicten mellem vore Loves skaansomme Aand og deres Iver for Rettroenheden. Iøvrigt er det utvivlsomt, at en Religionslærer kunde paadrage sig Embedsforbrydelse, endog for Afvigelse fra Kirkens Lære i de mindre væsentlige Stykker, naar denne Afvigelse yttrede sig paa en særdeles forargelig Maade, for Ex. dersom han endog udtrykte sig paa en anstødelig Maade over sligt Dogma. Selv fremmede Troesbekjendelser er det forbudt Præsten hadske- ligen at angribe (2—4—6). Hvor meget strafværdigere vilde det ikke være, hvis han formastede sig til at nedværdige nogen Deel af Kirkens egen Lære?

Maaskee Nogen vilde klage over, at vor Fortolkning over de Love, der bestemme de symboliske Bøgers Myndighed, ikke giver et saa bestemt Resultat, at man jo ofte i det givne Tilfælde vil være i Tvivl om, hvorvidt en Religionslærer har forseet sig imod den ham i saa Henseende paaliggende Forpligtelse eller ikke, og i hvad Grad Forseelsen i det første Tilfælde skal tilregnes. Denne Klage kunde fremsættes baade af Dem, der frygte for, at denne Fortolkning ikke er tilstrækkelig til at omgjerde Kirken imod vildfarende Meninger, og af Dem, der nære den modsatte Frygt, nemlig at den kunde misbruges til at undertrykke fri Forskning.

Mit Svar til denne Klage vilde være, at jeg vel, efter Evne, har søgt at bringe Sagen til faste og bestemte Grundsætninger, men at det ikke eene er mine Evners Ufuldkommenhed, der har gjort mig det

umueligt, mellem det, der kan tilstædes, og det, der maa være forbudt, at opføre saa skarpt betegnende Grændser, at man altid, med sandelig Evidents, kan skille begge Gebeter fra hinanden. Selv i det meest materielle Retsgebet kan Loven ikke med mathematisk Nøiagtighed afpæle Ret og Uret fra hinanden, men det vil stedse beroe paa Dommernes Indsigt i Forholdene, paa deres sikkre Dømmekraft, og paa deres reene Villie, ligesaa meget som paa selve Lovene, hvorledes Retfærdigheden vil blive opnaaet. Endnu mindre kunde hiin Nøiagtighed ventes her, hvor der spørges om en aandelig Virksomhed. Man tænke iøvrigt ikke, at man, i en Kirke, der blot skulde udbrede den naturlige Religions Grundsætninger, vilde være frie for den Uvished, og Meningsulighed, der, i det givne Tilfælde, kunde opstaae om, hvorvidt Læreren har tilladt sig nogen Afvigelse fra den Lære, han var sat til at forkynde, eller ikke. Allerede med Hensyn til den første og meest nødvendige Læresætning, som et Bekjendelsesskrift for den naturlige Religion maatte indeholde, nemlig at der er en Gud, kunde der møde Vanskeligheder af samme Art som de, der kunne opstaae ved Prøvelsen af en Læres Overeensstemmelse med de paa en Aabenbaring grundede symboliske Bøger. Man vilde dog vel ikke ansee det for nok, at hine Ord bleve brugte, og være aldeles ligegyldig ved de Forestillinger, Læreren gav om den Gud, han forkyndte. Men det er bekjendt, at Philosopher, der dog have bekjendt en Gud, ere af andre Filosofierende blevne beskyldte for Atheisme; ja dette er endog hændet dem, hvis Philosophie var langt mere religiøs, end deres, der stemplede dem som Atheister. For ikke at gaae tilbage til ældre Exempler, saa have vi selv oplevet dette Phænomen med Hensyn til tre af de Philosopher, som have havt

den meest udbredte Indflydelse paa Tidsalderens philosophiske Tænkemaade, og som derhos have virket meest til at give denne en mere religiøs Character.

Kant blev ofte sigtet for Atheisterie, fordi han lærte, at Guds Tilværelse ei kunde *bevises*, men blot af moralske Grunde maatte *troes*. Dette var imidlertid kun Misforstaaelse; thi den Troe paa Gud, *Kant* lærer, er en virkelig Overbeviisning, der kun i Henseende til dens Kilde, men ikke i Styrke, skiller sig fra den Art af Overbeviisning, han kalder Viden; ligesom hans moralske Troesgrund, i det mindste efter sin Hensigt, er et virkelig Beviis, da den gaaer ud paa at lægge hiin Troes nødvendige Sammenhæng med det, der er uomtvistelig Sandhed, for Dagen*).

*) En skarpsindig Forfatter har nyelig forsøgt paa at retfærdiggjøre den Paastand, at Guds Tilværelse ei kan bevises, med nye Grunde. Hans Deduction løber ud paa, at en Sætning kun kan bevises, ved at Man lægger dens nødvendige Forbindelse med en *ubetinget* Sandhed for Dagen, men at der ikke, ved Siden af Gud, som den evige Sandhed, kan, uden Modsigelse, tænkes noget andet, som er ubetinget sandt, d. e. har Grunden til sig selv og sin Sandhed i sig selv, og hvilket man altsaa kunde lægge til Grund for en Beviisførelse for Guds Tilværelse (Dr. *Fabers* fem Breve til *Grundtvig*, S. 122 ff.) Men dette er uden Tvivl at lægge et aldeles vilkaarligt og til den menneskelige Kjendeevnes Natur lidet svarende Begreb til Grund. Et Beviis skal gaae ud fra noget, hvis Sandhed er afgjort, og skal, ved rigtige Slutninger, godtgjøre en nødvendig Forbindelse mellem denne forud afgjorte Sandhed og det, som skal bevises. Men at Beviisførelsen skal gaae ud fra den øverste *Realgrund* for al Sandhed er en Fordring, hvorved man egentlig tilintetgjør al virkelig Brug og Betydning af denne Fornuftoperation; thi ligesom Guds Tilværelse, efter hiin Deduction, ei lod sig bevise, saaledes lod heller intet andet sig bevise, uden derved, at man, efterat Ideen om Gud, det ubetinget Sande, engang var givet, kunde hidlede det derfra. Men, hvorledes lader sig nogen Forestilling gjøre om Gud, som vi kunde tillægge nogen Sandhed, uden at forudsætte, i det mindste Tænkningens Love som givne? Ogsaa disse vare imidlertid jo, efter hiin Forestillingsmaade, kun betinget sande, og kunde altsaa ikke bruges i en Beviisførelse. Man vil desuden end ikke ved Hjælp af Tæknings Lovene allene kunne fra Gud komme til en Verden, men maa tage det, der umiddelbar er givet i Bevidstheden til Hjælp; og da dette hverken medfører nogen ubetinget Sandhed (i Forfatterens Betydning), eller ved

Om man end med Føie kan paastaae, at den religiøse Troe, i Kants System ikke har sit rette Liv, sin fulde Kraft, saa var det dog stor Uret at kalde hans Philosophie atheitisk, men denne Uret maatte den store Grandsker jevnlig lide af sine filosofierende Samtidige. Hans Lære kom endog de christelige Forestillinger langt nærmere end den Tids Philosophie, som

Slutninger er hidledt fra det ubetinget Sande, Gud, saa kunde det ikke bruges i nogen Beviisførelse. Mathematiken kunde ikke længere bevise; thi den hele Rumforestilling, den sætter som givet, er kun betinget sand. Hr. Forfatteren har derfor uden Tvivl Uret, naar han ei vil tillade sin Modstander at gaae ud fra Selvbevidstheden, som givet. Kun ved Hjælp af denne og dens Love kan Erkjendelsen komme til en Gud og en Verden; og den bliver saaledes altid i Rækken af Realgrundene det Første, skjøndt ingenlunde i Rækken af Realgrundene. Men kun i en fuldkommen (guddommelig) Viden kunne Real- og Kundskabsgrundene falde sammen. Den menneskelige Forstand maa fra det Grundede og Betingede slutte sig til det Ubetingede, hvilket den ei umiddelbar besidder, men kun stræber imod. Vil man ikke kalde dette et Beviis, saa faaer dette Ord intet at betyde for Mennesker; men saa betyder det overalt slet intet; thi den Forretning, at bevise, er ikke for ham, der *umiddelbar besidder* al Sandhed, men kun for den, der skal *finde* Sandheden. Den af Forfatteren antydede Betragtning, at der ingen Sandhed kan være, naar ikke Gud er, vilde netop, naar den blev udført, være det strengeste Beviis for Guds Tilværelse; thi hvorledes kan man kraftigere bevise en Sandhed, end ved at godtgjøre, at al anden Sandhed beroer derpaa? Det vilde i Grunden være det cosmologiske Beviis, fremstillet paa en nye Maade; og dette Beviis, (hvis Retfærdiggjørelse imod Kants Indvendinger vilde føre os for vidt) turde være aldeles tilfredsstillende i sin Sphære; kun at det blot fører os til et ved sig selv bestaaende nødvendigt Væsen, hvori alt andet har sin Grund, men at vi dermed ikke endnu have en hellig, retfærdig, og al-god Gud, en Gud, som vi kunne kalde Fader, en saadan Gud, som Christus lærer og hvortil det menneskelige Hjerte trænger. Dog jeg tør ikke udvide denne lange Digression, uagtet jeg endnu kunde fristes til at opholde mig længere ved hiint Skrift, hvis indsigtfulde og sandhedskjærlige Forfatter vist ønsker, at see sine Paastande prøvede.

[*Nicolai Faber*: Fem Breve til Hr. Pastor N. F. S. Grundtvig angaaende Fornuft, Aand og Bogstav, Andagtsforsamlinger udenfor Kirken og Muligheden af et Beviis for Guds Tilværelse. Andet Forsøg til sand Christendoms Bestyrkelse mod Tvivl og Vildfarelser. Odense 1825. L. c. S. 120—48: Om Muligheden af et Beviis for Guds Tilværelse].

gik foran ham; og, skjøndt han, i Følge sin eiendommelige Aandsretning, ikke lagde Vægt nok paa det Historiske i Christendommen, saa fandt han dog i alle dens Læresætninger en dyb philosophisk-moralsk Betydning. *Fichte* blev endog formelig anklaget som Atheist, fordi han havde lært, at man maatte blive staaende ved en levende, virkende moralsk Orden, som det Guddommelige, uden at være berettiget til derfra at slutte til en særskilt Substant eller Person, som dens Ophav. Hans yderligere Forklaring viste, hvad man ved en nøiere Undersøgelse strax vilde have seet, at han kun, for at bortfjerne enhver Forestilling om den indskrænkede Tilværelse i Rummet, havde nægtet Begreberne om Substantialitet og Personlighed Anvendelse paa Guddommen, og at han iøvrigt betragtede hiin moralske Verdens Orden som et levende, virkende hele Tilværelsen gjennemtrængende Princip. Den Forestillingsmaade, der paadrog ham Anklagen, kan have været et speculativt Misgreb. Skjøndt vi om det guddommelige Livs Beskaffenhed ei kunne gjøre os nogen anskuelig Forestilling, saa er dog uden Tvivl en personlig bevidst Intelligents den eeneste Form, hvorunder vi kunne tænke os Gud, og hvorunder vi, dog med Bevidsthed om at det kun er en endelig Form for det Endeliges Forestilling om den Uendelige (symbolisk Anthropomorphisme), bør tænke os det høieste Væsen. Imidlertid vilde det være en stor Forkeerthed at kalde et System atheistisk, hvori det Væsentlige i den religiøse Overbeviisning udtalte sig med en Fynd og Kraft, som man forgjæves søgte hos hans Modstandere. I de senere Fremstillinger, han gav af sin Lære, opgav han iøvrigt den Terminologie, som havde

[Se f. Ex. *Heinrich Rickert*: *Fichtes Atheismustreit und die Kantische Philosophie*. (Berlin 1899)].

bragt ham til hine parodoxe Yttringer, og hans Philosophie sluttede sig nu tæt til de christelige Forestillinger, som han opfattede i større Dybde og med større Varme end Kant, med hvem han dog stemte mede overeens i kun at agte lidet paa Christendommens historiske Side. *Schelling* har man ligeledes gjort den Beskyldning, at han ingen levende personlig Gud skal erkjende, men kun en evig Natur, som han tillægger guddommeligt Navn. Som alt bemærket, gjør man vist bedre i at tænke sig Guds Tilværelse som en personlig Tilværelse, og uden Tvivl faaer Verdens absolute Afhængighed af Gud, i Forbindelse med den Tilværelse, vi dog maa indrømme Verden, snarere en vis Klarhed for den menneskelige Forstand ved Forestillingen om en Skabelse, alle dette Begrebs metaphysiske Vanskeligheder uagtet, end ved den pantheistiske Forestillingsmaade; ligesom intet Billede paa Menneskets Forhold til Gud er frugtbarere og trøsteligere end det christelige om Gud som Fader. Men derfor bliver det dog ubilligt, naar *Schelling*, saavelsom de ældre Pantheister, regnes til Atheister. Den Natur, de gjøre til Eet med Gud, er ikke den skabte, endelige Natur, men en skabende Natur (*natura naturans*), hvoraf al endelig Tilværelse kun er et Gjenskin. Denne Natur tillægge de Liv og Virksomhed; kun tænke de sig den ikke under Personlighedens Form, fordi den derved vilde faae noget Begrændset.

Saaledes vilde der, i en Stat, hvis Religionslærere

[Ganske betegnende for *G. L. Baden's* hele ondsindede og giftige Polemik mod Ørsted er hans Udtalelse i den foran S. 22 Note citerede Artikel i Øst's »Archiv« 1. c. S. 306 Note: »Ørsted siger og p. 283, at *Fichte* har opfattet de kristelige Forestillinger i større (mystisk) Dybde og med større Varme end *Kant*. — Og dog er den samme *Fichte* ikke uden Grund formelig anklaget for Gudsfor nægtelse. — Vist skal der skarp Dialektik til at rime Sligt sammen«].

blot bleve bundne til Læren om Gud, ligesaavel være Sæd til Anklage for Vranglære, som i vore protestantiske Stater. Indsigt og Varsomhed og den Maxime, der blev paaberaabt i en for kort Tid siden aftrykt fortreffelig Dom af 1738 i en Sag om kirkelig Vranglære, at forklare alt i Kjærlighed,*) vilde og i en slig Stat være fornøden, naar Misgreb og Forurettelser skulde forebygges. De nævnte tre Philosopher kunde let ved en theophilanthropisk Ret staaet Fare for at blive dømte som Atheister. Iøvrigt maa jeg ved denne Leilighed bemærke, at Forestillingsmaader, der i og for sig ikke stride mod den christelige Religions Grundsandheder og endnu mindre kunne kaldes atheistiske, dog kunne være høist anstødelige i det populære Foredrag, fordi de, uden for deres Sammenhæng med metaphysiske eller lærde Undersøgelser og den deraf fremgaaende særegne Sprogbrug, ikke kunne andet end misforstaaes og opvække Forvirring. Saaledes vilde det sikkert være høist utilbørligt, om nogen Folkelærer, det være sig i en christelig eller i en philosophisk indrettet Kirke, umiddelbart vilde foredrage de nylig omhandlede Philosophemer; og De, der have Tilsyn med hans Embedsforvaltning, kunde ingenlunde derved være ligegyldige. Det kunde endog være Tilfældet, at han

*) See nyt Aftenblad for 1825, S. 448.

[»Nyt Aftenblad« for Lørdag den 24. December 1825 »Udtog af Sagen imellem Magister Mossin, Sognepræst ved Nicolai Kirke i Kiøbenhavn, og Catecheterne Balslev og Rehling ved samme Kirke, angaaende den Førstes Beskyldning imod de sidstnævnte for falsk Lærdom, i Aaret 1737—38« S. 445—48. Dommen er af 31. Marts 1738, konfirmeret af Kongen 2. April s. A., jfr. Udtrykkene . . . men ved en kiærlig Forklaring vel kand forstaaes i en dermed overeenstemmende Meening . . .« og senere » . . . ved en kiærlig og retsindig Fortolkning . . .« Om Hans Mossin (f. 1678 eller 80 — d. 21. September 1755) se L. Koch i Dansk biografisk Lexikon XI (1897) S. 480—81].

derved stiftede en Forargelse, som ikke kunde afhjælpes, uden ved at han mistede det Embede, hvortil han havde viist sig at være saa lidet skikket. Men derfor bør dog ikke en paa en særgen Sprogbrug og paa særegne metaphysiske Forestillinger, hvorved Intet forandres i Religionens eget Væsen, grundet Lære ligefrem forkjettres; heller ikke det, at en Religionslærer har viist Hang til disse Forestillingsmaader, komme ham til Skade i sit Embede, naar han kun ikke forarger ved den Uforstand, at komme frem med slige Forestillingsmaader der, hvor de ikke høre hjemme, og hvor de aabenbart maae stifte Forvirring.

Forinden jeg forlader denne Materie om de symboliske Bøgers bindende Kraft for Kirkens Lærere, skal jeg, for, saameget desto mere at sikkre mig mod Misforstaaelse, gjentage Resultaterne af hvad jeg derom har foredraget:

1) Symboliske Bøger ere nødvendige i en Kirke, for at bevare den Eenhed, der hører til dens Væsen, og i Særdeleshed ere Religionslærerne i den danske Kirke bundne ved de deels ved Rigets Grundlov, deels ved Landsloven benævnte symboliske Bøger og den Eed, de i saa Henseende maae aflægge.

2) Edens umiddelbare Gjenstand er den Lære, Præsten har at føre; men desuagtet forudsættes det, for at han med god Samvittighed kan sværge Eden, at hans Overbeviisning ogsaa stemmer med den Lære, han forpligter sig til at forkynde.

3) Eden er ikke alene negativ, saa at det skulde være nok, at han Intet foredrog, som strider mod det Lærebegreb, Kirken har antaget, men den er positiv og forpligter ham til at forkynde den Lære, der er Edens Gjenstand.

4) Eden strækker sig imidlertid ikke til de symboliske Bøgers hele Indhold, men kun til det, der er

væsentlig Bestanddeel af den christelige Troe (*doctrina coelestis*).

5) Hvad der saaledes maa ansees væsentligt, kan imidlertid ikke bedømmes af Enhver efter eget Godts befindende, men man har bestemte kirkeretlige Grunde til at betragte det ældste christelige Symbols Indhold og de Sætninger af den Augsburgske Confession, der nærmest forklare Protestantismens Væsen, for saa væsentlige, at samme maae læres overalt, hvor den evangelisk christelige Tro skal kunne siges at prædikkes.

6) De dogmatiske Bestemmelser, som hine Grundartiklers Indhold har faaet ved det Nicæiske og Athanasii Symbol, maa vel gjælde som et Værn mod de Vildfarelser, som derved skulle fortrænges, og den Præst, som selv lærte disse Vildfarelser, gjorde sig skyldig mod sin Eed. Men han er ingenlunde pligtig positivt at foredrage hine dogmatiske Bestemmelser, der for det Meste baade ligge udenfor Menighedens Fatteevne, og desuden ikke ere nødvendige for den christelige Tro og det christelige Sindelag, ja endog let kunde foraarsage tomme og forvirrende Grublerier.

7) Ogsaa i den Augsburgske Confession forekomme Lærdomme, der aabenbar ikke maae henføres til det, Mennesket behøver at vide til sin Salighed, og som altsaa kan forbigaaes af Religionslæreren.

8) Da Præsternes Eed ikke indeholder nogen Troesbekjendelse, men blot et Løfte om den Lære, de ville føre, saa kan Eden heller ikke være hinderlig i, at Nogen jo, med god Samvittighed, kan paatage sig Læreembedet i Kirken, om han end ikke antager, at de dogmatiske Forestillingsmaader, der ligge uden for Kredsen af det han har at foredrage sin Menighed, ubetinget indeholde christelig Sandhed.

9) Skjøndt en Præst forseer sig, naar han foredrager Noget, som strider mod det kirkelige Lærebegreb, saa er det dog ikke nogen ubetinget Følge, at han derfor ligefrem skal miste sit Embede; men det

vil deels komme an paa den Læresætnings Vigtighed, hvorfra han er afvegen, deels paa Maaden, hvorpaa han har fremsat samme. Afvigelser, der deels kun vise sig paa en mere middelbar Maade, deels kun angaae mindre væsentlige Puncter i Lærebegrebet, bør i Almindelighed kun søges rettede ved Hjælp af de geistlige Foresattes Advarsler og Erindringer; og kun saadan Lære, hvorved det Væsenlige i den christne Tro bestemt ophæves, eller som ved Maaden, hvorpaa den er fremsat, er bleven forargerlig, bør paatales og forfølges til Embedsforbrydelse.

10) I Almindelighed bør saavel De, der have Tilsyn med Læreembedets Førelse, som De, der have at dømme i de deraf opstaaede Sager, være tilbøjelige til den mildeste og kjærligste Forklaring af Alt, hvad der taaler en saadan, og indskrænke Forfølgelse og Fordømmelse for Vranglære inden de snevrest mulige Grændser.

Ligesom jeg haaber, at de ovenmeldte Sætninger ved den meddeelte Udvikling ere tilstrækkeligen beviiste, som hjemlede i vore Kirkeloves Ord og Aand, saaledes skulde jeg og troe, at de symboliske Bøger derved erholde en tilstrækkelig Myndighed og værnende Kraft, uden at dog Religionslærerens Samvittighed derved besværes, eller Folkets Fremgang i sand religiøs Oplysning hemmes. Denne Fortolkning stemmer og i det Væsentlige med de Grundsætninger som vor Kirkes lærdeste og anseligste Mænd hylde. Til Beviis derpaa skal jeg blot beraabe mig paa de Yttringer, som findes saavel i den *epistola encyclica*, som vore Biskopper udstædte til Geistligheden ved Reformationsfesten 1817, som i den, de nyelig i Anledning af Tusindaarsfesten atter have tilskrevet Geistligheden, udgivet »*jussu et sumptu regio*«. At Meget endnu kunde modtage en nærmere

[*Antistitum Ecclesiae Danicae, Slesvico-Holsaticae et Lauenburgensis epistola encyclica ad clerum de tertio reformationis jubilaeo diebus XXXI Octobris, I et II Novembris MDCCCXVII pie celebrando* (Kbhvn. 1817),

og rigtigere Bestemmelse, end jeg har vidst at give det, er Noget, som jeg ingenlunde paatvivler, saa lidet som jeg troer, at alle Vanskeligheder i Anvendelsen hæves ved de af mig opstillede Sætninger. Derimod haaber jeg, at man vil indsee, at Sagen er saa vel ordnet ved vore gjeldende Love, at man, naar disse anvendes med Indsigt og christelig Aand, ret vel kan hvile ved samme, og maa finde enhver Forandring betænkelig, ikke just som om der jo kunde udfindes Bestemmelser, der i og for sig kunde være nok saa træffende, som de, der indeholdes i vor Lovgivning, men fordi dog ingen ny Bestemmelse vilde erholde det Bifald af alle Stemmedygtige, som var fornødent, naar en slig Forandring ikke skulle virke Forvirring, Splidagtighed og Undertrykkelse i Stedet for at tilvejebringe større Fasthed, Eendragtighed og Frihed.

underskrevet af Biskopperne Fr. Münter, J. G. C. Adler, G. J. F. Vidalin, A. Birch, J. Bloch, P. O. Boisen, R. Jansen, Fr. Plum, V. K. Hjort og F. C. Block. Jfr. om dette Hyrdebrev *L. Helweg*: Den danske Kirkes Historie efter Reformationen II (Kbhvn. 1855) S. 433—34, 2den Udg. II (1883) S. 399—400. *L. Koch*: Den danske kirkes historie i årene 1801—1817 (Kbhvn. 1879—80) S. 291—93, *Alexander Rasmussen*: Reformationsjubilæet 1817. Aktstykker indledede, udgivne, oversatte og kommenterede (Kbhvn. 1917) S. 28—73, *Alexander Rasmussen*: Frederik Münter. Hans Levned og Personlighed (Kbhvn. 1925) S. 183—86.

Om Hyrdebrevet af 1826 se nærmere nedenfor S. 114 Noten].

II

Blandt de Ankeposter over den danske Kirkeforfatning, som jeg i Begyndelsen af denne Afhandling har berørt, staaer endnu den tilbage, at der mangler Kirken den vedbørlige indvortes Selvstændighed og Virksomhed. Flere tydske Forfattere have fremstillet det som en uheldig Virkning af den critiske Tid, hvori Reformationsværket kom i Stand, at de kirkelige Anliggendes Bestyrelse aldeles blev nedlagt i den verdslige Regjerings Hænder, og hos os har i Særdeleshed Hr. Professor Clausen for ikke længe siden med Varme søgt at godtgjøre Kirkens Krav paa større indvortes Selvstændighed. Han finder det vel ganske i sin Orden, at Landsherren beholder den øverste Bestyrelse og Myndighed ogsaa i kirkelige Anliggender. Men han anseer det for en væsentlig Mangel, at der ikke er indrettet et særskilt geistligt Collegium (hvilket, vel at mærke, ei blot vil sige et særeget Collegium for geistlige Sager, men og et saadant, der er sammensat af geistlige Mænd) gennem hvilket de Sager, der staae i Forbindelse med Kirken, kunde foredrages Regenten. Han holder for, at Bestyrelsen af de kirkelige Anliggender, under Regentens egen umiddelbare Overopsigt, skulde betroes geistlige Mænd af prøvet Indsigt og Retsind. Ikke alene ved Afgjørelsen af dogmatiske Stridigheder, men overhovedet i Alt, hvad der angaaer den kirkelige Lovgivning og Organisation, rituelle og liturgiske

Indretninger, disciplinaire Foranstaltninger, Dispensationer fra kirkelige Love, de geistlige Embeders Besættelse og Inspectionen over disses Bestyrelse, Kirkegodsernes Forvaltning, Skolevæsen og Fattigpleje, vilde Staten, efter hans Mening, kun sikkre sig den rigtige Udøvelse af Magten, ved at betroe dens Udøvelse til Kirkens Mænd. Derhos vil han, at de enkelte kirkelige Samfund skulde bestyre sig selv ved selvvalgte Repræsentanter under geistlige Mænds Ledelse, og at det i Særdeleshed skulde tage en væsentlig Deel i selv at udnævne sine Lærere*).

Alt Dette er vel ikke uden tilsyneladende Rigtighed; men der lade sig dog fremsætte meget væsentlige Erindringer derimod. Hr. Forf. er for indsigtfuld til ikke at miskjende Nødvendigheden af, at den høieste og endeligen afgjørende Magt, saavel i kirkelige, som i borgerlige Anliggender, maa være forenet paa eet Sted, og at dette ikke kan være i et geistligt, men i et verdsligt Overhoved. Men da vil neppe heller Noget være naturligere, end at det Collegium eller Ministerium, som nærmest forbereder de kirkelige Sager til Afgjørelse ved Regentens Myndighed, og som selv, under Ansvar for Regenten, næst efter denne har Afgjørelsen af de Sager, der ikke behøve at foredrages den høieste Regjering, bestaaer af verdslige Mænd. Her er jo ikke Tale om Religionen selv, men om hvad der, med Hensyn til samme, kan og bør gjøres gjeldende i den udvortes Verden, og, til at bedømme dette, hører der, ved Siden af religiøs Sands, en Overskuelse af Statsforholdene, der ordentligviis ikke kan ventes hos geistlige Mænd, og til hvilken disse i alt Fald heller ikke altid kunne formodes at ville tage det vedbørlige Hensyn. Overveier man de Gjenstan-

*) Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus Side 210—280.

de, som hiin Forfatter vil have overladt til det geistlige Collegium, han tænker sig, saa vil man snart overbevise sig om, at i det Mindste en stor Deel af disse gribe saa dybt ind i de borgerlige Forhold og kræve saa omfattende Indsigt i disse Forhold, at Geistligheden, hvis Bedømmelsen blev overladt til samme, kom ud af sin eiendommelige Sphære og letteligen kunde fristes til en Indgriben i den borgerlige Regjering, der baade vilde være forstyrrende for Statsvellet og i sine Følger fordærvelig for Religion og Kirke. Saaledes er det indlysende, at Bedømmelsen af Kirkens og Geistlighedens Rettigheder med Hensyn til Eiendomme og Indtægter kræver mere verdslig end geistlig Indsigt, og at Geistligheden, saafremt den selv fik en afgjørende Indflydelse paa disse Rettigheders Bestemmelse, vilde have en naturlig Interesse i at udvide disse paa Borgersamfundets Bekostning. Ligeledes vilde de med en i Geistlighedens Hænder nedlagt disciplinarisk Myndighed forbundne Farer forøges, naar kun geistlige Mænd (der, endog naar de holde dem frie for al Herskesyge, selv for Religionens og Sædelighedens Skyld, let kunne fristes til at strække denne Myndighed videre end gavnligt var) havde at dømme over dens Anvendelse, og en Regent maatte finde store Betænkeligheder i at tage Beslutninger, hiin Myndighed angaaende, efter et Fordrag af et geistligt Collegium eller Ministerium, uden Mellekomst af egentlige Statsmænd. Bedømmelsen af de geistlige Embedsforretninger vilde, med Hensyn til den store Indflydelse, mange af disse have paa det borgerlige Liv, heller ikke kunne overlades Geistligheden alene, uden Fare for hierarchisk Myndighed. I Frankrig seer man, at den simple Forretning, at føre de autentiske Lister over de for den borgerlige Tilstand vigtige Begivenheder, Fødsel, Æg-

teskab og Dødsfald (*des actes de l'état civil*) er Gjenstand for en levende Partikamp, at det ene Parti med største Iver søger at gjenvinde Geistligheden denne Forretning, medens det andet af al Kraft modsætter sig dette som en Forandring, der vilde fuldende Hierarchiet. Hos os falder det derimod aldrig Nogen ind, at hiin Forretning skulde tages fra Geistligheden, og Mangen vilde uden Tvivl have ondt ved at begribe den overordentlige Vigtighed, man i Frankrig tillægger hiint Spørgsmaal. Men Sagen bliver let forklarlig, naar man tænker sig den catholske Geistligheds Uafhængighed af den borgerlige Regjering ved Siden at det Forhold, hvori Geistligheden i de protestantiske Lande, og i Særdeleshed i vort Fædreland, staaer til Staten. Dersom Geistligheden havde det i sin Magt, endeligen at afgjøre, hvorvidt et Ægteskab maatte tilstedes eller ikke, saa vilde dette vist ikke være et ringe Middel, hvorved en herskesyg Geistlighed kunde gjøre sig gjeldende. Men, da den Præst, der ei vil udføre en Ægtevielse, efter den hos os gjeldende Tingenes Orden, er ansvarlig for borgerlige Øvrigheder og Domstole, saa har det aldeles intet Betænkeligt at overlade Præsten, ikke blot, i Kirkens Navn, at indvie og velsigne Ægteskabet, men og at undersøge og bestemme, om der, med Hensyn til Lovene, er Noget til Hinder for Ægteskabet, og at den Protocol, han fører, udgjør det eneste autentiske Beviis for, at et lovligt Ægteskab er indgaaet. Han handler heri som Statens og ei som Kirkens Tjener; og man har samme Adgang til at faae Forurettelse afhjulpen, som om hiin Undersøgelse og Bestemmelse var overladt verdslige Embedsmænd. Naar Hr. Forfatteren vil, at endog det hele Fattigvæsen skulde udelukkes de overlades til Kirkens Mænd, saa vilde dette vel ikke have noget Væsentligt imod sig, hvis Fattigplej-

en blot beroede paa milde Gaver, skjøndt der just ikke indsees nogen Nødvendighed af, at disses Uddelelse ene og alene skulde være i Geistlighedens Hænder. Men hvor Fattiges Forsørgelse hviler paa tvungne Bidrag, hvor en lovhjemlet Ret til Forsørgelse finder Sted, der er bunden til et vist District, og i Anvendelsen ofte foranlediger de vanskeligste Retsforviklinger, der vilde det vistnok være høist urigtigt, at overlade det *alene* til geistlige Mænd, at bestemme Fattighjælpen tilligemed det Bidrag, der til sammes Udredelse skal lignedes paa hver Mand, eller at skille de Communer imellem, der tviste om, hvo af dem der skal bære Forsørgelsesbyrden paa et eller andet Individ. Ikke anderledes forholder det sig med Skolevæsenet, hvorved Hr. Professoren uden Tvivl blot har tænkt sig det almindelige Almue- og Borger-skolevæsen. Saafremt dette blot gik ud paa en Undervisning, der meddeeltes Dem, som frivilligen begjærte at gjøres deelagtige deri, og det blot vedligeholdtes ved de Betalinger, disse, efter frie Forening, erlagde, kunde det synes, at den hele Bestyrelse kunde overlades Geistligheden; og dog kunde det føre til Eensidighed, at lade hele Folke-Underviisningsvæsenet ganske i dens Hænder. Men, naar en Forpligtelse til Skolegang skal finde Sted, der kan gjøres gjeldende ved Tvangsmidler, naar et offentligt Skolevæsen skal hvile paa Afgifter, der lignedes paa Indvaanerne, saa bliver dette for indgribende i de borgerlige Forhold, til at Alt udelukkende kan overlades til Geistligheden. Det er derfor vist overensstemmende med sand Statsklogskab, naar vore Love have sat dels verdslige Embedsmænd dels nogle af Communernes øvrige Beboere ved Siden af de geistlige Embedsmænd, med Hensyn til Bestyrelsen af Fattig- og Skolevæsen, hvorunder iøvrigt, som ved-

børligt, Geistligheden har faaet den meest active Indflydelse*); og at den endelige Afgjørelse af de Retsspørgsmaale, disse Indretninger fremkalde, er overladt til et verdsligt Collegium. Ligesaa indlysende rigtigt er det, at Sager, der angaae Kirkens og Geistlighedens oeconomiske Rettigheder, ere henlagte under verdslige Domstole, eller, forsaavidt de ikke egne sig til Behandling ad Rettergangsveien, verdslige Øvrigheder eller Collegier, der dog stedse først indhenter de vedkommende geistlige Øvrigheders Betænkning, og at ligeledes Geistligheden, med Hensyn til sine Embedsforretninger eller Udøvelsen af dens disciplinariske Myndighed, ei er uden Tilsyn af verdslige Auctoriteter. Det vilde være uden Grund, hvis man forudsatte, at verdslige Regjeringsmænd eller Dommere skulde have en lige Tilbøielighed til at indskrænke og trykke Kirken og Geistligheden, som man kunde tiltroe denne til at udvide sin Myndighed og sine Indtægter, hvis den var sin egen Dommer. Ingen, hvem en vigtig Deel af de offentlige Anliggenders Bestyrelse, i Særdeleshed af deres, der komme i Forbindelse med Religionen, betroes, bør være uden den religiøse Sands, som maa bevare ham for slig Partiskhed; og, selv hvor denne mangler, vil dog Erkjendelsen af Religionens og de kirkelige Indretningers Vigtighed for Statsvellet samt Hensyn til den eengang indførte og befæstede i den hele borgerlige Forfatning indgribende lovmæssige Orden være en Garantie imod Geistlighedens og Kirkens Forurettelse.**)

*) Kun Kjøbenhavns Fattigvæsen gjør en Undtagelse herfra, hvortil der i dets Vidtløftighed og øvrige Beskaffenhed vist nok er tilstrækkelig Grund.

***) Som bekjendt har man for Kirkens Forhold til Staten opstillet tre forskellige Systemer, det *hierarchiske*, som underordner den verdslige

Forsaavidt Hr. Prof. Clausen har nævnt dogmatiske Stridigheder, rituelle og liturgiske Indretninger, saa er det vist nok, at disse Gjenstande langt mere end de øvrige egne sig til Geistlighedens udelukkende Bedømmelse. Men det er og den største Sjeldenhed, at Sager af det Slags komme under Regentens Afgjørelse, saa at det vilde være urimeligt for deres Skyld at indrette et eget geistligt Regjerings Departement. Heller ikke kunne slige Sager tabe ved, at de igjennem et verdsligt Departement blive Regenten forelagte. I alt hvad der beroer paa theologisk Indsigt vil dette dog holde sig til de Betænkninger, som først indhentes fra anseete og paalidelige geistlige Mænd, og hvis Indhold fuldstændigen maa foredrages Regenten, og med Hensyn til Resultatet for en Regjerings Beslutning kunde det stundom endog være til væsentlig Nytte, at Overblik paa de retlige og borgerlige Forhold og Klogskab i at behandle disse, blev sat ved Siden af theologisk Lærdom og theologisk Iver*). I Særdeleshed seer jeg ikke, hvorledes dog-

Magt den geistlige, *Territorialsystemet*, hvorefter denne er hiin underordnet, og *Collegial- eller Ligheds-Systemet*, hvorefter hverken Kirken er over Staten eller denne over hiin, skjøndt begge kunne have overdraget den øverste Ledelse af deres Anliggender til et fælles Overhoved, der da faaer en dobbelt i sig forskjellig Egenskab, som Regent og som Overbiskop (efter en antagen men neppe ganske heldig Udtryksmaade). Mod alle tre Systemer lade der sig gjøre grundede Indvendinger; Kirke og Stat kunne aldrig, ved den blotte udvortes Organisation, komme i det rette Forhold til hinanden. Kun derved, at den høieste Ledelse af de borgerlige saavel som af de kirkelige Anliggender er paa eet Sted, men at der og findes en ligesaa reen og ærlig Omhue for Folkets religiøse og moralske Tarv som for dets borgerlige Vel, kan Sammenstød og Strid undgaaes, uden at enten Kirke eller Stat taber sin Selvstændighed.

*) Jeg behøver vel ikke at bemærke, at her blot tages Hensyn til de Kundskaber og den Sindsretning, man nærmest kan vente hos geistlige Mænd, som saadanne. Der gives vist nok enkelte Geistlige, der, medens de udmærke dem ved alle de Egenskaber, man kan ønske hos Religionslæreren, ogsaa besidde saa sunde Begreber om de Forhold, der

matiske Spørgsmaale kunne komme for Regenten, undtagen hvor der handles om at indføre nye autho- riserede Lære- eller Andagtsbøger, og i de enkelte Tilfælde, hvor det skulde afgjøres, om nogen geist- lig Mand skulde tiltales for Vranglære. Men, naar Regjeringen vil indføre nye Lære- eller Andagtsbø- ger, vil Udarbeidelsen altid blive overdraget geistlige Mænd; i det mindste ville geistlige Mænd af erkjendt Dygtighed komme til at lede sligt Arbeide, der og vil blive underkastet andre Geistliges Prøvelse. De verdslige Mænd, gjennem hvilke saadanne Arbeider blive den høieste Regjering forelagte, ville maaskee tillade sig, førend de gjorde dette, over enkelte De- le, at fremsætte Bemærkninger til nærmere Prøvelse af geistlige Mænd. Mueligt, at de og, hvis der mel- lem disse indbyrdes var en mærkelig Uoverensstem- melse, eller dersom man frygtede for, at de nye Re- ligionsbøger, saa stort Værd de end for Resten maatte have, vilde foraarsage Spændinger i Menig- hederne eller anden Ulempe, kunde fraraade det hele Foretagende. Denne de verdslige Mænds Mellems- komst turde derfor endog tjene til Betyggelse imod overilede Reformer. Selv at udarbeide eller paa egen Haand berigtige slige Religionsbøger ville de ikke tillade sig; og Regenten vilde i al Fald vist ikke give sin Sanction dertil. Det er her ikke uvigtigt, at den danske Kirke har Biskopper; thi, skjøndt deres An- seelse og Indflydelse ingenlunde kan sammenlignes med de catholske Biskoppers, saa staae de dog paa et højere Trin i Staten end andre protestantiske Lan- des Superintendenter, Inspectorer, Ephori o. s. v.*),

komme i Berørelse med Kirken, og ere saa frie for alt Hang til verds- lig Myndighed, at der aldeles ingen Fare var ved at betroe dem den øverste Ledelse af de kirkelige Anliggender.

*) Cfr. herved *Clausen* S. 253 og 270.

og der bliver i Gjærningen intet Kirken endog i fjern Maade vedkommende Anliggende afgjort, uden disse anseelige geistlige Øvrigheders Medvirkning. Hvad Anklage for Vranglære angaaer, da, skjøndt enhver oplyst Christen maa kunne bedømme, hvad der er aabenbar stridende mod Christendommens Grundsandheder, saa vilde det dog ikke mangle, at Theologers Betænkninger vilde blive indhentede, inden et sligt Skridt blev foretaget. Dette tilsiger og L. 2 B. 17 Cap. 23 Art., hvis Grundsætning kan følges, om end ikke Sagen ganske behandles i den Form, Lovstedet omhandler. Det skjønnes saaledes ikke rettere, end at Geistlige ville, i hine Sager, faae al den Indflydelse, der tilkommer dem. Det er jo dog ikke Hr. Prof. *Clauzens* Mening, at disse skulle have en selvstændig Myndighed til at afgjøre saadanne Sager. Ligesom han naturligvis forkaster Catholicismens Lære om en fra Apostlerne paa Biskopperne forplantet guddommeligt Fuldmagt, saaledes kan Geistligheden heller ikke paa nogen Maade siges at have en Fuldmagt fra Menighederne til heri at handle paa disses Vegne. Det er blot Geistlighedens Indsigter, som bør benyttes ved de omhandlede Leiligheder; de ere derved de naturligste og sikkreste Raadgivere; og denne Forretning ville de, under den hos os indførte Tingenes Orden, altid beholde.

Naar Sager angaaende Vranglære komme for Domstolene, saa ville, efter L. 1—2—15 og 1—6—8 samt Frd. 5te Decbr. 1806, ordentligviis i første og anden Instants geistlige Mænd tage Deel med verdslige i at paakjende Sagen. I Høiesteret bliver derimod ingen geistlig Mand tilkaldt ved slige Sagers Behandling

[Forordn. af 5. December 1806 for Danmark ang., hvorledes med Skifter og Auktioner efter Personer af geistlig Stand samt med geistlige Sagers Paadømmelse i første Instans bør forholdes].

(cfr. 1—2—13). Men i den Deel af Sagen, der beroer paa theologisk Indsigt, vil dog, hvad enten Geistlige umiddelbar have Sæde i Retten eller ikke, Theologers Mening stedse blive afgjørende. De retslærde Dommere maa deri, som i alt andet, der forudsætter en for deres Kald fremmed Indsigt, bygge paa Sagkyndiges Betænkninger, der altsaa blive de sande Dommere over denne Deel af Sagen. Kun at de Slutninger, som indeholdes i slige Betænkninger, passe sig til Lovene, have de retslærde Dommere at paa-see, og derefter at gjøre Anvendelsen af Loven paa Sagens oplyste Beskaffenhed. Saaledes vilde det, hvis Theologer eragtede, at en Lære vel var stridende mod de i vor Kirke antagne symboliske Bøger, men at den dog kunde forsvares ved Exegesis eller Fornuftslutninger, være de Retslærdes Sag at afgjøre, hvad Retsvirkning en saadan Betænkning kunde have imod eller for den Paagjeldende. Det er her ikke anderledes end, t. Ex., i de mangfoldige og vigtige Retssager, hvori Lægers Bedømmelse behøves angaaende en eller anden Deel af Factum. Forsaavidt Lægerne blive inden for deres Videnskabs Grændser og bygge deres Mening paa scientisiske Grunde, maae Domstolene, uden videre, følge deres Betænkning. Men, forsaavidt de af deres Præmisses gjøre nogen Anvendelse, som kan bedømmes ved Hjælp af Lovene og den almindelige Menneskeforstand, da ere Domstolene ingenlunde bundne derved. Naar Lægerne erklære, at et Saar kun, formedelst den Saaredes individuelle Legemsbeskaffenhed, blev Aarsagen til hans Død, saa er dette noget, som Domstolene ikke kunne forkaste. De kunne blot, efter Omstændighederne, foranledige Sagen yderligere prøvet af andre Læger. Men, hvis Lægerne heraf udlede det Resultat, at den Paagjeldende ei kan betragtes som Drabs-

mand, saa er denne Lægernes juridiske Mening uden al bindende Kraft for Domstolene.

Der kunne gives Tilfælde, hvori en Sag, hvorunder der bliver Spørgsmaal om Læren ei, efter Lovens Forskrifter, er undragen fra de sædvanlige Domstoles Paakjendelse; nemlig hvor ikke Sagen umiddelbar reises imod Nogen for Vranglære, men den, som derfor er beskyldt, anlægger Injuriesag imod den Beskyldende og denne vil væрге sig ved at retfærdiggjøre sin Beskyldning. Da en mærkværdig Sag af dette Slags just for Tiden staaer under Domstolens Paakjendelse, vilde det være upassende, om jeg her vilde undersøge, hvorledes der i et saadant Tilfælde skulde forholdes. Jeg skal blot, i Anledning af de urigtige Begreber, der om bemeldte Sag ere i Omløb, bemærke, at der i denne i sin Form aldeles private Sag ikke fra nogen af Siderne har været andraget paa overordentlige Dommeres Udnævnelse, men vel fra den ene Side paa en Resolution, hvorved den anlagte Retssag aldeles skulde standses; hvilket naturligvis blev afslaaet, med Bemærkning, at det blev Domstolens Sag at prøve Værdien af de Grunde, der bleve anførte imod Søgsmaalets Lovlighed.*)

Hvad geistlige Embeders Besættelse angaaer, da, uagtet den Myndighed, at udnævne Kirkens Lærere, ordentligvis udøves af Kongen og efter Forestilling

*) Iøvrigt maa jeg, angaaende vore geistlige Retters Virkekreds, henvisse til nyt jur. Arkiv 30 B. S. 231—243, hvor man vil finde de fleste derhen hørende Retsspørgsmaale afhandlede.

[Den af *H. N. Clausen* mod *N. F. S. Grundtvig* anlagte Injuriesag, der blev afgjort ved den af den kgl. Landsover- samt Hof- og Stadsret afsagte Dom af 30. Oktober 1826].

[*A. S. Ørsted*: Om det Værneting, hvorved Forbrydelser bør paatales og paakjendes Nyt juridisk Arkiv XXIX (1819) S. 218—68, XXX (1820) S. 189—247].

fra et verdsligt Collegium, har dog Geistligheden en høist betydelig Indflydelse, og, saavidt jeg skjønner, al den, som med Føie kunde ønskes. De Prøver, som Candidaterne have aflagt saavel paa deres theologiske Indsigter, som paa deres Duelighed i at prædike og cathechisere, have en afgjørende, tildeels lovbestemt og iøvrigt ved de Grundsætninger, som stadigen følges, udvidet Indflydelse paa Befordringen til geistligt Embede. Fremdeles tages de yderligere Vidnesbyrd, de erholde deels fra Universitetslærerne, deels fra Directionen for Pastoral-Seminarier, deels fra Biskopper, Præster og andre geistlige Mænd, i nøie Betragtning. Naar Candidaten er kaldet, bliver han ikke indviet til Læreembedet, førend han nærmere er prøvet af Biskoppen; og, hvis det ved denne Prøve findes, at der mangle ham de fornødne Kundskaber, eller der er noget Grundet paa hans Levnetsforhold at erindre, saa er Biskoppen, ifølge Loven og Kaldsbrevenes Indhold, berettiget og forpligtet til at nægte den Indvielse, uden hvilken han ei kan tiltræde Embedet. Ved Ansøgninger om Befordring til bedre Kald bliver der saavel seet tilbage til de academiske og andre Vidnesbyrd, som den Paagjeldende havde erhvervet, inden sin første Befordring, som og taget særdeles Hensyn til de Vidnesbyrd, hans geistlige Foresatte give om hans Duelighed, Embedsnidkærhed og sædelige Forhold. Det indsees ikke, at det Collegium, der har at gennemgaae Ansøgningerne og foredrage Regenten en Mening angaaende de flere Ansøgendes Fortrinlighed, behøver theologiske Indsigter, for ved Hjælp af alle disse Data, at kunne have en nogenlunde velgrundet Dom i disse Anliggender. Hr. Prof. Clausen vil uden Tvivl selv finde det for stærkt udtrykt, hvad han Side 262 har anmærket angaaende verdslige

Mænds Udygtighed til at bedømme en geistlig Mands større eller mindre Qvalification til et Embede. Udrustet med religiøs Sands, med gode, skjøndt ikke lærde Kundskaber angaaende Christendommen og med en dannet Aand, turde man vel, uden at være Theolog, være i Stand til at skjelne den mere og mindre duelige og værdige Religionslærer. Hr. Forfatteren synes og at være i Modsigelse med sig selv, forsaavidt han dog vil, at Menighederne, hos hvis Medlemmer man i Almindelighed vel ikke kan forudsætte større Indsigt end hos det Statscollegium, som det betroes at gjøre Forestillinger om geistlige Embeders Besættelse, skulde have en, skjøndt noget bunden, Valgret. Forsaavidt Mangel af nøiagtig personlig Kundskab til alle de Ansøgende gjør, at man for det Meste maa holde sig til de academiske Prøvers Udfald og de Vidnesbyrd, de Ansøgende ellers kunne fremlægge om Flid, Duelighed og et christeligt Levnet, saa sees ikke, at et Collegium, der bestod af lutter Geistlige, heri vilde have noget Synderligt forud for et verdsligt Collegium; og, dersom et saadant vilde væsentligen afvige fra de Grundsætninger, som nu følges ved geistlige Embeders Besættelse, saa turde dette let give Personligheder et Spillerum, der vilde have en fordærvelig Indflydelse paa Kirken og Geistligheden.

Iøvrigt vilde det geistlige Collegium, der, efter hiin Forfatters Mening, skulde have at foredrage Regenten de geistlige Sager i Almindelighed og i Særdeleshed dem, der angaae Besættelsen af Kirkens Embeder, dog i Grunden ikke faae stor Indflydelse i dette sidste Slags Sager, saafremt Menighederne selv skulde, under Geistliges Medvirkning, der dog ikke havde Sæde i hiint Collegium, vælge Præster og Kirkebetjente. Hvorvidt iøvrigt noget for Kirken og

Folket heldigt Resultat vilde udkomme af denne Valgfrihed, turde med stor Føie betvivles. Det er be- kjendt, at slige Valg dog for det Meste bleve en li- den Minoritets Sag, der, enten ved sin Anseelse i Menigheden eller ved Hiælp af Cabaler, er i Stand til at stemme Flerheden af Dem, der, efter den ind- førte Forfatning, have Stemme ved slige Leilighe- der. Jeg skal derfor kun gjøre en eneste Bemærk- ning med Hensyn til de med saadant Valg for- bundne Misligheder. Det er nemlig den, at Menig- hederne, især de, der ligge langt borte fra Central- punktet for Statens videnskabelige Udvikling, kun kunne kjende ganske enkelte af de Individier, som have dannet sig for geistlige Embeder, og at Valget, hvis det ikke skal ledes ved en foregaaende Præ- sentation, derfor for det Meste vil være indskræn- ket til de Faa, der, muligen formedelst den dermed forbundne Udsigt, have taget Ophold i eller i Nær- heden af Menigheden, eller paa anden Maade der have erhvervet Bekjendtskaber og Forbindelser. Den Omsorg, som en almindelig Auctoritet, der prøver de forskjellige Ansøgendes Fordringer, kan bære, for at de Mænd, som have dannet sig til Kirkens Tje- neste, efterhaanden alle kunne beforders i For- hold til deres udviste Duelighed og den Anvendelse, de have gjort af deres Kundskab, i Forbindelse med deres Vandel, bortfalder saaledes næsten ganske ved et saa adsplittet Valg, hvor hver Menighed i alt Fald blot sørger for sig selv efter et saare indskæn- ket Bekjendtskab til de forskjellige Candidater, og saaledes kunde let den dueligste og værdigste Can- didat blive graae, uden at komme i Embede, Noget, der, under den hos os værende Tingenes Orden, ikke er at befrygte. Iøvrigt maa jeg bemærke, at det, under den af Forf. beskrevne og anpriste svenske

Kirkeforfatning, ikke sees, at det har Stort at betyde med Menighedernes Valg; thi, naar, efter Side 256, Menigheden blot faaer at vælge mellem tre Candidater, som Consistoriet opgiver samme, saa kan Menigheden derved omtrent ligesaa let, som ved Præstens umiddelbare Udnævnelse af Regjeringen eller en Kirkepatron, faae en Lærer, som den ikke ønsker sig. At samtlige disse tre Candidater hver forretter Gudstjenesten en Søndag for Menigheden, giver denne sandeligen dog kun liden Leilighed til at bedømme, hvem af de tre den ellers ganske ubekjendte Mænd, den helst maatte ønske til Lærer og Sjælesørger; og, om Ingen af dem herved eller ved sin øvrige Personlighed tilfredsstillter Menigheden, maa den dog tage tiltakke med Een af Dem. Det blev saaledes under denne Modification dog egentligen det vedkommende Consistorium, og ikke Menighederne, som bestemte Valget. Iøvrigt ere de svenske Consistorier bundne ved visse bestemte Regler i at udstæde Propositionslisten (S. 257)*). Men disse Regler ere netop af det Slags, hvorom Forf. har yttret sig S. 262, hvor han mener, at et verdsligt Collegii Forslag maatte være høist ufuldkomment, just fordi det maatte være bundet til saadanne Regler. Endelig er, efter den svenske Kirkeforfatning, med Hensyn til alle kongelige Kald, Kongen, ikke indskrænket til den af Menigheden valgte, eller engang til de tre, der have været paa Valg; og

*) See mere om disse i *Schuberts Schwedens Kirchenverfassung und Unterrichtswesen* 1 Bind S. 123 ff.

[*Friedrich Wilhelm von Schubert*: Schwedens Kirchenverfassung und Unterrichtswesen, nach früherem und gegenwärtigem Zustande aus den Quellen und nach eigener Ansicht an Ort und Stelle beschrieben. I—II (Greifswald 1821). Om Forfatteren (f. 5. December 1788 — d. 16. Juli 1856), Superintendent i Altenkirchen paa Rygen, se *Häckermann Allgemeine deutsche Biographie* XXXII (1891) S. 631].

i mange Tilfælde bestemmer en Kirkepatron Valget uden al Deeltagelse af Menigheden, ligesom enkelte Kald endog ere forbeholdne visse Familier, og det saaledes, at de kun besættes interimistisk, naar, ved Vacancen, ingen, som, ved Slægtskab eller Giftmaal tilhører Familien, for Øieblikket er i Stand til at modtage Embedet*). Den af Forf. saa anbefalede svenske Kirkeforfatning har saaledes neppe saameget forud for vor, som han antager. Erfaring har neppe heller viist, at den har frembragt en værdigere Præstestand, end den Tingenes Orden, som finder Sted hos os.

Med Hensyn til de øvrige til Kirkeregjeringen hørende Gjenstande er det mig ikke ganske klart, i hvilket Forhold Hr. Forf. tænker sig det øverste geistlige Collegium til de locale Kirkeraad. Jeg forestiller mig iøvrigt, at begges Samvirkning maa behøves i de vigtigere Anliggender. Saaledes vilde det uden Tvivl blive en Følge af den Kirkeorganisation, han anbefaler, at ingen liturgiske Forandringer, nye Andagts- eller Lærebøgers Indførelse kunde finde Sted i en Menighed uden Samtykke af dennes kirkelige Repræsentation, men heller ikke uden Regentens gjennem hiint Collegium givne Bemyndigelse. Vistnok er ved slige Leiligheder Forholdet til Folkets Forestillinger og Udviklingsgrad næsten ligesaa vigtigt, som den indvortes Værd af det Nye, der bydes. Enhver Kirkeregjering vil derfor tage sig nøie iagt for at gjøre nogen Forandring i Liturgien eller i de Underviisnings- og Andagtsbøger, som ere i Folkets Hænder, uden, saavidt som mueligt, at forvisse sig om Folkestemningen. Man har og Exempler saavel i andre Stater, hvor Kirkeregjeringen er i Regentens

*) See Clausen l. c. S. 256—257, men især Schubert 1 B. S. 125—132.

Hænder, som og i vort Fædreland, paa at Meget ved slige Leiligheder er blevet overladt til selve Menighedsens Beslutning. Dette var Tilfældet saavel med den slesvig-holstenske Kirke=Agende, som her i Danmark med den evangelisk=christelige Psalmebog. Ved Kgl. Resolution 31 Octbr. 1800, der indeholdes i Canc. Skr. til Biskopperne af 8de Novbr. s. A., blev det blot tilladt, men ikke befalet, at bruge denne ved den offentlige Gudstjeneste; hvilket blev udført saaledes, at Beslutningen herom overlodes til Pluraliteten af Familiefædrene i Menigheden, dog saaledes, at den engang af samme tagne Beslutning ikke siden vilkaarlig kunde forandres (see Canc. Skr. 21de Novbr. 1801, 11te og 18de Septbr. samt 31te Decbr. 1802). Men saa meget Anbefalende end denne Forholdsregel har, saa vilde det dog være betænkeligt, som almindelig Grundsætning, at indrømme hver enkelt Menighed Valget i Alt, hvad der staaer i Forbindelse med Liturgien. Under visse Omstændigheder kunne derved opstaae fordærlige og forargelige Splidagtigheder mellem forskellige Menigheder eller forskellige Medlemmer af Menigheden. Da Pluraliteten af de selvstændige Medlemmer i Menigheden vælge for de øvrige, og en øieblikkelig liden Pluralitet binder Hænderne paa en større Pluralitet for det Modsatte, der senere ytrer sig, og da, hvilket endnu er det Værste, de fleste Deeltagere i Beslutningen hverken tilgavns

[Canc.=Prom. af 8. November 1800 til samtlige Biskopper i Danmark og Norge, Sjællands Biskop undtagen, ang., at den nye evangelisk=kristelige Psalmebog maa bruges ved Gudstjenesten. (L. Fogtman's Reskriptsamling)].

[Canc.=Prom. af 21. November 1801 til Biskoppen i Aalborg ang. den nye Psalmebogs Indførelse i en Menighed, naar Pluraliteten er enig deri, Canc.=Prom. af 11. og 18. September og 31. December 1802 henholdsvis til Stiftsbefalingsmanden og Biskoppen i Aarhus, Ribe Stifts Biskop og Fyens Biskop ang. samme Æmne. (L. Fogtman's Reskriptsamling)].

kjende eller vide at bedømme Det, hvorom der besluttes, saa er og den Frihed, som gives Menighederne, mere tilsyneladende end virkelig.

Ligesom i de senere Aar mange Stemmer have oploftet sig for at hævde Kirken en større Selvstændighed og Selvregjering, end den nyder under den evangelisk-lutherske Kirkeforfatning, saaledes ere der heller ikke Faa, som paastaae, at der bør gjengives Kirken den Myndighed over dens enkelte Medlemmer, som i en lang Række af Aar har været tabt. Ogsaa i denne Henseende skal jeg holde mig til vor lærde og skarpsindige Landsmand, skjøndt denne ingenlunde driver hiin Paastand saavidt, som adskillige tyske tildeels anseete Forfattere, t. Ex. den Sachsiske Superintendent Schuderoff*). Hr. Prof. Clausen mener, at, naar Nogen, ved offentligent at fremlægge en Troeskjendelse, der befindes afvigende fra Kirkens constitutive Grundsætninger, ved i Ord eller Gjerning at yttre Ringeagt for de kirkelige Handlinger, ved længe fortsat forsætlig Udeblivelse fra Gudsdyrkelsen og Nadveren, det christelige Samfunds eiendom

*) Af Dennes flere Skrifter, henhørende til denne Gjenstand, skal jeg blot nævne hans Grundzüge zur evangelischen protestantischen Kirchenverfassung und zum evangelischen Kirchenrechte. Leipz. 1817.

[*Jonathan Schuderoff*: Grundzüge zur evangelisch-protestantischen Kirchenverfassung und zum evangelischen Kirchenrechte. Verfasst und zum Reformations-Jubiläum herausgegeben. (Leipzig 1817). Om Forfatteren Johann Georg Jonathan Schuderoff (f. 24. Oktober 1766, d. 1843), Superintendent i Ronneburg, se *Georg Müller i Allgemeine deutsche Biographie* XXXII (1891) S. 650—51. Af hans Skrifter vedrørende de Forholdet mellem Staten og Kirken skal, foruden det af Ørsted anførte, bl. a. nævnes »Ansichten und Wünsche, betreffend das protestantische Kirchenwesen und die protestantische Geistlichkeit« (Leipzig 1814), »Briefe über das protestantische Kirchen-Unwesen« (Weimar 1815), »Die Juristen in der protestantischen Kirche. Nach D. Martin Luther« (Zeit 1817) og »Ueber die Consistorial Verfassung in der deutsch-protestantischen Kirche« (Neustadt a. d. Orla 1831)].

melige Symbol, erklærer sig for Separatist; eller naar han ved aabenbart uchristeligt Levnet, ved frække Udbrud af Usædelighed, vanærer det Navn, han bærer, og Samfundet, hvortil han hører, da er det retmæssigt og sømmeligt, at Kirken erklærer et saadant Medlem udelukt af det kirkelige Samfund, indtil han yttre Ønske om igjen at optages deri. Denne Disciplin er, yttre han, i Christi Aand; den er hjemlet i Skriften og aldrig opgivet i den protestantiske Kirke, hvis samtlige Reformatorer have erkjendt den kirkelige censura morum for hensigtsmæssig, stundom endog for nødvendig. Det er passende, at Kirken ved en offentlig Domsact udtrykker den hellige Streng-
hed, som Læren aander. Slig Udelukkelse har intet Vilkaarligt, men er kun en naturlig, nødvendig Virkning af den givne Forargelse, idet ikkun Den erklæres for udelukt, som ved Yttringer eller Adfærd selv allerede har udelukt sig. Den har Intet med den Paagjældendes borgerlige Stilling at gjøre. Ikkun Fortæbelsen eller Forringelsen af borgerlig Agtelse vil blive den naturlige Følge af den erkjendte moralske Slet-
hed, og denne er neppe af den Natur, at det i Almindelighed kunde være at befrygte, at hiin Kirkens Myndighed skulde have skrømtet Andægtighed til Følge. Derimod er det Menneskenaturen egent, at tvungent Savn vækker Længsel og lærer at paa-
skjønne hidtil forsmaaede Goder, og saaledes maatte vel ogsaa denne Fremgangsmaade tjene til at vække i mangent letsindigt Bryst den slumrende religiøse Sands; at tillige paa denne Maade Følelsen af Kirkesamfundets høie Værd og af de Forpligtelsers Hellig-
hed, som paaligge dens enkelte Medlemmer, i Almindelighed vilde vedligeholdes og skjærpes, er vel ikke at omtvivle. Men med alt Dette erkjender Forfatteren, at Indførelsen af en saadan, ikke ved Skriften

befalet, men kun tilladt Disciplin ikke til enhver Tid er tilraadelig; og han finder i nogle Begivenheder, som i vore Dage ere foregaaede, Anledning til at antage, at den endnu har den almindelige Tidsaand imod sig og derfor kunde lede til mere at fjerne Gemytterne fra den kirkelige Forening, end knytte dem dertil, og at den protestantiske Kirke ogsaa heri bliver sin Character troe, naar den hellere tilegner sig for Lidet, end for Meget.*)

Dersom vi betragte vor Kirkeforfatning saaledes, som den ved Christian den Femtes Lov er anordnet, saa vil der sandeligen ikke være noget Stof til Klage over Mangel paa Myndighed for Kirken og Geistligheden imod lastefulde og irreligiøse Medlemmer af Menigheden. Men, ligesom det er en Erfaring, at dens Myndighed i en lang Række af Aar saa godt som ikke har været benyttet, saaledes ere der og adskillige Rescripter, som vise, at den ingeniunde i sin hele Strækning længere kan udøves**). Klagen over Mangel paa Kirkedisciplin gjelder altsaa og vor Kirkeforfatning, saaledes som den nu i Virkeligheden er. Men jeg deler ikke blot de Betæneligheder, der have bragt hiin agtværdige Forfatter til selv at frygte for, at dens Fornyeelse under den nærværende Tidsaand vilde virke mere fordærveligt end velgjørende. Jeg maa endog langt bestemtere, end han, erklære mig imod et saadant Skridts Tilraadelighed under de nærværende Omstændigheder, og finder derhos i Sagen selv mange indvortes Vanskeligheder, der endog, uafhængig af Tidsalderens Aand, maatte fraraade hiin kirkelige Myndigheds Fornyeelse.

*) See l. c. Side 231—236.

***) See min Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed 2 B. S. 36—37.

Saa fremt den evangelisk-lutherske Kirke var et aldeles vilkaarligt Selskab, hvoraf Enhver, efter Behag, kunde udtræde uden Afbræk for sine borgerlige Rettigheder, saa kunde det heller ikke være nogen Tvivl underkastet, at Menighederne eller deres Repræsentanter, ved deres Beslutning, kunde udstøde Den, med hvis religiøse Tænkemaade og Vandel der fandtes Grund til Utilfredshed. Men en saadan er ikke Stillingen med den danske Kirke; og derfor kan heller ikke det, der gjaldt i den oprindelige Kirke, være Regel for hvad der nu, da Staten og Kirken ere indgaaede i saa nær Forbindelse med hverandre, skal gjælde. Om end Kirken nok saa meget indrømmer, at Udelukkelsen skal være uden borgerlige Virkninger, saa kunde dog Staten, som christelig Stat, ikke andet end tillægge den slige Virkninger. Den, der gennem Kirken var mærket som et ryggesløst og ugudeligt Menneske, kunde dog ikke blive i Besiddelse af nogen hæderlig Udmærkelse, af nogen Stilling eller Rettighed, der forudsætter Tillid til hans Sædelighed og Religiøsitet. Hr. Forf. lærer og, at en Forringelse i den offentlige Agtelse maatte være en ufeilbar Følge af hiin Udelukkelse, og den ovennævnte tyske Forfatter opregner som Følger, hvilke Staten maatte lade indtræde mod den, der var falden under Kirketugten, at han ei kunde være Værge, ikke stedes til nogen Eed enten som Vidne eller Part, ikke udnævnes til Dommer eller beklæde noget andet Embede*). Flere Retstab maatte vel endnu tilføies, der vare ligesaa naturlige Følger af Personens gennem den kirkelige Myndighed udtalte moralske Slethed. Saaledes vilde det neppe være consequent at betroe den af Kirken udstødte Person hans Børns Opdra-

*) See Schuderoff l. c. S. 128.

gelse; thi disse skulde jo dog opdrages for den Kirke, hvoraf han var udgaaet. Vel siger man nu, at det ikke er Kirken, som Kirke, der paafører den Udelukkede disse følelige Onder, men at det er Staten, som beslutter samme. Naar imidlertid Staten, efterat den kirkelige Myndighed først har erklæret den Paagjeldende for et ugudeligt Menneske, som den ei kan taale i sit Skjød, ikke kan Andet end tillægge denne Dom hine Følger, saa bliver det i Gjerningen det Samme, som om Kirken umiddelbart paabød disse Straffe. Staten bliver, naar man ellers, som synes at være Meningen, ikke indrømmer den nogen Deeltagelse i eller Control med Udøvelsen af hiin Myndighed, kun et Organ, der iværksætter Kirkens Domme og Beslutninger. Da saaledes hiin Udelukkelse vilde have de smerteligste og meest nærgaaende Virkninger for Individets borgerlige og huuslige Tilstand, saa synes Hr. Prof. Clausen altfor let at have beroliget sig mod den Frygt, at en saadan Forfatning kunde fremkalde Hyklerie. Men ogsaa maatte man være angst for det frygtelige Misbrug, hvoraf hiin kirkelige Myndighed vilde være udsat. Det var ikke individuelle, paa lovlig Maade undersøgte og beviste Handlinger, Præsten eller Presbyteriet, i hvis Hænder man nu maatte nedlægge Myndigheden, behøvede for at gaae frem imod det Individ, der skulde underkastes Kirketugten. Rygter og Formodninger maatte være nok for at sætte dem i Virksomhed, og det var mere Totalindtrykket af Eens Vandel i det Hele, der vilde gjøre Udslag. Feilgreb vilde derved meget let indløbe, og endnu hyppigere Klager over Feilgreb. Præsten eller Presbyteriet maatte iøvrigt vel, paa ingen Maade, have en endelig og upaaankelig Afgjørelse i sine Hænder. Udelukkelsen skulde dog ikke indskrænke sine Virkninger til den enkelte Menig-

hed, der var repræsenteret ved dens kirkelige Raad. Men den, der var udstødt af en af Landets Menigheder, maatte derved og være udelukket fra de øvrige. Lovene kunde altsaa ikke lade den Paagjeldende være uden al Beskyttelse, hvad enten det nu var til de borgerlige Øvrigheder eller Domstole, eller til høiere kirkelige Authoriteter han havde at vende sig med sine Klager, hvilket sidste Alternativ dog var det eneste, man i hiint System kunde indrømme. Men da maatte han og have Adgang til at faae Sagen nærmere prøvet ved retlige Undersøgelser, og disse vilde blive høist fortrædelige og mislige. Beviserne for Eens sædelige Vandel i det Hele ere langt vanskeligere og usikkere end Beviserne for enkelte bestemte Facta. Vidner for og imod vilde derfor i disse Sager blive hyppige. I de Klager, den udstødte Person førte, vilde ofte blande sig Angivelser af andres usædelige og forargelige Forhold, der vare blevne skaanede; hvilket vilde blive en rig Kilde til forhadte Inquisitioner. Var der noget, som kunde kaste en Skygge paa Præstens egen Vandel, vilde det blive grebet. Fremdeles vilde Præsterne, der, om end den egentlige Myndighed overlodes til Presbyterier, dog vilde blive de egentlige handlende og virkende Personer, udøve Myndigheden i en meget forskjellig Aand. Ikke at tale om de enkelte Uværdige, der forsætlig vilde bruge den til Chicaner, hvorved Familiens Lykke kunde forstyrres, kunde mangan Præst, af en velmeent sædelig Iver, bringes til overilede Forretagender, hvorved han vilde paadrage sig selv og Andre talrige Fortrædeligheder og foraarsage megen Forargelse. Flerheden af Præster vilde derimod sandsynligviis, snart af naturlig Godmodighed, snart af Magelighed og Frygt for Fortrædeligheder, snart ledede ved den Betragtning, at de kun derved vilde

forstyrre en rolig og gavnlig Embedsvirksomhed, saa godt som aldrig benytte hiin Myndighed. Den enkelte Præst, som gjorde Brug af samme, vilde saa meget mere være given til Priis for Had og Forfølgelse. I Særdeleshed vilde Præsten udsætte sig for alle Slags Drillerier og Fortrædeligheder, hvis han vovede at udøve hiin Myndighed imod Personer af en vis Dannelselse eller Stilling i Staten. Men, dersom Den, der var sat høit i Samfundet, blev skaanet, medens Strengthed blev udviist mod de ringere Klasser, vilde dette vistnok være i høieste Grad forargeligt. En ny Lov, som, selv i en mildnet Form, vilde fornye den Myndighed, Lovens 2—9 tillægger Kirken over Ubodfærdige, vilde derfor uden Tvivl, efterat enkelte Præster, ved Forsøg paa at sætte den i Kraft, havde indviklet dem i Fortrædeligheder, som vilde tilintetgøre deres Roe og Embedsvirksomhed, ligesom hiint Lovens Capitel selv, gaae af Brug.

Jeg holder mig saaledes overbeviist om, at den af flere Geistlige i de senere Tider anbefalede Kirke-disciplins Fornyelse vilde være et af de for Kirke og Stat fordærveligste Skridt, man kunde foretage sig. Dersom Kirken end derved kunde vinde flere Mundchristne, saa vilde desto sikkrere Antallet af dem, der tilbede Christus i Aand og Sandhed, aftage; og, i Stedet for at knytte Folket stærkere til Christendommen, vilde slig fornyet Indretning give Kirken Udseendet af en fiendtlig, tvingende Magt, og fjærne mange Hjerter fra Christendommen.

Jeg behøver iøvrigt ikke at vise, at min Dom om Kirketugten ikke har sin Grund i den Mangel paa Sands for Religionens og Sædelighedens Vigtighed for Staten, som Schuderoff, med saa megen Bitterhed, bebreider Juristerne, hvilke han synes at tilskrive hele Skylden for, at Religionen og Kirken ikke have deres

tilbørlige Indflydelse i Samfundet. Det er bekjendt nok, at jeg ingenlunde deler de Juristers Mening, som mene, at en urokkelig Retsorden kan bygges paa en ved Egennyttens kunstige Styrelse frembragt saa kaldet psykologisk Mechanisme, uden at behøve Religion eller Moral eller nogen dermed beslægtet Følelse til sin Opretholdelse. Tvertimod har maaskee Ingen, med større Omhue og Eftertryk, søgt at nedbryde denne for 20 til 30 Aar siden blandt Retsphilosopherne almindelig antagne Forestillingsmaade — den jeg dog i mine ældste videnskabelige Arbejder selv havde hyldet — i sine Grundvolde, og jeg har Anledning til at troe, at min Bestræbelse ikke har været uden Virkning. En saadan censura morum, som man vil hævde Geistligheden, vilde heelt vel passe sig i mit Retssystem, dersom jeg ikke frygtede for de store og uundgaaelige Misbrug, hvorfor den vilde være udsat, og det fordærvelige Indtryk, som den ved sin Tilværelse og endnu mere ved sin virkelige Udøvelse, vilde gjøre. Iøvrigt indsees det let, at jeg ikke, fordi jeg bestrider hiin Myndighed, derfor vil have al speciel Sjælesorg, alt sædeligt Tilsyn med Menighedens eller al Retsvirkning af Geistlighedens Dom over Individernes sædelige og religiøse Tilstand afskaffet. Præsten bliver vistnok berettiget og forpligtet til at advare Enhver, som han finder at gaae paa den urette Vei, ligesom og hans Vidnesbyrd bliver af Vigtighed i ethvert Tilfælde, hvor en Person skal føre Beviis for sin sædelige Vandel. Heri er og Loven i sin fulde Kraft. Men hvad Præsten i saa Henseende skal udrette, beroer meest paa hans Iver for Sagen, hans Klogskab og Erfaring, hans Anseelse i Menighedens og hans Bekjendtskab med dens Lemmer. Nye

Former eller Forskrifter ville i denne Henseende ikke føre til Noget.

Jeg har saaledes udbredt mig over alle Hovedpunkter i vor Kirkeforfatning, som have været Gjenstande for Klager og Ønsker om Forandringer; og jeg troer mig beføiet til af mine Undersøgelser at uddrage det Resultat, at den, skjøndt den, naar man blot lægger almindelige Betragtninger til Grund, synes at have ikke ringe eller ubetydelige Feil, dog i Virkeligheden svarer saa vel til sit Formaal, at omgribende Forandringer ikke ere nødvendige og i den nærværende Gjæringsperiode vilde være høist utilraadelige. Naar jeg, især i den sidste Deel af min Afhandling, har havt idelig Anledning til at erklære mig mod en Forfatter, hvis vigtige Værk har spendt den almindelige Interesse for kirkeretlige Undersøgelser, saa mis-kjender jeg derfor ikke enten Forfatterens Indsigter eller hans Sandhedskjærlighed, og det være langt fra mig at ville hidlede det fra nogen hierarchisk Tendents, at han, fra sit Synspunct, har betragtet Forholdene mellem den geistlige og verdslige Myndighed en heel Deel anderledes, end jeg fra mit. Jeg holder mig forvissat om, at vi begge stræbe efter Sandheden og ønske vore forskjellige Forestillingsmaader prøvede af Mænd, der forene Indsigt med Interesse saavel for Kirkens som for Statens Tarv.

Kjendere af den protestantiske Kirkeret ville maaskee undre sig over, at jeg intet udtrykkeligt Hensyn har taget til den Forskjæl mellem den borgerlige Kirkeregjering, eller den Regenten, som saadan, tilkommende i sit Væsen negative Ret til at vaage over Kirkens udvortes Forhold til Staten (*jus majestaticum circa sacra*), og den egentlige, indre, positive, Kirkeregjering (*potestas ecclesiastica, jura sacra* ogsaa *jura episcopalia*), der af Stats- og Kirkelærerne

i den protestantiske Kirke, i en Tid af mere end et Aarhundrede, er opstillet som Grundlag for Læren om Forholdet mellem Kirken og Staten. Aarsagen hertil er, deels at jeg ei ganske kan tillægge denne Forskjæl et saa afgjort videnskabeligt Værd, som hine Lærere synes at tiltroe samme, deels at den, efter vor Stats- og Religions Forfatning, ei her kan være ret anvendelig. Hiin Forskjæl og den Lære, der slutter sig til samme, har egentlig udviklet sig af de Forhold, som, i adskillige Stater, fornemmelig i Tydskland, ere opstaaede derved, at Landsherren ikke sjeldent bekjender sig til en anden Kirke end den, der, i hans Land eller en Deel af samme, er den herskende, eller dog har lige Rettigheder med den, hvortil han selv hører. Denne Tingenes Stilling fandt allerede Sted i flere tydske Lande paa den Tid, da de forskjellige christelige Religionspartiers Rettigheder bleve bestemte ved Religionsfreden af 1555 og den vestphalske Fred af 1648; og senere have enkelte Regenternes Overgang til en anden Kirke, Successioner, Landeafstaaelser og Mageskifter mangfoldiggjort disse Tilfælde. Ligesom end ikke den catholske Landsherre er i Besiddelse af den egentlige Kirke- regjering over sine catholske Undersaatter, hvilken, efter den catholske Kirkeret, i Kraft af guddommelig Indstiftelse, tilkommer Biskopperne, under Pavens Overherredømme, saaledes kunde der ikke, i Lande, hvor den catholske Kirke er herskende eller dog reciperet (ikke blot tolereret), være Tale om at den indre Regjering over denne Kirke kunde tilkomme en Fyrste af protestantisk Troesbekjendelse. Men ligesaa lidet kunde den, uden indvortes Modsigelse, og mangehaande Farer, tillægges en catholsk Fyrste over protestantiske Lande. Hine tvende Fredslutningers Ord og Hensigt kunne ei heller taale dette. Da det

imidlertid er mod den protestantiske Kirkes Grund-
sætninger, saavel som mod Statsvellet, at nægte den
borgerlige Regjering Tilsyn med de kirkelige Sam-
fund, forsaavidt det behøves, for at forebygge For-
styrrelser af Statsøiemedet (*inspectio secularis*), saa
blev det af Vigtighed at trække Grændsen mellem
den rene borgerlige og den egentlige kirkelige Sty-
relse af Kirken. Man erkjendte dog derhos, at begge
i de lutherske Lande vare blevne Landsherren over-
dragne, forsaavidt han er af samme Troesbekjendelse,
som hans Undersaatter, men vilde, at hans Egenskab
som Statsoverhoved og som Kirkeoverhoved dog nøie
maatte adskilles fra hinanden*). Selv i catholske Lan-
de faaer denne Forskjel en ikke liden Grad af Inter-
esse efterat disse mere eller mindre have trukket sig
ud af det Underordningsforhold til Kirkens Over-
hoved, der flød af sammes udeelte og uindskrænkede
Myndighed i at anordne alt hvad der stod i Forbin-
delse med Kirken, og som, ud fra dette Punct, ud-
bredte sig og, hvis Systemet var blevet ligesaa fuld-
endt i Praxis som det var i Theorie, end mere vilde
have udbredt sig over de borgerlige Forhold**).

Med Hensyn til den forviklede Tingenes Orden,

*) Cfr. oven Side 72—73 Note.

**) Adskillige Beviser paa de catholske Regjeringers Bestræbelser for at frigjøre sig for hiint Aag indeholdes i Professor *Clausens* tit citerede Værk, Side 201—204. Ved de Modificationer, som disse Bestræbelser, der heller ikke i ældre Perioder ganske manglede, have givet det strænge System af den catholske Kirkeret i sammes Anvendelse, har det iøvrigt tabt den saa berømte Conseqvents og Fasthed, hvorved det skal udmærke sig. Det er kun, naar det drives til den frygtelige Yderlighed, hvori det forstyrrer al borgerlig Orden tilligemed al Aandsfrihed, at man kan tillægge det hiin absolute Conseqvents. Det er forresten ikke saa meget Systemets *theoretiske* Conseqvents, der har udgjort den romerske Poli-
tiks Kunst og Kraft, som den *practiske* Conseqvents, hvormed den har vidst, efter Tid og Leilighed at lade hiin Conseqvents træde frem, hvor den lod sig sætte igjennem, men lade den falde, hvor dette ei lod sig gjøre.

som Forskjelligheden af Fyrstens og Landets Religion frembringer, vare hine Kirkeretslæreres derved fremkaldte Forsøg paa at adskille og begrænde Myndighederne vist nok fortjenstlige. Dersom imidlertid ikke Fyrsternes personlige Tænkemaade og den offentlige Mening havde understøttet det, der var Systemets Formaal, saa vilde det kun have været et svagt Værn om den protestantiske Kirke imod en catholsk Fyrste. Thi nægte kan man ikke, at den, der har Ret til, efter Befindende, at forbyde eller stadfæste de kirkelige Indretninger; der har Tilsyn med at intet læres eller foretages i Kirken, hvorved Statsvellet kunde lide; den, hvis Beskyttelse Kirken maa anraabe til at hævde de Rettigheder, uden hvilke den ikke kan vedligeholde sig, vilde, hvis han besjæledes af en blind Iver for sin egen fra Folkets forskjellige Kirke, have det i sin Magt ganske at lamme og undertrykke denne. Dette har man følt og erkjendt i den Grad, at flere Fyrster i protestantiske Lande, der ere gaaede over til den catholske Religion, til Folkernes Betyggelse, ved formelige Acter, have ikke blot givet Slip paa de Rettigheder, som man henregner til den egentlige kirkelige Regjering, men og fraskrevet sig Udøvelsen af den Myndighed over Kirken, som man hidleder fra selve Majestæts Rettighederne, saa at disse Rettigheders Udøvelse eengang for alle aldeles bleve betroede protestantiske Collegier uden Forespørgsel hos Regenten*).

*) Om disse mærkværdige Acter gives en nøiagtig Underretning i et høist interessant lidet Skrift »Eine längst entschiedene Frage über die obersten Episcopalrechte der protestantischen Kirche, von neuem erörtert von Dr. F.« (Feuerbach). Nürnberg 1823. S. 84—88.

[Den anførte Afhandling er under Titelen »Ueber die obersten Episcopalrechte der protestantischen Kirche« optaget i *Anselm von Feuerbach: Kleine Schriften vermischten Inhalts* (Nürnberg 1833) S. 252—330. Det af Ørsted citerede Sted l. c. S. 321—25].

Ligesom Grunden til den Vægt, man tillægger Forskjellen mellem den borgerlige og reen kirkelige Styrelse af kirkelige Anliggender, bortfalder hos os, hvor Religionseenhed mellem Kongen og Folket er constitutionel, saaledes er det vist, at vor Statsforfatning end ikke tillader at gjøre nogen væsentlig og fast Skilsmisse mellem disse Grene af Kirkeregjeringen. Kun det lod sig paastaae, at Rettighederne, som i deres Natur forskjellige, skjøndt paa det høieste Sted forenede i en Person, skulde, paa de underordnede Steder, og i Formen, hvori de udøves, skilles fra hinanden, for at de ikke skulle formenges, og det afgjøres uden Geistliges Raad og Medvirkning, der behøver samme. Dette er en Paastand, som ogsaa i den seeneste Tid, blandt andet i Anledning af den nye Preussiske Kirkeagende, er blevet forfægtet med Iver og Skarpsind*); og det er, som vi have seet, og omtrent det, den lærde Medborger vil, til hvis indholdsrige Skrift jeg har taget saa meget Hensyn, skjøndt han ikke ganske holder sig til Afsondringen, men synes at udvide det gejstlige Departements Virksomhed over Grændserne af den egentlige Kirkeregjering. Men jeg har og viist, at det i Gjerningen ikke hos os mangler Geistligheden paa den samme billig tilkom-

*) See fornemmelig Ueber das liturgische Recht evangelischer Landesfürsten. Ein theologisches Bedenken. Von *Pacificus Sincerus* (Schleiermacher). Göttingen 1824. See og *Ideen zu Beurtheilung der Einführung der Preussischen Hofkirchenagende aus dem sittlichen Gesichtspunkt*. Leipzig 1824.

[Den først omtalte Afhandling er optaget i *Friedrich Schleiermacher: Sämmtliche Werke. Erste Abtheilung. Zur Theologie. Fünfter Band* (Berlin 1846) S. 477—535].

[Forfatteren til »Ideen« er *Ludwig August Kähler* (f. 6. Marts 1775 — d. 4. November 1855), 1819—43 Professor theologiae, Superintendent og Præst i Königsberg, se nærmere *Erbkam* i *Allgemeine deutsche Biographie* XV (1882) S. 1—3].

mende Indflydelse, og det ikke blot i reen geistlige, men endog i de Kirken kun middelbar tilkommende Anliggender. Og det er vitterligt, at Regjeringen, i Særdeleshed hvor der spørges om liturgiske eller andre saadanne for Folkets religiøse Tilstande vigtige Forandringer i Kirken, ikke blot betjener sig af de meest anseete Geistlige, men og har viist en Varsomhed, for intet at foretage, som, efter Folkets religiøse Udvikling, kunde være skadeligt, hvilken maaskee vilde været mindre under en særegen Kirkebestyrelse. At et særskilt geistligt Collegium, der, efter at Særgerne vare gaaede gennem Biskopperne og andre Geistlige, skulde bearbejde dem og forelægge dem for Kongen, ikke er noget væsentligt Savn, ja, at dets Nytte endog vilde være heel tvivlsom, har jeg, som jeg troer, godtgjort; og det Collegium af dette Slags som vi, i en vis Periode, havde hos os, General-Kirke-Inspections-Collegiet, blev, heller ikke, medens det var i Kraft, velsignet enten af Geistlige eller Verdslige*). Hvad der, i andre Lande, er i den nyeste Tid skrevet og virket for at frembringe en fast kirkelig Form, der skulde sætte Kirken i Stand til at blive sig sin sande Tarv ret bevidst og tolke samme for Regenten, og saaledes paa den ene Side sikre den imod alle overilede Nyheder, men tillige gjøre den deel-

*) See *Biskop Herslebs Indberetning om Kirke-Inspections-Collegium* i Hr. Professor *Møllers* theologiske Bibliothek 5 B. (1813) S. 146—181. Biskoppen, selv Medlem af Collegiet, gjør en Mængde bittre, dog nok ikke alle lige grundede, Bemærkninger over dets Fremgangsmaade, og mener, at Landet vilde glæde sig, naar dette Collegium blev ophævet, »og alle Forestillinger ginge den sædvanlige Cours, som tilforn, gennem Cancellie-Collegium og Conseil til Ds. Kgl. Majestæt«.

[*Hersleb, Peder*, (f. 25. Marts 1689 — d. 4. April 1757), Biskop i Oslo, fra 1737 over Sjællands Stift, se *D. G. Zwergius: Det Siellandske Clerisie* (Kbhvn. 1754) S. 381—96 og *S. M. Gjellerup* i *Dansk biografisk Lexikon* VII (1893) S. 395—400].

agtig i alle Forbedringer, hvortil den rette Tid er forhaanden; dette er endnu for lidet udviklet og har, hvor det i senere Tider er blevet forsøgt, været for lidet heldigt, til at det kunde være at anbefale hos os.

*

*

*

I det jeg slutter denne Afhandling finder jeg det passende at tilføje et Par Ord med Hensyn til tvende Skrifter, der tildeels ere anledigede ved den Deel af samme, som er meddeelt i forrige Hefte af dette Tidsskrift. Disse Skrifter ere:

- 1) *Vigtige Spørgsmaal til Danmarks Lovkyndige fra N. F. S. Grundtvig; og*
- 2) *Hvad er Christendom i Danmark? Med Hensyn paa Prof. Paulsens, Etatsraad Ørsteds og de danske Biskoppers Yttringer om de symbolske Bøgers Myndighed og Præste-Edens Betydning i Danmark, besvaret af J. C. Lindberg, Cand. Theol., Adjunkt ved Metropolitanskolen.*

No. 1 kommer dog kun i saare liden Berørelse med mig, og det er kun en Misforstaaelse, naar Hr. Forf. troer, at jeg skylder Svar paa de Spørgsmaal, han fremsætter. Han synes at antage, at jeg har villet afgive et Votum i den Injuriesag, mellem Hr. Prof. Clausen og ham, der for Tiden staaer for Retten, og henregner derfor uden Tvivl mig til de S. 8 omtaltè Jurister, der ikke synes ret at have fattet det, hvorom det egentlig gjelder. Han vilde have fuldkommen Ret, dersom jeg virkelig havde havt hiin Hensigt. Men jeg vilde fundet det høist upassende at indlade mig paa det specielle Spørgsmaal, hvorom hans Forsvar i hiin Sag drejer sig, og som aldrig forhen har været

sat i Bevægelse. Det var et Spørgsmaal af mere almindelig Interesse, og som stedse har beskæftiget Kirkeretslærerne, hvorom jeg meddeelte mine Tanker. At dette Spørgsmaals Besvarelse er saa godt som uden Indflydelse paa hiin Injuriesag, derpaa har jeg, ved Hr. *Grundtvigs* Skrift faaet nye Bekræftelse. Dette giver tilkjende, at han, med Hensyn til denne sin Sag, ikke lægger Vægt paa Bestemmelsen af, hvad der skal henføres til den himmelske Lære, Præsten, i Følge sin Eed, har at udbrede (hvilken Eed desuden hans Modstander, som Professor i Theologien, ei har aflagt) men paa den Forpligtelse, Eeden paalægger Præsten til, af alle Kræfter at bestride falsk Lære. Han mener nemlig, at denne eedelige Forpligtelse maa beskytte enhver Præst, der, efter sin bedste Overbeviisning, søger at fyldestgjøre samme, ved at befeide hvad han holder for falsk Lære, imod at forfølges som Injuriant for de Beskyldninger og haarde Ord, som han, i den Anledning, fremfører imod sin Modpart; uden at det kommer an paa, hvorvidt Beskyldningerne af Retten findes grundede eller ikke. Men om denne Deel af Præsteeeden har jeg slet ikke handlet; og, om jeg end ellers kunde finde Lyst til at prøve Rigtigheden af den Slutning, Hr. *Grundtvig* deraf udleder, saa vilde dog Delicatesse forbyde mig at inlade mig derpaa.

Hr. *Grundtvig* gjør mig iøvrigt Uret, naar han tiltrøer mig Partiskhed mod ham og for hans Modstan-

[At *G. L. Baden* i sin gennemført perfide Artikel i *Øst's »Archiv«* helt igennem giver det Udseende af, at *Ørsted's* Afhandling er et Defensionsindlæg for *H. N. Clausen*, kan ikke vække Forundring, se det citerede Sted S. 287 (»... den Mand, hvis Forsvar han saa ganske har paataget sig«), S. 288—89, S. 295 o. ff., S. 305—06. *Baden's* plumpe Bemærkninger l. c. S. 311—13 og S. 321—22 ere i Virkeligheden en uværdig Denunciation af *Ørsted* overfor den enevældige Konge].

dere. Det vilde i Sandhed være unaturligt, om jeg nærede noget personligt uvenligt Sindelag imod ham. Selve hans Modskrift vidner om en særdeles Godhed og Velvillie, som han endnu har bevaret for mig, og hvorpaa han ogsaa forhen har givet mig Prøver, og det eengang ved en Leilighed og paa en Maade, at det uforglemmelig er indpræget i min Sjæl. Dersom jeg havde ladet noget personligt Hensyn blande sig i min Undersøgelse, saa skulde det snarere været for end mod *Grundtvig; sed magis amica veritas.*

Kun ved S. 24 i Hr. Grundtvigs vigtige Spørgsmaale maa jeg opholde mig lidet, fordi han heri synes at tillægge mig Meninger, der, i høieste Maade, afvige fra dem, jeg har yttret. Man skulde herefter troe, at jeg kun erkjendte eet af vor Kirkes Symboler for bindende. I saa Fald maatte jeg sandeligen slet have læst L. 2 B. 1 C., der dog vist nok er saa tydelig som noget Lovsted kan være. Men jeg har jo, paa det eftertrykkeligste, lært, at alle vor Kirkes i Loven nævnte Symboler have bindende Kraft for Præsten, og at denne forseer sig, naar han foredrager noget, som er imod det kirkelige Lærebegreb. See 12 B. 1 H. S. 256, 276, 286, No. 6, 287 No. 9, og fl. St.)*) Jeg har vel udhævet noget i Symbolerne, der indeholder de den evangelisk-christelige Religions Grundlærdomme, som

*) Foran S. 38, 55—56, 64 f.

[Ørsted sigter formentlig til *N. F. S. Grundtvig: Kort Begreb af Verdens Krønike i Sammenhæng* (Kbhvn. 1812) S. 410 Rettelser og Anmærkninger: »De eneste periodiske Skrifter som fortjene Omtale, ere egentlig det Skandinaviske Selskabs, og Assessor Andreas Ørsteds Fjerdingssaarskrifter, men hine købes hartad ikke, og disse ere juridiske; dog findes der i en Indledning til Kirkeretten, der er opbyggeligere end de fleste Prækener nuomtide. Hvor salig Luther dog vilde ryste Theologerne, naar Han der, og i et Par Afhandlinger til det Skandinaviske Selskab, saae den Lovlærde gøre de Skriftkloge til Skamme.«

I et Brev af 6. Februar 1813 til sin Broder udtalte A. S. Ørsted sig med stor Skarphed om Grundtvig's Bog, se Breve fra og til H. C. Ørsted. Første Samling (Kbhvn. 1870) S. 310].

Præsten, naar han vil blive sin Eed troe, har, med største Flid, at forkynde og indprente sine Tilhørere, og derfra afsondret noget, hvis positive Udbredelse og Erkjendelse jeg finder mindre nødvendig. Men ogsaa de til denne sidste Classe hørende Bestemmelser beholde, efter min Lære, deres Kraft og Gyldighed, som Værn imod de Vildfarelser, som foranledigede dem, og som de vare bestemte til at fortrænge. Jeg har søgt at knytte hiin Forskjel, der af Andre hentes fra Lærdommenes indvortes Beskaffenhed, til positive kirkelige Data. Mit Forsøg har vist nok mindre videnskabeligt Værd end hiines, men det passer sig bedre til min Standpunkt som Lovkyndig og vidner om min Omhue for at bringe Fasthed ind i denne vigtige Sag. Jeg kan for Resten, skjøndt jeg ikke uden omhyggelig Granskning og Eftertanke, er gaaet til dette Arbeide, ingenlunde have nogen fast Tillid til, at jeg, hvis theologiske Indsigter naturligviis ere noget indskrænkede, har, i enhver Henseende, truffet det rette. Men har jeg end feilet ved at vove mig ind paa et for mig fremmed Gebeet, saa maa det tjene til min Undskyldning, at kun levende Interesse for en Sag, der for Religionen og Staten er af saa uberegnelig Vigtighed, har forledt mig til dette Vovestykke. Indsigtsfuldere ville kunne berigtige mine Feiltagelser.

En anden Misforstaaelse af Hr. Grundtvig er det, naar han, l. c. lader mig lære, at den senere Tids Forestillinger skulde have forandret noget i Loven eller de Normer for det kirkelige Lærebegreb, denne har paabudt. Jeg har netop 12 B. 1 H. Side 264*) mod-

*) Foran S, 44—46.

[Bagger, Hans, (f. 23. August 1646 — d. 30. August 1693), Biskop over Sjællands Stift 1675, se D. G. Zwergius: Det Siellandske Clerisie S. 308—43 og S. M. Gjellerup i Dansk Biografisk Lexikon I (1887) S. 424—26].

sat mig denne af en anden Lovkyndig opstillede Synsmaade. Kun har jeg paastaet, og, om jeg ikke feiler, beviist, at Nutiden ikke, i Fortolkningen og Anvendelsen af disse uforandrede Love, er bunden ved Datidens dogmatiske Begreber, forsaavidt de ikke bestemt ere udtalte i Kirkens Bekjendelsesbøger. Jeg bærer saaledes ingen Tvivl om, at den Religionslærer er i Brøde, der om Nadverens Sacramente fører en Lære, som ei kan bestaae med den augsburgske Confessions Art. 10. Men jeg kan ingenlunde antage, at man nu er pligtig at fortolke denne med mild Varsomhed skrevne Artikel i den haarde Sectaand, der viiste sig kort efter Reformationen, og som, mærkeligt nok, især raste imod selve Confessionens fromme og vise Forfatter og dennes Disciple, hvilke man, under Sectnavnet Philipister, forkjættrede som Kryptocalvinister. At denne Aand ikke endnu var svunden paa den Tid, Christian den Femtes Lov blev skreven, derom vidner Biskop Baggers bekjendte Erklæring imod de Reformeertes Optagelse her i Riget*), men at denne Mands private Meininger, uagtet hans Deeltagelse i vore Kirkeloves Udarbeidelse, ingen forbindende Kraft kunne have ved disses Anvendelse, er saa meget mere klart, som de staae i den meest skjærende Modsigelse med den mildere Tænkemaade, som allerede Aaret efter (1685) viste sig ved Privilegier, der bleve de Refor-

*) Bemeldte Erklæring findes aftrykt i *Minerva* for August 1790, S. 186—201.

[*Minerva*, et Maanedsskrift, Julii, August og September 1790 S. 146—201: Biskop over Siellands Stift Doctor *Hans Baggers* allerunderdanigste, Erklæring indsendt til Hs. Kongl. Majestæt Kong Christian den Femte, angaaende de ud af Frankerig fordrevne Hugonotter, som begierde, at dennem maatte tillades, at sætte sig ned i Danmark, oprette sammesteds Manufacturer, og nyde deres frie Religions Exercitium].

merede meddeelte, og som siden stedse mere og mere har udviklet sig i vor Lovgivning*). Nu vilde

*) See, t. Ex., Reskr. 7de Septbr. 1736, Bevilling 31te Jan. 1772, Reskr. 18de Jan. 1788, 1ste Mai 1789 og 16de Decbr. 1791. Det var i samme Aand, at der, i Anledning af Reformationsfesten 1817, blev givet nogle lærde reformerte Geistlige i Udlandet Æresdiplomer som *Doctores theologiæ* ved Universiteterne i Kjøbenhavn og Kiel, »som et passende Beviis paa *concordiâ ecclesiârum*.«

[Reskr. 7. September 1736 til de deputerede for de Reformeredes Væsen ang., i hvad Religion Børn af en Luthersk og en Reformeret maa opdrages, *Bevilling 31. Januar 1772* om, at fornævnte Reskript maa for Fremtiden staa i sin fulde Kraft. *Reskript af 18. Januar 1788* til Biskoppen over Sjællands Stift ang., hvorledes Lutheranere maa af reformerede Præster, et vice versa, paa de vestindiske Eilande med Sakramentet betjenes. *Reskript 1. Maj 1789* til samme Biskop ang., at den reformerte Menigheds Præster i København maa for Fremtiden forrette Brudevielser hos de Fruentimre af deres Menighed, som indgaa ved Giftermaal i andre Menigheder. *Reskript 16. December 1791* til samme Biskop ang. fremmede Religionsbekendere paa de vestindiske Øer, af hvilke Præster Ministerialforretninger hos dem holdes, og i hvilken Kirkes Lærdomme deres Børn maa opdrages (*L. Fogtman's Reskriptsamling*).

[I Henhold til kgl. Anordning af 9. April 1817, se Collegial-Tidende for Danmark XX (1817) S. 321—27, jfr. XIX (1816) S. 661—62, jfr. *Alexander Rasmussen*: Reformationsjubilæet 1817 S. 21—26 og S. 102, resolverede Kongen, efter derom nedlagt Forestilling fra Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler af 18. September 1817, under 19. s. M., at fire reformerte Teologer, *J. J. Hess*, *S. Barrington*, *F. Ehrenberg* og *J. Monod* maatte modtage den teologiske Doktorgrad *honoris causa* ved Københavns Universitet, jfr. *Acta solennia* (Kbhvn. 1817) S. 9 og S. 56—57. Om *Johann Jakob Hess*, Antistes i Zürich, (f. 21. Oktober 1741 — d. 29. Maj 1828), baade som praktisk Kirkemand og teologisk Forfatter en Forgrundsskikkelse i Schweiz, se *G. v. Wyss* i *Allgemeine deutsche Biographie* XII (1880) S. 284—89 og det der citerede. Det var Hess' tit oplagte og oversatte »*Lebensgeschichte Jesu*«, i hvilket Struensee søgte Trøst i Fængslet, jfr. *Balthasar Münter*: *Bekehrungsgeschichte des vormaligen Grafen und königl. Dänischen Geheimen Cabinetsministers, Johann Friedrich Struensee* (3. Udg. Kbhvn. og Leipzig 1773) S. 57, 79, 83, 133, 289 og 299. Om *Shute Barrington* (f. 26. Maj 1734 — d. 25. Marts 1826) — i de ovenanførte officielle danske Aktstykker angives hans Fornavn som »*Samuel*« —, Biskop efterhaanden i Llandaff, Salisbury og Durham, se *A. H. Grant* i *Leslie Stephen*: *Dictionary of national biography* III (London 1885) S. 294. Om *Friedrich Ehrenberg* (f. 6. December 1776 — d. 9. December 1852), Hof- og Domprædikant i Berlin, Forfatter af talrige Opbyggelsesskrifter, se *Wagenmann* i *Allgemeine deutsche Biographie* V (1877) S. 711. Om *Jean*

vist Niels Hemmingsøn ikke blive forkjættret, uden af enkelte Ivrrere, og heller ikke den Religionslærer staae Fare for mindste Forfølgelse, der, i det han holdt sig til Nadverens høie religiøse Betydning, lod den dogmatiske Strid fare om den indvortes Natur af det Samfund, hvori den troende Christen erkjender, at han, ved denne hellige Handling, kommer med Christus. Ligesaa lidet vilde man nu i Confessionens anden eller niende Artikel finde Hjemmel til at forkjætte den, der meente, at Socrates vel kunde være salig; en Mening, som endnu i Midten af det forrige Aarhundrede ansaaes for høist betænkelig.

Ved denne Lejlighed maa jeg, skjøndt uden nogen dertil enten af Hr. Grundtvig eller af Hr. Lindberg given sær Anledning, gjøre een Bemærkning ved jurid. Tidsskr. 12 B. 1 H. S. 254*), der, formedelst Mangel af en Tillægsbestemmelse, maaskee kunde foraarsage en Misforstaaelse, som vilde være mig høist ubehagelig. Naar jeg der nævner Treenighedslæren,

*) Foran S. 36.

Monod (f. 5. September 1765 — d. 23. April 1836), Præst og Assessor i det reformerte Konsistorium i Paris, se *A. Jantzen* i Dansk biografisk Lexikon XI (1897) S. 444.

I Medfør af § 7 i Kgl. Anordning af 8. Maj 1817 om Reformationens Jubelfestens Højtideligholdelse i Hertugdømmerne og Lauenburg, jfr. kgl. Resolution af 25. April s. A., kreerede det teologiske Fakultet ved Universitetet i Kiel Præst i Felsberg i Chur-Hessen von Gehren, tidligere Enepræst ved den tysk-reformerte Menighed i København, til *Dr. theol. honoris causa*, jfr. *Academiae Christianae Albertinae Kiliensis in Sacris Saecularibus tertiis reformatae a Luthero ecclesiae celebrandis Acta Sollemnium collecta et edita* (Altona og Leipzig 1818) S. 33—34, *G. S. Francke* i *G. P. Petersen*: Chronik der Reformationensjubelfeier in den Dänischen Staaten Am 31. Oct. 1. und 2. Nov. 1817 (Kiel 1818) S. 398—99 og S. 420, jfr. *Francke* i Schleswig-Holstein-Lauenburgische Provinzialberichte. 1817. VII (Kiel 1817) S. 1 o. ff. og *G. P. Petersen* l. c. VIII (Kiel 1819) S. 92 o. ff. Om *Karl Christian von Gehren* (f. 8. Oktober 1763 — d. 6. Februar 1832) se *Heppe* i Allgemeine Deutsche Biographie VIII (1878) S. 429, *H. Ehrencron-Müller*: Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814 III (1926) S. 183—86 og det der citerede].

som en kun middelbar af Skriften hidledt Lære, saa har jeg ingenlunde derved forstaaet eller kunnet forstaae den Sætning, at Gud har aabenbaret sig som Fader, Søn og Aand, og af de Christne bør tilbedes i denne tredobbelte Egenskab. Dette er vist nok reen og simpel Bibellære, og da den netop udgjør Indholdet af de tre Troens Artikler (det apostoliske Symbol), hvilke jeg strax forud omhyggelig har søgt at hævde som en Christendommens Grundlære, saa indlyser det, at det ikke kan være denne, jeg har meent S. 254. Jeg har kun sigtet til den finere, dogmatiske Bearbejdelse, som denne Lære, foranlediget ved de dogmatiske Stridigheder, der, efterat Christendommen havde forenet sig med Tidsphilosophien, deelte de Christne, fik i det fjerde christelige Aarhundrede, og som, ved det Nicæiske, men især det saakaldte Athanasiske Symbolum, er blevet befæstet som Kirkelære. Jeg har herved fulgt de nyere Dogmatikeres Talebrug, som kun give den Lære, der, i Guddommens indre Væsen, sætter en Trehed, Eenheden ubeskadiget, og bestemmer Personernes indre Forhold til hinanden, hiint Navn, hvilket ligesaalet kjendtes i de første christelige Aarhundreder, som det findes i Skriften. Men, da den populærere Talebrug ogsaa betjener sig af dette Navn for at betegne den fromme umiddelbar bibelske Troe paa Gud, som Fader, Søn og hellig Aand, hvori man vist og gjør Ret, saa kunde let en øieblikkelig Misforstaaelse opkomme, der kunde og altsaa burde være forebygget ved en Tillægsbestemmelse.*) Jeg har iøvrigt, paa

*) Det er for Resten og, paa en indirecte Maade, erkjendt i den autoriserede Lærebog, at Udtrykket Treenigheden ikke er en reen bibelsk men kun en kirkelig Betegnelse. Det hedder der S. 11 i en Anmærkning: »Det er vedtaget blandt Christne, at de kalde Gud den treenige«, ligesom man heller ikke der, som i Pontoppidans Forklaring, finder den hele Anastasianske Dogmatik.

ingen Maade, for min egen Person, havt noget at erindre imod den Anastasianske Forestillingsmaade om Treenigheden. Jeg har tvertimod 12 B. 1 H. S. 253, med Styrke, erklæret mig imod dens Forhaandnere, (cfr. S. 256*), og jeg erkjender, at Symbolet indeholder en af skriftmessige Elementer og af dybsindig Philosophie hentet Fremstilling, der nok om trent betegner den Troens Hemmelighed, som den har villet forklare, saa treffende som det er Mennesker givet at betegne den; og om der end møde store dialektiske Vanskeligheder ved den videre Udvikling af Læren, saa veed Enhver, der har henvendt sit Sind til deslige Granskninger, at selve Forestillingen om en Gud og om en frie Villie, saa urokkelige de end i sig ere, medfører dialektiske Vanskeligheder, som den endelige Forstand ei formaaer at opløse. Kun har jeg troet, at hiin Læres fine dialektiske Bestemmelser, der saa ganske ligge uden for Mængdens Fatteevne, og heller ikke ere gjentagne i den augsborgske Confession, der aldeles ikke nævner *Athanasii* Symbol, ei ere nødvendige Bestanddele af den himmelske Lære, Præsten, med største Flid, har at indprænte sine Tilhørere; hvorhos han dog, for at jeg endnu engang skal gjentage det, aldrig maa lære noget, som er derimod. Forsaavidt endelig Symbolet erklærer, at Ingen kan blive salig, der ei saaledes tænker over de tre Personer, saa er det vist, at dette ikke hører til selve Troens egentlige Indhold; thi dersom Nogen virkelig bevarer den christne Troe reent og fuldstændigt, kan han dog vel ikke fjerne sig fra Gud og Saligheden, derved at han holder for, at den guddommelige Naade ogsaa kan frelse dem, der maatte afvige fra denne Troe. Man maatte ellers

*) Foran S. 36, kfr. S. 38.

give Symbolet en nye Tilsætning, nemlig at hvo, som vil være salig, ei blot skal tænke saaledes om Tre-enigheden som det angiver, men ogsaa troe, at den, der herimod farer vild, skal være evig fortabt.

Hvad det ovennævnte Skrift, No. 2 angaaer, da maa jeg vist nok erkjende, at Forfatteren er faret meget lempelig med mig i Sammenligning med som han har behandlet andre. Men han er mig dog nærgaaende nok, i det han, medens han synes at unde mig al borgerlig Ære, dog ganske frakjender mig Christendom. Side 108 siger han, at jeg ikke deler Troe med Kirken, hvormed han forbinder den syndelige Paastand, at jeg øiensynligen vil gjøre min Tro til Kirkens Tro — jeg gad vidst, hvo af os der giver sig Udseende af at være Kirkens Repræsentant? — tilføiende, at jeg ikke dertil er mere berettiget end enhver Kjetter. Og, efter S. 96, skal jeg have fremført Lærdomme, om hvis Skadelighed og Farlighed neppe nogen Christen vil tvivle. Den Beskyldning, om at være en fuldkommen Uchristen, som ligger i denne sidste Udladelse, synes endnu at være langt stærkere og haardere, end den, som indeholdes paa det førstangførte Sted. Dog dette synes kun saaledes, saalænge man ikke kjender Hr. Lindbergs særegne Talebrug. Han indlader sig i forangførte Skrift kun lidet paa, hvad der i og for sig er Christendom, men spørger: hvad er Christendom i *Danmark*? Det er derfor heller ikke Bibelen, men Loven, han tager i Haanden for at revse de Vildfarende; og, ligesom en Bekjender af den evangelisk-reformeerte Religion, efter hans Fremstilling, ingen Christen er i *Danmark*, saaledes maatte han erkjende, at han selv med Rette vilde kaldes en Uchristen, dersom han tog Ophold i et catholsk eller reformeert Land og dog blev ved den evangelisk-lutherske Be-

kjendelse. Jeg skal derfor gjøre Hr. Lindberg opmærksom paa tvende af de mangfoldige Anordninger, der kunne vise ham, at han, medens han gjør sig Umage for at slutte sig tæt til Lovene, høiligen støder an imod de Forestillinger og den Sprogbrug, som herske i samme. Han behage at efterlæse Fredericiæ Stads Privilegier af 11te Marts 1682 §. 21. Der vil han finde Følgende: »Religionens fri Udøvelse tillades Enhver, der er af den christne Troe, skjøndt han ei er saa lige af den augsborgske Confession.« Ligeledes eftersee han Søekrigs-Artiklerne af 8de Jan. 1752. Der vil han i Art. 532 finde skrevet: »Som Alle inden Skibsborde bekjende sig til den christne Troe« o. s. v., og dog Art. 535 læse de Ord: »som der inden Skibsborde findes de, der ere af en anden Troesbekjendelse, end den i Kongens Riger og Lande almindeligt vedtagne.« Dette kan vel være nok for at overbevise Hr. Lindberg om, at det ikke er Lovens Sprog, han taler, naar han nægter alle dem Christens navn i Danmark, der ikke i Eet og Alt hylde den augsborgske Confession.*) Der ere endnu mange flere Bemærkninger, som paatrænge sig ved hiin Forestillingsmaade, men jeg skal saa meget mindre indlade mig derpaa, som det blev vanskeligt, derved at undgaae en Bitterhed, som jeg ikke ønsker at have lagt i denne Afhandling, der har en saa modsat Tendents.

Det er iøvrigt ikke min egen Sag, jeg taler, naar jeg protesterer imod hiin Talebrug. Hr. *Lindberg* skal ikke opvise en eneste Sætning i min Afhandling, der afviger fra Det, som i Kirkens symboliske Bøger er opstillet som Troessandhed. Deraf, at jeg ikke har betragtet enhver der forekommende Sæt-

*) Hr. L. taler ellers ikke overalt dette Sprog; see, f. Ex., Fortalen; men jeg har her Hensyn til den Talebrug, der ligger til Grund for den haarde Dom, han har fældet over mig.

ning som en nødvendig Bestanddeel af den Lære, Præsten, ifølge sin Eed, har ivrigen at indprente sine Tilhørere, følger dog aldeles ikke, at jeg forkaster Det, jeg saaledes ikke finder nødvendigen at høre til den christelige Folkeunderviisning. Dersom Hr. Lindberg skulde sigte til mine Yttringer om Treenighedslæren, saa maa jeg henvise ham til det Ovenstaaende (S. 293-295)*), hvor han derover vil finde en tilstrækkelig Forklaring. Forsaavidt han, hvad jeg finder rimeligere (cfr. hans Skrift S. 114), sigter til hvad jeg 12 B. 1 H. S. 267-268 samt 269-270** har anført angaaende udøbte Børns Udelukkelse fra Salighed og om Helvedstraffes Evighed, saa, foruden at jeg ikke egentligen har erklæret mig mod disse Lærdomme, (hvoraf den førstnævnte, hvilket jeg heller ikke har undladt at betegne, uden Tvivl og kun tilsyneladende er grundet i Confessionens sande Mening), saa har jeg baade oven S. 295 og i 12 B. 1 H. S. 270***) viist, at slige i Symbolerne yttrede Domme om dem, der mangle Troen, efter deres Natur ingenlunde kunne være Bestanddele af selve den Troe, der fører til Salighed. Jeg har derhos paa nysnævnte Sted S. 268 Note****) viist, at selve Kirkeritualet antager, at Gud kan gjøre salig uden Daab, og dette samme læres udtrykkelig i Balles Lærebog, S. 105 og ligeledes i Pontoppidans forhen authoriserede. Hr. Lindberg kan altsaa ikke kalde denne Lære uchristelig i Danmark. Iøvrigt synes Hr. Lindbergs Side 129 i alt Fald at maatte redde mig mod det Kjetternavn, han S. 108 synes at ville tillægge mig, thi der indskrænker han dette Navn til Dem, »der fornægte Hovedsætninger af de Christnes Troesbekjendelse 3: en Deel af den apostoliske

*) Foran S. 104-07. **) Foran S. 48 og S. 50. ***) Foran S. 106 og S. 50. ****) Foran S. 48.

Troesbekjendelse«; og dette kan han dog i intet Tilfælde forekaste mig. Jeg tør altsaa maaskee tillade mig at fortolke S. 108 noget mildere, end Ordene kunde synes at betegne. Dog maaskee Hr. Forfatteren paa Grund af hvad jeg S. 268*) har sagt angaaende Dogmet om Christi Nedfart til Helvede, vil bebreide mig en Afvigelse endog fra hiint Symbol. Hans Ytringer S. 107 cfr. S. 114, kunde dertil give nogen Anledning. Men jeg har l. c. kun anført det almindeligt erkjendte og af Hr. Lindberg ikke modsagte historiske Factum, at Dogmaet om Nedfarten ikke findes i det oprindelige apostoliske Symbol**). Forholder dette sig nu saaledes, saa vilde man jo, ved at nægte det, ikke nægte Noget af det ægte apostoliske Symbols Indhold, saa lidet som den nægter Skriftens guddommelige Myndighed, der erkjender, at en Deel af Iste Johannis Cap. 5, B. 7 og 8 er uægte***). Jeg har

*) Foran S. 48.

***) Det er og aldeles udeladt i det Nicæiske, hvor ellers enhver af det ældre Symbols Lærdomme ere gjentagne, tildeels med Tillæg

****) Hr. Lindberg indrømmer selv S. 118 en uindskrænket Frihed til historiske Undersøgelser om en Bogs Canonicitet. Men, hvilket var dog farligst for den christne Kirke, enten om Exegetiken skilte det ved Dogmet om Helvedsstraffes Evighed, eller den historiske Kritik ved hele Johannis Evangelium, hvilket, for ikke faa Aar siden, en anseet tysk Theolog forsøgte?

[Det af Ørsted omtalte Værk er sikkert — ifølge velvillig Meddelelse fra Docent Dr. theol. Holger Mosbech — *Probabilia de evangelii et epistolarum Joannis, Apostoli, indole et origine, eruditorum judiciis modeste subjecti Carolus Theoph. Bretschneider* (Leipzig 1820), der efter Forfatterens eget Udsagn fremkaldte »eine grosse Aufregung« blandt Teologerne og paadrog ham Navnet »der Johannisschänder«, se *Horst Bretschneider: Aus meinem Leben. Selbstbiographie von Karl Gottlieb Bretschneider* (Gotha 1851) S. 120. Som »Modgift« mod Bretschneider's »Die religiöse Glaubenslehre nach der Vernunft und der Offenbarung für denkende Leser« (Halle 1843) oversatte og udgav *Emil Francke* N. F. S. Grundtvig's Afhandling »Om den sande Christendom« i Grundtvig's og A. G. Rudelbach's Theologisk Maanedsskrift IV (Kbhvn. 1826) S. 4—24, 97—118, 195—216 og V (1826) S. 218—57 under Titelen »Vom wahren Christenthum« (Leipzig 1844), anmeldt af

iøvrigt aldeles ikke yttret mig mod Dogmets Skriftmæssighed eller dets øvrige Værd, jeg har kun, stolende paa alle lærde Forskeres eenstemmige Erkjendelse, antaget, at det ikke hørte til de ved det apostoliske Symbolum hævdede christelige Grundlærdomme. Det er desuden aldeles forbigaaet i vor autho- riserede Lærebog. See sammes Side 42-45.

Hvad Hr. Lindberg anfører mod min Fortolkning af Præsternes Eed, er neppe heller af synderlig Vægt. Ved hans S. 97 samt 104-106 skal jeg blot bemærke at det ikke er af Edens eget Indhold, men af indvortes Grunde, Hr. Forfatteren hidleder sin Paastand, at Præsten, skjøndt han ikke kan være forpligtet til at foredrage hele Bibelens Indhold, dog skal have en saadan Forpligtelse med Hensyn til enhver Punkt i samtlige symboliske Bøger. Han paaberaaber sig nemlig, at disse kun meddele Hovedindholdet af de Christnes Troe, i hvilken Henseende de, der ville leve som Brødre i Kirken, nødvendigviis maae samstemme. Men, for ikke at gaae videre ind i denne Materie, maa jeg bemærke, at ogsaa *Alt hvad der i Kirkens Bekjendelsesbøger er fremstillet som Troes sandhed*, efter min Mening, beholder sin Myndighed som Norm for Kirkens Lærere, om det end ikke *Alt umiddelbart* skal foredrages i Kirken. Saaledes har jeg meget bestemt lært, at det nicæiske og saakaldte athanasiske Symbolum maa tjene til Værn mod vran-

Guerike i Rudelbach's og H. E. F. Guerike's Zeitschrift für die gesammte Lutherische Theologie und Kirche VIII Kvartalshæfte (Leipzig 1844) S. 157-58. Bretschneider's *Probabilia* regnes nu for at have indvarslet den johannæiske Kritik.

Forfatteren (f. 11. Februar 1776 — d. 22. Januar 1848), Overkonsistorialpræsident og Generalsuperintendent i Gotha, udfoldede en omfattende litterær Virksomhed, baade som Dogmatiker, nytestamentlig Lexikograf, Melanchton-Udgiver og Kritiker. Han stod bl. a. i Forbindelse med Fr. Münter, fra hvem et Brev, hvori forøvrigt ogsaa Ørsted omtales, findes trykt i »Aus meinem Leben» S. 253-55.]

ge Fortolkninger af det apostoliske. Kun har jeg ikke troet, at deres ved dogmatiske Stridigheder fremkaldte nærmere Bestemmelser af det ældre simple Symbol, i deres hele Udstrækning, ere nødvendige Bestanddele af den Lære, Præsten har at forkynde. Hvad Forf. S. 12-13 har foredraget om, at det nicæiske Symbol (det langt udførligere athanasiske forbigaaer han her) ikke er Andet end en forklarende Udvikling af det apostoliske, er i sig selv overmaade løst. Imidlertid har jeg dog Intet at erindre ved Resultatet. Men saameget man end maatte være overbeviist om, at den consequente Tænkning fører fra det apostoliske Symbol til det nicæiske og athanasiske, saa følger deraf dog ingenlunde, at den udtrykkelige og positive Erkjendelse af disse Symbolers subtilere Lærdomme er ligesaa væsentlig nødvendig for at være en god Christen, som Erkjendelsen af de umiddelbare bibelske Lærdomme, hvilke det ældre Symbol indeholder. Hr. Lindberg indrømmer for Resten selv Forskjellen mellem mere og mindre vigtige Lærdomme i de symboliske Bøger. Han erkjender endog S. 136, at ikke enhver Afvigelse fra Kirkens Lære nødvendigviis fører Embedsfortabelse med sig for Præsten, og har paa en Maade, der fortjener Opmærksomhed, søgt at trække Grænsen mellem den Vranglære, der skal have slig Virkning, og den, der kan egne sig til mildere Behandling. Men, hvorledes dette kan bestaae med den Forudsætning, at enhver afvigende Lære er et Brud paa Embedseden, indsees ikke.

Hr. Lindberg søger Side 115—117 at gjendrive, hvad jeg 12 B. 1 H. S. 266*) har sagt om den Agtelse for Samvittighedsfriheden — hvilket han i sit Sprog oversætter ved »hemmelig Begunstigelse af afvigende

*) Foran S. 47.

og falske Lærere i Kirken« —, der fremlyser af Maaden, hvorpaa Eden i vor Kirke er bleven affattet, og hvad jeg ellers har anført til Beviis paa, at vore Forfædre med nøie Overlæg have valgt de Udtryk, der ved denne Leilighed ere blevne brugte. Men han indlader sig paa ingen Maade i Det, der egentligen skulde give dette Beviis sin Styrke. Han søger kun at godtgjøre, at Eden nødvendigviis maatte indskrænke sig til Læren og ikke have selve Troen til Gjenstand, anførende, at hverken Stat eller Kirke har Ret til, som Inqvisitorer, at bedømme Troen som Hjertets Sag, saalænge den ikke ytrer sig i Tale eller Handling. Men her synes at ligge en Miskjendelse af det, der er Hensigten med al Eed, til Grund, hvilken man ei skulde have ventet af Forfatteren. Det er jo ikke, for at faae en sikkrere menneskelig og borgerlig Control med et Udsagns Oprigtighed eller med et Løftes troe Opfyldelse, Eed fordres i Samfundet. Den bruges jo kun for at binde der, hvor intet menneskeligt Øie længere kan naae. At Præsteeden ikke i Danmark, som i mange andre Lande, har faaet Skikkelse af en Troeseed, kan altsaa ikke forklares af den menneskelige Uformuenhed til at skue i Hjerterne; men, kun, for at skaane Samvittighederne og forebygge Edens Misbrug, have de retsindige Mænd, som have ordnet denne Sag, indskrænket sig til at fordre Eed paa, at Præsten vil forkynde den himmelske Lære, som indeholdes i Skriften og Kirkens Symboler, forudsættende dog, at ingen samvittighedsfuld Mand, hvis Overbevisning ikke stemte med *det, han lovede at lære*, vilde aflægge saadan Eed.

Videre agter jeg ikke at indlade mig paa Hr. Lindbergs Skrift. Adskilligt er vel tilbage i samme, som jeg kunde være fristet til offentligen at prøve; og den Klarhed, hvormed Skriftet er forfattet, vilde lette en

udførlig Gjennemgaaelse af samme, ligesom den tilsyneladende logiske Styrke i hans Ræsonnements gjør, at det ikke vilde være uden Interesse. Men jeg maa trække mig tilbage, for ikke at gaae for meget ind i theologiske Undersøgelser, der ere udenfor mit Kald og udenfor dette Tidsskrifts Bestemmelse; og jeg haaber, at, hvad jeg har anført, er tilstrækkeligt for at beskjerme mig mod enhver Miskjendelse. Jeg smigrer mig ingenlunde med at have overalt truffet det Rette i den vanskelige Sag, jeg har vovet at behandle. Men jeg stoler paa, at den upartiske og kyndige Læser vil erkjende, at det er redelig Sandhedskjærlighed, varm Iver for Kirkens og Borgersamfundets Vel, der har ledet mig; og at jeg, langt fra at ville nedbryde de symboliske Bøgers Myndighed eller udbrede løse Begreber om Præsteeedens bindende Kraft, netop har søgt at hævde hine og denne i al den Virksomhed, som de, efter Protestantismens Grundprincip, og, efter Edens Indhold og Hensigt, kunne have. Den Aand, der har ført mig, kan jeg ikke betegne mere træffende end med de gyldne Augustinske Ord, der nyeligen, ved en udmærket Leilighed, bleve lagte Fædrenelandets Geistlighed paa Hjerte.

[I »Maanedsskrift for Litteratur« IV (1830) S. 179—90 anmeldte Ørsted senere J. C. Lindberg's Skrift »Er Dr. Prof. theol. H. N. Clausen en ærlig Lærer i den christne Kirke?« (Kbhvn. 1830), en Anmeldelse, som Clausen selv betegner som »det eneste Indlæg af nogen Betydning for Sagen selv«, H. N. Clausen: Optegnelser om mit Levned og min Tids Historie S. 130. Jfr. L. Koch: A. S. Ørsted S. 102—03].

[*Antistitium Ecclesiae Danicae, Slesvico-Holsaticae et Lauenburgensis epistola encyclica ad clerum, de iubilæo ob seculum decimum religionis Christianae in patria feliciter exactum die XIV Maii pie celebrando. Iussu et sumptu regio* (Kbhvn. 1826), underskrevet af Biskopperne Fr. Münster, J. G. C. Adler, A. Birch, J. Bloch, P. O. Boisen, R. Jansen, Fr. Plum, F. C. Block, S. Tetens og C. D. Koefoed. Jfr. herom *Helweg* l. c. S. 521—23, 2. Udg. S. 485—88, *Alexander Rasmussen*: Frederik Münster S. 205—11. Det af Ørsted anførte Citat findes l. c. S. 42: ... *In his vero omnibus aurea valet sententia, quæ Hipponensis illius Doc-*

Disse Ord kunde jeg passeligen have sat i Spidsen af denne Afhandling; nu maae de staae i Slutningen:

*in necessariis unitas; in dubiis libertas;
in omnibus caritas.*

toris habetur, quem vix quisquam nimiae erga secus sentientes indulgentiae accusabit:

IN NECESSARIIS UNITAS, IN DUBIIS LIBERTAS, IN OMNIBUS CARITAS!

Den paagældende Sætning er efter sagkyndiges Formening ikke særlig karakteristisk for *Augustinus*. Sætningen siges ogsaa at stamme fra *Giacomo Aconcio* (1492—c. 1566), Forfatter bl. a. af *Stratagematum Satanæ; Siue, Directe et prudenter cum in Doctrina, tum in Disciplina instituenda, reformanda, aduersusq; Diaboli insidias præmunienda Dei Ecclesia, Libri II X* (Basel 1565), tilegnet Dronning Elisabeth. Der og i den bredkirkelige Retning i England og den synkretistiske i Tyskland i det 17. Aarhundrede spiller Sætningen en meget betydelig Rolle som Motto for en Tilnærmelse mellem de forskellige kirkelige Retninger. Derfra er den gaaet over i den almindelige Bevidsthed og har meget ofte været citeret. (Ifølge velvillig Meddelelse fra Professor Dr. theol. Jens Nørregaard)].

BREVE OG AKTSTYKKER

F. J. Kaas til J. S. Møsting.)*

Jeg sender Dem herved, min gode Ven, hvad jeg i dette Øjeblik modtager fra Ørsted — atter een ufor- skammenhed mod Kongen, — hvad han siiger om mig skal han nærmere forklare, da jeg ikkun**) mindes et eeneste Tilfælde, hvor jeg om Trykkefriiden var af anden Meening end hans — og det releverer dog vel intet — men Knægten vil hærskede alleene og behærskede mig som de andre i Collegio, og at det ikke lykkes ham, det ærgres — for Resten vil De finde ham i Kniibe, derfor kommer een Nerve Feeber til Hielp.

efter Kongens Villie har jeg sendt den heele Sag til Cold — det skal forlange mig hvad han siiger — jeg finder nok i Dag lange Ansigter i Collegio — send mig Ørstedes Brev om dertil gives Lejlighed i Canceliet, da jeg vil meddeele det til Cold.

Deres Ven

J. S. Møsting's Arkiv: Breve fra F. J. Kaas.
Brevet er udateret.

KAAS.***)

*) Brevet er delvis aftrykt i *Marcus Rubin: Frederik VI's Tid fra Kielerfreden til Kongens Død* (Kbhvn. 1895) S. 347 Note 1 under Omtalen af Begivenhederne i 1826. Hvis man deraf kan slutte, at Rubin vil henføre Brevet hertil — saaledes *L. Koch: Anders Sandøe Ørsted* (Kbhvn. 1896) S. 92 Note 1 —, er det overset, at dette er fysisk umuligt, da C. M. T. Cold, der omtales i Brevet, døde den 13de Januar 1826. Koch henlægger det til Konflikten 1817 mellem Kaas og Ørsted i Anledning af Tugthusoprøret. Brevet medtages her som et Bidrag til Belysning af Kaas' sande Sindelag overfor Ørsted.

**) Rubin har l. c. læst dette Ord som »ikke«.

***) Kaas, Frederik Julius (f. 24. August 1758 — d. 11. Januar 1827),

*Koncept og Renskrift underskrevet af F. J. Kaas
den 9. August 1826.*

Enkelte Bemærkninger ved Læsning af en Afhandling i Juridisk Tiidsskrift 12te Binds 1ste Hæfte, angaaende det Spørgsmaal: Behøver den danske Kirke Forfatning en omgribende Forandring?

Den første Tanke der falder mig ind er den, hvad opfordrer eller hiemler General Procureuren til at opkaste og behandle en Quæstion af saa delicat Beskaffenhed, for det danske Publicum?

Forfatteren erkjænder, at vor Statsforfatnings Lov, at vor borgerlige Lovgivning ligesom den kirkelige støtter sig, forsaavidt Landets Religion og kirkelige Forfatning angaaer, paa den hellige bibelske Skrift, paa det Apostoliske, Nicæniske og Athanasii Symboler, samt paa den Augsburgske Bekiændelse — see Lovens 2 B. 1 Cap. om den Religion der allene tilstædes conf. 2—4—6, hvad Præsterne skulle forklare og retteligen lære.

Han forsvarer Formularen til den Eed Geistligheden har at aflægge, der lyder saaledes: *promitto, ut doctrina cælestis comprehensa Scriptis propheticis et apostolicis et liberis ecclesiarum Danicarum Symbolicis auditoribus fideliter instituetur.*

Forfatteren erklærer endviidere, at Treenigheds Læren er ved de benævnte Symboliske Bøger erklæ-

Statsminister, Kancellipræsident, se *A. Thorsøe* i Dansk biografisk Lexikon IX (1895) S. 56—59.

Møsting, Johan Sigismund von (f. 2. November 1759 — død 16. September 1843), Finansminister, Præsident for Rentekammeret 1815—31, Medlem af Geheimestatsraadet 1814—42, se *M. Rubin* i ovennævnte Værk XII (1898) S. 117—21.

Cold, Christian Magdalus Thestrup (f. 9. Februar 1754 — d. 13. Januar 1826), Professor juris, Politimester i København, 1799 Deputeret i det danske Kancelli, 1804—25 Generalprokurør, se *Deuntzer* l. c. IV (1890) S. 43.

ret for en Bestanddeel af den Troe uden hvilken Mennesket ikke kan blive saligt (pag. 253*), og nu siiger han, pagina 254,**) at denne Lære er ingen væsentlig Bestanddeel af den Christelige Tro.

Han antager, at Kirkens Lærere ere ikke forpligtede til at troe eller til at *lære alt* hvad den Augsborgske Confession og de Symboliske Bøger indeholde. conf. 2—4—6.

Han forudsætter som uimodsigeligt at Præsten ikke aflægger Eed paa det han troer, at hans Forpligtelse til at underviise ikkun indskrænker sig til at forklare den *himmelske* Lære som indeholdes i Biblen. —

Han angiver ikke Grændse Linien mellem denne Lære og det han af Biblen og de Symboliske Bøger kalder det uvæsentlige, men antager derimod at en saadan Linie ikke lader sig drage. — Maae man da ikke heraf slutte at enhver Religionens Lærer ikkun behøver at troe og lære, hvad han *anseer* for himmelsk Lære, at han kan forkaste hvad der efter hans eensiidige Anskuelse ikke passer til den Lære og derefter betegne sig Begrebet og Omfang af den Eed han aflægger ved at indvies til gejstlig Embeds Mand.

Men naar saadanne Sætninger udbreedes og gøres gjældende, hvad betyder da Geistlighedens Eed? Hvad Sikkerhed gives der Staten? Hvor søger Kongen og Undersaatten den positive Religion som Statens Love vil have haandhævet og uden hvilken ingen Stat kan bestaae?

Hvad Forfatteren siger pagina 278 & sq***) angaaende det ligesaa upassende som i mine Tanker latenterlige Spørgsmaal: om Gud er til og om Beviiset for hans Tilværelse m. m. maatte jeg især ønske usagt,

*) Foran S. 36. **) Foran S. 36. ***) Foran S. 57.

thi hvad gavner sliige Undersøgelser uden til at forvirre.

Den Misforstaaelse og den Forvirring af Begreber, hvortil Forfatterens Afhandling kan give Anledning, finder jeg kun svagt modarbejdet ved de Resultater han meddeeler til Slutning.

Efter min Formeening kan Kongen ikke betragte dette Skrifts Indhold med fuldkommen Liigegyldighed, endskiøndt jeg derhos dog ikke tør tilraade, at der gaaes frem mod Forfatteren med den Offentlighed, som Sagens Behandling efter Lovens Forskrifter vilde medføre.

Jeg skulde derimod holde for, at Biskoppens, mueligen og et Par geistlige Embedsmænds, saasom Professorerne Münster og P. Erasmus Møllers Betænkning blev indhentet:*) hvorvidt de i benævnte Skrift angivne Sætninger, enten i det Heele eller for en Deel maatte være striidende mod Grundsætningerne og Forskrifterne for den Religions Lære som indeholdes i den Augsburgske Confession og i de Symboliske Bøger paa hvilke Landets Love støtter sig ved at betegne den positive Religion som Kongen har forpligtet sig til at haandhæve og til at beskytte som Stats Religion.

Naar Hans Majestæt Kongen allernaadigst maatte behage at kalde Biskoppen og mundtlig meddeele ham denne Befaling, saa formeener jeg, at dette præliminaire Skridt kunde gøres uden at volde den Opsigt som altid er betænkelig at foranleedige, hvor der handles om Gienstande af denne Art.

*) Ved »Biskoppen« sigter Kaas til Biskoppen over Sjællands Stift *Fr. Münster*, der 1808–30 beklædte Bispestolen.

J. P. Mynster, Sjællands Biskop 1834–54, havde aldrig været Universitetsprofessor, *Peter Erasmus Müller* (1776–1834), Münster's Eftermand og Mynster's Forgænger i Bispeembedet, var 1801–30 Professor ved Universitetet.

De modtagende Betænkninger ville derefter viise, hvorvidt det maatte være fornødent at foretage noget viidere.

Et Spørgsmaal kunde vel endnu fortiene nærmere Overvejelse, nemlig: om de i Skriftet udbreedte Sætninger, naar de ikke befindes at staae i aabenbar Modsiigelse med Lands Loven, dog ikke ere af den Art, at de ey burde udbreedes og gøres giældende, allermindst af den Kongens Embedsmand hvis Meeninger, i følge hans Embeds-Stilling tillægges en meere end almindelig Værd.

Kiøbenhavn den 9 Aug. 1826.

KAAS.

F. J. Kaas' Privatarkiv.

A. S. Ørsted til F. J. Kaas.

Skjøndt jeg, efter den Maade, hvorpaa Deres Excellence behagede at yttre Dem over min i J. Tidskr. 12 B 1 H. begyndte Afhandling, ikke tør gjøre mig Haab om, ved disse Linier, at ophæve den gruelige og ubegribelige Misforstaaelse, hvorfor dette mit Arbeide har været udsat, men tvertimod paa det alvorligste ønsker og af Hans Majestets Retfærdighed haaber, at mine der fremførte Grundsætninger maa underkastes anseete Theologers Prøvelse (hvilken jeg, med den største Rolighed, seer i Møde), saa har jeg dog, efter megen Tvivlraadighed, besluttet mig til allerærbødigtst at forelægge Deres Excellence en Erklæring over Hensigten med fornævnte Afhandling, som jeg, ved Deres Excellences Bevaagenhed, venter Hans Majestæt forelagt.

Mit Arbeide gaaer ud paa at opklare Begreberne og berolige Gemytterne med Hensyn til den Gjæring, der hersker i de kirkelige Begreber. Jeg har

stræbt — jeg tror ikke uden Held — at gjendrive de Klager, man daglig læser og hører over vore kirkelige Indretninger, og at vise det Ubetænkte i de mange Ønsker, der fremføres om en Grundforandring i vore Kirkelove. Jeg har især med Omhue søgt at forsvare den Eed, der, efter vore Love, fordres af Præsterne. Det er en meget forskruet Forestilling, at denne Eed indeholder en utaaelig og uchristelig *Samvittighedstvang*. Denne Forestilling tjener ofte til Paaskud for *Samvittighedsløshed*, idet man mener, at en saa naturlig Eed ikke kan forbinde. Den giver derfor Zeloterne Stof til bittre Klager over en Regjering, der er langt fra at holde over Eeden i *hin Betydning*. Der er idelig, i offentlige Skrifter, blevet opfordret til en Forandring og nærmere Bestemmelse af Præsteeeden; jeg har modtaget flere private Opfordringer i saa Henseende, og det af de redeligste og meest christelig sindede Gejstlige, som fandt deres Samvittigheder besværede. Fuldkommen overbeviist om det Betænkelige i et officielt Skridt i saa Henseende har jeg, til disses og fleres Beroligelse, afgivet min private Mening, der, som Deres Excellence har læst, gaaer ud paa, at *der aldeles ingen Trang existerer til at gjøre nogen Forandring i Eeden*. Langt fra, at denne skulde indeholde en uværdig og fordærvelig Samvittighedstvang, finder jeg, at de, der have udkastet Eeden, have *med en Viisdom, der har sin Rod i deres Retsindighed*, valgt *saa heldige Udtryk*, at der bevares al ønskelig christelig Samvittighedsfrihed. Men jeg har ikke blot viist, at *Eedens klare Bogstav* hjemler den Forklaring jeg, gaaende heri i de meest anseete og rettroende Theologers Spor, tillægger samme, jeg har tillige, som jeg før har, anført uomstødelige Grunde for, at *Udtrykkene just med Flid ere valgte* saaledes, at de ikke

binde Kirkens Lærere til at forkynde ethvert Dogme, som indeholdes i de symbolske Bøger. Men jeg har ogsaa beviist, at Eeden derfor *ingenlunde*, som nogle udmærkede Theologer have troet, *opløser sig i intet*; men at der er en Lære, som enhver samvittighedsfuld Præst maa troe og forkynde; og denne Lære indskrænker jeg *ingenlunde*, med mange Nutidens Theologer, til Moral eller naturlig Religion, men det er en ved Christus aabenbaret i det apostoliske Symbolum og i den Deel af den augsburgske Confession, der udgjør dens Hovedtendents, gjentaget Lære, hvortil jeg anseer Kirkens Lærere bundne.

Det er fremdeles min urokkelige Overbevisning, at *Eeden ikke, i nogen anden Betydning, lader sig haandhæve*. Skal Læren om Djævelens Indvirkninger paa Mennesket og om evige Helvedsstraffe, samt det Athanasiske Symbols *subtile Bestemmelser af Treenighedslæren*, være ligesaa hellige som Læren om den evige Kjærligheds Aabenbaring i Christus, Guds Søn og Verdens Frelser, saa gives der ikke ti rettroende Præster i hele Landet; og det var, under en saadan Fortolkning af Eeden, ikke vanskeligt at bevise om Kirkens første Lærere, at de vare aabnbare Kjættere og Meenedere; der blev da intet at bebreide *Grundtvig og Thisted**) (to Mænd, som jeg ellers kun ugjærne nævner sammen) uden deres Lunkenhed og Lemfældighed.

Jeg har saaledes arbeidet *for at haandhæve Eedens Kraft*, at retfærdiggjøre Loven mod Beskyldningen om Aandstyrannie og Regjeringen mod den, ikke at holde over Eeden. At der skrives over Sagen i den

*) *Thisted*, Jørgen Overgaard (f. 18. Januar 1795 — d. 28. September 1855), 1822—24 Kapellan ved Trinitatis Kirke i København, 1825 Sognepræst for Gyrstinge og Flinterup Menigheder, ortodox Prædikant og Forfatter, se nærmere *L. Koch* i Dansk biografisk Leksikon XVII (1903) S. 196—98.

Aand, hvori jeg har skrevet, anseer jeg for meget gavnligt, thi Tanker og Tvivl om denne Sag ere dog i en Bevægelse, der ikke standses ved at lade blind Iver eller blind Vantroee eene beholde Marken. Jeg har og modtaget Taksigelse for mit Arbeide af erkjendte rettroende og redelige Geistlige (de vantroe og samvittighedsløse see helst, at Eeden forklares saaledes, at den ikke holdes af nogen), og Opfordring til, ved særskilte Aftryk at bringe den i Fleeres Hænder. At der skulde tillægges det en opløsende Tendents er noget, som jeg aldrig kunde befrygte. Afhandlingens Indhold og min hele øvrige Færd maatte, det troede jeg sikkert, betrygge mig herimod.

Jeg tør paastaae, at der ikke gives en eeneste Forfatter i Danmark der, paa saa mangfoldige Maader, med saa megen Anstrengelse, med saa megen Opoffelse af Tid og Heldbred, har arbeidet for at give den offentlige Mening en for Religion og Stat gavnlig Retning, og jeg er, ledet af min Iver for Sandhed og Ret, af min Kjærlighed for Konge og Fædreland, troeligen blevet ved, skjøndt jeg har haft flere bittre Erfaringer om at en fiendtlig Genius, der arbeider i Mørket,*) har vidst at sværte mine Hensigter og Idrætter der hvor jeg helst maatte ønsket og snarest

*) Det vides ikke, paa hvem Ørsted tænker med sine Ytringer om den mod ham arbejdende fjendtlige Genius o. s. v. Naar *L. Koch*: *A. S. Ørsted* S. 91 siger, at »det ligger nær at tænke paa Kaas, der 1817 ikke viste sig som hans ven«, jfr. ogsaa *Troels-Lund*: *Bakkehus og Solbjerg* I S. 170, synes han ikke tilstrækkelig at have paaagtet, at den citerede Passus fremkommer i et Forsvarsbrev til Kaas selv. At Ørsted i en Skrivelse af denne Art skulde have tilladt sig en saa uforbeholden Udtalelse, er baade af formelle og reelle Grunde lige uantageligt. Nærmere kunde det vel ligge at tænke paa Ørsted's Modstander *J. S. Møsting*; dog herimod taler, at Ørsted næppe vilde bruge slige Vendinger overfor Kaas, hvis Forhold til Møsting maatte være ham velbekendt, men navnlig den Omtale, Ørsted vier Møsting i sit Skrift »Yderligere Bemærkninger i Anledning af det den forenede Rigsdag forelagte Kongelige Budskab om Arvefølgen for den samlede danske Stat« (*Kbhvn. 1853*) S.

kunde have ventet at finde opmuntrende Erkjendelse. Synderligt, at hin fiendtlige Genius aldrig har yttret sig inden jeg fik Sæde i Cancelliet; forhen havde jeg den Lykke at modtage flere Beviser paa Regjeringens Tilfredshed, medens jeg nød en udeelt Erkjendelse af mine Medborgere; siden har min Skjæbne været en anden. Dog min reene Bevidsthed har stedse været mig et Tilhold, der har sat mig i Stand til at bære, hvad der er mødt og vil sætte mig i Stand til at bære, hvad der fremdeles møder mig.

Jeg er blevet længere end jeg havde foresat mig, men har dog kun sagt lidt af hvad der, under Nedskrivningen, har væltet sig ind paa mig. Jeg maa nu slutte med Bøn om gunstig Tilgivelse fordi denne Sag saaledes har angrebet mig, at jeg ikke længere har de Kræfter, som vilde behøves til at reenskrive disse Linier.

11 Aug. 1826.

allerærbødigst

ØRSTED

Deres Excellence Hr. Geheime Stats Minister Kaas
Ridder af Elephanten, p. p.

F. J. Kaas' Privatarkiv.

F. J. Kaas til Kong Frederik VI.

Allernaadigste Konge!

Den forventede Skrivelse fra Etats Raad Ørsted forefandt jeg ved min Tilbagekomst fra det Geheime Stats Raad, og da Etats Raadens Ønsker stemme saa

55 Note ¹): ». . . Møsting, hvis lyse Hoved og ædle Hjerter, saavel som den Velvillie han stedse viste mig, jeg bevarer i paaskjønnende Erindringer«. De i Rigsarkivet beroende Møsting'ske Breve til Ørsted ere holdte i den venskabeligste Tone, men dette er naturligvis ikke noget absolut sikkert Indicium for hans virkelige Følelser overfor Ørsted.

gandske med mine, at den maatte allerunderdanigst vorde Deres Majestet forelagt saa vil jeg ikke opsætte Udførelsen.

at yttre Meening om hver enkelt Periode af dette Forsvars Skrift drister jeg mig ikke til. Jeg troer at burde alleene indskrænke mig til nogle generelle Bemærkninger.

Ingen er meere fuldkommen overbeviist end jeg, derom, at sand Iver for Sandhed og Ret, Kiærlighed for Konge og Fødeland leeder Etats Raad Ørsted ved hvert af hans Skridt, desto meere smerter det mig, at han ikke har handlet med meere Betænksomhed ved at udarbejde og ved Trykken udgive det Skrift hvorom her handles.

at det er Tiid at sætte en Grændse for dets viidere Udbreedelse, det lærer Etats Raaden Selv i det han erklærer: at have modtaget Opfordringer til, ved særskildte Aftryk, at bringe det i fleeres Hænder.

Her handles altsaa om intet mindre end at substituere Etats Raadens Meeninger og Lære Sætninger det Religions System og den Lære, som Lands Kongen har erklæret for Landets eeneste Religion, og som Dannemarks Konger i Aarhundreder har tilsagt Beskyttelse. Her handles end viidere om at gjøre den Lære giældende at ikke Lovens Ord, men, enkelt Mands Meeninger og Udtydninger, bestemmer Grændsen for den Eed den geistlige Embedsmand har at aflægge.

Opdager General Procureuren, som tillige er Medlem af Deres Majestets øverste Justits og første geistlige Collegium, at der hærsker Giæring i de kirkelige Begreber, at der gives derved Zeloterne Stof til bittre Klager over Regieringen — saa maatte han kiende sin Pligt, at andrage saadant for Kongen og for det Collegium, hvoraf han er Medlem — Han har

ingen Opfordring til Selv at fremstille sig som Dommer eller Voldgifts Mand eller Lov Fortolker i et Anliggende af den Vigtighed, der vedrører ikke mindre Staten som Stat, end Millioners Fred og Samvittigheds Roe — Min Meenings Yttring kan vel forekomme haard, men allernaadigste Konge! jeg troede at handle mod Eed og Pligt naar jeg blev lunken eller loed mig henriive af noget som helst Hensyn i en Sag af den Natur og den Vigtighed som nærværende — —

et Spørgsmaal kunde jeg endnu fristes til at fremsætte i henved 300 Aar have Geistlige og Verdslige, Lærd og Læg Mand levet lykkelige og fundet sig beroligede ved den Lære som den augsburske Confession og vore anerkjendte Symbolske Bøger indeholde, jeg er bleven 67 Aar gammel og tilfreds ved denne Lære, hvorfor vil nu enkelte Mænd opstaae og bevirke Giæring og Striid? Man kunde let fristes til den Tanke, at det er den alt forstyrrende Aand som vil behærskes Tiiden, der her driver Sit ødelæggende Spil —

Efter denne Erklæring fra Etats Raad Ørsted, der ved hans Anmodning at forelægge den for Dæres Kongelige Majestet er bleven officiel skulle jeg allerunderdanigst holde for, at det vil være nødvendigt at høre nogle af de øverste Geistlige Embedsmænd — Man burde dog erfare, om de hylde Etats Raadens Meninger eller forkaste dem

Kiøbenhavn den 11 Augusti 1826.

allerunderdanigst

KAAS

A. S. Ørsted til F. J. Kaas.

Ved at tilbagekalde i min Erindring de Linier, som jeg i Fredags tog mig den Frihed at tilskrive Deres Excellence, finder jeg at jeg ikke har indladt mig nok paa en af de Punkter i min uheldige Afhandling, hvorved De især har fundet Anstød. De tillader mig derfor gunstigst at tilføie følgende Supplement til min deri indeholdte Erklæring.

Det er aldrig faldet mig ind at omtvivle, at det hører til Christendommens Grundsandheder, at *Gud i Skriften har aabenbaret sig som Fader, Søn og hel- lig Aand, og at derved betegnes forskjellige Maader af den guddommelige Virksomhed.* Det er kun den *metaphysiske Bearbejdelse*, denne Skriftens Lære har faaet ved Athanasii Symbol, som jeg har anseet for mindre væsentlig, uden derfor at forkaste samme. Ved dette Symbol, som Datidens metaphysisk-theologiske Stridigheder have fremkaldt, blev der antaget en til *Guddommens eget Væsen* ei blot til dens Aabenbaring for Menneskene svarende tredobbelt *Substantialitet* (Hypostasie), der dog ei maatte hæve Eenheden, og der er, om disse tre Personers indbyrdes Forhold, givet en Mængde subtile Bestemmelser, der slet ingen Hjemmel have i Skriften, f. Ex. *filius a patre solus est, non factus, nec creatus, sed genitus, spiritus sanctus a patre et filio non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens.* At disse Subtiliteter ei høre til Christendommens Grundvæsen, at de ere ufrugtbare og let kunne føre til tomme og fordævelige Grublerier, og at en Præst ikke er pligtig til at foredrage sligt for sin Menighed, ei heller kan antages at være en Meeneeder, fordi han ikke ganske forestiller sig hiin christelige Troeshemmelighed saaledes som det nævnte Symbol vil have det forestilt,

troer jeg sikkert; at Deres Excellence, ved nærmere Overveielse vil erkjende, ligesom De og, hvis De vil værdige min Afhandling S. 253 ff*) en nye Gjennemlæsning, vil finde, at jeg intet andet har sagt der end hvad jeg oven har fremsat; hvilket endog fremgaaer allerede af den ene Omstændighed, at jeg, med den største Bestemthed, har hensat Indholdet af de trende Troens Artikler (det apostoliske Symbol) til det væsentligste i Christdommen. Skjøndt jeg deri ikke ingenlunde**) har sagt noget nyt eller særdeles, eller andet end hvad vore som rettroende erkjendte og meest anseete Theologer ligesaa bestemt have lært (Flere, der staa paa de anseeligste geistlige Poster, ere gaaede meget videre), saa kan det vel være, at den Misforstaaelse, som jeg dog hidtil aldeles intet har mærket til uden af Deres Excellences Meddelelse, kunde finde Sted, og jeg kunde maaske raade Bod herpaa, ved, i næste Hefte, som Rettelse at tilføie S. 254, L. 1***) umiddelbar efter Ordet Treenighedslære følgende: under de dogmatiske Bestemmelser, som det Athanasiske Symbol har givet den. Jeg er ikke utilbøielig til at troe, at der i mit Manuskript har staaet noget saadant, men at det, ved Manuskriptets Utydelighed og Correcturens Unøiagtighed (hvorpaa Afhandlingen frembyder flere Exempler) er gaaet tabt, thi Deres Excellence kan være forsikkert om, at jeg, med den største Varsomhed, veier et hvert Ord jeg skriver, hvor jeg har mindste Formodning om, at det kan forarge.

Det gjør mig iøvrigt ondt, at jeg i ovennævnte min Skrivelse uden Tvivl har udtrykt mig med en temmelig Grad af Ømfindtlighed over de Denunciationer, der flere gange ere gjorte til Hans Majestet med Hensyn til min Virksomhed som Forfatter. Jeg

*) Foran S. 36 o. ff. **) Saaledes i Originalen.

***) Foran S. 36 L. 8 f. n.

Maleri paa Herlufsholm.

FREDERIK JULIUS KAAS

var meget angreben i det Øieblik, jeg nedskrev hine Linier, ved Tanken om det nye Forsøg, som det forekom mig, at der viste sig paa at berøve mig Hans Majestets Naade og Tillid. Siden er jeg blevet roligere og indseer heel vel, at det er gjerne mueligt, at den, der har gjort Bevægelser over hiin Afhandling, har handlet aldeles bona fide, saaledes som jeg af Deres Excellences Samtale erfarede, at De med al Deres personlige Velvillie mod mig, deelte de haardeste Meninger om min Afhandling. Kjært vilde det ellers have været mig, om Deres Excellence havde havt den Tillid til min Samvittighedsfuld*) og Dømmekraft, at De ikke af det Indtryk, Afhandlingen havde gjort paa Dem, havde ladet Dem bestemme til en saa ufordelagtig Mening, inden De havde hørt mig selv derover. Havde Deres Excellence valgt denne Vei, troer jeg sikkert, at den Prøvelse af Theologer, som jeg formoder at være besluttet, og som, saa rolig jeg end er for Udfaldet, dog er en for mig i den mig betroede Embedsstilling dybt krænkende Forholdsregel, vilde være blevet overflødig. Imidlertid kunne der maaskee være Grunde, der gjorde denne Forholdsregel nødvendig.

Saaledes anbefaler jeg mig i Deres Excellences Betsvaagenhed.

13 August 1826.

Allerærbødigst

ØRSTED.

Deres Excellence Hr. Geheime Stats- og Justits-
Minister Kaas, Ridder af Elephanten, p. p.

F. J. Kaas' Privatarkiv.

*) Saaledes i Originalen.

F. J. Kaas til Kong Frederik VI.

Allernaadigste Konge!

Etats Raad Ørsted har i Dag tilstillet mig et Supplement til hans Skrivelse af 11te August, og jeg troer at handle overensstemmende med hans Ønsker, naar jeg tillader mig allerunderdanigst at nedlægge den for Deres Majestets Fødder, hvortil jeg end ydermeere opfordres, da det forekommer mig som Etats Raaden paa een Maade erkjænder at have fejlet ved i Trykken at udgive denne hans *uhældige* Afhandling, som han Selv benævner den.

Naar Etats Raad Ørsted formeener, at een Samtale med ham vilde have mildnet det Indtryk som hans Afhandling har gjort paa mig, saa betænker han ikke, at her maae distingveres mellem Ørsted og General Procureuren der tillige er Deputeret i Cancellie Collegio, den første holder jeg meeget til gode, den anden intet som svækker hans Embeeders Anseelse, og den Tilliid Manden der beklæder det bør kunne gjøre Fordring paa.

Heslegaard den 13de Augusti 1826.

Allerundanigst

Kongehusets Arkiv.

KAAS

Koncept af F. J. Kaas, udateret og uden Underskrift.

I juridisk Tiidsskrift 12. Bind 1. Hæfte forefindes en Afhandling det Spørgsmaal angaaende: »Behøver den Danske Kirkeforfatning een omgriibende Forandring?»

Afhandlingen begynder pag. 213,*) og med den sluttet dette Hæfte, indigiterende at den, nemlig Af-

*) Foran S. 1.

handlingen, sluttes i næste Bind. Forfatteren siiger pag. 215*): at det er begriibeligt, at der, under den store Meenings Vexel, der, i det lange Tiids Rum siiden Reformationen, er foregaaet med Hensyn til den Christelige Religions, Myndighed dens Væsen og Indhold samt Religionens Forhold til Staten, maae fældes meget uliige Domme over vor Kirkeforfatnings Værd. —

Han fremstiller derpaa nogle af de forskiellige Anskuelser og derpaa begrundede Meeninger — see pag. 216, 17 og 18**) — pag. 218 erklærer Forfatteren, at de foran berørte kirkeretlige Spørgsmaalet***) udeleede fra de uliige Domme over Kirkeforfatningens Værd, have faaet en ny Interesse i Dmk. pag. 218, 219 og 220 — ved Prof. Clausens indholdsriige Skrift—med tilføjende, at den slumrende Interesse, ved dette Skrift er vakt, for disse store Anliggender — derpaa udvikles Prof. Clausens overbeviisning om den Christelige Aabenbaring om de symboliske Bøger etc; — det bemærkes: at Clausens Værk vilde fremkalde meegen og varm Modsigelse, endog fra modsatte Siider — at en lærd lovkyndig, Prof. Paulsen har yttret sig over Clausens Skrift, især over den Deel som handler om de symboliske Bøgers bindende Kraft for Kirkens Lærere, pag. 220*****) — men da vor Forfatter ikke finder, at Paulsen har bragt Sagen gandske i det reene saa er det at han vil forsøge at bidrage til en saa vigtig Sags yderligere Prøvelse, lovende ikke at indskrænke sig til Spørgsmaalet om de Symb. Bøgers Myndighed men at ville udbrede sig over heele Kirkeforfatningens Væsen. —

Af denne Indledning erfarer man da Anledning til og Tendents af det her in quæstione værende Skrift.

*) Foran S. 2. **) Foran S. 3 o. ff.. ***) Saaledes i Originalen.
*****) Foran S. 7.

Jeg forbigaaer som mindre væsentlig, alt hvad Forfatteren — fra pag. 221 indtil 236*) inclusive har sagt om *en almindelig Landsreligion* m. m. — endskiønt jeg ikke vil nægte, at jeg havde ønsket dette alt uberørt i et offentligt Skrift af General Procureuren, der ikke er kaldet eller opfordret til at yttre Meening enten om Religieuse eller juridiske Stridigheder for andre end for Kongen og Justits Collegiet.

Men nu gaaer Forfatteren pag. 237**) over til det, der efter hans Yttring har været i vor Kirkeforfatning, *Anstødssteenen*, nemlig: Den Forpligtelse hvorunder Kirkens Lærere ere lagte med Hensyn til de Symboliske Bøger. Forfatteren antager, at Symb. Bøger ere nødvendige for enhver Kirke, at den Danske Kirke ikke har flere end der hører til dens Væsen som protest. Kirke, og at den Eed hvorved Kirkens Lærere bindes er saa vel affattet, at den ikke binder dem til meere end hvad der nødvendigviis hører til den Evang. Lutherske Kirkes Character — Beviis for denne Sætning skal nu føres og det tillige forklares, hvad der nødvendigviis hører til den Ev. Luth. Kirkes Character.

Beviiset *indleedes* pag. 239***) saaledes: den Eed Læreren aflægger har ingenlunde den Sværgendes Troe til umiddelbar Gienstand — den gaaer kun ud paa hvad han har at lære — see viidere — pag. 240 og 241†) søges oplyst, at de Symb. Bøgers Authoritet kun har Hensyn til Kirken som en retlig Forbindelse, men have ikke hiemme i Kirken som moralsk-religieust Samfund, at de ordentligviis ikke have hiemme paa Prædikestoelen, eller i noget andet religieust Fordrag.

pag. 242††) — Eeden, som anføres hen i Noten,

*) Foran S. 8—22. **) Foran S. 22. ***) Foran S. 24. †) Foran S. 25—27. ††) Foran S. 27.

gaaer nu vel ud paa at indgyde Tilhørerne en vis Lære, men ikke, at han vil lære *Alt* hvad der staaer i de Symb. Bøger — see viidere pag. 243*).

pag. 246**). Man udelukkes ikke af Christnes Tal fordi man af vor Canon bortskiærer en eller anden af dens Bestanddeele og skiøndt den Dristighed hvormed den critiske Frihed ofte bruges ikke billiges, saa kan dog sluttes, at end ikke Eeden paa at holde sig til den hellige Skrift er saaledes at forstaae, at den skulde binde Læreren til at erkiænde ethvert Sted i den af Kirken antagne Canon — see viidere Fortsættelsen her og pag. 247***) hvor det Spørgsmaal da opkastes »er det mueligt at afsondre det i Symbolske Bøger, der er væsentlig fra det mindre væsentlige?« Sagen erklæres for vanskelig, men at imidlertid *noget* lader sig udfinde, *dog kun til Forklaring og Vejledning.* pag. 249†) antages: at *det synes* som den ældste Christelige Troesbekiændelse der er opbevaret under Navn af det apostolske Symbolum fortiener fortrinlig opmærksomhed, — det er denne Bekiændelse som gøres ved Daaben og gien- tages ved Confirmationen, see viidere hvad han siiger 251 om Christus. — pag. 253†††) berører Forfatteren Treenighedslæren og ytrer sig saaledes: den nicæiske Kirkeforsamling af Aaret 325 tilføjede de gamle Troes Artikler nærmere Bestemmelser om Christi Natur og evige Guddom liige pag. 257, 258††††) med Faderens, og ved det saa kaldte Athanasii Symbolum blev Treenigheds Læren endnu nærmere bestemt samt erklæret for en Bestanddeel af den Troe uden hvilken Mennesket ej kan blive saligt — han siiger viidere: dette Dogma bør ikke *agtes ringe.* Men Treenighedslæren findes ikke egentligen og umiddelbart

*) Foran S. 28. **) Foran S. 30. ***) Foran S. 30. †) Foran S. 32. ††) Foran S. 34. †††) Foran S. 36. ††††) Foran S. 39—40.

i Skriften og er saaledes ingen væsentlig Bestanddeel af vor Troe — see viidere — indtil han endelig sidst paa Siiden pag. 254*) yttre sig saaledes: »Men det Spørgsmaal om det guddommelige Væsen, der traadte frem i Christo ogsaa i og for sig selv og uden Hensyn til denne Fremtrædelse var en egen Guddoms Kraft, der havde en særskildt Personlighed, er, om endog forstaaeligt, noget, der ikke kan have frugtbar Indflydelse paa Menneskets Sind og deraf sluttes at den der ikke tillægger de i Symbolerne fremsatte Bestemmelser noget absolut Værd, ja endog forestiller sig Sagen anderledes, kan, med god Samvittighed modtage et gejstligt Lære Embede og aflægge den Eed som dertil kræves. — Forfatteren synes vel at finde denne Lære i Striid med Lovens 2—1 — men han trækker sig ud af denne Forlegenhed ved at erklære: at der af Lovens Bud ikke følger, at Kirkens Lærer skal være forpligtet til at foredrage Alt hvad der findes i Symbolerne; at han ikke behøver at troe derpaa er forhen viist — see viidere Fortsættelsen af denne Materie — Forfatteren vil dog ikke at Religions Læreren maa lære noget derimod, pag. 256**). Den Digression Forfatteren tillader sig fra pag. 257 til 266***) forbigaaer jeg som uvæsentlig for det Formaal jeg har foresat mig — pag. 266 finder man Resultatet af det forud sagte, nemlig, at den Eed Præsten aflægges ikke lægger ham under de Symboliske Bøgers Lænker, for dette gives nærmere Beviis pag. 267 og 268, 269 til 277†) — men da dette Beviis forekommer mig odieust for saa vidt det kunde forekomme mange at staae i Striid med Lovens Bogstav, saa forbigaaer jeg at berøre det saa meget heller som dette alt, saavidt jeg skjønner releverer liidet

*) Foran S. 37. **) Foran S. 38. ***) Foran S. 39—46. †) Foran S. 47—56.

til Sagens Bedømmelse efter miine Syns Maader.

pag. 277 yttres, at mueligen kunde nogen klage over, at den her givne Fortolkning over de Love, der bestemme de symboliske Bøgers Myndighed, ikke giver noget bestemt Resultat og at man derfor ofte vil være i Tvivl om, hvorvidt en Religions Lærer har forseet sig mod den ham paaliggende Forpligtelse — hertil erklærer Forfatteren, at det ikke er *alleene* hans Ævners Ufuldkommenhed, der har gjort det umueligt for ham at opføre saa skarpt betegnede Grændser mellem det der kan tilstædes og det der maae være forbudt Læseren overlades det da at slutte sig til, hvor denne Umuelighed skal viidere søges. Dog fører denne Erklæring Forfatteren end viidere til den i pag. 278*) — allerede med Hensyn til den første og meest nødvendige Læresætning, som et Bekiændelsesskrift for den naturlige Religion maatte indeholde, nemlig, *at der er en Gud*, kunde der møde Vanskeligheder af samme Art som de der kunde opstaae ved Prøvelsen af en Læres Overeensstemmelse med de paa en Aabenbaring grundede Symbolske Bøger.

Efter alt hvad er sagt maatte man let fristes til det Spørgsmaal, — hvorpaa støtter man en positiv, hvorpaa endog den naturlige Religion naar alt liige indtil den Sætning, *at der er en Gud*, opløser sig i Tvivl og kan ved filosofiske Betragtninger, ved metaphysiske Forestillinger, ja ved et eget Sprog bestrides? — pag. 285***) — Lærer man ikke heraf at det bliver saa meget meere vigtigt for Staternes Styrere, ja endog en hellig Pligt, at vaage over Overholdelsen af den Kirkeforfatning, og over de Love og Symboler, hvorpaa den er rejst og hvorpaa den har hviilet

*) Foran S. 57. **) Foran S. 63.

i Aarhundreder, indtil nærværende Tiidspunct, da man reyser imod den de forvirrede Begreber og de mystiske Sætninger, som Philosophie og Metaphysik giver saa riigelig i Hænderne paa Nutiidens Reformatorer. Jeg kunde undskylde Forfatteren af det her omhandlede Skrift, naar han havde tilbudt os noget positivt i stæden for det han søger at frarøve os — men det erklærer han for ugiørligt. Da jeg har talt med Forfatteren og har meddeelt ham mine Anskuelser, saa har han tilstillet mig 2de Skrivelser af 11te og 13de Augusti hvis Indhold jeg bør relevere, og som forelægges til at forelæses da de ikke lade sig extrahere uden at svække det Indtryk. Et Raad Ørsted derved har søgt at bevirke.*)

Efter at have bestræbet mig for, efter Ævne at fremstille mine Anskuelser ved at gjøre mig bekjænt med et Skrifts Indhold, som maae vække Opmærksomhed, og som (med særdeles Hensyn til Forfatterens Embeds Stilling og til den Celebritet han ved sine Skrifter har opnaaet, ikke blot hos den lærde men tillige hos den studerende Ungdom) saa letteligen vinder een Authoritet, som imponerer, som giver visse Partier en Overvægt over det andet og som let kunde virke een ikke ønskelig Opposition mod den Meening Kongen maatte attraae gjældende angaaende et saa vigtigt Æmne som Religionens,**) bliver det mig tilladt at fremsætte de quæstioner der

*) I *Marginen* har Kaas tilføjet følgende Linier: disse 2de Skrivelser blive af mindre Vigtighed efter at Forfatteren har tilstillet Hans Maj. Kongen det vedlagte Forsvars Skrift.

***) Paa dette Sted har Kaas i *Marginen* tilføjet følgende Linier: Jeg vil ikke tale om den Virkning dette Skrift maatte frembringe, naar dets Indhold blev forkyndt og bekjænt for Lægmænd — en Virkning der blev saa meget større og betænkeligere som de Sætninger Skriftet søger at gjøre gjældende, kommer fra en verdslig Haand og næppe vilde, i

kunde fortiene nærmere Overvejelse. Disse ere: Imo skal man oppebie Udgaven af næste Hæfte af juridisk Tidsskrift og afvente hvad Forfatteren end viidere maatte fremføre under den lovede Fortsættelse og Afslutning af sin her omhandlede Afhandling? Jeg meener, at det vilde leede til følgende inconveniencer: Forfatteren kan enten tilbageholde Slutningen — efter hans Yttringer for mig, vil den ikke udkomme, forinden han erfarer, om H. Maj. vil tage Notice af den nu in quæstione værende første Deel, — eller han kan udsætte Udgaven saa længe, at man ikke passende kunde røre ved den første Deel — Denne Udsættelse lammede Regieringens Villie og Kraft og til hvad Nytte — kan det sagte giøres usagt og kan den Virkning det har frembragt svækkes ved Raisonnements? Jeg mener ney — vilde og kunde Forfatteren end modsige sig selv og gienkalde hvad der er sagt — hvad vindes derved — ikkun at tillægge det eengang sagte nye Vægt, nye Anseelse i det man antoeg at anden Deel var Forfatteren af tvungen, men ikke stemmende med hans Overbeviisning.

Jeg maa derfor inhærere den Meening at der tages en Beslutning i Anledning af nærværende Skrifts Indhold og da opstaaer det Spørgsmaal: 2do bør Forfatteren drages til Ansvar eller tilsiiger Klogskab, at man i Betragtning af den Varsomhed, den Delicatesse hvormed religieuse Striidigheder bør behandles, overseer i saa Henseende Skriftets Indhold og blot tager Hensyn til Forfatterens Personlighed, forsaavidt denne har meere eller mindre Indflydelse paa det

det mindste ikke i den største Deel af Landets Comuner vorde modsagt af deres gejstlige Lærer, med hvis Synsmaader, hentede fra Universitetet og det pædagogiske Seminarium, det saa let kunde passe sig.

Indtryk som Skriftet bevirker, altsaa og paa de Følger det kunde have, at de i Skriftet anførte Sætninger udbreedes og gøres giældende uden at mindste Hensyn dertil tages af Regieringen?

3tio skulle denne min Meening, vinde allerhøjeste Biefald — vilde det være at tage i Overveielse — hvorledes Hans Maj. uden at indlade sig paa Bedømmelsen af Skriftet, kunde tage Forfatterens Embeds Stilling i Betragtning, og tilkiændegive, at H. Maj. ikke vil at den Embeds Mand der er anfortroet det højst vigtige Kald, at vejlede Kongen og hans Regierings Collegier i tvivlsomme Tilfælde, samt at yttre Meening for Kongen og for disse, naar der spørges om Fortolkning af Lovene eller hvorvidt de eksisterende passer paa Tiid og Omstændigheder, at denne Embeds Mand skal offentlig ved Trykken udbrede sine Meeninger om Lovgivningen i det heele eller om enkelte Deele og derved paa en Maade influencere Domstolene og Kongens Embedsmænd, ja endog i visse Henseender svække Kongens Autoritet som Lovgiver.

F. J. Kaas' Privatarkiv.

A. C. Kierulff til F. J. Kaas.)*

Efter Deres Excellences Forlangende har jeg gennemgaaet indlagte Extract og tillader mig herved blot følgende Bemærkninger.

Hvad Deres Excellence anfører ved pag. 221 til

*) *Kierulff*, Andreas Christian (f. 12. Marts 1782 — d. 22. August 1846), 1816 Højesteretsassessor, 1820–34 Politidirektør i København og Justitiarius i Politiretten sammesteds, 1834–46 Overpræsident, se *G. Kringelbach* i Dansk biografisk Lexikon IX (1895) S. 198–99.

236*) forekommer mig at kunne udgaae, thi efter mit Skøn indeholdes der i denne passus af Afhandlingen ei noget der kunde ansees egentlig anstødeligt.

Ved pag. 239**) forekommer det mig at maatte refereres hvad paafølger de ekstraherede Udladelser, hvis dette tiener til at oplyse hvorledes det skal forstaaes at Eden ikke har den Sværgendes Troe til umiddelbar Gienstand.

At referere hvad der anføres pag. 267—268 og 269 omtrent til 273***) hvor jeg har sat et Blyantsmærke anseer jeg absolut fornødent for derved at forklare at Præsten ikke lægges under de symboliske Bøgers Lænker ved Eeden.

For øvrigt seer jeg ikke at der kan være noget meere væsentlig at udhæve især da Deres Excellences Extract viiser at De ikke agter at indskrænke Dem netop til de ekstraherede Stykker men ved Referatet vil af Skriftet selv udhæve hvad der staaer nærmest i Forbindelse med det i Extracten anførte.

At jeg skulde yttre nogen Mening om Skriftet antager jeg ikke at have været Deres Excellences Hensigt med Anmodningen om Gennemsynet — Dertil vilde jeg ei heller være i Stand, thi til at bedømme Skriftet saaledes at man var vis paa ei at gjøre Forfatteren Uret udfordredes fuldkommen at forstaae hvad han har skrevet og derhos at være nøje bevanndret i de symboliske Bøger. Det første at være Tilfældet er jeg ikke vis paa thi uagtet jeg nu har læst Afhandlingen 3 Gange saa maatte jeg dog have læst den endnu oftere for at være sikker paa ei at have forfeilet Forfatterens Meening, men hertil mangler jeg Tiid. — Den sidstommeldte Kundskab har jeg

*) Foran S. 8—22.

**) Foran S. 24—25.

***) Foran S. 47—53.

ikke og jeg tvivler paa at man i denne Henseende vil kunne handle med behørig Sikkerhed uden at have hørt kyndige Theologer om Sagen, hvorfor jeg og her maae gientage hvad jeg mundtlig har yttret for Deres Excellence, at efter mit ringe Skøn bør ingen Bestemmelse tages om Skriftets Indhold forinden et saadant videtur er indhentet. — Jeg anseer dette saa meget meere væsentlig nødvendigt, som Forfatteren angiver at hvad han her har yttret i det væsentlige ei alleene er fremført i mange theologiske Skrifter men og i det epistola encyclica som udkom i Anledning af Reformationen*) og saavel som i Hyrdebrevet i Anledning af Tusindsaarsfesten for Christendommens Indførelse i Danmark**), og er dette rigtigt, saa maae dog det anstødelige i den her omhandlede Afhandling for en stor Deel bortfalde. — Vel mueligt at de Mænd hvis Betænkning indhentedes kunne komme i Forlegenhed med Hensyn til Svaret men heri findes efter min Formening ingen afgjørende Grund til ei at indhente en Oplysning som jeg anseer væsentlig vigtig og ubetinget nødvendig. —

Skiønt jeg Sandheden troe ei kan fordølge at jeg ingenlunde kan biefalde at General Prokureuren i en theologisk Strid offentlig fremstiller sin Mening og kaster sig paa det eene Partie hvorved dette faar en Overvægt over det andet, saa forekommer det mig dog at man maatte oppebie Afhandlingens Slutning, da han mueligvis deri kunde yttre sig paa en Maade, hvorved han, Sagen betragtet fra denne Siide aleene, væsentlig maaskee destruerede hvad han i Begyndelsen havde sagt til Fordeel for hiint Partie. — Derfor kan jeg ikke tilbageholde med den Frimodighed jeg skylder Deres Excellence der har viist mig den

*) Foran S. 65.

**) Foran S. 114.

Tillid at tale til mig om denne Sag at gientage hvad jeg allerede forud mundtlig har sagt Dem, at jeg anseer ethvert Skridt man foretager i denne Sag for at ville skade meer end selve Skriftet, abstraheret endog fra den overordentlige Sensation det vil opvække naar General Prokureuren drages til Ansvar i Anledning af et af ham udgivet Skrift, en Mening der saameget mindre ligegyldigen kan ansees da den ogsaa vil findes i de dannede Classer og derhos i Udlandet, hvor jeg veed at Etrd. Ørsted har et stort Navn, saa er det ganske upaatvivleligt at naar det bliver bekendt at dette Skrift har tildraget sig Regjeringens Opmærksomhed vil det blive læst med høi Grad af Begierlighed og dersom det da indeholder Grundsætninger der kunne ansees for at være skadelige ville disse blive udbredte og det derhos blandt Folk som ikke formaae rigtigheden at taxere hvad der er skrevet, eller deraf at uddrage den sande Mening, i Stedet for at det nu kun bliver i den literaire Verden hvor ingen synderlig Fare af dets Læsning er at befrygte. — Regjeringen har efter mit Skøn ei at befrygte at den med at tie sanctionere det deri Yttrede, thi hvad General Prokureuren i hans aldeles private Fritiid foretager sig biefalder Regjeringen ikke fordi den ei modsiger det og denne Følge af Skriftet ville saameget mindre være at befrygte naar Forfatteren blev paalagt i Fortsættelsen at lade indflyde, hvad jeg ingenlunde kunde ansee fornødent, at han havde handlet aldeles af privat Autoritet. — Saalænge troer jeg derfor at der under alle Omstændigheder kunde ties til Skriftet indtil man saae hvad Virkninger det gjorde.

Deres Excellence tilgive den Vidtløftighed hvormed jeg har behandlet dette Anliggende, men det ligger mig meget paa Hiertet, fordi jeg anseer det i

sine Følger høist vigtigt og fordi det gjør mig meget ondt at denne Sag skal forurolige vor gode Konge og Deres Excellence tillige, saameget som den gjør og naturlig maae gjøre — Jeg beder Dem derhos undskylde den slette Skrift og Brevets maadelige Indhold i det heele, men Tidens Korthed forbød mig at støtte mine Tanker og uden Concept

Kiøbhvn, 18 Aug. 1826.

Allerærbødigtst

F. J. Kaas' Privatarkiv.

A. C. KIERULFF.

A. S. Ørsted til Kong Frederik VI.

Deres Majestet

vilde i Naade tilgive, at jeg i Anledning af, hvad Deres Majestet allernaadigst har ladet mig tilkjendegive angaaende den Anklage, der er fremført mod mig, med Hensyn til min i juridisk Tidsskrift 12 B 1 Hefte begyndte Afhandling over det Spørgsmaal: Behøver den danske Kirkeforfatning en omgribende Forandring?, i dybeste Underdanighed, forelægger Deres Majestet nogle Bemærkninger, som jeg haaber tagne i allerhøieste Betragtning ved Bedømmelsen af hiin Anklage.

Den første Punkt, hvorfor jeg skal være anklaget, er den Forklaring, jeg i bemeldte Hefte S. 241*) og følgende Sider har tillagt den Eed, som, efter Kirkeritualen, affordres Præsterne. Jeg har antaget, at denne Eed vel *ubetinget* forbinder Præsterne til *intet* at lære, som er imod Kirkens symboliske Bøger (S. 256, 286, Nr. 6)**), og at den endvidere paalægger dem en *positiv* Forpligtelse til at forkynde en Lære, som

*) Foran S. 26 o. ff. **) Foran S. 38, 64.

indeholdes i de symboliske Bøger; men at denne sidste Forpligtelse ikke omfatter samtlige symboliske Bøgers hele Indhold, hvorimod samme kun strækker sig til det, der udgjør den evangelisk-christelige Religions Hovedlærdomme (S 242 ff, 267, 268, 286 Nr. 4)*). Jeg har ligeledes viist, at Ingen, med frelst Samvittighed, kan sværge hiin Eed, uden at han ogsaa, af sit Hjerte, troer det han har lovet at lære (S. 239, 243, 286 Nr. 2)**), men at derimod intet kan være hinderligt i, at en samvittighedsfuld Mand paatager sig Læreembedet, uagtet han, i en eller anden af de mindre væsentlige Punkter, *der ligger uden for Omfanget af det, han er pligtig at foredrage sin Menighed*, ikke ganske deler de symboliske Bøgers Forestillingsmaader (S. 243, 255—6, 269—70, 287 Nr. 8)***)

Det er for mig indlysende, at Eedens Ord, hvorved Læreren blot tilsiger at indprente sine Tilhørere den himmelske Lære, som indeholdes i de prophetiske og apostoliske Skrifter og i den danske Kirkes symboliske Bøger, ikke kan medtage nogen anden Udtydning end den, jeg, med saa mange af vor Kirkes frommeste og indsigtfuldeste Mænd, har tillagt samme. Det er og, efter mit Begreb, klart, at Udtrykkene just med Flid ere valgte saaledes, for at Eeden ikke skulde besvære den retsindige Mands Samvittighed, der i en og anden mindre vigtig Sag, maatte have en Skrupel imod de symboliske Bøgers Forestillingsmaade. Det har vist ikke manglet de Mænd, som den danske Kirke har at takke for denne Eedens Affattelse, paa den Indsigt, som behøvedes, for at udfinde Udtryk, hvorved Præsterne, paa en langt mere skarp og bestemt Maade, vare blevne bundne til ethvert Dogma, ethvert Ord i de symboliske Bøger. Men, da der alle-

*) Foran S. 27 o. ff., 47—48, 63.

**) Foran S. 24, 27, 63.

***) Foran S. 27—28, 38, 50, 64.

rede den Tid angaaende en og anden Punkt i det kirkelige Lærebegreb, blandt fromme og rettroende Theologer, vare ulige Forestillingsmaader, saa indsaaes det, at man derved kun vilde kalde Hyklere og Meenedere ind i Kirken og lukke dens Døre for mange redelige Christne. Den samme Retsind og Visdom, der bevarede den danske Kirke for formula concordiaë og de flere vidtløftige dogmatiske Skrifter, der, som nærmere Bestemmelser i den herlige augsborgske Bekjendelse, bleve optagne blandt den lutherske Kirkes Symboler i flere tyske Lande; den samme Retsind og Viisdom har og her vaaget over den danske Kirkes Reenhed og Friehed.

Det vilde, efter min inderligste Overbevisning være en af de sørgeligste Ulykker, der kunde møde Deres Majestets Undersaatter, om hiin Eed nu skulde forklares saaledes, at den omfattede enhver i de symboliske Bøger fremsat eller antydet Forestillingsmaade i al bogstavelig Strengthed. Dersom Djævelens Indvirkning i Verden og evige Helvedsstraffe og alle de metaphysiske Spidsfindigheder, hvormed det saa kaldte Athanasii Symbol har omgivet Skriftens simple Lære om Gud som Fader, Søn og hellig Aand, skulde være ligesaa væsentlige Bestanddele af det evangelisk-christelige Lærebegreb, som Troen paa Christi guddommelige Høihed, saa vil Kirken kun tælle faa rettroende Lærere, og hvad der er det skrækkeligste, den store Mængde, der afveg fra dette strenge Begreb om Rettroenhed, bleve, hvis de ei forlode Lærerembedet, Meenedere og Bedragere. Dog dette kan umulig være Deres Majestets Villie at stramme det Baand, der binder Lærerne til de symboliske Bøger. Deres Majestet har ikke laant Øre til de mange Denunciationer, hvormed snart Kirkens Lærere i Almindelighed snart enkelte i Sær-

F. C. Grøger pinx.

FREDERIK VI

deleshed ere af blinde Ivrrere blevne betegnede som Vranglærere; og den oplyste Deel af Deres Majestets Undersaatte have velsignet Dem herfor.

Men jeg har ikke ladet det beroe ved at fremsætte og retfærdiggjøre hiin Forklaring over Eeden. Jeg har og søgt at fremstille nogle Regler for Anvendelsen. Det har herved især været mig magtpaaliggende at gjendrive den Mening, der kommer blinde Zeloter og naturalistiske Præster lige vel tilpas, at Eeden, naar den ikke udstrækkes til en ubetinget Forpligtelse at troe og lære alt efter de symboliske Bøgers Bogstav, er et Intet. I denne Deel af min Afhandling er jeg gaaet en anden Vej end den nogle agtede Theologer, der iøvrigt have havt samme Tendents som jeg, ere gaaede. Medens disse have søgt, af *indvortes Grunde*, at skjælné det Væsentlige i Symbolerne fra det mindre væsentlige, har jeg søgt en *positiv Hjemmel* for den Grændse, der kunde være at trække, og fundet, at det ældste og simpleste christelige Symbol, i Forbindelse med Hovedartiklerne af den Augsburgske Confession, indeholde de Grundlærdomme, der maa forkyndes overalt hvor den evangelisk christelige Troe skal læres (S. 249, 257 — 258, 286 Nr. 5)*) Hine Theologers Forsøg have vist større videnskabeligt Værd end mit, men, om jeg end ikke maatte have truffet det rette, saa vil dog min Bestræbelse for at knytte Forskjællen til noget Fast og Positivt og derved undgaa den Vaklen og Meningsvexel, som kunde være at befrygte, naar alt overlades til en videnskabelig Deduction, ikke af Deres Majestet kunne misbilliges.

Det er sandt, at Eeden, selv naar denne Deel af min Fremstilling antages, ikke faaer en saa nøiagtig

*) Foran S. 32 f., 39, 40, 64.

Bestemthed, at jo meget maa overlades til deres Samvittighed, Indsigt og Dømmekraft, som skulle efterleve Eeden og holde over dens Efterlevelse. Men er det selv i den egentlige Statstjeneste umueligt at ordne alt saaledes ved faste Regler, at Statsformaaene kunne opnaaes uden Hensyn til Statstjenernes Retsindighed og Skjønsomhed, saa lader det sig vel endnu mindre tænke paa dette mere aandelige Gebeet at opnaae alt ved Forskrifter og Controller. Den strengeste Tvang under de symboliske Bøger kunde dog ikke forhindre Fordrejelser, hvilke jo disse Bøger ligesaavel som den hellige Skrift selv ere udsatte for; og en Eed, der fordrede en blind Troe paa Symbolernes Bogstav vilde, just fordi den fordrede noget unaturligt, give en rummelig Samvittighed det bedste Paaskud til ikke at bekymre sig videre om Eeden end hvad der udvortes lod sig kontrollere, paa samme Tid som den vilde skræmme dem, der havde strengere Begreber om Pligt, fra Kirken. Det er derfor ingenlunde de samvittighedsløse Mennesker, der uden christelig Troe have indsneget sig som Lærere i den christne Kirke, for hvilke min Forklaring over Eeden vil være velkommen, kun Kirkens redelige Tjenere interessere det, at der ikke lægges mere i Eeden.

Dog jeg erfarer, at jeg i høi Grad er blevet misforstaaet, forsaavidt jeg i hiin nærmere Udvikling har S. 253—254*) udladt mig over det Nicæiske og især Athanasii Symbol og den Treenighedslære, som ved dette sidste er blevet opstillet og erklæret for en nødvendig Bestanddel af den saliggjørende Troe; og dette er, saa vidt jeg veed, den anden Punkt, der bebreides mig. Denne Anke slutter sig, som det synes, fornemmelig til den Yttring S.

*) Foran S. 35—36.

254: »Men Treenighedslæren findes dog ikke *egentligen og umiddelbart* i Skriften og er saaledes ingen væsentlig Bestanddel af den christelige Troe.« Der som jeg her ved Treenighedslæren forstod den Lære, at Gud har aabenbaret sig for Menneskene som Fader, Søn og hellig Aand, og at disse Navne betegne forskjellige Maader for den guddommelige Virksomhed, forskjellige Forhold, hvori Guddommen er traadt til Menneskene, og hvorunder den bør tilbedes af de Christne, saa vilde hiin Yttring baade røbe den tykkeste Uvidenhed og tillige indeholde en Selvmodsigelse, der vilde vidne om Sindssvaghed. Umiddelbar foran har jeg nemlig søgt at hævde det apostoliske Symbolum (de tre Troens Artikler), hvis hele Indhold netop er hiin bibelske Fremstilling, som en Grundlære, der væsentligen hører til den evangelisk christelige Lærers Foredrag. Det kan altsaa umuelig være en saadan Treenighedslære, som jeg har meent ved hiin Yttring. Det er blot den finere dogmatiske Bearbejdelse, denne Lære har faaet ved Athanasii Symbol, hvorom der paa dette Sted kan være Tale. Denne Troesbekjendelse, hvorom det for Resten er aldeles afgjort, at den ikke endelig hidrører fra den Forfatter, som Catholikerne og med dem formula concordiae tillægger samme, er fremkaldt ved en høist spidsfindig og trettekjær Tidsalders (det fjerde Aarhundredes) metaphysisk-theologiske Stridigheder, og indeholder meget, der gaaer langt uden for Skriftens Grændser. Den indskrænker sig ikke til den ovennævnte simple Bibellære, men den vil og belære os om, at Guddommen *i sit indvortes Væsen*, bestaaer af tre substantialiter forskjellige Personer (Hypostaser), hvis indvortes Forhold *til hinanden* den paatager sig at bestemme. Naar hiint Symbol lærer, at Sønnen er af Faderen, hverken

dannet (factus) eller skabt, men født (genitus), den hellig Aand derimod af Faderen og Sønnen, hverken dannet, eller skabt, eller født, men udgaaet (procedens), saa er dette aabenbar ikke reen Bibellære, men, som almindelig erkjendt en Frugt af den Nye platoniske Philosophies Anvendelse paa Christendommen. Det er og bekjendt, at denne metaphysiske Dragt, som man gav den bibelske simple Fremstilling, har givet Anledning til megen Splid, Forfølgelse og Forargelse blandt de Christne, samt at mangt et fromt Gemyt er blevet foruroliget ved den Fordring, der saaledes blev gjort til dets Rettroenhed; og at alle de Formler, hvorved hiint Symbol har villet forene Treheden med Eeden*), alle Personernes lige Evighed og lige Herlighed med den Afhængighed, hvori dog den ovenanførte Sætning synes at sætte Sønnen til Faderen, og den hellig Aand til Faderen og Sønnen, saa dybsindige de end ere, dog ikke tilfredsstille den Grublen, som de selv have vakt. Men allermindst kan det ansees som en Deel af den himmelske Lære, naar Symbolet tilføier: »Hvo som nu vil være salig skal tænke saaledes om de tre Personer i Guddommen.«

Vel er det saa, at jeg paa hiint Sted ligefrem har nævnt Treenighedslæren. Men, foruden at det allerunderdanigst anførte, gjør det utvivlsomt, at jeg her ved ei har meent eller kunnet meene andet end den streng Athanasianske Treenighedslære, maa jeg allerunderdanigst bemærke, at det aldeles stemmer overeens med de Forestillinger, som i en Række af Aar har hersket i de theologiske Skrifter, ogsaa af Forfattere, der erkjendes for rettroende Lærere, kun at kalde den Lære Treenighedslære, der sætter en

*) Saaledes i Originalen.

Trehed i Guddommens indvortes Væsen, og at en saadan Lære ikke findes *umiddelbar* i Skriften men kun deraf afledes ved Slutninger, tilstaaer selv de mest orthodoxe Theologer. Det er nemlig i det sidste halve Aarhundrede eenstemmigen antaget af alle Forskere, ogsaa, til Exempel, af Mænd som salig Geheimeraad Guldberg og salig Biskop Balle, at det Sted, hvor de ældste Theologer fandt Læren umiddelbar udtalt, 1 Joh. 5 C. 7 V. er uægte; hvilket og er erkjendt i den i Aaret 1819 efter Deres Majestets allerhøieste Befaling udgivne reviderede Oversættelse*) og ikke længere findes som Beviissted i nogen Lærebog. Det er og almindelig erkjendt, at Ordet Treenighed var fremmed for den ældste christne Kirke og først er opstaaet ved Christendommens Bearbejdelse af de nyeplatoniske Philosopher. Det være iøvrigt langt fra mig at ville fortrænge dette saa længe hævdede kirkelige Navn af det christelige Foredrag; jeg finder det tvertimod meget passende, at den christelige Folkelærer knytter dette Navn til den fromme ægte bibelske Troe paa Gud Fader, Søn og Aand, uden iøvrigt at inklade sig for meget paa Lærens Subtiliteter. Men jeg fulgte her den strengt scientificke Talebrug, som jeg maatte troe, at jeg med Sikkerhed kunde gjøre, da Sammenhængen, som det syntes, gjorde det umueligt, at det jeg sagde om Treenhedslæren, kunde forstaaes om den Lære, som jeg foran paa det omhyggeligste havde fremstillet som en christelig Grundlære. Først nu, da jeg erfarer, at jeg er blevet saa skrækkelig misforstaaet, forekommer det mig selv, at der, i Følge den Var-

*) Jfr. foran S. 29–30.

Om Statsminister *Ove Høegh-Guldberg's* teologiske Forfattervirksomhed se *L. Koch* i *Dansk biografisk Lexikon* VI (1892) S. 299–300. Om Biskop *Nicolai Edinger Balle* Koch l. c. I. (1887) S. 455–63.

somhed, hvormed vist nok ethvert Ord bør veyes, for ikke at forvirre Begreberne i vigtige Ting, og som jeg ogsaa er mig bevidst efter Evne at anvende, burde have staaet en Tillægsbestemmelse ved Ordet Treenighedslæren, og det foresvæver mig dunkelt, som om jeg virkelig i mit Manuskript havde tilføiet en saadan, men at den ved Manuskriptets Utydelighed og Correcturens Unøiagtighed er gaaet tabt. Dog dette, som i al Fald kun vilde være af liden Værd, erindrer jeg mig ikke saa tydeligt, at jeg derom tør forsikre noget; men, hvordan det end er, smerter det mig bitterlig, at jeg mueligen hos enkelte Læsere kan have fremkaldt en Misforstaaelse, der dog, naar mine Ord læses i Sammenhæng, igjen maa forsvinde; og jeg er rede til, ved enhver passende Erklæring, at raade Bod herpaa.

Det vilde være at trætte Deres Majestet, om jeg vilde dokumentere hvad jeg oven har sagt om den i theologiske Skrifter herskende Talebrug. En af Tydsklands meest anseete Theologers Fremstilling findes dog berørt i Noten S. 254*). Jeg kunde og her paaberaabe mig flere af vore egne agtede Theologer. Men dette vilde maaskee ikke tilfredsstille Deres Majestet; og en saadan Paaberaabelse kunde og let faae det forhadte Udseende, som om jeg vilde søge mit Forsvar i at skyde den formeente Brøst paa andre. Men, dersom Deres Majestet har nogen Tvivl om Rigtigheden af hvad jeg allerunderdanigst har tilladt mig at anføre, saa maa jeg i dybeste Underdanighed, udbede mig den Naade, at Deres Majestet vil indhente lærde og paalidelige Theologers Betænkning; da er jeg vis paa, at enhver Skygge vil forsvinde.

*) Foran S. 36.

Endnu maa jeg, hvad denne Deel af Anklagen angaaer, tilføie den allerunderdanigste Bemærkning med Hensyn til, at Athanasii Symbol, skjøndt hverken nævnt i den augsburgske Confession eller i den danske Kongelov eller i L 1 B 1 Cap. dog er blevet optaget i Christian den femtes Lov 2 B 1 Cap. Dette Lovsted viser nemlig blot, *at der intet i Kirken maa læres imod dette Symbol, og dette har jeg paa det bestemteste indskjærpet* (S. 256 og 286 Nr. 6.*) Heraf følger endnu ingenlunde, at dets hele Indhold skal foredrages, eller at den Præst er en Meeneeder, der ikke ganske deler de Forestillinger, som deri findes, og som i al Fald ikke antager den skrækkelige Læresætning, at Ingen kan vente Salighed, der ikke deler disse Forestillinger. Jeg tillader mig endnu allerunderdanigst at bemærke, at dette Symbol forholder sig til den gamle simple Troesbekjendelse, som den spidsfindige formula concordiaë, som en af Deres Højsalige Herrer Forfædre i ædel Harme brændte,**) forholder sig til den klare augsburgske Confession, ligesom det og først er ved og med denne samme formula concordiaë den er blevet erkjendt som symbolisk i de fleste tydske Lande af den evangelisk-lutherske Bekjendelse, samt at L 2 B 1 C er det eeneste Sted, hvor det nævnes i de danske Love, og hvori de geistlige Lovcommissærer ogsaa — skjøndt til Lykke forgjæves, søgte at faae formula concordiaë optaget. Mærkeligt er det og, at Lovcommissærerne selv vare ueenige om, enten det skulde hedde Ambrosii eller Athanasii Symbolum. Imidlertid har jeg ikke mindste Tvivl om, at det, som engang optaget i Loven, maa respecteres; og derfor har jeg og paa det bestemteste paastaet, at

*) Foran S. 38 og 64. **) Foran S. 47 med Note.

ingen Kirkens Lærer maa foredrage noget, der er stridende mod samme. Deres Majestet vilde aller-
naadigst bemærke, *at jeg ikke paa mindste Maade har modsagt den Anasthasianske Trinitetslære*; jeg har kun villet vise, at dette subtile Dogma ikke er en saa væsentlig Bestanddel af den evangelisk christelige Troe at man, med Føie, kan udelukke dem fra de rettroende Christnes Tal, der hvilende ved Skriftens egne Ord, lader de tilføiede dogmatiske Bestemmelser staae ved deres Værd, eller endog finder Scrupler ved den Forestillingsmaade og især ved den Fordring, at hvo der vorde salig skal dele disse Forestillingsmaader.

Jeg troer nu at have allerunderdanigst retfærdiggjort mig med Hensyn til de enkelte Punkter i fornævnte Afhandlings Indhold, som ere lagte mig til Last. I Forbindelse hermed vover jeg endnu i dybeste Underdanighed at henvende Deres Majestets allernaadigste Opmærksomhed paa den Aand, der hersker i det hele Arbeide. Jeg skulde meget be-
drage mig, hvis Deres Majestet ikke, saafremt De vilde værdige mig den allerhøieste Naade at gjen-
nemlæse det, vil deri fra Begyndelsen til Enden finde Spor til den varme Kjærlighed for Religion, for Konge og Fødeland, den samme Iver for Sandhed og Ret, der — det tør jeg med fuld Tillid sige — betegner min hele nu snart 30aarige Forfatterbane. Mit Arbeide gaaer ud paa at retfærdiggjøre vore kirkelige Indretninger mod de stærke og hyppige Klager, der føres over samme, og at bevise, at de mange Forandringer som baade Forstandige og Uforstandige, baade Velsindede og Ildesindede, baade Zeloter og Fritænkere, have erklæret dem for ikke allene ere overflødige men endog vilde være

høist skadelige og betænkelige. Jeg har og derved indirecte mødt Zeloternes Klage over den Lunkenhed, hvormed Deres Majestets Regjering menes at vaage over Rettroenheden. Jeg har derfor søgt at berolige de redelige Geistlige, der ængste sig over ved Eeden at være bastet under en Tvang af de symboliske Bøgers Bogstav, som ikke kan bestaae med den Overbevisning, de have øst af Skriften, eller med Protestanternes Grundprincip. Flere af disse have yttret indstændige Ønsker om en autentisk Forklaring over Eeden; ogsaa har jeg modtaget private Opfordringer herfor. En saadan autentisk Fortolkning var, efter min Overbevisning, baade overflødig og betænkelig. Men jeg troede, at en ræsonneret Fortolkning af en Lovkyndighed, der ogsaa med Hensyn til sit christelige Sind besidder offentlig Tillid, og som stemte med vore meest anseete Geistliges offentlig yttrede Meninger, ikke vilde være uden Nytte til at berolige Gemytterne. Jeg troede derfor at kunne, idet jeg retfærdiggjorde en Fortolkning, der løser dem fra scholastiske Spidsfindigheders Aag, tillige at kunne give saadanne nærmere Bestemmelser der værnede mod Anarchie i Kirken. Jeg fulgte en indvortes Trang i det jeg ved denne Leilighed lagde min dybe Ærbødighed for vor christelige Religion for Dagen; og jeg haabede derved tillige at gjøre et godt Indtryk paa flere Læsere. Men jeg maatte baade fornægte min Overbevisning og aldeles forspilde enhver god Virkning, dersom denne min Høiagtelse skulde træde frem som en mørk død Bogstavtroe. Det er, at jeg skal her gjentage hvad jeg, ved en anden Leilighed har sagt, ikke ved at kaste sig tilbage i Mørket Menneskeheden skal forløses af de Ulykker, som en opblæst

Halvoplysning har stiftet; det er kun af et fuldkomnere og høiere Lys den kan haabe Redning; dette vil ligesaa sikkert føre Menneskene tilbage til Ærbødighed for Christendommen, som hiin Halvoplysning bragte dem til at forsmaa den. Jeg har derfor ingen theologisk Mening yttret, som jo ofte tilforn er yttret af Theologer, der ingenlunde udelukkes fra de rettroendes Tal. Efter alt hvad jeg havde erfaret glædede jeg mig ved at have udrettet noget for alle mine Formaal, da jeg modtog den forbausende Meddelelse, at mit Arbeide for Deres Majestet er blevet fremstillet som farligt og fordærveligt. Jeg haaber nu at have gjendrevet denne, maaskee efter bedste Overbevisning gjorte Denunciation, men tillader mig endnu allerunderdanigst at fremføre et Par Bemærkninger.

Det er blevet mig sagt, at det var uklogt at røre ved de Gjenstande, jeg har behandlet. Men det er jo ikke mig, der opvakt de Tvivl og Spørgsmaal, der vist nok kræve en Opløsning. Det kan vist heller ikke være godt at overlade Marken allene til den blinde Iver og til den raa Vantro. Vel er det især indsigtsfulde Geistlige, der have Kald til at træde frem; men flere af disse have meent, at det var gavnligt, at verdslige Mænd stundom understyttede dem. Den omhandlede Sag er heller ikke reen geistlig, men kirkeretlig, hvori den Lovkyndige og maa have Stemme. Som Lærer i Kirkeretten ved det theologiske Seminarium kan jeg heller ikke undgaa at sige min Mening over det Spørgsmaal, der ligger den retsindige Kandidat meere paa Hjerte end noget andet kirkeretligt Spørgsmaal, nemlig hvilke Forpligtelser er det, han paatager sig, naar han modtager et Læreembede i Kirken, ved den Eed, som da kræves af ham.

Den Embedsstilling, hvori Deres Majestets Naade

og Tillid har sat mig, vilde vist have bundet mine Hænder, dersom jeg kunde havt nogen Tvivl om, at de Grundsætninger, jeg havde at udtale, ikke vare de samme som de Deres Majestet, ved alle forefaldende Lejligheder selv har fulgt. Men da jeg herom havde den fuldkomneste Overbevisning, skrev jeg uden Betænkelighed fra denne Side, skjøndt jeg heel vel indsaae, at jeg, naar jeg blot skulde see hen til egen Roelighed havde gjort bedre i at tie om dette som over flere fædrenelandske Anliggender, hvori jeg har talt; og jeg stoler paa, at Deres Majestet, naar de allernaadigst har gjenemgaaet dette mit Forsvarsskrift, vil finde, at jeg hverken som Christen eller som Statsborger, eller som Deres Majestets Embedsmand, er i nogen Brøde, som kunde gjøre mig uværdig til Deres Majestets Naade.

Saaledes overlader jeg i fuld Fortrøstning til Deres Majestets Retfærdighed denne Sag til allernaadigst Bedømmelse

Kiøbenhavn, 19 Aug. 1826.*)

Allerunderdanigst

Kongehusets Arkiv.

ØRSTED

Kong Frederik VI til F. J. Kaas.

Hermed tilstilles Dem det længe ventede Brev fra Ørstedt. Det er mig inlysende at hans Hang til at røre i Religjons Læren, og berøre Ting, som er saa vel ham som et hvert Menneske uvedkommende at

*) *L. Koch*, der i sin Afhandling i Kirkehistoriske Samlinger kun meddeler nogle faa Linier af Ørsted's Brev, daterer dette fejlagtig den 9. August, l. c. S. 7, se ogsaa *Koch*: A. S. Ørsted S. 92. *Troels-Lund*, som udtaler, at Kongen i »*Begyndelsen af 1826*« forlangte en skriftlig Erklæring af Ørsted, følger Koch med Hensyn til den urigtige Datering, se »*Bakkehus og Solbjerg*« I S. 171-72.

granske om, har misledet ham, og bragt ham i en Labyrinth af Ideer som har udartet til Sophisterier, og unyttig Jærnespind.

De Ting der mest har forbauset mig er det jeg med Bliant har understreget. Imidlertid er dette Document Dem aldeles fornøden til Deres Replik

Fridrichsberg den 20 August 1826.

Deres hengivne

F. J. Kaas' Privatarkiv.

FREDERIK.

Ove Malling) til F. J. Kaas.*

Jeg har den Ære, herved at tilbagesende de mig betroede Documenter angaaende Etatsraad Ørsteds Afhandling om den danske Kirkeforfatning.

Det er aldtid vanskeligt, af et Skrift som dette, hvori ikke overalt findes stræng logisk Orden at ud-
drage enkelte Perioder fra deres Forbindelser, og at dømme efter saadanne enkelte Perioder.

De vigtigste Puncter synes mig at være

1. Om Præsternes Eed.
2. Om Symbolerne og deres Beskaffenhed og Værd.
3. Om Treenigheds Læren.

I Almindelighed maa jeg bemærke, at det Væsentlige som han anfører om enhver af disse Puncter især, er aldeles ikke afvigende fra hvad mange lærde religiøse og anseete Theologer i de senere Dage og i vor Tid offentligen have yttret og yttre.

Om *Præsternes Eed* finder jeg af ham saavidt jeg

*) *Malling*, Ove (f. 10. December 1748 — d. 17. November 1829), Forfatter bl. a. af »Store og gode Handlinger af danske, norske og Holstenere«, kgl. Historiograf, fra 1824 Geheimstatsminister, se *A. D. Jørgensen* i Dansk biografisk Lexikon XI (1897) S. 76—80.

skønner, rigtigen bemærket, at samme hos os som andensteds, især hos os, gaaer ud paa hvad de forpligte sig til at lære, ikke hvad de selv troe eller ville fremdeles troe. Tydeligen ligger dette i Eeds Formulærens Ord. Men desuagtet meener Ørsted, og med megen Grund: at ingen retskaffen Mand kan eller vil besværges, at forkynde en Lærdom, som himmelsk, hvilken han ikke selv finder sig overbeviist om, at være saadan, og at om han i Fremtiden forandrer sin Overbeviisning, da bør han, ogsaa som retskaffen Mand, frasige sig sit Lære Embede. Paa denne Maade bringes jo hvad den Sværgende vil lære, og hvad han tror i Harmonie.

Om *Symboler* i Almindelighed, for en protestantisk Kirke i Særdeleshed, er det, som mig synes rigtigt: at de skulle være, som de hos os ere, kortfattede Grundsætninger, af Bibelen uddragne og med Bibelen overensstemmende, om de væsentligste Troens Lærdomme, som Kirken bekiender sig til: at de laane deres Gyldighed og Værd, ikke fra dem selv (de ere Menniskers Ord) men eene og aleene fra Bibelen (Guds Ord) som deres rette Kilde: at ikke alle Symboler ere lige vigtige, ikke alt i ethvert Symbol lige betydende; ja at endog i et og andet Symbolum kan være Udtryk som under mindre dyrket Sprog i de ældere Tiider eller under mindre rensede theologiske Begreber, eller af polemiske eller andre Grunde, kunne i sin Tid være bleven antagne og derfor nu i theologisk Foredrag med meere Vaersomhed bør berøres end de væsentlige Sætninger som erkiendes fuldkommen hiemlede i den rigtigen fortolkede Bibel. Men naar Etatsraad Ørsted derfor taler om Symbolernes Aag, da synes dette Udtryk upassende.

I Henseende til *Treenigheden* da er det vist, at dette Ord ikke findes enten i det gamle eller det

nye Testamente; ei heller brugtes det i de første Christnes Menigheder igiennem Aarhundreder, ikke heller i det første og mærkeligste af vore Symboler, Symbolum apostolicum, men samme Symbolum nævnde Fader, Søn og Aand hver for sig og ikke som *treenige*. Men da ogsaa Bibelen nævner dem hver for sig, og paa andre Steder taler om een eeneste Gud saa gav dette de senere christne Theologer Anledning til at antage Benævnelsen af Treenighed, den treenige (Een i tre og tree i een) hvilke Udtryk da kom ind i det Athanasianske Symbolum. Sætningen er for Fornuften ubegribelig; men det samme kan siges om Guds Væsen i Almindelighed. Hvad forstaaer, hvad fatter et Menneske deraf og af alt uden for Sandse Verdenen naar det ikke er os aabnæbaret?

Etatsraad Ørsted har, efter min Mening, ikke udtrykt sig forsigtigen, i det mindste ikke for Læg Mand naar han siger »Treenigheds Læren findes ikke egentligen og umiddelbart i Skriften, og er saaledes ingen væsentlig Bestanddeel af den Christne Troe. Meenige Mand kunde her falde paa at han nægtede Christi og den Hellig Aands Guddommelighed. Men paa andre Steder taler han udtrykkeligen om Christus som guddommelig, i hvem ald Guddommens Fylde boede o. s. v. Han vilde altsaa vel kunde forsvare sig om han sigtedes for hans afbrudte Sætning om Treenigheds Læren men at hans Udtryk her kunde gives meere Klarhed tilstaaer han selv i sit Brev til Deres Excellence af 17. Aug. *) hvor han har erklæret sig villig til at give dette Sted meere Klarhed.

Tiden tillader mig ikke videre Bemærkninger. Maaske vilde de ogsaa være overflødige. Kun dette tillader jeg mig at tilføje, at neppe vilde, efter hvad

*) 3: 13. August.

jeg har anført, Etatsraad Ørsted for en Domstol kunne blive kiendt skyldig i vrang eller irreligiøs Lære, og i hvorledes Sagen end uden for Domstolen ansees, tillader jeg mig at yttre at jo mindre éclat den kan gives jo bedre, ogsaa med Hensyn til det andet og modsatte Partie, det mystiske, som vilde reise Hovedet høit, naar noget eclatant til at nedtrykke Forfatteren til ovenmeldte Skrift skeede, og oversvømme os med Dets crasse Billeder grundede paa dets blinde Bogstavlere med Forglemmelse af den Aand som levendegjør naar Bogstaven nedslaaer.

d. 20 Aug. 1826.*)

Ærbødigst og venskabeligst

MALLING

Til Hans Excellence Hr. Gh. Stats og Justitsminister
Kaas, Ridder af Elephanten p. p.

F. J. Kaas' Privatarkiv.

F. J. Kaas til Kong Frederik VI.

Allernaadigste Konge!

Etats Raad Ørsted forlader mig nu, efter 2e Tiimers Samtale, der endtes meere freedelig, end jeg havde ventet det, og da det er hans Forsæt, at melde sig til Audience hos Deres Majestet i Morgen, Søndag Formiddag, Kl. 9, troer jeg det min allerunderdanigste Pligt, at meddeele Underretning derom og, saavidt det i Sandhed lader sig gjøre, tillige at berette Indholdet af vor Samtale og det Resultat, hvortil den leedede.

*) *L. Koch: Kirkehistoriske Samlinger, daterer urigtig denne Skrivelse den 28. August, 1. c. S. 10. Saaledes ogsaa Troels=Lund 1. c. S. 174.*

Det gaaer Etats Raad Ørsted som alle lærde og som Skribenterne overhovedet, at de ved at grubble over den Materie, de vælger til Gienstand for Deres Undersøgelse og Behandling, erholde et saa fast Begreeb og uimodstaaelig Forkiærlighed for den, at man forgiæves søger at bestriide deres Meeninger. Det er hos Etats Raad Ørsted een fixe Idée, at hans Pligt tilsagde ham at skrive og at skrive det, han skreev.

Naar jeg forklarede ham mine Anskuelser ved at forelæse ham de Perioder af hans Skrift, der vare mig paafaldende, naar jeg foreholdt ham Luthers Cathemismus og Lærebogen for de Danske Skooler, redigerede og Sanctionerede i de seenere Aar, og som jeg til dette Øjemed havde læst, Naar jeg satte mig i Classe med Læg Mand og søgte at viise ham det Indtryk, hans Skrift i Sammenligning med hvad der *skal* læres i Skoolerne og lægges til Grund for vor Troesbekiendelse, maatte gjøre paa denne Classe af Statsborgerne, der er den talrigeste og den, som Kongen i Særdeleshed skylder Opmærksomhed, saa fik jeg til Svar, at jeg var præoccuperet og derfor ingen competent Dommer — for saadanne erkiænder han alleene den store Classe af oplyste Geistlige med fleere i og uden for Landet der troe og lære som han, men da nogle ogsaa gaae for vidt ved at forkaste de Symboliske Bøger, saa har han formeent at burde berigtige Deres Ideer.

Naar jeg end viidere indrømmede ham een overordentlig Masse af Kundskaber, et giennemtrængende Blik, men liiden Menneske Kundskab, liiden Tact for den rette Anvendelse af hans Kundskaber — saa paastoed han just at besidde Tact og Menneske Kundskab, tilstoed derimod ikke Besiddelsen af anden eller større viidenskabelig Dannelse end den,

der kan kræves af den dannede Mand overhovedet, endskiønt hans Hukommelses Ævne vel kom ham derved meeget tilgode.

Man maatte imidlertid komme til et resultat, thi jeg gjorde ham begriibeligt, at Tingenes nærværende Stilling ikke kunde vedvare — jeg betydede ham, at om Deres Majestæt end vilde allernaadigst oversee den Omstændighed, at der af hans Skrift kunde udleedes saa mange forstyrrende Begreber og Meeninger, saa kunde Deres Majestet neppe og vilde vel heller ikke saa gandske oversee, at det var hans General Procureur og Deputerede i Canceliet, der ved Trykken søgte at gjøre dem giældende — — det førte da til een Scene, som rørte og bevægede mig inderlig.

Manden føeler den største Hengivenhed for Deres Majestet, den dybeste Erkiændtlighed af aldt det han skylder Deres Naade og Bevaagenhed, den inderligste Bekymring over, at have paadraget sig Deres Majestets Uvillie. — Han er villig til ethvert Offer, ja tilstoed mig, at han giærne gav Slip paa sit Embede, naar det ikke, som han frygtede, maatte ansees for Trods. — Han beeder kun om, at Deres Majestet, ved at lade ham føele Virkningen af Deres Unaade ikke vil krænke ham for dybt — Saaledes stemt og med disse Følelser vil han fremstille sig for Deres Majestet og underkaste sig Deres naadigste Bestemmelse.

Heslegaard Løverdags Aften
den 2den September 1826.

Allerunderdanigst

Kongehusets Arkiv.

KAAS

A. S. Ørsted's Koncept til Skrivelse til Kong Frederik VI.

Deres Majestet

har alln. tilkjendegivet mig, at jeg burde trække mig tilbage fra den literære Virksomhed, jeg hidtil har udøvet, og som Deres Majestet finder mindre passende med den mig allernaadigst betroede Embedsstilling.

Det er ikke uden inderlig Smerte jeg skiller mig fra en Virkekreds, der, ved Siden af mine Embedspligter, der stedse have optaget det faste Sted, i en lang Række af Aar har været min kjæreste Beskæftigelse, hvori jeg er mig bevidst, at have arbeidet redelig for Staten og Videnskaberne, og hvorved jeg forhen haver tildraget mig alln. Opmærksomhed og Tilfredshed; thi jeg troer at skyldte mine videnskabelige Arbejder den særdeles kongelige Naade, der blev mig til Deel, da jeg i Aaret 1801, som ung Candidat uden alle Forhold og Forbindelser blev udnævnt til Dommer i en af Landets anseeligste Retter, ligesom jeg og tør tilskrive den en betydelig Andeel saavel i min sildigere allernaadigste Befordring til end vigtigere Embeder, og i Særdeleshed til de Naadesbevisninger jeg d. 28 Jan. 1810*) og den 28 Jan. 1813**) modtog af D. M.s milde Haand.

Imidlertid skal jeg ikke tillade mig allerunderdanigst at andrage paa nogen væsentlig Forandring i fremførte D. M. alln. Villies Tilkjendegivelse, kun vover jeg i dybeste Und. at udbede mig, at det maa være mig tilstædt successive at trække mig tilbage fra mine literære Arbejder, for derved at undgaae den høist ubehagelige Opsigt og de mangfoldige For-

*) Ridder af Dannebrog.

**) Dannebrogsmænd.

viklinger som en pludselig Standsning vilde føre med sig.

De literære Værker, der især have sysselsat mig i de senere Aar, ere Eunomia, eller Samling af Afhandlinger, henhørende til Moralphilosophien, Statsphilosophien samt den danske og norske Lovkyndighed, hvoraf 4 Bind ere udkomne*), og juridisk Tidsskrift. Hvad det første Værk angaaer, da, skjøndt det var bestemt til at fortsættes, saa seer jeg mig dog i Stand til aldeles at standse dermed, da intet deraf er under Tryk, og ingen bestemt Aftale om Fortsættelsen er gjort med Forlæggeren. Hvad det andet angaaer, da er det mit indstændigste og allerunderdanigste Ønske, at det maa forundes mig at fortsætte det indtil det har faaet samme Størrelse som de to ældre Samlinger, hvoraf det er en Fortsættelse, nemlig juridisk Arkiv og nyet juridisk Arkiv, bestaaende hvert af 15 B eller 30 Hefter. Herom er jeg foreenet med min Forlægger, som i flere Henseender vilde finde sig brøstholden ved at det tidligere ophørte. Et Hefte (det 24de) er og for Tiden under Trykken; flere Arbejder af andre Forfattere har jeg tilsagt Plads i de følgende Hefter; og naar Samlingen havde opnaaet denne Størrelse, vilde det være mindre paafaldende, at jeg dermed sluttede min omfattende videnskabelige Virksomhed end om jeg standsede inden Værket var kommet til den Størrelse, som paa flere Maader f. Ex. ved Indretningen af de Registre, Forlæggeren har ladet udgive for hver Gang 5 Bind eller 10 Hefter er blevet betegnet for samme. Paa denne Maade vilde Værket kunne slutes i næste Aar.

Men, foruden dette, har jeg paataget mig Revi-

*) I 1815, II 1817, III 1819, IV 1822.

sionen af nogle ældre Arbeider, hvoraf nye Udgaver foranstaltes. Saaledes er der begyndt en nye Redaction af det gamle juridiske Arkiv, der blot skal optage det vigtigste af samme, men med de Omarbejdelser, jeg finder fornødne. Denne Samling skal bestaae af 6 Bind, hvoraf de tre ere udkomne, og det fjerde under Trykken. Under Navn af Haandbog for den danske og norske Lovkyndighed har jeg begyndt et Værk, der er at ansee som en nye Udgave og Fortsættelse af et ældre Værk, der sluttede sig til den da brugelige Lærebog i den danske Ret af sal. Gen. Auditeur Nørregaard,**) saaledes som det nye til den nu brugelige af Etatsraad Hurtigkarl**). To Bind ere udkomne og af det tredie Bind den første Halvdeel, bestaaende af 18 Ark. Ligesom jeg ikke kan formode at det fra nogen Side kunde være Deres Majestet mishageligt, at jeg fortsætter disse Arbeider, saaledes vilde og Forlæggerne, der have tit betalt mig anselige Honorarer og derhos havt betydelige Udgifter med Trykningen, have en grundet Anke over mig, saafremt disse Værker bleve Fragmenter. Jeg maatte i al Fald finde mig i, at de lode dem fortsætte ved simple Aftryk af mine ældre Arbeider, som jeg da sattes ud af Stand til at tilføie de Berigtigelser eller nærmere Bestemmelser, hvorved jeg kunde modvirke Vildfarelser, Misforstaaelser og forkerte Anvendelser, som have viist sig. Af denne Grund haaber jeg og, at det heller ikke vil blive mig formeent selv at besørge nye Udgaver

*) Supplement til afdøde Generalauditeur Nørregaards Forelæsninger over den Danske og Norske private Ret I 1804, II 1806, III 1812.

**) Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed, med stadigt Hensyn til Hr. Etatsraad og Professor Hurtigkarls Lærebog, I 1822, II 1825, III 1828, IV 1831, V 1832, VI 1835. Med alfabetisk Realregister af C. G. Krüger (1843).

af andre mine Arbejder forsaavidt det dels er begjært, dels i Tiden kunde blive begjært. Den Betragtning, at jeg ved flere nye Udgaver kan med liden Umage erhverve ikke ubetydelige Indtægter er mig en aldeles underordnet Synspunkt, der ikke vilde komme i Betragtning for mig til ald. at Udbede mig nogen Modification i ovenanførte D. M. alln. Villies Tilkjendegivelse, naar ikke andre vigtige Grunde kom til.

D M. vil næppe heller formene mig ved enkelte Leiligheder og Anledninger, f. Eks. i flg. de Pligter, som paalægges mig som Medlem af D Ms Videnskabers Selskab at levere en og anden Afhandling. Jeg smigrer mig i det Hele med, at D M alln. vil finde Dem tilfredsstillet ved den Erklæring, som jeg herved alld. afgiver, at jeg skal trække mig tilbage fra og indskrænke min literære Virksomhed og iøvrigt, forsaavidt jeg af de ald anførte Grunde ei vel strax eller aldeles (naar det ikke maatte være D Ms absolute alln. Villie) kan ophøre dermed, skal afholde mig fra at behandle enhver Materie, som kunde være af nogen saadan Natur at man offentlig derover kunde mistænkes at komme i nogen Collision med mine Embedspligter. Jeg tør haabe, at D M alln. vil være overbevist om, at jeg redeligen skal opfylde dette ald. Løfte*) og troer skjøndt jeg har havt den Ulykke, at min Afhandling om den danske Kirkeret har opvakt D Ms Mishag, saa støler jeg dog paa, at D M alln. vil erkjende, at det kun

*) at DM. vil paalægge mig en *absolut Taushed i Literaturen*, som det ikke, saavidt jeg har erfaret, nogensinde har været andre Medlemmer af Collegierne formeent, at skrive over Gjenstande, som stode i Forbindelse med deres Embedsvirksomhed; i hvilken Henseende jeg, blandt de mange Ex. af nu levende og afd. Embedsmænd, der haves, blot skal tillade mig ald. at nævne de tvende særdeles lærerige og ansete Værker, E T R Mandix har udgivet over den danske Landvæsenret

er min rene Interesse for at give den saa stærkt gjærende offentlige Mening om en saa vigtig Gjenstand en for Religion og Stat gavnlig Retning, der har bragt mig til at yttre mig offentlig over denne Sag, og at jeg, efter hvad jeg ved denne Leilighed har erfaret om D Ms Synspunkter for mine offentlige Ytringer vil vide at tage mig vare for at paadrage mig D Ms Mishag. Det vil under den dybe Græmmelse, denne Sag har forvoldet mig tjene mig til en trøstende Forvisning om at jeg ikke har tabt den Tillid, D M forhen paa en Maade, der evig vil blive i taknemmelig Erindring, har yttret mig, naar D M ikke vil binde mig videre end ved det allerunderdanigst gjorte Til-

Endnu maa jeg ald. vove at henvende D Ms Opmærksomhed paa den Omstændighed, at den ovennævnte af J. T. Afhandling ikke er sluttet, hvad der staar tilbage angaaer ikke saadanne delicate Spørgsmaal, som de, ved hvis Besvarelse i førstnævnte Hefte

og den danske Kammerret, og de mangfoldige Skrifter i flere Fag, som den forhenværende Overprocureur for DM Hertugdømmer, afd. Conferentsraad og Baron Eggers har udgivet.

[*Mandix*, Jacob (f. 18. Januar 1758 — d. 22. Maj 1832) udgav som Kommitteret i Rentekammeret anden omarbejdede Udgave af »Haandbog i den danske Landvæsensret« (Kbhvn. I—II 1813, med Tillæg 1829) og »Om det danske Kammervæsen, en Haandbog for Embedsmænd ved Rentekammeret og hvem ellers danske Kammersager vedkomme« (Kbhvn 1820), se nærmere *H. Westergaard* i Dansk biografisk Lexikon XI (1897) S. 87—89.

Eggers, Christian Ulrich Detlev Baron von (f. 11. Maj 1758 — d. 21. November 1813), 1785—1800 Professor ved Københavns Universitet, 1800 Deputeret i Finanskollegiet, 1801 Deputeret i det tyske Kancelli, 1802 tillige Overprokurør for Hertugdømmerne og Medlem af Overbankdirektionen. Om hans Forfattervirksomhed se *H. Ehrencron-Müller*: Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814 II (1925) S. 411—17.]

jeg har paadraget mig D Ms Utilfredshed; men det vilde fornemmelig gaae ud paa at gjendrive de Indvendinger, man i de senere Aar, saavel i Tydskland som her, har gjort mod den Stilling, hvori den verdslige Regjering i protestantiske Lande staaer til Kirken, hvilken man har troet at burde have en større indvortes Selvstændighed og Selvregjering. Jeg vilde og af hvad der er skrevet mod Afhandlingens Begyndelse kunne tage en bequem Leilighed til at berigtige et Par Misforstaaelser, som samme kunde fremholde, hvilket jeg dog skal udføre i største Kortshed og med største Varsomhed og uden nogen egentlig Polemik mod hine Forfattere, der desuden have i Forhold til deres Sædvaner, behandlet mig med en Agtelse og tildels med en Velvillie, som ingen Anledning giver til at gaa dem i Rette med Bitterhed. Det vilde efter min fulde Overbevisning give Anledning til megen offentlig og privat Omtale af et ubehageligt Slags om Afhandlingen blev ufuldendt. Jeg haaber derfor at D. M. ald. alln. vil tillade mig at fuldende den

ald.*)

Kong Frederik VI til F. J. Kaas.

Omendskiønt, jeg intet kjender til de Skrifter som Etatsraad Ørstedt benævner, saa invilligede jeg ellers gjerne i at han fuldente hvad han havde begyndt, naar man blot var sikkert for lignende Udeladelser som det sidste.

*) Naar *L. Koch* Kirkehistoriske Samlinger I. c. S. 14 Note 1 udtaler, at »Selve skrivelsen kendes ikke; men indholdet refereres i den resolution, der afsluttede sagen«, synes det af disse iøvrigt noget inkorrekte Udtryk at fremgaa, at han ikke har læst ovenstaaende Udkast til den Ørsted'ske Skrivelse.

Jeg maa derfor bede Dem at undersøge disse Skrifter, eller ved paalidelige Mænd at erfare hvorom de handle.

Fridrichsberg den 10 Sept. 1826

Deres hengivne

F. J. Kaas' Privatarkiv.

FREDERIK.

Ove Malling til F. J. Kaas.

Jeg seer mig ikke i Stand til at indfinde mig i Statsraadet i Dag da mit Been smerter mig saa meget at jeg maae have en Consultation med min Doctor, og maae meere holde en roelig og liggende end en staaende eller gaaende Stilling. Jeg har derfor ved Conferentsraad Rothe undskyldt mig hos Hans Majestæt.*) I dette Øjeblik fik jeg indlagte Brev fra Etatsraad Ørsted. Da jeg ikke kan selv overgive det sender jeg det her hos, om det maatte behage Deres Excellence deraf at tage Notice. Ostensibelt for Hans Majestæt synes mig det ikke at være.

Den 15 Sept. 1826.

allerærbødigst

MALLING

*Til Hans Excellence Hr. Geheime Stats og Politie
Minister v Kaas, Ridder af Elephanten p. p.*

F. J. Kaas' Privatarkiv.

A. S. Ørsted til Ove Malling.

Deres Excellence vilde tilgive, at jeg, paa Grund af den særdeles Tillid jeg har til Deres Retsindighed saavel som til Deres Velvillie for mig, i Deres Hænde

*) *Rothe*, Andreas Biørn (f. 2. November 1762 — d. 22. August 1840), 1820 I. Deputeret i det slesvig-holstenske Kancelli, Medlem af Universitetsdirektionen, juridisk Forfatter, som Embedsmand en af Frederik VI's tro Paladiner, se *H. Munch-Petersen* i Dansk biografisk Lexikon XIV (1900) S. 352—53, *Fz. Dahl* i Dansk biografisk Haandleksikon III (1926) S. 260—61).

der nedlægger følgende Erklæring, som i den fortrædelige Sag, hvori jeg vel veed hvad jeg skylder Deres Excellences Indsigter og gode Villie, kan tjene til at forebygge muelig Misforstaaelse: at jeg ingenlunde attraaer min nærværende Embedsstilling forandret, saafremt Hans Majestæt endnu har den Tillid til mig at ønske mig paa denne Plads, og at jeg da taalmodigen underkaster mig hans Villie med Hensyn til min fremtidige literære Virksomhed, stolende dog paa, at Allerhøjstsamme (der, til Ex., intet har haft imod afd. Oberprocureur Baron Eggers' literære Virksomhed*) vil indrømme hvad der er nødvendigt for at jeg ei skal compromittere mig eller svige mine Forlæggere med Hensyn til Arbejder, der alt ere under Tryk. Det er kun, i den Forudsætning, at jeg skulde være saa ulykkelig at have tabt Kongens Tillid, at jeg hellere gaaer tilbage til en mindre betydende Virkekreds. Saafremt noget modsat siges, er det en Misforstaaelse, og, da det aldeles ingen Hjemmel har i det, jeg allerunderdanigst har yttret for Hans Majestæt, men maa hidsledes af mundtlige Ytringer til G. S. M. Kaas, hvilke dog ingenlunde have været fremsatte i anden Mening end den, jeg har været saa fri at meddele Deres Excellence, saa kunde de forøge Deres Krav paa min Taknemmelighed, hvis De vilde trænge paa, at man skaffer sig nærmere Vished om min Mening, inden noget derpaa bygges

15. Sept. 1826.

allerærbødigst

ØRSTED

Deres Excellence

Herr Geheime Stats-Minister Malling,

Ridder af Elephanten p. p.

F. J. Kaas' Privatarkiv.

* Jfr. foran S. 166 Noten.

A. S. Ørsted til F. J. Kaas.

Af Hans Excellence Geheime Stats-Minister Mal-
ling erfarer jeg, at han har tilstillet Deres Excellence
et Par Linier, som jeg tilskrev ham i Fredags. Da
dette Skridt, skjøndt foretaget i den bedste Hensigt,
let kunde lede til at give den ulykkelige Sag, der i
5 a 6 Uger har forstyrret min Rolighed en nye ube-
hagelig Vending, er jeg saa frie allerærbødigst at
give Deres Excellence en nærmere Forklaring over
Anledningen til og Hensigten med min Skrivelse til
G. S. M. Malling.

Af adskillige smaa Omstændigheder var jeg fal-
det paa den, skjøndt som jeg selv skjønnede, usikkre
Formodning, at der blev tænkt paa at forsætte mig
til L. O.s H. og St. R. som Justitiarius,*) og at dette
kunde grunde sig paa, at Deres Excellence havde
opfattet nogle af mine Ytringer anderledes end de
vare meente. Dette og den Forudsætning, at Sagen
skulde forhandles i Statsraadet om Fredagen, bragte
mig til, efter en tilbragt halv søvnløs Nat, pludseli-
gen at tage den Beslutning at tilskrive G. S. M. Mal-
ling et Par Linier, hvis Hensigt blot var at han, hvis
noget blev yttret om at jeg hellere vilde forandre
min Embedsstilling end underkaste mig Hans Maje-
stets Villie med Hensyn til mine fremtidige literære
Arbejder, da kunde foranledige, at ingen Beslutning
blev grundet paa denne Forudsætning, førend min
positive Erklæring var indhentet, hvorimod jeg an-
tog, at H. Ex., hvis intet sligt blev yttret, intet vilde
foretage i Anledning af mit Brev. Dette er den før-
ste Gang, jeg har henvendt mig til H. Ex. om denne
Sag, saaledes som jeg ellers aldrig før har talt til

* Natten mellem den 7. og 8. September 1826 døde Justitiarius i
den kgl. Landsover- samt Hof- og Stadsret Carl Wigant *Falbe*.

nogen derom, som ei først har talt til mig, min Broder allene undtagen.

Deres Excellence vil erindre, at De, under den Samtale, jeg havde den Ære at have med Dem paa Hesselgaarden, tilkjendegav mig, at H. M. vilde forelægge mig det Alternativ enten at forandre min Embedsstilling, eller ophøre med mine literære Arbejder. Det var i den Anledning jeg yttrede, at, naar jeg ikke fandt det uforeneligt og stridende med de Følelser, jeg havde imod Kongen, ikke blot som min Konge og Herre, men og med Hensyn til det naadige Sindelag, han saa tit havde viist mig, kunde jeg fristes til at vælge det første Alternativ. Heri indeholdtes dog ingenlunde, at jeg virkelig var sindet at foretrække det. Jeg skulde end ikke have yttret saa meget, hvis det ikke havde havt noget særdeles anstødeligt for min Følelse, at jeg saaledes ved at paalægge mig et saa usædvanligt Baand, skulde søge at conservere mig i et Embede, som jeg ellers stod Fare for at miste. Det var mig en særdeles Tilfredsstillelse, at H. M., under den Samtale Alhs. Dagen efter forundte mig, intet talte om sligt Alternativ, men kun ligefrem yttrede den Fordring, han gjorde til mig. Skjøndt jeg ikke tvivlede paa, at H. M. tænkte sig dette Alternativ, saa skaanede Allerhøjstsaamemes Maade at fremsætte Sagen paa, mig dog for den store Forlegenhed, hvori et udtrykkelig forelagt Alternativ vilde have bragt mig. Det allerunderdanigste Andragende, som jeg derefter indgav, indeholder derfor aldeles intet om noget Valg, men jeg fremsatte kun mine ald. Ønsker og Bønner, som det stod til H. M. at bevilge eller afslaae, uden at der for mig blev andet tilbage end at modtage og efterkomme H. Ms nærmere allernaadigste Villies Tilkjendegivelse. Imidlertid yttrede Deres Excellence sig ved

den Samtale, jeg kort efter havde den Ære at have med Dem, atter om hiint Alternativ. Dette bragte mig til at nævne det da ledig blevne Justitiarat som et Embede, der kunde convenere mig, hvis H. M. ikke ønskede at beholde mig i mit nuværende Embede, men jeg yttrede ingenlunde, at jeg foretrak denne vist nok yderst ubehagelige Embedsforandring for en Indskrænkning i min literære Virksomhed; og af Deres Excellences Yttringer havde jeg heller ikke ventet, at De saaledes havde optaget mine Udladelser. Da jeg nu dog seenere fandt Anledning til at formode, skjøndt maaskee aldeles urigtigt, at Deres Excellence saaledes havde opfattet dem, saa bestemte dette mig til, ved hiint Skridt at søge, om mueligt, at forebygge en paa Misforstaaelse grundet Beslutning. Jeg maa hermed forbinde den oprigtige Tilstaaelse, at denne hele Sag har bragt mig i Vilde rede med Hensyn paa Deres Excellences Sindelag imod mig. Jeg levede forhen i den faste Overbeviisning, at jeg i Deres Excellence havde en Velynder og Beskytter, der baade erkjendte mine redelige Bestræbelser som Embedsmand, og havde personlig Godhed for mig. Men under denne Sag er det stundom faldet mig ind, at Deres Excellence ønskede mig ud af Cancelliet, jeg har vel hverken kunnet fuld komment troe eller begribe det, men Tvivl er dog idelig opstaaet hos mig. Der skal intet være mig kjærere end om min Tvivl er ugrundet, og jeg skal da, med Fornøielse, erkjende det, ligesom Deres Excellence vist og er saa billig, at De vil kunne tilgive, at jeg, under de saa uventede Krænkelser og Ubehageligheder, jeg har maattet udstaae i denne Tid, ei ret har kunnet vide, hvad jeg skulde troe.

Her har Deres Excellence min aabne Erklæring om Anledningen til hiint Brev, der fik en saa uforud-

seelig Skjæbne. Jeg vover endnu, ved denne Leilighed, at udbede mig Deres Excellences Medvirkning til at jeg snart maatte blive udrevet af den Uvished, hvori jeg svæver. Jeg havde ikke tænkt mig, at der vilde mødt saa mange Vanskeligheder ved mine allerunderdanigste Bønner og Forslag. H. M. kan dog sikkert stole paa, at naar Alhs. vil modtage det alld. Tilsagn, jeg der har gjort, skal jeg snarere opfylde det i et videre end i et mere indskrænket Omfang end det, hvori jeg har gjort samme. Hvad jeg opgiver er sandelig langt mere end Deres Excellence forestiller sig, og, dersom ikke min Følelse tilsagde mig hellere at bøie mig for min Konges og Velgjørers Villie, end at bestræbe mig for at opnaa hvad der personlig laae mig paa Hjerte, kunde jeg anført Grunde og Betragtninger, som vilde havt større Vægt for H. M. end dem, jeg har anført. Hvad jeg har bedet om er kun hvad der er fornødent for at jeg med Ære kan trække mig tilbage. Vil H. M. ikke indrømme mig alt hvad jeg har begjært, saa staaer det til Allerhøjsts. at indskrænke det, men det vilde bidrage til at læge det Saar, denne Sag har forvoldt mig, om H. M. vilde vise mig hiin Tillid, uden at underkaste mig speciellere Forskrifter. Der paalægges mig dog et Baand, der ikke, saavidt jeg veed, har været lagt paa nogen anden Statseembedsmand. Flere Mænd i lignende Stillinger med mig have leveret meere eller mindre omfattende literære Arbejder over Gstd. som kom i Berørelse med deres Embedsvirksomhed, f. Ex. C. Raad Tetens Colbiørnsen, Eggers, Stoud, Mandix,*) i fremmede Stater er det

*) Tetens, Johan Nicolai (f. 3. November 1758 — d. 15. August 1807), Filosof og Matematiker, Professor i Fysik i Bützow 1763, 1776 Professor i Filosofi og Matematik i Kiel, 1789 Assessor, 1790 Deputeret i Finanskollegiet i København, alsidig og værdifuld For-

meget sædvanligt, at endog Mænd i anseeligere Embeder end det, jeg beklæder, ere Forfattere til vigtige Værker, jeg skal kun nævne den Storhessiske Statsminister v. Grolman, den forhenværende Bayeriske virkelige Statsraad og Geheime Referendarius nu Præsident i en Appellationsret v. Feuerbach, min Antagonist v. Gönner*) (der og har været virkelig

fattervirksomhed, Forløber for Kant, se *Liepmann* i Allgemeine deutsche Biographie XXXVII (1894) S. 588—90, *K. Kroman* i Dansk biografisk Lexikon XVII (1903) S. 141—43, *J. C. Kall* i Dansk biografisk Haandleksikon III (1926) S. 546 og det der citerede.

Colbjørnsen, Christian (f. 29. Januar 1749 — d. 17. December 1814), Højesteretsadvokat, Generalprokurør, Justitiarius i Højesteret. Om hans kvantitativt ikke omfangsrige Forfatterskab henvises til *Erslew's Forfatterlexikon*, se iøvrigt nærmere *E. Holm* i Dansk biografisk Lexikon IV (1890) S. 25—36.

Stoud, Frederik (f. 5. Februar 1759 — d. 30. Maj 1823), 1816—23 Deputeret i Generaltoldkammer- og Commercekollegiet. Hans mest bekendte Skrift er »Om Skrivemaaden i Embedssager, sex Breve« (Kbh. 1816, 2det Oplag 1819), se *A. S. Ørsted*: Af mit Livs og min Tids Historie III (1855) S. 327—28, *G. Kringelbach* i Dansk biografisk Lexikon XVI (1902) S. 473.

*) *Grolman*, Karl Ludvig Wilhelm von (f. 23. Juni 1775 — d. 14. Februar 1829), 1798 Professor i Giessen, 1819 Statsminister i Hessen, frugtbar Skribent, navnlig paa Processens og Strafferettens Omraade, se *Fz. Dahl* i *Salmonsens Konversationsleksikon* 2den Udg. X (1920) S. 148 og det der citerede.

Feuerbach, Paul Johann Anselm von (f. 14. November 1775 — d. 29. Maj 1833) ene af det 19de Aarhundredes mest fremragende Retslærde og dets toneangivende Kriminalist, Forfatter af den berømte bayerske Straffelov af 1813, Professor i Kiel og Landshut, 1805 Geheimereferendar i det bayerske Justitsministerium, 1814 Andenpræsident for Appellationsretten i Bamberg, 1817 Førstepræsident for Appellationsretten i Ansbach, se nærmere *Fz. Dahl* i »Juridiske Profiler« (1920) S. 77—85 og det der citerede.

Gönner, Nicolaus Thaddäus von (f. 18. December 1764 i Bamberg — d. 18. April 1827 i München), 1789 Prof. ord. i Bamberg, 1799 i Ingolstadt, 1800 ved det nyoprettede Universitet i Landshut, hvor han virkede med stor Energi; bl. a. havde han en væsentlig Andel i, at baade Feuerbach (1804) og Savigny (1808) kaldtes til Landshut som Professorer. 1811 blev Gönner Medlem af Lovgivningskommissionen i München, 1812 Direktør for Appellationsretten for Isarkredsen, 1817 Statsraad, 1826 Honorarprofessor i München. Gönner

Bayersk Statsraad og i denne sin Stilling vedblev sin Forfatterbane). Jeg anfører ikke dette, for at bevirke nogen væsentlig Forandring i det, der er H. M.s

var en begavet Mand, stærk i Vilje, rig paa Initiativ og frugtbar som Forfatter, men som Personlighed forfængelig, intrigant og herskesyg. Han har uden Tvivl sin ikke ubetydelige Andel i Feuerbach's hastige Flugt fra Landshut, og Forholdet til Savigny, mod hvis berømte Programskrift »Vom Beruf unsrer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft« (Heidelberg 1814) han drog til Felts i Stridsskriftet »Über Gesetzgebung und Rechtswissenschaft in unserer Zeit« (Erlangen 1815, som sædvanlig en Blanding af godt og ondt, blev ogsaa efterhaanden meget daarligt, jfr. *Adolf Stoll*: Friedrich Karl v. Savigny. Ein Bild seines Lebens mit einer Sammlung seiner Briefe I (Berlin 1927) navnlig S. 336 og 416, II (ibidem 1929) S. 51, 71, 139—40, 174. Gönner's omfattende Forfattervirksomhed har nu kun historisk Interesse. I sine statsretlige Grundsynspunkter staar han Schelling nær, som processuel Skribent overfløjedes han hurtig af Grolman og C. R. D. Martin, som Kriminalist træder han ganske i Skygge for Feuerbach's geniale Skikkelse. Det var Gönner's Udkast til en Straffelov for Bayern af 1822, der fremkalde Ørsted's skarpe og indgaaende, men ikke personlige Kritik i »Juridisk Tidsskrift« VI Bd. I H. (1825) S. 178—268, II H. (s. A.) S. 1—136, der under Titelen »Ausführliche Prüfung des neuen Entwurfs zu einem Strafgesetzbuch für das Königreich Bayern, erschienen in München 1822« udkom i København 1823 som andet Bind af Ørsted's »Abhandlungen aus dem Gebiete der Moral- und Gesetzgebungs-Philosophie«. Mod denne Kritik rettede von Gönner sit over alle Grænser voldsomme og næsten fantastisk grove og ufor-skammede Skrift »Einige Motive zum Baierschen Entwurf des Strafgesetzbuchs mit kurzer Prüfung der ausführlichen Prüfung, welche der Hr. Etatsrath und Deputirter des K. dänischen Canzleicollegii, Dr. Oersted, zu Kopenhagen im Jahr 1823 herausgegeben hat« (München 1825), sekunderet af den bayerske Ministerialraad von Spies i »Kritik der Schrift des dänischen Staats-Raths Dr. Oerstedt über den Entwurf zu einem Strafgesetzbuche für das Königreich Baiern« (Landshut 1825), Skrifter, paa hvilke Ørsted svarede i ovennævnte Tidsskrift XI Bd. 1. H. (1825) S. 195—284, 2. H. (s. A.) S. 1—174, udgivet paa Tysk som »Neuer Beitrag zu den Verhandlungen über Gegenstände der Strafgesetzgebung in einer Rechtfertigung meiner Critik des neuen Bayerischen Entwurfs« (Kbhvn. 1826) som tredje Bind af fornævnte »Abhandlungen«. Medens von Spies' Bog, selv om den plettes af altfor mange Utilbørigheder, dog bestræber sig for at holde sig til Sagen, er von Gönner's Pamflet helt igennem, fra den første Linie i Forordet og til sidste Side, af en Art, man sjælden møder i Litteraturen. Usømmelig bl. m. a. er saaledes von Gönner's stadige Insinuation, at Ørsted har hentet Materialerne til sin Kritik fra Bayern, hvor

Villie med mig, men kun for at vise, hvor haardt det vilde være at drive det til det Yderste. Ogsaa jeg har hidtil uforstyrret foreenet min Forfatterbane

Suffløren (Feuerbach) maa søges, se f. Ex. von Gönner l. c. S. III og 5 med Note, jfr. ogsaa en Bemærkning i Anmeldelsen af Ørsted's første Skrift og von Gönner's Modskrift i Neues Archiv des Criminalrechts VII (Halle 1825) S. 723—24, kfr. ogsaa Anmeldelsen af von Spies' Arbejde l. c. VIII (1826) S. 180 — om begge Anmeldelser (l. c. VII S. 715—34, VIII S. 180—83), navnlig den Gönner'ske, gælder iøvrigt, at de i deres afgjorte Partiskhed ikke yde Ørsted tilbørlig Retfærdighed. I *Joh. Nik. Høst*: Statsraad von Gönner mod Etatsraad Ørsted, Anmeldelse af et nyt mærkeligt Fejdeskrift (Kbhvn. 1825) og i Artiklen »Et Par Ord om Statsraad Gönner's Skrift imod Etatsraad Ørsted« i »Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn« XXII. Nr. 64 (Kbhvn. 1825) Sp. 1009—1012 tages der med Rette alvorlig til Genmæle mod den af von Gönner anslaaede Tone, hvorimod *G. L. Baden*, der mangede enhver Forudsætning for at forstaa og vurdere Ørsted og Ørsted's Betydning, i sin oftomtalte Artikel i *Øst's* »Archiv« S. 279—86 nærmest godter sig over det Gönner'ske Overfald.

En videnskabelig Vurdering af von Gönner's Livsværk er givet af *Ernst Landsberg* i »Geschichte der Deutschen Rechtswissenschaft« III Abt. II Halvbd. Text (München og Berlin 1910) S. 147—60, Noten S. 73—78, der forevrigt lader hans Strid med Ørsted ganske uomtalt, *Jäck's* »N. Th. Gönners Biographie« (Erlangen 1813) giver kun en ukritisk Beundrers højtstemte Apoteose. von Gönner's Statslære er gjort til Genstand for monografisk Behandling i *Joh. Bapt. Koch's* »Nikolaus Thaddäus von Gönners Staatslehre« (Leipzig 1902. Bd. IV 1. Hæfte af *G. Jellinek* og *G. Anschütz's* »Staats- und völkerrechtliche Abhandlungen«). I dansk Litteratur foreligger en kort Omtale af ham i *J. Nellesmann*: A. S. Ørsted's Betydning for den danske og norske Retsvidenskabs Udvikling I (Kbhvn. 1885) S. 66—68 og *C. Goos* l. c. 3die Afd. III (1906) S. 22—23, jfr. S. 8—10.

von Spies, Friedrich Ferdinand (f. 1770 — d. 8. August 1842) virkede som Dommer henholdsvis i Ansbach og München, fra 1819 som Overappellationsraad i München, 1824 Ministerialraad og Generalsekretær i Justitsministeriet, 1832 Appellationsdirektor og Formand for Vexelappellretten i Bamberg, Forfatter af en Række strafferetlige, processuelle og statsretlige Skrifter, væsentlig af lokal Interesse, jfr. *Neuer Nekrolog der Deutschen* XX 1842 I (Weimar 1844) S. 590—91. (Ifølge velvillig Meddelelse fra Generaldirektøren for det bayerske Statsbibliotek Geheimeraad Dr. K. Schnorr von Carolsfeld). I *Ludwig Feuerbach*: Anselm Ritter von Feuerbach's Leben und Wirken aus seinen ungedruckten Briefen und Tagebüchern, Vorträgen und Denkschriften II (Leipzig 1852) S. 250 o. ff. og S. 281 o. ff. findes forskellige »ostensible« Breve fra Feuerbach til von Spies.

med min Embedsvirksomhed. Det er kun den ulykkelige Afhandling om Kirkeretten, som har foranlediget de Indskrænkninger, der skulle lægges paa mig, og, da jeg med den Bevidsthed, at have handlet i de reeneste Hensigter, forener den Overbevisning, at ingen Biskop eller Superintendent, ingen theologisk Professor i det protestantiske Europa vilde finde Betænkelighed ved at vedkjende sig en saa frie, ja vel endog en langt friere, Mening om de symbolske Bøgers og Præstedens Virksomhed, som jeg har foredraget, og at, med Undtagelse af nogle Enkelte, hvis Extravagantser skade baade Religion og Stat, ingen Theolog vil træde frem imod min Mening, fordi den er for frie, men vel maaskee adskillige, fordi den binder stærkere end de ville erkjendt, saa kan jeg ikke troe, at der, om det end, i min Stilling, havde været klogere at tie herom, er begaaet en saadan Brøde af mig, at jeg fortjener at sættes under saa streng Opsigt. Jeg skal for Resten, belært ved denne Sag, vist, hvor frie Hænder der end lades mig, vide at tage mig i Agt for at skrive noget, der kunde opvække Hans Majestets Mishag; noget, som baade mine Følelser og min egen Interesse maa bringe mig til vel at overveye. Deres Excellence vilde ret forbinde mig hvis De nøie vilde overveye alt dette og benytte det til at frie mig for større Krænkelser end dem, jeg allerede har lidt, og større Indskrænkninger end dem, der vilde flyde af et saadant allerunderdanigst Tilsagn, som jeg skriftlig har gjort Hans Majestet

17. Sept. 1826.

Allerærbødigst

ØRSTED.

Deres Excellence Hr. Geheime Stats- og Justits-
Minister Kaas, Ridder af Elephanten p. p.

F. J. Kaas til A. S. Ørsted.

Det forholder sig rigtigt, at Gh. Statsminister Mallings tilstillede mig, om Fredag Formiddag, den Skrivelse, som han samme Dag havde modtaget fra Deres Høyvelbaarenhed men jeg indseer ikke, hvorledes dette Skridt kunde leede til at give Deres Sag en nye ubehagelig Vending, Hans Majestæt Kongen, hvem jeg nødsagedes at meddeele denne Skrivelse (da G. H. M: Mallings Brev blev mig overleveret i det Øjeblik jeg indtraadte til Kongen og efter min Formening indeholdt en Anmeldelse om Udeblivelse fra Stats Raadet — følgelig blev aabnet under Hans Maj. Øjne) har ligesaalidet som jeg, fundet deri andet end det Ønske Deres Høyvelbhd. forhen har yttret, ey at vorde indskrænket for meget i Deres litteraire Virksomhed, samt en Berigtigelse af nogle Udladelser for mig, angaaende Justitiarii Embede — at Deres Høyvelbhd. henvendte sig desangaaende til Mallings fandt hverken Kongen eller jeg besynderligt, fordi Mallings var raadført af os begge, samt underrettet om alt hvad var passeret og fordi Hans Maj. var vidende om, at jeg havde tilkiendegivet Dem saadant.

Jeg kan altsaa forsikkre Deres Hvb. at forbenævnte Skrivelse aldeles ingen Indflydelse har havt eller vil have paa den Beslutning som det maatte behage Hans Maj. at tage, og hvilken — jeg forsikker det høytiideligen — er mig i dette Øyeblik endnu ubekjendt.

Hvad der i øvrigt er mig ubegribeligt, men tillige høyst smerteligt, er, hvorledes Deres Høyvelb. er bragt, saaledes som De behager at yttre Dem, i Vilderede med Hensyn paa mit Sindelag imod Dem — da jeg ikke er mig bevidst at have, enten i nær-

værende Tilfælde eller ved nogen anden Leilighed, handlet mod Dem anderledes, end jeg vil være det bekiendt, for Dem, for min egen Samvittighed og for enhver retskaffen Mand, der maatte optræde som Dommer mellem os.

Hvem der kiender mig noget nøye, vil formodentlig indrømme, at der ligger, maaskee for Verdens Manden alt for meegen Aabenhed i min Caracteer og Handlemaade. Jeg har aldrig kunnet forstille mig anderledes end jeg virkelig er, derfor har jeg under Gangen af den nu verserende, for mig vist lige saa ubehagelige Sag som for Dem, yttret mig angaaende samme med al Aabenhed for Deres Høyvelbaarenhed; jeg har ikke skiult for Dem, at Hans Maj. Kongen var forlegen ved at tage en Beslutning, fordi han paa den ene Side erkjendte hvad hans Pligter som Regent paalaae og paa den anden hvad han følte for Manden Ørsted personligen — og

Jeg skylder Dem, for mit Vedkommende den frimodige Tilstaaelse, at fra det første Øieblik af vort Bekiendtskab, var min Høyagtelse, min Tillid, min Hengivenhed for Dem, ubegrændset; men at jeg tillige følte en vis Ængstelse ved at tænke mig den Mand der var mig saa kiær, *som Forfatter*; thi dens Bane har jeg, *i den Tiidspunct, hvori vi leve og virke* altid anset for meget sliibrig, og for at være paa en Maade uforenelig med Embedsmandens, fornemmelig i den høyere Sphære, der ikke bør udsætte sig for de Angreb, ikke blot paa Meninger, men og paa Personlighed, som ingen Forfatter er beskyttet imod.

Jeg kunde undertrykke denne Ængstelighed, saa længe Deres Høyvelb. indskrænkede sig til juridiske og philosophiske Materier, endskjøndt jeg gierne havde ønsket Dem forskaanet for een Gönners een

Howitz*) Udfald mod Dem — men naar De nu tilige tager fat paa een Materie, der af alle er den ømfindtigste at berøre, helst i disse Tiider, saa nægter jeg ikke, at min Ængstelse steg til Forbavselse.

Hvad jeg har talt, og hvad jeg i mine, efter Hans Majestæts Befalinger, indgivne allerunderdanigste Betænkninger, har yttret, det kan Kongen Selv og det kan Gh. St. Min. Malling vidne om. — Jeg skielnede nu, *som stedse*, imellem Manden og Sagen; naar jeg ikke kunde forsvare denne saa søgte jeg at opstille et Billede af Forfatteren, der maatte svække det Indtryk, som hans Skrivter efterlod sig.

Ingen taber meere end jeg ved Deres Høyvelb. Udtrædelse af Canceliet, saalænge Gud og Kongen vil at jeg skal være Medlem deraf — men derfor maa jeg dog erklære, ikke med Hensyn til Fremtiden men til hvad der er skeet, og til den Sensation det har vakt, at jeg ikke finder Deres Høyvelbaarenheds Stilling som General Procureur og Deputeret af Justits Collegiet foreenelig med den næsten uindskrænkede Frihed at skrive som De attraaer — og denne kalder jeg uindskrænket naar De anholder om

*) *Howitz*, Franz Gothard (f. 25. December 1789 — d. 3. April 1826), 1819 Professor i Farmakologi og Retsmedicin, offentliggjorde Afhandlingen »Om Afsindighed og Tilregnelse. Et Bidrag til Psychologien og Retslæren« i »Juridisk Tidsskrift« VIII Bd. 1. H. (1824) S. I—VIII og S. 1—117, hvis naturalistiske, materialistiske-deterministiske Synspunkter kaldte A. S. Ørsted, J. P. Mynster, J. L. Heiberg, F. C. Sibbern, P. Hjort, J. D. Brandis o. a. frem paa Arenaen, *Ørsted* l. c. S. 118—54, jfr. *Howitz's Skrift »Determinismen eller Hume mod Kant. Et filosofisk Forsvar for Afhandlingen om Afsindighed og Tilegnelse«* (Kbhvn. 1824), *Ørsted* l. c. IX Bd. 2. H. (1824) S. 204—75, X Bd. 1. H. (1825) S. 1—52, og *Howitz »Ultimatum angaaende Determinismen og Etatsraad Ørsteds Fortsatte Bemærkninger om samme«* (Kbhvn. 1825). Jfr. om Striden O. Waage: J. P. Mynster og de filosofiske Bevægelser paa hans Tid i Danmark (Kbhvn. 1867) S. 39 o. ff. og *Oluf Thomsen*: F. G. Howitz (1789—1826) og hans Strid om »Villiens Frihed« (Kbhvn. 1924), jfr. hertil *Fz. Dahl* i »Svensk Juristtidning« XI (1926) S. 291—92.

Tilladelse, at besørge nyt Oplag af Deres Skrivter, med Tilsætninger og Forandringer, hvilket da bliver det samme næsten, som et nyt Værk.

Jeg har nu, som jeg troer, forklaret mig mod Deres Høyvelb. med den Aabenhed, som jeg skylder den Mand, jeg ikke blot høitagter, men om det Udtryk maa være mig tilladt, som jeg elskede. — Det skal være mig usiigelig kiært, om jeg derved maatte have borttryddet de for mig uheldige Ideer, som De har opfanget. —

Endnu maa jeg gjøre Deres Høyvelb. opmærksom paa, hvorledes De af Hans Maj. Kongens Betænkninger ved at fatte eller udføre en fattet Beslutning, kan slutte Dem til den Agtelse og den Bevaagenhed han bærer for Dem.

Kiøbenhavn d. 18. September 1826

ærbødigst

A. S. Ørsted's Privatarkiv.

KAAS

A. S. Ørsted til F. J. Kaas.

Jeg er herved saa frie at sende Deres Excellence den Note, hvortil De ved den Samtale, jeg i gaar havde den Ære at have med Dem, opfordrede mig. Jeg haaber nu tillidsfuldt, at Deres Excellence vil vide snart at bringe denne hele fortrædelige Sag til en snarlig Ende.

Deres Excellence har flere Gange rørt ved det Skrift, Gönner udgav mod mig,*) som en særdeles Ubehagelighed, som jeg, ved min literære Virksomhed, havde paadraget mig. Dette foranlediger mig til herved at sende Deres Excellence et Par Breve, som vidne om den store Virkning, min

*) Om Gönner se foran Noterne ad S. 174.

Critik over G's Udkast til en nye Criminallov har gjort, og hvoraf hans forfærdelige Harme og Skjælden lader sig forklare. Det eene Brev er fra Tydske-lands første Criminalist, Feuerbach;*) men jeg føler heel vel, at meget bør slaes af i de Lovtaler, hvormed han overdynger mig, paa Grund af at G. var hans Blodfiende, der ikke blot literarisk havde angrebet med de meest uhørte Grovheder, men og sandsynligvis havde fortrængt ham fra hans forrige indflydelsesrige Post som virkelig Geheimeraad og Geheime Referendarius i Justits- og Lovgivnings-Sager (uden at dog G. selv havde faaet samme Post), og nu vilde fortrænge den af F. udarbejdede Lovbog. Imidlertid er Indholdet, i det mindste forsaa-vidt det er historisk, mærkeligt. Iøvrigt maa jeg erindre, at jeg ikke har staaet i mindste Forbindelse med denne Mand som jeg aldrig har seet førend jeg sendte ham et Ex. af hiint Skrift, dertil nærmest foranlediget ved de særdeles fordelagtige Yttringer, han til Sec. Hansen,**) medens denne var i Bayern,

*) Desværre er det ikke lykkedes at finde de to af Ørsted omtalte Breve, navnlig maa det beklages, at Feuerbach's Brev til Ørsted synes at være gaaet tabt. Om noget personligt Forhold mellem dem har der vistnok ikke været Tale, jfr. Fz. Dahl i Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung XXXVII (1916) S. 512 med Noterne 3 og 4.

***) Med »Sec. Hansen« er uden Tvivl ment daværende Kancellisekretær Jens Olaus Hansen (f. 22. Februar 1795 — d. 14. August 1854), senere Overretsassessor, Medlem af Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler, fra 1848 Departementschef i Kultusministeriet, Forfatter bl. a. af »Systematisk Fremstilling af det danske Skiftevesen« (Kbhvn. 1825, 3die Udg. 1837). Ved kgl. Resolutioner henholdsvis af 15. Februar 1820 og 9. April 1822 bevilgedes der J. O. Hansen Rejseunderstøttelse af Fonden *ad usus publicos* fornemmelig, som det udtales i Direktionens Forestilling af 3. Februar 1820, for at studere »*jus publicum* og Proceslovgivningen«, jfr. »Fonden *ad usus publicos*« II 1801—1826 (Kbhvn. 1902) S. 305—06 og S. 487.

havde ladet falde over mit ældre tyske Skrift, der dog indeholdt mangfoldige Indvendinger baade mod hans videnskabelige Skrifter og hans Lovarbeide, og det Ønske, han havde yttret om at træde i Forhold til mig, til hvilken Ende han, naar han udgav et Skrift vilde sende mig samme. Det andet Brev er fra en Mand, der, saa vidt jeg veed, aldeles ikke er Skribent, men, som Underskriften viser, beklæder en anseelig Post, og som anses for at være en udmærket Forretningsmand.*) Deres Excellence maa iøvrigt erindre, at det blot er for at vise, at jeg just ikke har compromitteret mig ved hiin Leilighed, at jeg sender Dem disse Breve, og at det, paa ingen Maade, er, for at gjøre mig til af Deres Indhold, hvilket i høieste Grad strider imod min Tænkemaade; noget, som og vil indlyse deraf, at de ere et Par Aar gamle, uden at jeg har udbredt noget derom.

20 Sept. 1826.

allerærbødigst

F. J. Kaas' Privatarkiv.

ØRSTED

Kong Frederik VI til F. J. Kaas.

Ved at sammenholde Brevet til Dem af Etatsraad Ørsted, med det han har tilskrevet mig, finder jeg dem Enslydende; da De nu tror at han vil blive forsigtig for Fremtiden, og hans Løvter troe, hvilket sidste jeg selv turde indestaae for.

Saa har jeg besluttet i Morgen at tilskrive ham, og tillige communicere Dem det fornødne og derved tilkjendegive ham saavel det upassende i hans Frem-

* Se ovenfor S. 182 Note *).

gangs Maade samt at jeg modtager hans Løvte, og beholder ham i Canceliet.

Frid. 20 Sept. 1826.

Deres hengivne

F. J. Kaas' Privatarkiv.

FREDERIK

F. J. Kaas til A. S. Ørsted.

Jeg modtager i dette Øjeblik, Kl. 7, indlagte Skrivelse fra Hans Majestæt Kongen, som jeg ikke undlader at meddeele Deres Høyvelbaarenhed, og saasom jeg formoder, at De vanskeligere læser H. Maj. Skrift end jeg, saa tilføyer jeg herved, for at undgaa ald Misforstaaelse een Afskrift:

»Ved at sammenholde Brevet til Dem fra Et. R. Ørsted, med det han har tilskrevet mig, finder jeg dem eenslydende, — Da De nu troer at han vil blive forsigtig for Fremtiden og hans Løvter troe, *hvilket sidste jeg Selv torde indestaae for* — saa har jeg besluttet i Morgen at tilskrive ham og tillige communicere Dem alt fornødent, og derved tilkiænde give ham det upassende i hans Fremgangsmaade, samt at jeg modtager hans Løfter og beholder ham i Canceliet. —«

Det skulde inderligen glæde mig, om Deres Høyvelbaarenhed heri vil finde, hvad jeg troer ligger ikke utydelig deri, nemlig, et beviis paa Hans Maj.'s Tillid til Dem, paa hans Agtelse og Naade for Dem, — jeg seer tydelig, hvorledes disse Følelser seyre over den Tanke, at han som Regent ikke kunde lade Deres Skrift om Kirke Forfatningen, ganske upaataalt, naar han ikke vilde ansees for, at billige hvad deri er sagt.

Kongens Brev er De saa god at tilbagelevere mig

— vær nu roelig, vær tilfreds med dette Udfald af denne uhældige Sag, der gav os bægge mange sorrigfulde Tiimer,

ærbødigst

A. S. Ørsted's Privatarkiv.

KAAS*)

A. S. Ørsted til F. J. Kaas.

Deres Excellences bevaagne Skrivelse af Gaars Dato modtog jeg først igaar Aftes Kl. henimod 11 ved min Hjemkomst fra Frederiksberg, hvor jeg havde tilbragt Aftenen hos en god Ven. Jeg kan derfor først nu tilbagesende den dermed fulgte Skrivelse fra H. M. Kongen til Deres Excellence og takke Dem for den fortroelige Meddelelse. Indholdet har meget langt fra ikke været i Stand til at berolige mig, men det Udfald, den fortrædelige Sag, der nu i 6 Uger har forstyrret min Roe, derefter faaer, er netop det meest ubehagelige og meest krænkende, jeg kunde tænkt mig. Jeg havde forestilt mig, at Sagen var endt, naar jeg forpligtede mig til at efterleve H. M. allerhøieste Villie med Hensyn til min fremtidige Forfatterbane. At denne Indskrækning, der, fra mange Sider, er mig i høieste Grad ømfindtlig skulde forbittres ved en udtrykkelig skriftlig Befaling, havde jeg ikke ventet, den syntes mig overflødig; og H. M.s egen naadefulde Yttring, at han selv turde indstaae for at jeg blev mit Løfte troe (det eeneste, der trøster mig ved det over al Forventning ubehagelige Udfald af Sagen) synes mig at bekræfte Unødvendigheden af denne Krænkelse. Endnu mindre havde

*) Brevet er udateret, men er ifølge det foreliggende af 20 September 1826.

jeg forestilt mig, at hertil skulde føies en udtrykkelig Irettesættelse. Dog jeg føler heel vel, at det ikke kan hjælpe at tale meer herom, endnu mindre paa nye at udvikle, at den Forklaring over Præsteeden jeg har opstillet ikke er friere men tvertimod mere bindende end den, vore første Theologer have vedkjendt sig, og at den er stemmende med Statens og Religionens Interesse. Jeg indseer, at enhver yderligere Demonstration, enhver Begjæring om yderligere Undersøgelse, saavel som en Bøn om at Sagen i Steedet for den nu besluttede Afgjørelse, maatte faae den, hvorfor H. M. forhen var stemt (og som jeg, naar jeg havde tænkt mig Mueligheden af det Udfald, den nu faaer, langt vilde have foretrukket) kun vilde fremkalde H. M.'s Vrede, der, om Sagen end iøvrigt blev arrangeret paa en for mig mindre krænkende Maade end nu vil skee, dybt vilde nedtrykke mig. Der er altsaa nu intet tilbage for mig end at see at samle Kræfter til at bære den Skjæbne, der er vederfaret mig

21. Sept. 1826.

allerærbødigst

F. J. Kaas' Privatarkiv.

ØRSTED

Kong Frederik VI's Reskript til A. S. Ørsted.

Din Afhandling i Juridisk Tidsskrift over det Spørgsmaal: om den danske Kirkeforfatning behøver en omgribende Forandring, har været Os misbehagelig fordi Vi deri finde en offentlig Fremstilling af Dine individuelle Meninger og Anskuelser, som Vi med Hensyn til Gjenstandenes Beskaffenhed og flere Omstændigheder ikke ansee velpassende med Din Embedsstilling. — Af Din allerunderdanigste Skrivelse

af 8de d. M., have Vi imidlertid med Tilfredshed erfaret hvorledes Du selv foreslaaer efterhaanden at indskrænke og efter nogen Tid at tilendebringe den Virksomhed paa Forfatterbanen, som i flere Henseender vanskeligen lader sig forene med Bestyrelsen af de betydelige Tillidsposter Vi allernaadigst have anfortroet Dig. — Vi bifalde derfor allernaadigst, at Du indskrænker Dig til at fortsætte Juridisk Tidsskrift indtil det 30te Hæfte, og deri fuldender ovenanførte Din paabegyndte Afhandling; at Du fuldender den nye Redaction af det ældre Archiv i 6 Bind, at Du fuldender den tilbagestaaende Deel af Haandbogen over den dansk norske Lovkyndighed, og skriver de Afhandlinger Din Stilling som Medlem af lærde Samfund maatte fordre, samt besørger de forbedrede Udgaver af Dine litteraire Arbejder som Du maatte finde fornødne; — Derhos ville Vi allernaadigst at Du i Betragtning af Dine mange og betydelige Embedsforretninger indkommer med allerunderdanigst Andragende om at fratræde Din Deeltagelse i Pastoral-Seminariet. —

Saaledes vil det være Os behageligt for Eftertiden at vide Dine Kundskaber mere udelukkende forbeholdne Vor Tjenestes umiddelbare Tarv. —

Befalende Dig Gud!

Givet paa Vort Slot Frederiksberg d. 21 September*)
1826.

FREDERIK R.

Til

Os Elskelige Etatsraad, Deputeret i Vort Danske Cancellie, Generalprocureur, Dr. juris A. S. Ørsted, Ridder af Dannebrogen og Dannebrogsmænd. —

A. S. Ørsted's Privatarkiv.

*) I »A. S. Ørsted« S. 94 angiver L. Koch urigtig Datoen til 30 September.

Kong Frederik VI's Reskript til F. J. Kaas.

Vedlagte Afskrift af Vort allerhøieste Rescript af Dags Dato til Etatsraad og Cancelliedeputeret Ørsted, ville Vi, til Efterretning for Dig personligen, allernaadigst have Dig tilstillet. —

Befalende Dig Gud!

Givet paa Vort Slot Frederiksberg d. 21de September 1826. —

FREDERIK R.

Til

Os elskelige Vor Geheime, Stats og Justitsminister, Ridder af Elefanten, Cancelliepræsident, Storkors af Dannebrogen, Kaas Dannebrogsmænd.

F. J. Kaas' Privatarkiv.

A. S. Ørsted til F. J. Kaas.

Jeg har modtaget det kongelige Reskript, hvoraf D. Ex. vist og har faaet Gjenpart. Det var af et mindre krænkende Indhold end jeg befrygtede; og jeg erkjender med Taknemmelighed det naadefulde Sindelag imod mig der har mildnet det uheldige Indtryk min Afhandling havde gjort. Jeg skal bestræbe mig, ved fortsat nidkjær Embedsførelse at befæste dette naadige Sindelag, ligesom jeg og stoler paa, at bevare Deres Excellences personlige Godhed for mig, og at jeg derfor, efter at have udstaaet alle denne fortrædelige Sags Ubehagelighed, kan vedblive at arbeide i min Stilling med samme Tilfredsstillelse og Glæde ved mit Arbeide som hidtil. For den Tid, min Tilbagetrækken fra den literære Bane levner mig, kan jeg finde en behagelig og værdig Anvendelse i betydeligere Arbeide for Lovgivningen.

Kun den Omstændighed, at jeg, efter H. M.'s Vilje, skal søge mig entlediget fra min Plads i Pastorat Seminariet, er mig en nye Krænkelser. Jeg er overbevist om, at H. M. ikke vil finde nogen til at remplacere mig, der vil foredrage Kirkeretten med større Alvor, med større Kjærlighed for Religionen, med større Agtelse for de kirkelige Institutioner end jeg; og ligesom jeg kunde opvise trykte Yttringer fra den meest orthodoxe Theologie (selv fra Grundtvig), der tilskriver mig Fortjenester i denne Henseende, som overgaae hvad jeg selv kan tilegne mig, saaledes er jeg overtydet om, at Seminariets Formand, Biskop Munter, vil erkjende, at han Ingen kan bringe i Forslag som i høiere Grad end jeg besjæles af det Sindelag, der kan ønskes hos den Mand, der skal foredrage Kirkeretten for Theologer. Jeg vilde imidlertid indskrænke mig til det Ønske, at maatte udsætte min Ansøgning nogen Tid; med H. M.'s Tilsludelse kunde jeg i al Fald lade være at læse i Vinter, og derefter søge min Entledigelse, fordi jeg havde fundet, at mine øvrige Forretninger ikke tillod mig at varetage denne Postes Pligter, men langt kjærrere var det mig, om jeg endnu maatte holde et Cursus.

Til Deres Excellences bedre Bedømmelse henstiller jeg, hvorvidt De maatte finde det hensigtsmæssigt at tolke H. M. mine Følelser og Ønsker. Forudsat at De finder det rigtigt skal jeg iøvrigt paa Søndag søge Leilighed til personlig at foredrage H. M., hvad der ligger mig paa Hjerte

22. Sept. 26.

allerærbødigst

ØRSTED

Deres Excellence

Hr. Geheime Stats- og Justits-Minister Kaas,

Ridder af Elefanten, p. p.

A. S. Ørsted til Kong Frederik VI.

Deres Majestæt

har, ved allerhøieste Reskript af 13 Januarii 1809, beordret mig til, i Forbindelse med de flere Mænd, til hvilke denne Deres Majestæts allernaadigste Befaling udgik, at tage Deel i Directionen for det ved samme oprettede Pastoral Seminarium, samt til der at foredrage Kirkeretten i dens hele Omfang.*)

I adskillige Aar har det været mig vanskeligt, i Forbindelse med de Forretninger, som det mig allernaadigst betroede Embede medfører, at varetage mine Pligter som Lærer ved bemeldte Anstalt, og, da jeg forudseer, at denne Vanskelighed snarere vil tiltage end aftage, vover jeg i dybeste Underdanighed at ansøge, at Deres Majestæt, i Naade, vil entledige mig fra fornævnte Lærer-Embede.

Kiøbenhavn 26 September 1826.

allerunderdanigst

ØRSTED.

Deres Majestæt Kongen.

Kong Frederik VI's Resolution af 10de Oktober 1826.

Vi ville herved allernaadigst have vort Cancellie tilkjendegivet, at den af Etatsraad og Generalprocureur Ørsted i vedlagte allerunderdanigste Andragende ansøgte Entledigelse fra hans Lærer-Embede ved Pastoral-Seminariet, allernaadigst bevilges.

*) Ved kgl. Resolution af 13. Januar 1809 om Pastorseminariets Oprettelse beskikkedes samtidig Lærerne ved samme: Feltprovst, senere Biskop *N. E. Øllgaard* (Psykologi), residerende Kapellan ved Vor Frue Menighed, senere Stiftsprovst *H. G. Clausen* (Høimiletik), Biskop *Fr. Münter* (Pastoralteologi) og *A. S. Ørsted* (Kirkeret).

Befalende Eder Gud!

Givet i Vor Residentsstad Kiøbenhavn d. 10de
October 1826.

FREDERIK R.

Til

Vort Danske Cancellie. *)

*A. S. Ørsted til P. C. Stemann.**)*

Deres Excellence

vilde tilgive at jeg, ledet af min uindskrænkede og velgrundede Tillid til Deres bevaagne Velvillie for mig, besværer Dem med et Anliggende, der længe har lagt mig paa Hjerte, men som jeg formedelst dets eiendommelige og fortrædelige Beskaffenhed, hidtil har tilbageholdt.

Det er Deres Excellence ikke ubekjendt, hvilke Bevægelser der bleve gjorte i Anledning af den Afhandling om Kirkeretten, som jeg i 1826 lod trykke, og hvorledes denne Sag blev tilendebragt. Forsaavidt dette imidlertid ei skulde være dem aldeles nøiagtig bekjendt, er jeg saa fri at vedlægge det i saa Henseende modtagne Kongelige Rescript 21. Sept. 1826.

Den Opoffrelse af min literære Virksomhed, hvor- til jeg, for at gjøre Ende paa en saa fortrædelig Sag

*) Kommuniceret Ørsted og Direktionen for Pastoralseminariet under 21. Oktober 1826. Baade i Kirkehistoriske Samlinger l. c. S. 18 og i »A.S. Ørsted« S. 94 daterer *L. Koch* denne Resolution den 4 November 1826. I »Bakkehus og Solbjerg« I S. 186—87 udtaler *Troels-Lund*, at »Det var maaske ikke tilfældigt, at Ørsteds Ansøgning om Afsked fra Pastoralseminariet, skøndt paabudt ham allerede den 21de September, først offentliggjordes den 4. November. Man ønskede vistnok at oppebie Dommen over Grundtvig. Den 30. Oktober afgjordes Sagen mellem denne og Clausen«.

***) *Stemann*, Poul Christian von (f. 14 April 1764 — d. 25 November 1855), 1798 Amtmand over Sorø Amt, 1827 Kaas' Efterfølger som Geheimstatsminister, Kancellipræsident og Justitsminister, se nærmere *A. Thorsøe* i Dansk biografisk Lexikon XVI (1902) S. 389—96.

omsider besluttede jeg*), var for mig omtrent som at miste den eene Arm; og sandelig jeg havde hellere givet Slip paa min Embedsstilling, som i det Øieblik havde tabt sin Behagelighed for mig, for at beholde min frie literære Virksomhed; men jeg frygtede for derved at tabe Kongens personlige Naade, som selv under hiin ubehagelige Sag havde viist sig paa en Maade, der gjorde dybt Indtryk paa mit Hjerte; ogsaa vilde dette Skridt have givet mig en Art af Popularitet, der var mig høilig imod.

Imidlertid er jeg herved blevet underkastet en lige saa ubehagelig som synderlig Indskrænkning frem for ethvert andet Individuum. Jeg kan ikke andet end føle dette meget trykkende, og maa finde det saa meget underligere, som ikke let nogen anden Forfatter har arbeidet saa vedvarende og saa redelig for de offentlige Interesser som netop jeg. Det var endog eene og allene fordi disse laae mig saa varmt paa Hjerte, at jeg havde skrevet den Afhandling, der paaførte mig en saa stor Ubehagelighed. Det, der nærmest foranledigede mig hertil, var — nu kan jeg gjerne sige det — en Afhandling om den danske Kirkes symboliske Bøger af Professor Poulsen i Kiel**). Her var Sagen betragtet saaledes som om det, med kongelig Approbation udgivne, biskoppelige Hyrdebrev***), der skulde ansees som en autentisk Fortolkning over Kirkelovene, havde befriet den danske Gejstlighed for de symbolske Bøgers Tvang. Jeg befrygtede strax, hvad der og siden viste sig, at denne Paastand vilde anledige mange Bevægelser i Literaturen. Ligesom den, paa den ene Side, vilde i den Løshed og Ubestemthed, hvori den var fremsat,

*) Saaledes i Originalen.

) Foran S. 7. *) Foran S. 114.

C. A. Jensen pinx.

Malet antagelig mellem 1836 og 1841.

ANDERS SANDØE ØRSTED

Erhvervet 1929 af det nationalhistoriske
Museum paa Frederiksborg. Hidtil ikke
offentliggjort.

blive greben med begge Hænder af dem, der ikke vilde vide af noget saadant Baand paa Kirkens Lære-vej saaledes gav den og et vist Partie en velkommen Leilighed til at angribe hiint Hyrdebrev, og der-ved i Grunden og Kongen, som havde sanctioneret det, skjøndt man naturligvis vilde søge at give Sagen en anden Farve. Lindberg fremstillede derfor i sit seenere Skrift hiin Professor Paulsens Paastand, der imidlertid var blevet gjentaget i en Recension udi Literaturtidenden (men hvori det endnu mere bestemt var blevet paastaaet, at hiint Hyrdebrev indeholdt en nye fra vor ældre Kirkeret afvigende Lov)*), under det Udtryk, at Biskopperne ved deres Hyrdebrev havde ændret Troen. Jeg forestilte mig, at jeg kunde bidrage til at afværge eller i al Fald formindske de ubehagelige Discoussioner, som jeg forudsaae, at Professor Paulsens Afhandling vilde fremkalde, ved en Undersøgelse, der (uden for Resten directe at indlade sig paa Spørgsmaalet om Hyrdebrevets Indhold og lovforbindende Kraft) søgte, af selve Præstedens Indhold saavel som historiske Grunde, at udvikle et Resultat, der i Almindelighed stemte med Hyrdebrevet, men dog gav Sagen en større Bestemthed, saaledes at Præsten vel ikke var pligtig at foredrage *ethvert* Dogma, som indeholdes i de symboliske Bøger, men der dog blev en betydelig Deel tilbage af samme, som han var pligtig at forkynde, og

*) I »Dansk Litteratur-Tidende for 1826« Nr. 21 og 22 S. 321—33 og S. 337—44 anmeldtes P. C. D. Paulsen's Skrift — anonymt — af J. C. Kall, jfr. J. C. Lindberg i »Hvad er Christendom i Danmark?« (Kbhvn. 1826) S. 58—59, S. 69 og 72 og S. 84 o. ff., 95.

L. c. S. 342 siger Kall: »Det er endog hans (∴ Kall's) Mening, at denne (∴ »den af Lovgiveren i Aaret 1817 autoriserede Erklæring«) i Grunden ophæver den ældre Lovgivnings Bestemmelser om en kirkelig Lærenorm ved Siden af den christelige . . .«

Om Lindberg's Polemik overfor Paulsen i det hele se hans citerede Skrift S. 54—96.

han iøvrigt aldeles maatte afholde sig fra enhver Lære, som *stred* imod de symboliske Bøgers Indhold; ligesom han og, for med god Samvittighed at sværge Eeden, maatte finde sig overbeviist om de Sætninger, han paatog sig at forkynde, men ikke behøvede en lige Overbeviisning med Hensyn til de dogmatiske Forestillingsmaader, som ligge uden for Kredsen af det, han havde at foredrage sin Menighed. Det var saaledes min nærmeste Hensigt med min Afhandling, paa en indirecte Maade, at retfærdiggjøre det approberede Hyrdebrev, og tillige at hævde de symboliske Bøger al den Myndighed og værnende Kraft, som de kunde beholde uden at komme i den aabenbareste Strid med Samvittighedsfriheden og Tidsalderens Oplysning.

Jeg havde maaskee allersnarest kunnet gjøre Ende paa de Ubehageligheder, som jeg da maatte lide, dersom jeg havde udviklet den Stilling, hvori Sagen var kommen ved Hyrdebrevet og den Anvendelse, der var blevet gjort af samme. Men, under den Stemning, som den Tid syntes at vise sig, frygtede jeg for, at Andre derved kunde blive indviklet i de Ubehageligheder, som concentrerede sig over mig*), og det var ganske imod mine Følelser, dertil at give Anledning. Nu veed jeg meget vel, at der ingen Anledning er til saadan Frygt.

Den Indskrækning jeg er blevet underkastet, turde ikke være uskadelig for det offentlige. Det har maaskee ikke gjort liden Skade, at den nyere Tids Retsvidenskab (hos Romerne var det ganske anderledes) saa godt som udelukkende har været i blotte Theoretikers Hænder, hvis Bekjendtskab med de Forhold, som Videnskaben har at behandle, ikke let faaer den

*) Professor P. D. C. Paulsen og Biskopperne, jfr. *Troels-Lund: Bakkehus og Solbjerg* I S. 172—73.

behørig Nøiagtighed og Klarhed. Men i Særdeleshed turde det i en Tidsalder som den nærværende, hvori et System meer og meer udbreder sig (tildels her men endnu mere i fremmede Lande), der lader Individet og dets Tarv gjelde alt, ikke være uden Nytte, at ogsaa en Forfatter, der har meere Sympathie med de offentlige Interesser tør opløfte sin Stemme for et System, der vil, at Individet skal betragte sig som et Leed af det Heele, og medens dette sørger for ham, ogsaa er pligtig til at føie sig i den Orden, som det Heeles Vedligeholdelse fordrer, og finde sig i de Offer, som hertil behøves. Endnu i det sidst udkomne 15 B 1 H. af juridisk Tidsskrift vil Deres Excellence finde et Exempel paa, hvorledes jeg modsætter mig et System, der vist, naar det ikke finder kraftig Modstand (og den viser sig vist nok for sjældent, naar man ei vil regne blinde Declamationer af Forfattere, der ei kunne sætte sig ind i det System de vil bekjempe, for kraftig Modstand), kan have betænkelige Følger*).

Jeg føler mig og overbeviist om, at Hans Majestæt ikke nu anseer det magtpaaliggende at overholde hiin Indskrænkning. Da jeg, for et halvt Aar siden, ved allerunderdanigst at overrække et Exemplar af min Haandbogs 3die Bind, med Hensyn til

*) I Juridisk Tidsskrift XV Bd. 1. H. (1828) S. 101—253, 2. H. (1829) S. 1—45 offentliggjorde Ørsted sin betydningsfulde Afhandling »Om Dødsstraffes Retfærdighed og Hensigtsmæssighed. (I Anledning af et mærkeligt nyt Skrift over denne Gjenstand)«. Det omtalte Skrift er *Charles Lucas: Du système pénal et du système répressif en général, de la peine de mort en particulier* (Paris 1827), priskronet baade i Genève og Paris. Forfatteren Charles Jean Marie Lucas (f. 9. Maj 1803 — d. 21. December 1889) var en ivrig Bekæmper af Dødsstraffen og en utrættelig Arbejder for penitentiære Reformere, se *K. Olivecrona i Tidsskrift for Retsvidenskab III* (1890) S. 361—62, jfr. ogsaa *Nordisk Tidsskrift for Fængselsvæsen XI* (1888) S. 101—02 og *XIII* (1890) S. 13.

at Res. 21 Sept. 1826 kun nævner 3 Bind, udbad mig Tilladelse til yderligere at fortsætte samme, yttrede H. M. intet at have herimod, paa en saadan Maade, at jeg maatte formode at Alhs. i det hele var villig til at overlade min fremdeles literære Virksomhed til min egen Bedømmelse, min egen Samvittighed, og de Følelser af Ærefrygt og Hengivenhed imod Kongens Person, der ideligen forstærkes, ved de mange Beviser paa hans ædle og ophøiede Charakter, som jeg har Leilighed til at bemærke. Men jeg kunde ikke bringe det over mine Læber at gaae videre og derved gaae tilbage til hiin fortrædelige Sag, som H. M. ligesaavel som jeg undgik at berøre.

Nu kommer i disse Dage det 30te Hefte eller 15 B 2 Hefte ud af juridisk Tidsskrift, og hermed skulde det, efter Reskriptet, ophøre. Det var mig imidlertid meget vigtigt at kunne udgive endnu nogle faa Bind. Foruden flere egne Materialere, som jeg saare ugjerne vilde holde tilbage, har jeg og flere fremmede, og jeg er i Særdeleshed forlegen med Fortsættelsen af det lovhistoriske Arbeide, som udgjør det første Bidrag til 15 B 1 H, men som Forfatteren, saalænge 2 H end er blevet opholdt, ei har kunnet faa færdig til det, saa at dette interessante Arbeide vilde blive mutileret, hvis ei flere Hefter kunde udkomme, hvilket baade Forfatter og Forlægger og Læsere ville beklage sig over*). Det er mig derfor nu meget om at gjøre, at erholde et kongeligt Ord (kjærest var det mig, om det maatte være blot mundtligt),

*) 15de Bind 1ste Hæfte af »Juridisk Tidsskrift« (Kbhvn. 1828) indeholder som første Bidrag Fortsættelsen af *J. E. Larsen's* klassiske »Bidrag til de gamle Danske Provindsiallovbøgers Historie« S. 1—100, jfr. l. c. XIII Bd. 2. H. (1827) S. 227—72 og XIV Bd. 1. H. (1827) S. 1—123, jfr. *J. E. Larsen: Samlede Skrifter. Første Afdeling I.* (Kbhvn. 1857—61) S. 33—210. Den bebudede Fortsættelse kom aldrig.

der løste mig fra hiint Baand. Dersom Deres Excellence kan og vil udvirke dette for mig, saa vil De der ved bidrage særdeles meget til min Tilfredshed. Jeg har ofte tænkt paa at tale umiddelbar til Kongen derom, men jeg har ondt ved at faae noget frem, der staaer i Forbindelse med hiin saa ubehagelige Sag; jeg trænger derfor her til en Mellemand, og Ingen kan bedre være det end Deres Excellence, til hvem jeg derfor tillidsfuld overlader dette Anliggende.

18 Mai 1829.

Med ærbødigt Høiagtelse og Hengivenhed

ØRSTED

Deres Excellence

Hr. Geheime Stats- og Justits-Minister v. Stemann,
Ridder af Elephanten, pp.

P. C. Stemann's Privatarkiv.

P. C. Stemann til A. S. Ørsted.

I Overeensstemmelse med hvad Deres Høyvelbaar-
renhed har yttret i Deres meget ærede Skrivelse til
mig af 18de d. M., har jeg mundtlig allerunderdanigst
foredraget Hans Mayestæt Deres Ønske, allernaadigst
at maatte vorde løst fra det Tilbud at ville indskræn-
ke Deres Virksomhed paa Forfatterbanen, og, efter
Tilendebringelsen af nogle dengang allerede begyndte
litteraire Arbejder, aldeles dermed at ville ophøre,
hvilket Tilbud Hans Mayestæt, ved Rescript af 21
Septbr. 1826, allernaadigst har tilkiendegivet Dem,
med særdeles Tilfredshed at have antaget som et for
Deres Høyvelbaarenhed forbindende Løfte.

Hans Mayestæt behagede i den Anledning aller-

naadigst at tillade mig at tilkiendegive Deres Høysvelbaarenhed, at Allerhøystsamme erkriender hvor meget Gavn De ved Deres litteraire Arbeider har virket, og at det er sandt Tab for Litteraturen og i Særdeleshed for den doctrinelle Lovkyndighed og dens rigtige Principers Udbredelse, at den ikke fremdeles kan vorde beriget med Frugterne af Deres udbredte Kundskaber, klare og rigtige Anskuelser, skarpsindige Dømmekraft og utrættelige Flid, hvilket imidlertid, efter Allerhøystsammes Anskuelse, dog maae blive en ligefrem Følge af Deres nærværende Embedsstilling.

Derhos glæder Hans Mayestæt sig dog ved den Overbevisning, at dette Tab langt overveyes, af den ikke mindre udbredte og for Deres Fædreneland langt frugtbringendere Virksomhed, der allernaadigst er Dem anvist i den Dem betroede saare vigtige Embedsstilling, hvorved Dem er givet en saa væsentlig Indvirkning paa Tilsynet med Lovenes rigtige Anvendelse og Fortolkning, og paa Lovgivningens Forbedring. At tilstede de i visse høyer Embedsstillinger staaende Mænd, at optræde som Forfattere af trykte Skrifter, finder Hans Mayestæt derimod at være særdeles betænkelig, ikke allene fordi Allerhøystsamme antager, at disse Embeders nidkiære Varetagselse fordrer de Paagiældendes hele Tid, naar de ikke ved overspændt Anstrengelse og Arbeide, før Tiden skulle tabe den fornødne Kraft og Livelighed til behørig at kunde gavne i deres Embedsstilling, men ogsaa fordi disse Embedsmænd derved lettelig indvikles i, med Hensyn til deres Stilling i Staten dobbelt ubehagelige Controverser, og fordi man alt for let kan lade sig forlede til, at tillægge de af dem som Forfattere udtalte Meninger, en Slags

lovgivende Authoritet, hvilket stundom kunde have en ikke gavnlig Indflydelse. Rigtigere finder Hans Mayestæt det at være, at disse Embedsmænd indskrænke sig til, med deres Forslag, betreffende enten Lovenes rigtigere Fortolkning og Anvendelse samt Forbedring, eller andre Grene af Statsstyrelsen og hvad derpaa kan indvirke, at henvende sig til Hans Mayestæt, hvem det altid vil være særdeles behagelig at modtage saadanne Forslag ogsaa af Deres Høyvelbaarenhed, hvis Indsigter, oprigtige Hengivenhed for Allerhøystsamme, og redelige Nidkiærhed for at medvirke til at fremme Statens Vel, Hans Mayestæt saa fuldelig erkiender.

Endnu maae jeg underrette Dem om, at Hans Mayestæt allernaadigst anseer det som directe flydende af Allerhøystsammes allernaadigste Rescript til Dem af 21 Septbr 1826, at De er berettiget til at fuldende den af Dem begyndte Haandbog over den danske og norske Lovkyndighed, og at det vil være Allerhøystsamme behagelig at see dette gavnlige Værk tilendebragt af Deres egen Haand. Ligeledes vil Hans Mayestæt, forsaavidt De, paa det at den, i det af Dem udgivende Juridiske Tidsskrivts 15de Binds 1ste Hæfte begyndte Afhandling, om de gamle Danske Provinsial Lovbøgers Historie, i dette Tidsskrift kan vorde tilendebragt, maatte attraae endnu at forøge dette Tidsskrift med i det høyeste tvende Bind, saaledes at det istedet for at sluttes med det 30te først sluttes med det 32te Bind, have Dem saadant bevilget.

Ved at meddele Deres Høyvelbaarenhed disse allerhøyeste Udladelser, bør jeg tilføye, at Hans Mayestæt under hele Samtalen angaaende denne Materie har yttret sig paa den for Deres Høyvelbaaren-

hed mest smigrende Maade, hvilket naturligvis inderlig glædede den, der med sand Høyagtelse henlever, som

Deres Høyvelbaarenheds oprigtigste Ven,

Kiøbenhavn 25 May 1829.

STEMANN

Høyvelbaarne Hrr Conferents Raad Ørsted Ridder af Dannebrog, Dannebrogsmænd, General Procureur, Deputeret i det Kongelige Danske Cancellie pp.

A. S. Ørsted's Privatarkiv.

TILLÆG.

- A. Af Biskop *Fr. Münter's* Dagbøger 1825—26.
- B. Af *F. C. Sibbern's* „Patriotiske Intelligentsblade“ I 1835.

A.

Af Fr. Münter's Dagbøger.

14. Octob. 1825—13. Oct. 1826.

Nun könnte ich das Tagebuch dieses Jahrs schliessen, wenn nicht eben in dieser Zeit eine Geschichte vor- gefallen wäre, die an und für sich sehr bedenklich ist, und für die religiöse Aufklärung hier im Lande und unsern guten Namen auswärts sehr üble Folgen haben kann. Ørsted hatte im 12ten Bande 1. Stück der Juridisk Tidsskrivt eine Abhandlung herausgege- ben: Behøver den danske Kirkeforfatning en omgri- bende Forandring?, in der er besonders den Eid auf die symbolischen Bücher so erklärte, wie die Bischöfe im Hirtenbriefe 1817, auf doctrina coelestis, und bei der Gelegenheit einen etwas unvorsich- tigen Ausdruck über die Trinitets-Lehre gebraucht hatte. Es ward gleich Lärm geblasen, von wem, weiss man zur Stunde noch nicht. Man fängt aber an zu glauben, die Königin sei unruhig geworden des Eides wegen, der nicht pure et simpliciter ge- leistet werde, wenn Ørsteds Erklärung gelten solle. Die Sache wird aber besonders von der Seite ge- nommen, dass Ø. als Generalprocureur Consulent der Regierung sei, und daher seine Meinung nicht bei jeder Gelegenheit zuerst öffentlich kund machen dürfe. Man war in Verlegenheit. Der König war sehr unruhig. Gegen Ørsted war Moesting, zum Teil wohl auch Kaas; für ihn Schimmelmann und Malling. Die Staatsminister gaben Bedenken ein. Mallings soll vor- trefflich gewesen seyn. Fallen sollte Ørsted. Erst woll- te man ihn zum Amtmann in Weile machen, darauf zum Justitiarius im Hof- und Stadtgericht, ein eben

durch den Tod des Conferenzr. Falbe erledigtes Amt*). Die Sache ward durch ein paar Schriften von Lindberg u. Grundtvig noch ärger, die die Interpretatio strictissima der augsb. Confession in unauf löbliche Verbindung mit dem Königsgesetz und der Souveränitet gesetzt hatten. Ørsted musste am Ende eine Verpflichtung ausstellen, dessen Inhalt noch nicht bekannt ist. Sie geht aber sicher seine Schriftstellerey an. Doch darf er einmahl angefangene Schriften fortsetzen. Selbst die, wodurch der Lärm angefangen ist. Er ist beim König gewesen, der eine sehr freundliche Unterredung mit ihm gehabt hatte. Alles schien nun gut zu seyn, als er plötzlich veranlasst ward, seinen Abschied als Lehrer des Kirchenrechts am Pastoralseminario zu verlangen, den er auch gleich *allernaadigst* erhielt. Ob dieses aber von einer *allernaadigst* Afsked zu verstehen ist, scheint ungewiss zu seyn.

Hier ist nun nichts zu thun! Die Schwärmer, die aber, indem sie gewusst haben, ihre Sache an die souveräne Macht zu knüpfen, sich auch als tüchtige Politiker gezeigt haben, werden triumphiren! Allein ihr Triumph wird nicht von Dauer seyn. Der König wird bald einsehen, dass er gemissbraucht ist, Ø. völlige Genugthuung geben und sich ein andermal hüten. Höchst unklug würde es seyn, jetzt sich zu regen. Sie werden wohl dreister und unvorsichtiger, und dann ist's Zeit! Aber nicht eher, als wenn man sie mit Erfolg angreifen kann!**)

*) Se foran S. 170 Noten. *L. Koch* har i de nedenfor nævnte »Bidrag« S. 400 læst Navnet som »Falsen«, og Fejlen gentages hos *Troels-Lund*: »Bakkehus og Solbjerg« I S. 180.

**) Det kgl. Bibliotek. Aftrykt — dog ikke med tilstrækkelig Nøjagtighed — i *L. Koch*: »Bidrag til vort århundredes kirkehistorie. IV. Anders Sandøe Ørsted 1826« i Kirkehistoriske Samlinger. Tredje Række IV (1882—84) S. 399—400.

B.

F. C. Sibbern i «Patriotiske Intelligentsblade. Nærmest i Anledning af Provindsialstændernes Forsamling i Roeskilde i Efteraaret 1835« Første Hæfte (Kbhvn. 1835) S. 26—31.

Men hvor kunde jeg forlade den gedigne Tale, hvormed Stændernes Forsamling aabnedes*), uden at lade mine Tanker dvæle ved den Folkets Mand, vi hørte tale, og uden at gjenkalde mig, hvad der bevægede sig i min Sjæl, da denne samme Mand for nylig gav os den Erklæring, at nu nedlagde han den Pen, han som Forfatter i 37 Aar utrætteligen har ført. Vi have læst disse Ord i Fortalen til det sjette Bind af vor Ørsteds Haandbog i den danske og norske Lovkyndighed, og jeg har længe seet mig om og spurgt: Vil da Ingen tage Ordet, og udtale, hvad et heelt Folk maa have at sige til Gjensvar paa en saadan Afskedtagelse i Skribentverdenen. Men jeg undrer mig ikke over, at Ingen har villet driste sig til at tage Ordet; thi hvo vilde troe sig i Stand til, kun nogenlunde at tale værdigt og indholdsfuldt nok ved en saadan Leilighed? Jeg tør ingenlunde paatage mig det, skjønt jeg har nok saa megen Opfordring til at tale, som nogen Anden, og vel kan vide, at man ved denne Lejlighed kan have seet hen til mig. Naar man i Ørsteds Skole lærte, ikke blot en sand Jurisprudents, hvilket siger langt mere, end et Indbegreb af Kundskaber, naar man i denne Skole ei blot lærte at faae Forstand paa Lov og Ret, men tillige overhovedet lærte en skarp praktisk Logik, saa kan jeg

*) Den 1. Oktober 1835 aabnedes Østifternes raadgivende Provindsialstænders Forsamling i Roskilde med en Tale af den kgl. Kommissarius *A. S. Ørsted*, se *Tidende for Forhandlingerne over Provindsialstænderne for Sjællands, Fyens og Lolland-Falsters Stifter samt for Island og Færøerne*. 1835—36. (Kbhvn. 1836) Sp. 1—13, jfr. *Sibbern* »Patriotiske Intelligentsblade« I S. 21—26.

sige, at jeg endnu den Dag i Dag nyder godt af, hvad jeg i hiin Skole lærte, som jeg i mange Henseender har den Meget at takke. Mine første Studieaar faldt just i hiin Tid, da, med det første Bind af Supplementet med de Ørstedeske Artikler i Juridisk Maanedstidende og i det sig dertil knyttende Juridiske Archiv*), den næsten oversprudlende Rigdom af juridiske Bemærkninger og Opklaringer begyndte, som strax viiste, i hvilken Grad denne Tænker vilde gøre Intelligentsens Rettigheder og Intelligentsens Kraft gjeldende med Hensyn til den hele Masse af vor Lovgivning og Retsforfatning, og hvorledes han vilde gennemtrænge hver Krog deri med Forstandens baade omskuende og indtrængende Øie. Jeg mindes det endnu levende, hvilken Virkning de gjorde paa mig, ogsaa uafhængigt af alt Hensyn til Det, der af dem var at lære. Der lyste i disse Skrivter saa megen Skarpsindighed, saa meget Judiciøst, saa omfattende og gennemtrængende en logisk Iagttagelsesaand, saa megen fri og dog sikker og tactfast Bevægelighed i Tankefølgelserne, og saa Meget af hiin Resultaterne hen til et vist deciderende og

*) *F. C. Sibbern* dimitteredes 1802 til Universitetet og blev juridisk Kandidat 1810. De to første Bind af Ørsted's »Supplement til afdøde Generalauditeur Nørregaards Forelæsninger over den Danske og Norske private Ret« udkom henholdsvis 1804 og 1806. »Juridisk Maanedstidende«, samlet og udgivet af B. H. von Munthe af Morgenstierne, C. F. Lassen, J. K. Høst og A. S. Ørsted, udkom i 4 Bind 1802—03; det afløstes af »Juridisk Arkiv«, hvis to første Bind (1803—04) blev udgivet af Christian Krohg, Resten, 3die til 30te Nr. (1804—12) af Ørsted. Det var forøvrigt i »Juridisk Arkiv«, at Sibbern debuterede som juridisk Forfatter, se XXIII (1810) S. 174 o. ff. (D. L. 6—7—2 til 9), S. 188 o. ff. (Fremleje), S. 201 o. ff. (Ugiftes Medskyld i Bigami og Hor), XXVII og XXVIII (1811) S. 183 o. ff. (Falsk), S. 243 o. ff. (Ran). I et Brev af 13. April 1846 til H. C. Ørsted udtaler Sibbern sig med lignende Varme om A. S. Ørsted som Lærer, se Breve til og fra F. C. Sibbern. Udg. af C. L. N. Mynster II (Kbhvn, 1866) S. 210.

slaaende Udtryk, som til en Pointe, henførende og sammentrængende Tankekløgt, at de kunde, og at de maatte, glæde og oplive, alleene ved den deri sig rørende Intelligentes Styrke og Fylde, uden Hensyn til Vigtigheden af deres Indhold forresten.

Jeg har, idet jeg har udtalt Ovenstaaende, sat mig tilbage i mine Studieaars bedste Tider. Senere har jeg ikke kunnet følge med Alt, hvad vor utrættelige Ørsted, med sin meget omfattende Aand og meget omfattende Arbeidsomheds Kraft, leverede. Jeg er nu omtrent dobbelt saa gammel, som jeg var i hiin Tid; og dobbelt maa jeg, som Ældre føle, hvor meget, det har at betyde, jeg nu vil tale om. Seer jeg hen til, hvor overordentlig Meget det er, som saaledes ligger for Publicums Øine i hans Værker; betænker jeg tillige, hvorledes han har virket i betydelige Embeder, altid kaldet til at være den virksomste, og hvor mangt et vægtigt, ved Forholdene, som ved sit Indhold, vægtigt, skriftligt Arbejde af ham der maa ligge i Archiverne, ei bestemt til, ei egnet til, at see Lyset endnu; og tænker jeg mig nu, at det er langt fra, at denne Mand, understøttet fra alle Sider, er gaaet let gennem Livet og *derfor* har kunnet gaa kraftig gennem det; betænker jeg, at hans Liv for Konge, Stat og Fædreland ikke har undladt at medføre for ham mere end een haard Stand, mere end een Sjælens Kamp, hvor det gjaldt baade at vise sig som Fædrelandets og som Kongens troe Mand, og i Henseende til *begge* hverken at lade sig rokke, eller lade sig blænde; betænker jeg, hvad han, mere end eengang, smerteligt og tungt har følt i sit Hjertes Dyb ved Tab, som rørte og rystede ham stærkt og gennemtrængende; tænker jeg nu da endeligt paa de Nervefebre, han i en tidligere Livsperiode har havt at gennemgaae; føier jeg endelig til, at han med alt

dette ei var den Mand, der indsluttede sig i sit Arbeidsværelse, men at han med en sjelden Aabenhed og Villighed var tilgængelig for Enhver, gjerne deeltog i selskabelige Samqvem, og var saa livelig i dem, at vi meget vel kjende hans mangfoldig spillende Vid, og hans Sjælefrihed, som saa let syntes at kunne kaste Arbeidets Tryk fra sig, og hvori altid den livligste Godmodighed og Menneskekjærlighed spillede; — naar jeg betænker alt Dette, saa maa jeg, nu jeg kiender Noget til, baade hvad Livet giver, og hvad Livet tager, forbauset spørge: hvor kom dog denne Aandsstyrke fra, hvorledes var den mulig?

Og hvor kan jeg med dette Spørgsmaal vende mig andetsteds hen, end til den Deel af vor Ørsteds Existents, som har gjort ham og gjør ham saa elskværdig. Vistnok maa jeg allerførst nævne Pligtfølelsens Styrke i ham. Ingen *Kant* kunde forlange den renere og stærkere. Legemet's Kraft, Sjælens Evner, *maatte* være i Stand til Det, som skulde være — thi Villien vilde det, og lod ei af at ville det. Kunde man hos Nogen tale om hiin af *Kant* omtalte Gemytets Magt over det Sygelige i Legemet, saasnt det gjaldt,*) saa var det hos ham; jeg tør vel nok sige Dette, thi jeg taler her ei om Andet, end hvad jeg har seet og veed. Dernæst maa jeg vel ogsaa endnu bemærke Dette, at, naar Nogen har kunnet gjøre sig fri for alle de Bryderier, som vort eget Jeg kan volde os ved mange Leiligheder, og fri for den betagende Virkning, mange Collisioner i saa Henseende kunne udøve, saa har det været ham, der hører til hine

*) Sibbern sigter her til *Kant's* lille Skrift »Von der Macht des Gemüths durch den blossen Vorsatz seiner krankhaften Gefühle Meister zu seyn« (Jena 1798).

renere Naturer og friere Personligheder, som i saa Henseende ikke give Jorde=Aanden saa megen Af-givt, som mange af os Andre. Mærkeligt er det blandt Andet at see saa Lidet af Ærelystens Bevægelser i en Sjæl, i hvilken Æresfølelsen ofte har viist sig os at være et saa kraftigt og saa bestemt medindgribende Moment. Men et Hovedpunkt, af væsentlig Betydenhed netop med Hensyn til denne Virksomhed og Arbeidsomhed hos en ellers virksom og drivtig Natur, er og bliver hiin rene, frie, store, altid aabne sande *Velvillie*, som gjør vor Ørsted saa elskværdig og saa yndet. Et af Hjertet velvilligt Gemyt er et fra Grunden frit Gemyt, der lever i Verdensharmoniens og Totalitetens Sphære, og hvad skulde, naar dermed en kraftig Virkedrivt, og et klart og ubestikkeligt Judicium parrer sig, samt hiin hurtige og omfattende Hukommelse, der har alt Fornødent strax tilstede og paa rede Haand, mere være egnet til at disponere til Kræfternes fulde, og til deres bedste Brug? Og den dybe Velvillie rykker nu tillige Sjælen nær hen til de Existentensens Egne, om jeg saa maa sige, hvor Kraftens Grundkilder rinde. Og naar til de Selvfølelser, som rykke os nær hen til disse Existentensens Egne, ogsaa den Ydmyghed henhører, som vi lade sees i den rette Betydning, naar vi uagtet alle Følelser skulde være christelige, dog især føie dette Tillægsord til *den*, og kalde den den christelige Ydmyghed, saa kan man være vis paa, (jeg og mange vide det), at den boer og virksomt lever i denne Sjæl, som i enhver dybt følende Sjæl.

Vor Ørsted har da nu nedlagt sin Pen, som *Forfatter*, og vil vel ei saa snart tage Forfatterpennen frem igen. At vi alligevel ville faae Meget at læse fra hans Haand, det vil hans Liv i hans offentlige Stillin-

ger naturligvis medføre. Hvilket udmærket Beviis herpaa have vi ikke allerede faaet? Men hvad det egentlige Forfatterskab angaaer, skal det da indtil videre beroe med Det, han har leveret. *Indtil videre* siger jeg, og Mange tænke og sige det, som jeg. Vor Ørsted har, saa ønske og haabe vi, en stor og skjøn Epoche af sit Liv endnu tilbage, ja denne Epoche er ei engang nær. Jeg haaber, at han har Oldingens skjønne Dage endnu tilbage; thi, feiler jeg ikke, saa er her Fond nok til et langt Liv og Grundvold nok til en kraftig Alderdom tilstede. Skjønne Dage kaldte jeg de Oldingens Dage, jeg saae hen til; thi altid ere Oldingens Dage forekomne mig saa for Mænd, der have levet godt og vel, og jeg sammenligner dem med en stille, behagelig, fredelig Aften, efter en varm Dag, fuld af Arbeide, en Aften i stille Kreds med Altandørene aabne til den store Stjernehimmel, Sindet frit og roligt, altid venligt, altid kjærligt, snart mildt og spøgende, snart opløftet, bevæget og udvidet. Vi ønske ham alle en saadan Livets Aften i qvægende Velbehag, Jordelivets Travlhed traadt tilbage, Arbeidets Detail for største Deel overladt til Andre, dobbelt Rum for Velvillien, dobbelt Tid til den. Og da tænker jeg mig ham at finde Lyst og Drivt til, og ved Siden af Det, han vil have at iagttage i Statens Embeder, ogsaa at finde Timer til — at føre Forfatterpennen igjen. Og med Fornøielse dvæler jeg ved den Tanke, hvad han da vel monne ville føle sig dreven til at skrive. Hans Barndoms første Begeistringer synes at bebude, at han vilde vorde en christelig Prædikant, og der ligger i hans Skrivter Meget, der er i hans Liv saare Meget, som vidner om, hvilken ypperlig Prædikant han vilde være bleven. En efter det da endnu gjeldende philosophiske System udarbejdet Naturet; som faldt ham i Hænderne i hans Barndom

i Fædrehuset*) gav hans Sjæl den Vending, at der blev en Moralphilosoph og Jurist af ham. Jeg forestiller mig nu, at den Tid vil komme, da det vil vise sig, at endnu i hans Alderdom Det vil være friskt i ham, hvad der tidligt bevægede og fyldte det unge Hjerte, og aldrig har hørt op at bevæge og opfylde det. Jeg kan ikke sige, hvor stor Priis jeg allerede nu i Tankerne sætter paa Det, han da vil kunne give os som sit Bidrag til, med Intelligentsens Kraft at lyse op i de protestantisk-christelige Grunderkjendelsers Rige. Jeg veed, i hvilken Grad han har alt Det, som dertil udfordres, og hvor virksomt det boer i ham, naar det kommer op i ham. Og nu tænker jeg ham give os det med den Ungdom, hvormed Barnets Erindringer formaae at opfylde Oldingens Liv. Jeg har udtalt disse for mig svævende Billeder af Fremtiden, fordi det hørte væsentligen med, for retteligen at tale om denne Mand, ei at glemme, hvad jeg nu ogsaa her har peget hen paa.

Og hermed havde jeg da udtalt i denne Anledning, og kan nu ikke sige, hvorledes jeg er tilmode, idet jeg ender. Jeg vilde, at jeg kunde ønske, at den Mand, hvorom her er talt, ikke maatte læse, hvad jeg her om ham har skrevet. Thi, naar jeg ikke uden Røds men kan tænke paa, at jeg skal levere disse Linier til Trykken, saa rødmer jeg dobbelt stærkt, naar jeg tænker paa, at de ville falde i hans egne Hænder. Men det syntes mig, at der ei maatte ties, paa det at Efterverdenen ikke skulde faae alt for megen Grund til at sige om os i disse vore underlige Tider, at vi hverken havde vidst at tale, eller at tie.

*) Om Ørsted's Prædikener fra hans Barndom og Studentertid se »Af mit Livs og min Tids Historie« I (Kbhvn. 1851) S. 18—19, om hans Barndoms Læsning af L. Nørregaard's »Natur-Rettens første Grunde« (Kbhvn. 1784) l. c. S. 4—5.

TILFØJELSER

S. 29 o.ff. Jfr. *Ørsted* i *Maanedsskrift for Litteratur* IV (1830) S. 185.

S. 68. Jfr. *Ørsted* i *Kirkehist. Saml.* 3 R. IV Bd. S. 741—43.

S. 100 Noten i Klammer. Det er ogsaa muligt, at *Ørsted* ved den »uforglemmelige« Begivenhed sigter til, at *Grundtvig* ved *Sophie Ørsted's Død* besang hende i Digtet »Februar-Lilien!«, offentliggjort anonymt i »Nyeste Skilderie af Kiøbenhavn« Bd. XXIX XV Aarg. Tirsdag den 17. Febr. 1818 Nr. 14 (Kbhvn. 1818) Sp. 209—12, optrykt i *Grundtvig's »Nordiske Smaadigte«* (Oslo 1838) S. 143—45, her til-
egnet A. S. *Ørsted*.

S. 208. Som et Supplement til *Sibbern's Skildring af Ørsted's Personlighed* kan føjes: *Carl Otto: »Pennetegninger«*. I Uddrag og Bearbejdelse ved *Julius Clausen* i *Tilskueren* 1929 II. S. 281.